

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ

**HAVRANLI KOCA SEYİT
VE ÇANAKKALE**

**Yayına Hazırlayan:
Abdülkadir Donuk & Ahmet Yaşar**

**BEYKENT ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
2021**

KİTABIN KÜNYESİ

HAVRANLI KOCA SEYİT VE ÇANAKKALE

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI: 156

YAYINA HAZIRLAYAN

Abdülkadir Donuk & Ahmet Yaşar (ed.)

1. Baskı, Şubat 2021, İstanbul

e-ISBN: 978-975-6319-59-8

Baskı: Özlem Matbaacılık ve Reklamcılık LTD. ŞTİ.

Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: 2BB4 Topkapı/İST. - Sertifika No: 45257

YAYIN HAKLARI

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

HAVRANLI KOCA SEYİT VE ÇANAKKALE

YAYINA HAZIRLAYAN

Abdülkadir Donuk & Ahmet Yaşar

e-ISBN: 978-975-6319-59-8

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, NO: 156

2021

İTHAF

Beykent Üniversitesi ile Havran Kocaseyit İlkokulu'nun kardeş eğitim kuruluğu olmasında dostluk köprülerini kuran ve bu kitabın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Mehmet Emin Karahan'a ithaf edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

İTHAF TAKDİM

Murat FERMAN, Rektör
Mehmet Emin KARAHAN, Rektör Yardımcısı
Akile Reşide GÜRSOY, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı
Ercan AKYİĞİT

KİTAP HAKKINDA

I.	İSTİKLÂL UĞRUNA CAN VEREN MEHMED'İN MÜBAREK KANININ AKTIĞI YER: ÇANAKKALE	10
	Abdülkadir DONUK	
II.	II. ABDÜLHAMİD'TEN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'E VATAN MÜDAFAASINDA DEVAMLILIK.....	16
	Cezmi ERASLAN	
III.	18 MART 1915 ZAFERİ'NİN KAZANILMASINDA MECİDİYE TABYASI'NIN ROLÜ: YÜZBAŞI HİLMİ BEY, SEYİT ONBAŞI VE DİĞER KAHRAMANLAR	46
	Muhammet ERAT	
IV.	KAHRAMAN SEYİT ONBAŞI.....	87
	Mehmet SARAY	
V.	ÇANAKKALE CEPHESİ DENİZ HAREKÂTI	97
	Muhammet ERAT	
VI.	ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA 14. ALAY'IN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN EMRİ ALTINDAKİ FAALİYETLERİ.....	152
	M. Mutlu KARAKAYA	
VII.	ÇANAKKALE MUHAREBELERİNİN KIRILMA ANI: 6-10 AĞUSTOS MUHAREBELERİ	162
	Muzaffer ALBAYRAK	
VIII.	ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE TÜRK HAVA HAREKÂTI	189
	Muhammet ERAT	
IX.	ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE TÜRK ORDUSUNUN BESLENMESİ VE LOJİSTİK FAALİYETLER.....	207
	Muhammet ERAT	
X.	ÇANAKKALE MUHAREBELERİ'NİN TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASI.....	225
	Ali ŞEYLAN	
	EKLER, FOTOĞRAFLAR.....	253

TAKDİM

Murat FERMAN*

Ulusal bağımsızlık mücadelemizin ilk safhasını oluşturan ve aynı zamanda tarihin akışını değiştiren Çanakkale Savaşı'nda, insanımız eşi benzeri olmayan bir özveri göstermiştir.

Tüm imkânsızlıklara meydan okuyan insanımızın; ülkesi, bayrağı, değerleri uğruna, beden ve zihin sınırlarını nasıl zorladığını, mutlaka gelecek nesillerimize aktarmalıyız. 105 yıl önce başlayan ve seneler içerisinde farklı hüviyetlere bürünen bu mücadelede, Havranlı Koca Seyit hepimize ilham vermektedir.

Onun azmi ve başarı sonrasındaki tevazu dolu tavrı, başta komutanları ve silah arkadaşları olmak üzere, tüm çağdaşlarının yanı sıra; bizlere de önemli bir mesaj vermektedir.

Koca Seyit'in verdiği mesaj minvalinde, bizler de Beykent Üniversitesi olarak, onun öğretilerini, başta coğrafyamızda olmak üzere, tüm zihinlere aşılamanın gerekliliğine inanıyoruz. Bu amaç doğrultusunda harekete geçerek, öncelikle Balıksesir Havran'da yer alan Kocaseyit Köyü ile sosyal sorumluluk minvalinde bir ilişki kurarak ilk adımı attık.

Üniversitemiz bünyesinde, Havran'da yürüttüğümüz bilimsel çalışmalarla meydana getirdiğimiz, "Havranlı Koca Seyit ve Çanakkale" eseriyle de Koca Seyit'in mirasına sahip çıkmanın gururunu yaşıyoruz. Bu mirasa sahip çıkılması amacıyla, desteklerini esirgemeyen Mütevelli Heyetimiz ve başta Prof. Dr. Mehmet Emin KARAHAN olmak üzere çalışmalarda emeği geçen tüm öğretim üyelerimize teşekkür borç biliyor; Şehitlerimizin aziz ve temiz hatıraları önünde minnet ve hürmetle eğiliyoruz.

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Rektör.

TAKDİM

Mehmet Emin KARAHAN*

“Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?

‘Gömelim gel seni tarihe desem’ sığmazsın.

Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb

Seni ancak ebediyyetler eder istiâb...”

Çanakkale Muharebelerinin ruhunu yansıtmaları bakımından bir başyapıt olarak kabul edilen Çanakkale Şehitlerine şiirinde, İstiklal Marşı şairimiz Mehmed Akif Ersoy’un bahsettiği “tarihe bile sığmayacak kadar büyük olan” kahramanlardan biri de hiç kuşkusuz Koca Seyit Onbaşı’dır.

Gösterdiği dirayet ve kahramanlıkla, bir savaşın seyrini değiştiren, bir ulusun kaderine doğrudan etki eden ve bir ülkenin kurtuluş mücadelesini ateşleyecek bir kıvılcım yakan Seyit Onbaşı’nın aziz hatırasını yaşatmak, ülkesini ve ecdadını seven herkesin boynunun borcudur.

Beykent Üniversitesi ailesi olarak bizler de, bu bilinçle hareketle Koca Seyit’in memleketi olan Havran’a bir dizi ziyarette bulunduk; ailesi, akrabaları başta olmak üzere kamu kurumları ve yerel yönetimlerle görüşerek her yıl periyodik olarak bir araya gelip çeşitli etkinlikler düzenleme kararı aldık.

Bu etkinliklerden biri yaşayıp gözlerini yumduğu köyünün ilkokuluna ek derslik inşa etmekte, biz de ek dersliği ilave ettik. Bu sürecin başından sonuna kadar emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Beykent Üniversitesi’nin çok değerli hocalarının gayretleriyle ortaya çıkan bu kitabın, eşsiz bir destan olan Çanakkale Zaferi’nin unutulmamasına, kuşaktan kuşağa aktarılmasına katkı sağlayacağından kuşku yoktur.

Bu vesile ile başta Gazi Mustafa Kemal olmak üzere, vatan müdafaasında hayatını kaybetmiş tüm şehitlerimize Allah’tan rahmet, tüm gazilerimize de minnet ve şükranlarımı sunarım.

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Rektör Yardımcısı.

TAKDİM

Akile Reşide GÜRSOY*

Çanakkale Savaşı olarak bilinen, Mart 1915'te başlayarak Ocak 1916'ya kadar süren muharebeler, Osmanlı Devleti'nin emperyalizme karşı verdiği ve kazandığı destansı bir mücadeledir. Bu savaş, dünya tarihinin seyrini etkilemiş neticeler doğurmuştur.

Çanakkale Boğazı'nda ve Gelibolu Yarımadası'nda süren kanlı çatışmalarda vatanını savunan Osmanlı askerleri ile İngiliz, Fransız ve Anzak birlikleri aylarca savaştılar. Büyük kayıplar yaşanan bu savaşta Osmanlı coğrafyasında hemen hemen her aile en az bir ferdi yitirdi.

Yüzyıl kadar önce yaşanmış olan bu kuşatmayı ve verilen mücadeleyi her yönü ile iyi anlayabilmemiz gerekiyor. Bu açıdan bilim dünyamıza büyük sorumluluk düşmektedir.

Çanakkale Savaşlarının bir sonucu da isabetli öngörülleri, stratejik dehası ve sınırsız vatan sevgisi ile Mustafa Kemal Atatürk'ün tanınmasına ve toplumun kalbinde yer etmeye başlamasına yol açmış olmasıdır. Havranlı Koca Seyit de bu savaşta efsaneleşmiş bir kahramanlık sergilemiştir. Onların duruşları ve yaptıkları, bize miras kalmış olan onurlu yaşam öğretileridir.

Beykent Üniversitesi, bir sosyal sorumluluk projesi olarak Balıkesir Havran'da Kocaseyit Köyü ile bağ kurmuş, ilkokul ile kardeş olmuştur. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü de Çanakkale Savaşı ve Havranlı Koca Seyit'in rolünün incelenmesini ele alan makalelerden oluşan bir antoloji hazırlayarak bilimsel çalışmalara katkıda bulunmak istemiştir. Projeyi üstlenen Beykent Üniversitesi'ne ve bu çalışmada emeği geçen bütün öğretim üyelerine teşekkür ediyorum.

Ülkemizin ve insanlığın savaş görmeyeceği, güçlü olanın kendi çıkarı için başkasına zarar vermeyeceği, toplumların zamanlarını ve akıllarını tüm insanlığın hayrına olacak bilime, sanata, eğitime, sağlığa vakfedeceği bir geleceğin inşa edilebilmesini ve yeryüzünde gerçek barışın hâkim olmasını umuyorum.

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Dekan.

TAKDİM

Ercan AKYİĞİT*

Her şey Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı yaptığım evrede 2017 Mart ayındaki bir Üniversite Yönetim Kurulu toplantısında 18 Mart'ta 'öğrenciler Çanakkale'yi ziyaret etsinler' şeklinde eğilime benim doğaçlama "kahramanlarımız dilimizden düşmüyor ama şehit olmuşlarsa veya gazi/kahraman olarak dönüp sonradan rahmete kavuşmuşlarsa kendilerinin savaş sonrası hayatları ve geride kalanları ne durumdadır, hiç merak etmiyoruz" tarzındaki önerim ve Rektör Bey'in 'öneriniz nedir?' sorusu üzerine 'Seyit Onbaşı'nın zafer sonrasındaki yaşamını ve geride kalanlarını merak ettim, onları bulup ziyaret edelim ve görüşelim' biçimindeki düşünceme Rektör Hoca ve diğer arkadaşlarımın destek vermeleri ve bunun için de Hukuk Fakültesi'ne ve Dekanı olarak da bana yetki vermeleriyle başladı.

16 Mart 2017'de bu görevi alınca hemen Havran Kaymakamlığı ve Belediye Başkanlığı ile temasa geçip Hukuk Fakültesi'nden üç değerli akademisyen arkadaşım ile yola çıktık ve 17 Mart'ta Havran'da yetkililerle buluşup görüştük. Sonra Seyit Onbaşı'nın torununun kızı Fatma Hanım ile de görüşüp Kocaseyit Köyü'ne gittik. Köylülerle görüşüp konuştuk ve biraz da köy okulunu ziyaret edip eksiklik/aksaklık, daha doğrusu bizim gözümüzden arka kalan neler varsa tespiti çalıştık. Köydeki 18 Mart törenine de katılıp döndük. Rektör Bey'e durumu rapor edip neler yapabileceğimizi tartıştık ve sonuçta Kocaseyit Köyü İlkokulu ile kardeş okul projesi ile Koca Seyit anısına geleneksel hale getirilmek amacıyla bilimsel konferans düzenlenmesi ve diğer bazı etkinlikler yapabileceğimiz fikrine varıldı. Tüm bunları hızlıca yürürlüğe koymaya başladık ve önce kardeş okul protokolü imzalanarak hayata geçirildi, nihayetinde ise bu kitaba konu olan ve ismini veren ilk konferans böylece düzenlendi.

Bundan sonra da devamının gelmesi dileğiyle bu bilimsel yayının ortaya çıkmasında katkısı olan Beykent Üniversitesi'ne ve Müttevelli Heyeti ile Yönetimine ve emeği geçen herkese takdir, teşekkür ve saygılar sunuyorum.

* Prof. Dr., MEF Üniversitesi, Hukuk Fakültesi.

KİTAP HAKKINDA

Bu kitap çalışması Beykent Üniversitesi ve Havran Seyit Onbaşı Ortaokulu arasındaki kardeş okul çalışmalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Kitabın nüvesini, 19 Mart 2018 tarihinde Havran’da gerçekleştirilen “Seyit Onbaşı Sempozyumu” teşkil etmiştir. Prof. Dr. Abdulkadir Donuk’un (Beykent Üniversitesi) yönettiği sempozyumda Prof. Dr. Cezmi Eraslan (İstanbul Üniversitesi) Çanakkale savaşlarını değerlendirirken, Doç. Dr. Muhammed Erat (Çanakkale 18 Mart Üniversitesi) Seyit Onbaşı’nın Çanakkale Savaşı’nda etkin rolü hakkında bilgiler aktarmıştır.

Bu kitap Havran’ın yetiştirdiği Çanakkale Savaşı’nın önemli kahramanlarından olan Seyit Onbaşı’nın savaştaki rolünü ve bu savaşın süreçlerini ortaya koyan bir çalışmadır. Havranlı Seyit Onbaşı ve Çanakkale Savaşı’nın çeşitli yönlerini irdeleyen bu çalışmada on makaleye yer verilmiştir.

“İstiklâl Uğruna Can Veren Mehmed’in Mübarek Kanının Aktığı Yer: Çanakkale” başlıklı makalesinde Abdulkadir Donuk Çanakkale Savaşı özelinde vatan toprağını savunmanın önemini ve tarih şuuru bilincine sahip olmanın millet olmanın bir gereği olduğunu tartışmaktadır.

“II. Abdülhamid’ten Mustafa Kemal Atatürk’e Vatan Müdafaasında Devamlılık” başlıklı makalesinde Cezmi Eraslan Çanakkale zaferine ulaştıran süreci ele almaktadır. Özellikle II. Abdülhamid döneminde Çanakkale Boğazı’nın savunması için çok elzem olan boğaz istihkâmlarının modernleştirilmesi, askerlerin barınma şartlarının iyileştirilmesi ve savunma hatlarının belirlenmesi çalışmaları üzerinde durmaktadır. Sonrasında ise Çanakkale savunmasının aşamalarını ve Mustafa Kemal’in bu zaferdeki etkin rolünü tartışmaktadır.

Bu kitap çalışmasına Muhammed Erat dört makalesi ile katkıda bulunmaktadır. “18 Mart 1915 Zaferi’nin Kazanılmasında Mecidiye Tabyası’nın Rolü: Yüzbaşı Hilmi Bey, Seyit Onbaşı ve Diğer Kahramanlar” başlıklı makalesinde mikro ölçekte Mecidiye Tabyası’nda yaşananları ve bu muazzam gayretin baş aktörlerini mercek altına almaktadır. Diğer makalelerinde de Çanakkale cephesindeki deniz harekâtının ve Türk hava harekâtının detaylarını anlatmakta ve son olarak ise Çanakkale Cephesi’nde Türk ordusunun beslenmesi ve lojistik faaliyetleri konu edinmektedir.

“Kahraman Seyit Onbaşı” başlıklı yazısında Mehmet Saray, Seyit Onbaşı’nın cephede gösterdiği olağanüstü cesareti ve vatanseverliğini dile getirmekte ve Ahmet Yurttakal’ın katkısıyla Seyit Onbaşı hakkında bazı belgelere yer vermektedir.

“Çanakkale Savaşı’nda 14. Alay’ın Mustafa Kemal Atatürk’ün Emri Altındaki Faaliyetleri” başlıklı makalesinde M. Mutlu Karakaya, Çanakkale Savaşı literatüründe çok az yer verilen, ancak İtilaf Kuvvetleri’nin İstanbul’a giden yolu üzerindeki “nirengi noktalarında” karşılarına çıkmış olan 14. Alay ile bu alayın başarılarının mimarı Mustafa Kemal Atatürk’ün ilişkisini incelemektedir.

“Çanakkale Muharebelerinin Kırılma Anı: 6-10 Ağustos Muharebeleri” başlıklı makalesinde Muzaffer Albayrak, Çanakkale’deki kara savaşlarının önemli bir kırılma anını ele almaktadır. 25 Nisan 1915 - 9 Ocak 1916 tarihleri arasında süren Çanakkale kara muharebelerinin sonuçları itibarıyla dengeleri Türk ordusu lehine çeviren kırılma anını teşkil eden, İngiliz-Fransız müttefik ordusunun büyük umutlarla giriştiği Arıburnu-Conkbayırı-Kocaçimen hattına yönelik kuşatıcı taarruz harekâtı ile Anafartalar sahiline yapılan çıkarma ve bu çerçevede icra edilen 6-10 Ağustos 1915 tarihleri arasındaki muharebeleri incelemektedir.

Son olarak ise, “Çanakkale Muharebeleri’nin Türk Şiirine Yansıması” başlıklı çalışmada Ali Şeylan, hem askerin ve halkın moralini yüksek tutmak hem de bir harp edebiyatının oluşmasına katkı sağlamak amacıyla şairler tarafından kaleme alınan Çanakkale Zaferi’ne dair şiirleri irdellemektedir. Bu çerçevede, Mehmet Akif’in “Çanakkale Şehitlerine”, Necmettin Halil Onan’ın “Bir Yolcuya”, Osmanlı padişahı V. Mehmed Reşad’ın Çanakkale Gazeli, Yahya Kemal Beyatlı’nın Çanakkale tahmisi, Ziya Gökalp’in “Çanakkale”, Enis Behiç Koryürek’in “Çanakkale Şehîdliğinde”, Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın “Çanakkale Destanı” vb. şiirlerini değerlendirmektedir.

Abdülkadir Donuk & Ahmet Yaşar

Beykent Üniversitesi, Tarih Bölümü

Şubat 2020

I.
İSTİKLÂL UĞRUNA CAN VEREN MEHMED'İN MÜBAREK KANININ AKTIĞI
YER: ÇANAKKALE

Abdulkadir DONUK*

Çanakkale Savaşı'nın 103. yıldönümü münasebetiyle, her olaydan ders çıkarma ve şuurlanma noktasından hareketle kazandığımız bu savaşın bir analizini yazmaya çalışacağım.

Bilgiler kafada şuurlanmadığı takdirde hiçbir mâna ifade etmez. Ancak şuurlandığı zaman her hâdise insan hâfızasında gerçek yerini alır.

Şair Mithat Cemal Kuntay “*Tarih Hocasına*” başlıklı şiirinde şöyle sesleniyor:

“Anlat bana bir parçacık ecdâdımı anlat,
Muhtacım o efsaneye tarihe masal kat.

Yattıkça büyür dağ gibi bir gövdesi varmış,
Kalkınca uzar gölgesi dünyayı tutarmış.

Düşmanları müstefreşelerden yumuşakmış,
On saltanat el pençe rikâbında uşakmış.

Öldükçe yaşarmış yeniden hadiselerde,
Muhtacım o ecdâda yalandır deseler de.

Anlat bana bir parçacık ecdâdımı anlat,
Muhtacım o efsaneye tarihe masal kat.”

Şairimizin sözünü ettiği ecdâdın tarihini masal katmadan, kazanılan zaferin sıkıntılarını, eziyetlerini, Türk gençliğine hatırlatmak gerekir.

Gelibolu sırtlarına bakınca bir diğer şairimiz Necmettin Halil Onan'ın “*Bir Yolcuya*” adlı şiirinin ilk dördlüğünü görürüz:

Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın,
Bu toprak, bir devrin battığı yerdir,
Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın,
Bir vatan kalbinin attığı yerdir.

Şiirin devamında da şair şöyle devam eder:

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Başkanı.

Bu ıssız, gölgesiz yolun sonunda
Gördüğün bu tümsek Anadolu'nda,
İstiklal uğrunda, namus yolunda
Can veren Mehmed'in yattığı yerdir.

Bu tümsek, koparken büyük zelzele,
Son vatan parçası geçerken ele,
Mehmed'in düşmanı boğduğu sele
Mübarek kanını kattığı yerdir.

Düşün ki, hasrolan kan, kemik, etin
Yaptığı bu tümsek, amansız, çetin
Bir harbin sonunda bütün milletin
Hürriyet zevkini tattığı yerdir.

Bu dörtlüğü okuduğumuz tepelerdeki toprağın altında 250 bine yakın, bıyığı terlememiş vatan evlâdının yattığı unutulmamalıdır.

Bir diğer şairimiz Mehmed Akif Ersoy'un:

“Bastığın yerleri “toprak!” diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı,
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı,
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda,
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ,
Canı, cananı, bütün varımı alsın da hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.”

dediği gibi, kefensiz yatan binlerce Mehmed'in vatan, namus ve istiklâl için çektiği çileyi bir kez daha hatırlatmak istiyorum.

Bilindiği üzere Anadolu topraklarında 6 büyük savaş yaptık:

1. Malazgirt Savaşı (1071).
2. I. II. III. IV. Haçlı Seferleri (1095 sonrası).
3. Miryokefalon Savaşı (1176). Sultan II. Kılıç Arslan tarafından Anadolu birliğinin yeniden kurulması.
4. İstanbul'un fethi (1453).

5. Çanakkale Savaşı (1915).

6. İstiklâl Harbi (1922).

Bunun yanında, ayrıca, Trablusgarp Savaşı (1911-1912); I. Balkan Savaşı (1912-1913); II. Balkan Savaşı (1913); I. Dünya Savaşı (1914-1918); Sarıkamış Harekâtı (1914-1915); Kanal Harekâtı (1915); Yemen Muharebesi (1914-1918); Medine Müdafaası (1915-1919); Kûtü'l Amâre Savaşı (1916); Romanya Cephesi (1916-1918); Makedonya Cephesi (1916-1918); Galiçya Cephesi (1916-1918); Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa'nın isyanı (1916) ve Suriye ve Filistin'in kaybedilişi (1917-1918); Kafkas İslam ordusu ve Bakü zaferi (1918); İngilizlerin Batı Trakya ve Bulgaristan üzerinden İstanbul'u alma girişimi (1918); Mondros Mütarekesi (1918); Batı Anadolu'da Yunan işgali (1919-1922); Sevr Antlaşması (1920); I. İnönü Muharebesi (1921); 2. İnönü Muharebesi (1921); Sakarya zaferi (1921) ve 30 Ağustos 1922 Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile neticelenen ve milyonlarca evladımızın şehid olduğu savaşları hatırdan çıkarmayalım.

Bu savaşlardan önce cereyan etmiş olan Sırp, Mısır, Yunan, Mora, Eflak-Boğdan, Karadağ, Girit, Yemen, Bosna-Hersek, Ermeni ve Bulgar isyanlarında dökülen kanları ve Kırım Savaşı da unutulmamalıdır.

Zikrettiğimiz bütün bu savaşlarda Türk orduları kahramanca savaşmışlar. Dünya tarihinde “dedeyle torunun” yan yana savaştığı Çanakkale Savaşı dünya tarihinde emsali görülmemiş deniz, kara ve hava muharebelerine sahne olmuştur.

18 Mart 1915 günü 16 zırhlı, 2 kruvazör, 1 uçak ana gemisi ile saldırdılar. Müthiş bir top atışı başladı. Türk topçusu kendisinden kat be kat kuvvete karşı koyuyordu. Mayınlarımızın büyük maharetleri sonucunda düşman kuvvetlerine ağır zayıat verildi. Düşman çekilirken boğazın her iki yanında yükselen tek bir ses vardı: ALLAH ALLAH nidaları. Bu nidalar askerlerimizin maneviyatlarını artırıyor, büyük cesaret veriyordu.

İlk günkü deniz savaşını bizlere kazandıran asıl gücün Nusret mayın gemisinin gizlice paralel bir şekilde denize yerleştirdiği mayınlar olmuştur. Nitekim W. Churchill “bu mayın engeli Türklerin yenilgiden kurtardı.” demiştir.

Bizzat Atatürk Çanakkale Savaşı'nı anlatırken şöyle diyordu:

“Boş vakitlerde askerlerim Kur'an-ı Kerim okuyarak, Allah'a dua ediyorlardı”¹.

Ölümle burun buruna olan insan ne yapar!

Bırakınız savaşı önemli ameliyat ve imtihan günleri öncesinden itibaren dua etmeye başlamaz mıyız? Unutulmasın insanoğlu Cenâb-ı Allah'ın İsra (17), Yunus (10), Nahl (16), Mü'minin (23), Rum (30) ve Zümer (39, 49) surelerinde belirttiği gibi, hep zora düşünce Allah'ı hatırlar. Aslında mühim olan her zaman Allah'ı ve emirlerini unutmamaktır.

¹ Zekeriya Kitapçı, *Çanakkale*, Ankara 2016, s. 5.

Eli silah tutan herkes Çanakkale’de cepheye koşmuş iken, meydanı boş bulan Ermeniler isyana, halkımızı katletmeye başladılar. Gözleri oyulan insanları, samanlıkta yakılanları, tecavüze uğrayan kızlarımız, hamile kadınların karınlarını kama veya süngü ile yararak çocukları çıkarıp kafalarını kesmelerini vb. vb. hatırdan çıkarmamak lazım.

Çanakkale Savaşı başladığında İstanbul’daki gayrimüslimler “bayram etmeye” başladılar, kutlama çeteleri kurdular. Bu konu da unutulmamalıdır.

18 Mart’taki ilk denemelerinden bir netice alamayan İtilaf kuvvetleri bu defa kara yolunu denemeye karar verdiler. 25 Nisan günü, tarihte eşi görülmemiş top atışına tekrar başladılar. Bizim topçularımız cevap dahi veremiyorlardı. Verilen raporda hiçbir canlının hattâ böceklerin dahi kalmadığı ifade ediliyordu. Bunun üzerine gururlu bir şekilde Gelibolu’ya çıktılar. Mesela 26. Alayın 10. Bölüğü üzerine 4.650 top mermisi atılmıştı.

Nisan ayındaki çeşitli cephelerdeki savaşları değerlendiren General Hamilton şunları söylemişti:

“2 Mayıs günü Gelibolu’ndayız. Zığındere’de Türklerle mücadele ediyoruz. Karşılıklı top ve tüfek sesleri. Dehşetli bir seda Gelibolu sahillerinden denize doğru dalga dalga yayıldı; Türk alayının hep bir ağızdan “Allah Allah” sesleri; Bizimkilerin “Hurraaa” diye bağırışları. Tüylerim diken diken oldu. Tüyler ürpertici bir boğuşma devam ediyordu. Neticede geri çekilmek mecburiyetinde kaldık”.

İngiliz askeri raporlarında dikkati çeken bir hususu hatırlayalım:

“Türklerin en çok kadın nişancılarından çok çektik”.

Türk kadını yalnız cephe gerisinde değil, cephede de kahramanlık göstermiştir.

Bazı zamanlarda büyük ikmal sıkıntısı da çekilmekte idi. Mesela bir batarya komutanı bir olayda niçin ateş etmediği sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

“Efendim, bugünkü savaş için bataryama 5 mermi tahsis edildi. İkisini sabahleyin kullandım, akşama kadar 6-7 saat var, 3 mermimi öğleden sonra için ayırdım”.

Çanakkale Savaşı’nı kazandıran önemli hususların başında seyyar topların oynadığı rol de gelir. Çakılı toplar da mevcut idi. İngilizler Mondros Mütarekesi’nden sonra İstanbul’u işgal ettiklerinde, daha sonra bu topları parçalamışlardı.

Ecdadın ne yokluklar, sıkıntılar içinde bu ölüm-kalım savaşını yaptığını unutmamamız gerekir.

Yatakları sap-saman, bazen kuru toprak, çoğu zaman da siperler. Bazen de ıslak elbiseler içinde titriyorlardı. Çoğu günler uykusuz geçiyordu. Bir askerimiz annesine yazdığı mektupta 8 gün gece-gündüz uykusuz olduğunu anlatıyor ve sonunda şunları yazıyordu: “Ah anneciğim öyle bir uykum var ki”. Uykuya fırsat bulanlar da çoğu zaman elbise ve postalları ile yatıyorlardı.

Bitlenme çok görülüyordu. Boğaz-boğaza savaşmaktan, yıkanmaya fırsat bulamıyorlardı.

Düşmanla karşılıklı anlaşmak şartı ile ölenleri gömmek üzere, savaşa ara da veriliyordu. Defin işleriyle meşgul olanlar, şehitleri üçerli, dörderli olarak ve elbiseleri ile gömüyorlardı. Şairimizin “kefensiz yatan” dedikleri bunlardır. Bilhassa yaz aylarında ceset kokusu dayanılmaz bir hal alıyordu. Bu koku bütün sinekleri buraya toplamıştı. Bir Anzak askeri bu hususu şöyle özetliyordu:

“Gelibolu’da hayatın büyük belası sineklerdir. Bu memleketin Tanrısı ne Allah ne Muhammed ne Şeyhülislam. Asıl Tanrı, baş şeytan sinek. Yemekler masaya konar konmaz sinekler tarafından simsiyah kaplanıyor. Çadırlara ve siperlere dolaşan bu yaratıklar, vızıltılarıyla, öğlen sıcaklığında yarım saat kestirmeye çalışanları deli ediyor”.

Yokluk, en çok sağlık malzemesi konusunda idi. Kan oluk gibi akıyordu. En başta en basit malzeme olan tentürdiyot ve sargı bezi karşılanamıyordu. Halk evlerde dokunan bezleri ilkel usullerle dezenfekte ediyor, rulolar halinde cepheye gönderiyorlardı.

Yeterli hastahane, buna seyyar hastaneler dâhil, yoktu. Doktor, hemşire, iğne, ilaç sayısı azdı. Ameliyatlar narkozsuz yapılıyordu. Ağır yaralı insan sayısı o kadar çoktu ki, hangi birine yetişeceksiniz.

Top mermisi parçası ile cephede kopmak üzere olan kolunu kesmesi için yanındaki arkadaşına yalvaran sesleri duyun ve o anı yaşayın.

Süngü hücumunda arkadaşlarının cesetlerine bilhassa yüzlerine basmamak için özen göstermelerini gözünüzün önünde canlandırın.

Yanı başında parçalanan yüzlerce, binlerce Mehmetçiğin ölümüne şahit olanların, kuruyan gözyaşlarını düşünün.

“Ayağımı kesmeyin, sonra bölüğümün başına geçemem.” diye haykıran kumandanların seslerini kulaklarınızda hissedin.

Ağır yaralı 4 Mehmetçiğin, o durumda, birbirlerinden ayrılmamak için yalvarışlarını aklınızdan çıkarmayın².

Hatıra olsun diye şehit ettiği Mehmetçiğin kafasını keserek götüren Anzak’ı hatırlayın.

Yo a Koca Seyid’in olağanüstü bir güç ile kaldırdığı top mermisinin yarattığı mânevî duyguyu ve o top mermisinin düşman gemisine isabet edişinin sevincini nesillere aktarılışının gururunu duyun.

Bu mahşeri boğuşma, insana açlığını, susuzluğunu ve uykusuzluğunu unutturuyordu. Yarı aç, yarı tok günler geçiyordu. Verilen karavanaları yemek için zaten iştah da yok idi. Akılda hep vatan, bayrak, hürriyet, namus ve ölüm vardı.

Söyleyin bakalım, kanının son damlasına kadar ülkesi, bayrağı ve istiklâli için mücadele eden bu ecdât sevilmez mi? Şükran ile yâd edilmez mi?

² Çanakkale Savaşı’ndaki insan sahneleri için bkz. Halil Ersin Avcı, *Çanakkale Ruhu*, İstanbul 2007; *Karikatürler İle Çanakkale Savaşları*, İstanbul 2006; *Çanakkale’yi Yaşamak*, İstanbul 2006.

Millî duyguyu inkâr, insanlığı inkâr mânasına gelir. Hiçbir insan anasını, babasını, kardeşini, arkadaşını ve daima beraber ağlayıp, beraber güldüğü milletini sevmez mi?

Kendini besleyip büyüten ve yetiştiren yakınlarına, milletine, vatanına düşman kesilen bir kimsenin, insan sureti altında, fakat ehlileşmeyen hayvan tabiatı taşıyan bir yaratık olması icap eder.

Biz hayvan mıyız? Unutulmasın hayvanlar âleminde de birbirlerini koruma hissi mevcuttur.

Bir İngiliz'in, bir Alman'ın veya bir Rus'un kendi toprağından tiksinesine, kendi milletinden nefret etmesine imkân var mıdır?

Milleti, devleti, bayrağı sevmek suç mu?

Hiçbir zaman ecdadımızın bu vatanı nasıl kurtardığını ve bunun için de milyonlarca Mehmetçiğin kanının aktığı hatırdan çıkarılmamalıdır.

Sözlerimin başında Anadolu topraklarında yaptığımız büyük savaştan bahsetmiştim. Hususiyle Sevr Antlaşması'nda da görüldüğü gibi, Avrupalıların niyeti Türkiye'yi parçalamak. Yayınlanan haritaları görüyorsunuz. Unutmayın bunların asıl niyeti bizleri Anadolu'dan atmaktır.

Gafletten, dalâletten kurtulmanın yolu birlik içerisinde olmamıza bağlı olduğu; hıyânet içerisinde de olanlara da dikkat etmemiz gerektiği hatırdan çıkarılmamalıdır.

II. II. ABDÜLHAMİD'TEN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'E VATAN MÜDAFAASINDA DEVAMLILIK*

Cezmi ERASLAN**

Türk devlet geleneğinde ülke kutsaldır. Millet fertlerinin son nefeslerine kadar mücadele etmeden elden çıkmasına izin vermeleri düşünülemeyecek kadar vazgeçilmez bir atalar yadigârı, gelecek nesillerin emanetidir. Tarih boyunca devlet yöneticileri de askerler de aynı bilinçle hareket etmişler ve vatan müdafaası yolunda ellerinden gelen gayreti en üst seviyede ortaya koymuşlardır. Bu anlayış devamlılığının gelecek nesillere tarih şuuru vermek bakımından en eşsiz örneklerinden biri de Çanakkale olmuştur. Her yıl 18 Mart'ta kutladığımız deniz savaşlarının kazanılmasında boğaz istihkâmlarını her türlü imkânsızlığa rağmen zamanına göre modernleştiren II. Abdülhamid'in katkısı inkâr edilemez boyuttadır. Aynı yerde yaklaşık dokuz ay devam eden kara muharebelerinde ihtiyat kuvveti olmasına karşın Balkan savaşlarında görev yaptığı bölgeyi adım adım incelemiş olan Yarbay Mustafa Kemal'in düşman çıkarmasının yerini doğru tahmin etmesi ve gereğini yapması da aynı şekilde unutulamaz bir katkıdır. Türkiye Cumhuriyeti'ne giden yolda bu katkıların değeri paha biçilemezdir.

I. II. Abdülhamid ve Çanakkale Savunmasına Katkıları

Osmanlı tarihinin en problemlili döneminde tahta çıkan II. Abdülhamid Han, zamanındaki aydınlarca anlaşılamadığı gibi Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca da en çok eleştirilen Osmanlı padişahı olmuştur. Muhafız üniversite öğrencilerini çuvala koydurup Sarayburnu'ndan denize attıran, Ermeni katliamı yapan 'Kızıl Sultan'dan 'yedi evliya kudretinde Ulu Hakan'a en uç hususiyetlerle övgü ve yergilere layık görülmüştür. Ülkemizde 1990'lı yıllardan itibaren yayınlanan ilmi araştırmalar ile yaptıklarının hakkı verilmeye başlanan II. Abdülhamid hakkında günümüzde yapılan değerlendirmeler ise ölçsüzlük alışkanlığımızın en çarpıcı örneklerinden olsa gerektir. Dönemindeki muhalifleri kadar taraftarlarının da II. Abdülhamid'i yanlış anlaması söz konusudur: "Zamanında bir karış toprak kaybedilmedi. Eğer bir on yıl daha iktidarda kalsaydı, ülkeyi savaşa sokmaz ve parçalamazdı" türünden tespit ve kehanetleri sıklıkla duyulur hale getirmiştir.

II. Abdülhamid hakkında birbirinden çok farklı değerlendirmeler yapılmasına yol açan ana sebep tahta geçtiği sırada Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum idi. Altı asırlık uzun bir ömrün getirdiği idari, siyasi, sosyal sahalardaki yıpranma ve her kesimden insanın tükenmişliği büyük bir engeldi. Buna ilaveten elindeki idari ve siyasi kadronun kendine

* Bu yazı Çanakkale konusunda daha önce yapmış olduğum araştırma ve konuşmaların bir araya getirildiği bir sentez denemesidir.

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

güvensizliği, gelecekte ümitsizliği ve ufuksuzluğu en büyük problemlerin başında geliyordu. Bu olumsuzluğu artıran ekonomik sıkıntıların en üst düzeyde yaşandığı iktidarında gerçekleştirdiği ve kendinden önce yapılan gelişme hamlelerinin hepsine karşılık gelecek ölçüdeki modernleşme çabaları hak ettiği gibi anlaşılamadı.

Burada II. Abdülhamid'in şahsında 19.yüzyılın reform çabalarının en büyük açmazı olarak bir dil, din, ırk ve renkler karışımı olan Osmanlı toplumunun önemli bir kısmının devlete mensubiyet duygusunu kaybetmiş olmasının altını da çizmeliyiz. Yoğun reform çabaları ve dış devletlerin müdahaleleriyle adeta üçüncü sınıf vatandaşlar konumuna düşen Müslüman/Türk unsurun dışındaki gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını bir arada tutmanın zorluğuna işaret etmek istiyoruz. İddiaların aksine II. Abdülhamid her türlü imkânsızlıklara karşın çıkmasını kaçınılmaz gördüğü bir dünya savaşı için iktidarının ilk yıllarından itibaren hazırlık yapmaktan geri durmamıştı.

Bu hazırlıkları iki ana başlıkta toplamak doğru olacaktır:

1. Osmanlı Devleti'ni yeniden İngiltere ile müttefik olacak konuma getirmek. Zira II. Abdülhamid çıkmasını kaçınılmaz gördüğü bir dünya savaşını denizlere hâkim olan devletin yani İngiltere'nin kazanacağını öngörmüştü¹. İslam birliği politikası da dâhil uygulamaya koyduğu bütün politikaların Osmanlı Devleti'ni yeniden İngiltere'nin ittifak yapmak isteyeceği bir güç haline getirmek olduğunu dile getirmektedir. İslam birliği çabalarının ana eksenini bölgede ve İslam âleminde dünya Müslümanlarının herhangi bir ihtiyacı halinde ilk akla gelen isim olmak. Osmanlı hilafetinin belirleyici rolünü ortaya koymak ve Müslüman sömürgelere sahip emperyalist devletlere kabul ettirmektir.

2. II. Abdülhamid ülke dâhilinde yaptıklarıyla da vatandaşları ve bürokrasisi ile bütünleşmiş güçlü bir siyasi lider portresi ortaya koymak istemişti. Savaşlardan sonra artık büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülke nüfusunun önceliklerini gözetip temsil ederek devleti en geniş sınır ve nüfusu ile devam ettirmek istiyordu².

II. Abdülhamid, bilhassa 1877-1878 Osmanlı – Rus savaşından sonra ülkenin yayılmacı saldırılara uğraması muhtemel Kuzey Afrika, Balkanlar gibi stratejik öneme sahip yerlerine asker ve silah yığınağı yaptığı gibi savaşı ötelemek için diplomasiden de en üst düzeyde yararlandı. Burada onun İstanbul'u dolayısıyla devleti muhafaza etmek için Akdeniz ve Karadeniz boğazlarında yaptığı savunma hazırlıklarının önemine işaret etmeliyiz. II. Abdülhamid, devletin kalbi olan İstanbul'a giden en kısa yol olan boğazların muhafazası için elinden geleni boğazların iki yanına koymakta ısrarlı oldu. Biz bu çalışmada onun Çanakkale boğazının savunma imkânlarını artırmak, öncelikle boğazı, temelde ise İstanbul'u korumak için aldığı tedbirleri ele alacağız. Amacımız kuru bir askeri hazırlık aktarımı yapmaktan çok o dönemin genel görünümünü anlamaya ve anlatmaya yarayacak tespitler yapmaktır.

¹ Selanik'teki sürgün günlerinde özel doktoru Atıf Hüseyin'e dile getirdiği bu ve benzeri görüşleri için bkz. *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, (yayına hazırlayan) Metin Hülagu, İstanbul 2010.

² II. Abdülhamid'in İslam birliği politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cezmi Eraslan, *II Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul 1995.

Çanakkale vasıtasıyla devlet merkezini de koruma çabaları Osmanlı klasik döneminin bitmesinden sonra yoğunlaşmıştır³. Çanakkale Boğazında 1877-1878 savaşıdan sonra yapılan hazırlıklar bilhassa önemlidir. Zira I. Dünya Savaşının Çanakkale cephesinde yapılan savunma ile İtilaf devletleri ne denizden ne de karadan Çanakkale’yi geçememişlerdi. Bu durum küresel ölçekte yapılan planları alt üst ettiği gibi savaşın da uzamasına sebep olmuştur. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında ciddi bir varlık gösteremediği için hemen saf dışı kalacağı varsayılan Osmanlı Devleti dört yıl boyunca çeşitli cephelerde mücadele etmiştir. Mütareke döneminde ve barış müzakerelerinde Osmanlı Devleti, savaşın uzaması dolayısıyla uğranılan kayıplardan da sorumlu tutulmaya çalışılmıştır. Bu yazıda Çanakkale boğazının savunma imkânlarını artırmak için yapılan çalışmaları Osmanlı Arşiv belgeleri ışığında örneklemeye ve değerlendirmeye gayret edeceğiz.

A. Çanakkale Boğazı’na Yönelik Çalışmalarda Karşılaşılan Ekonomik Zorluklar

1877-1878 savaşının hemen ardından başlayan boğazların emniyetini sağlama ve savunma imkânlarını modernleştirerek güçlendirme çabaları cephenin açılışına kadar sürmüştür diyebiliriz. Bu esnada yaşanan zorlukların en önemlisi ekonomiktir.

1. Ordu Mütahhitlerinin Alacaklarının Birikmesi ve Ödenememesi

Çanakkale istihkâmları, dolayısıyla İstanbul’un korunmasında yazışmalarda daima konu edilen bazı hususlar dikkat çekmektedir. Bunların başında boğazdaki topçu alayları ve istihkâm taburlarının ve mevki askeri hastanesinin acil ve düzenli ihtiyaçlarının karşılanması gelmektedir. Seraskerlik bütçesine nispetle daha müsait görülen Biga Sancağı gelirlerinden karşılanması istenilen masrafların merkezden ısrarlı emirler gelmeden ödenmediği dikkat çekmektedir. Tophane Müşirliğinin, erzak sağlayıcılara alacakları ödenmez ise bundan sonra malzeme temin etmeyeceklerinden askerin ve dolayısıyla devletin müşkül duruma düşeceğini belirtmek zorunda kalması adet olmuş gibi görünmektedir. II. Abdülhamid “söz konusu masraf her senenin bütçesine dâhil olduğu halde” neden ödenemediğini anlayamadığını” belirterek, bu durumun tekrar etmemesi için gereken tedbirlerin alınmasını emretmiştir⁴.

Askerin yiyecek ve sair temel ihtiyaçlarını ihale ile alan insanlara para ödenemediğinde bundan en fazla vatan müdafaasında bulunan askerler zarar görecektir. Hükümetin ve dolayısıyla yeryüzündeki Müslümanların Halifesi olan Osmanlı Padişahının imajının zedeleneceği de açıktır. Ancak Padişah kendi imajını derinden etkileyebilecek bu duruma sert tepki göstermediğine göre söz konusu meblağın başka acil bir ihtiyaca harcanmış olduğunun bilgisi Padişaha arz edilmiş olmalıdır. Tekrar etmemesi için tedbirlerin alınmasını emrettiği bu problem hemen her sene ordu ile Padişah arasında yazışmaya konu olacaktır. Ekonomik zorluklar sadece müteahhitlerin alacaklarının ödenmemesiyle sınırlı değildir. Boğazlarda görev

³ Çanakkale boğazında yapılan güçlendirme çabalarına etraflı bir bakış için Ali Karaca, “Savunma Sisteminin Ana Unsuru İstihkâmlar Bakımından Çanakkale Boğazı Tahkimi (1655-1915)”, *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara 2000 s. 307-334.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hususi (İ. Hus) 37/39, 1312 Zilkade 14 - 9 Mayıs 1895 tarihli irade.

yapan askerlerin maaş ve tayin bedellerinin ödenmesi sırasında da neredeyse her yıl aynı sıkıntının yaşandığı görülmektedir.

2. Asker Maaşlarının Ödenememesi

Ekonomik sıkıntılar dönemin bütününde etkisini göstermeye devam etmiştir. 1900’lü yıllar için de benzer konular gündemde kalmıştır. Askerlerin her türlü problemleriyle alakalı olarak Sarayın muhatabı konumunda olan Tophane müşirliği, Çanakkale boğazında bulunan Filo’nun askerlerine maaş verilmesi için Maliye nezaretine müracaat etmiştir. Başka tarafa para verilmemesi kararına rağmen “topçularla istihkâm bölüklerine henüz akçe verilmemiş olmasının zaruretlerini artıracığından” bahsederek topçu ve istihkâm askerine de bir maaş verilebilmesi için emir ve izin istediğinde mali disiplinin ihlal edilmemesi gerektiği ilkesiyle karşılaşmıştır. Bununla birlikte Kurban Bayramı vesilesiyle topçu ve istihkâm bölüklerine birer maaş verilmesine irade çıkarılmıştır⁵. II. Abdülhamid’in halifelik imajı açısından önemli gördüğü için müdahil olduğunu söyleyebiliriz. Ertesi sene ise ordunun ihtiyaçlarını temin eden yüklenicilerin 1902 yılı alacaklarının 2/3’ünün hemen, birikmiş alacakların ise “askerin tayınının kesilmesine meydan verilmemek üzere” pey der pey ödenmesini” emrettiğini görüyoruz⁶.

Maaşları ödenemeyen askerlerin sayısı çok önemli olmasa da idare için problem teşkil ettiğini gösteren pek çok örnek mevcuttur. Tophane Müşirliğinden “Kala-i Sultaniye’de bulunan donanmada görevli bahriye askerinden terhis hakkı kazananların bir an evvel terhisleri için sızlanmakta bulundukları uyarısı yapılmıştır. Askerlerin birikmiş maaşların ödenmediğini şikâyet için Maydos ilçe merkezine giderek saraya telgraf çekmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla terhisin ertelenmesi gibi padişahın rahatsızlık duyacağı şeylerin olmasına izin vermemek gerektiği ilgililere bildirilmiştir. Maliye Nezaretinin 14 Aralık 1907 tarihli yazısında askerin geçmiş maaşları ve katık bahalarının toplamı olan 65.254 kuruşun acilen ödenmesi talebi üzerine topçu ve istihkâmlar efradının da haklarıyla birlikte toplam 121.297 kuruşun gönderildiği bildirilerek terhislerin geciktirilmesine katiyen meydan verilmemesi gerektiğinin ilgililere yazıldığı bildirilmiştir⁷. Görev süreleri içinde hak edilen maaşların alınmasında sıkıntı yaşanmasına mukabil terhis aşamasına gelince birikmiş maaşları dâhil ödemelerin yapılmasına bilhassa Padişahın özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Padişahın imajına zarar verecek olaylara yol açmamak için imkânların zorlandığı görülmektedir. Terhis aşamasındaki askerin maaş ve katık bedellerinin ödenmesi hususu da hemen son aşamada halledilen işler arasında olmuştur. Askerin bilhassa görev yerinden ayrılırken mali hakların verilmesi askerin gözündeki devlet imajının güçlendirilmesine yönelik çaba olarak değerlendirilmesi yanlış olmaz.

Ekonomik zorluk o derecedir ki birliklerin eksikliğini gidermek için gönderilmesi gereken askerlerin sevkiyatının dahi münhasıran yapılmasına her zaman imkân bulunamamıştır. Sadece asker göndermeye ayrılacak gemilerin zaruri masrafları epey yekûn tuttuğu için askerler, peyderpey gönderilmek mecburiyetinde kalmıştır. Dönemin sonlarına

⁵ BOA, İrade Hususi 95/41, 1319 Z 8, 8 Zilhicce 1319 -18 Mart 1902 tarihli irade.

⁶ BOA, İrade Hususi 111/142 1321 N 24, 24 Ramazan 1321-14 Aralık 1903 tarihli irade.

⁷ BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 3210/240697 1325 Za 12 -17 Aralık 1907 tarihli irade.

doğru maddi durumun nispeten daha rahat olması Boğazdaki topçu ve istihkâm birliklerinin asker mevcutlarının daima tam olmasına özel bir önem gösterilmesine ve asker nakilleri için gereken vapur ücretlerinin ödenmesinde merkez açısından tereddüt gösterilmediği dikkat çekmektedir⁸.

B. Çanakkale Boğazı'nı Askerî Bakımdan Güçlendirme Çalışmaları

Neredeyse her yıl tekrarlanan mali sıkıntıları örnekledikten sonra şimdi böyle bir ortamda Çanakkale'yi savunmak için yapılan çalışmaları ele alabiliriz;

1. Boğazdaki Askerlerin En Son Sistem Silahlar ile Donatılması Çalışmaları

Çanakkale boğazındaki topçu ve istihkâm askerlerinin ellerindeki Şinayder marka tüfeklerin Mavzer (Mauser) tüfekleriyle değiştirilmesini isteyen irade 3 Mayıs 1897 tarihinde çıkmıştır. Tophane-i Amire Sevk Komisyonu reisi Asım Bey, Bandırma vapuruna yüklettiği silahları ve cephane ile sair âlat ve edevâtı hemen Çanakkale boğaz komutanlığına göndermiştir. İlk parti gelen 800 adet büyük çaplı Mavzer tüfekleriyle cephanesinin teslim alındığı ilmühaberi 9 Mayıs tarihli⁹. Dönemin yeni ve etkili silahı olan Mavzerlerin diğer birliklere de dağıtılması işlemine sonraki senelerde de devam edilmiştir¹⁰.

2. Askerlerin Barınma Şartlarının İyileştirilmesi

Askerlerin barınma şartlarının iyileştirilmesi de bu süreçte ele alınan işler arasındadır. Çanakkale topçu birinci alayı idaresindeki Nâra istihkâmı kışlalarının içinde asker barınmayacak kadar harap halde olduğu tespit edilmiştir. Ancak mevcut koşullardan yıkılmaya meyilli olanların yıkılması, buralardan çıkacak malzemelerden kullanılabilecek durumda olanlarından yeni yapılacak koğuş inşaatında yararlanılması yoluna gidilmiştir. Yıkılacak ve yeniden yapılacak koğuşların inşa masrafı 28.562 kuruş olarak hesaplanmış ve 12 Mayıs 1896 tarihinde sadrazam Rıfat Paşa tarafından arz edilmiştir. Padişahın olumlu iradesi 18 Mayıs'ta çıkarken iktisada riayeti tembih etmesi dikkat çekmektedir¹¹.

3. Çanakkale İstihkâmlarının Güçlendirilmesi Çalışmaları

Tabii olarak daha 1877-1878 savaşının bitiminde bölgedeki kuvvetlerin barış dönemi kadrolarına indirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak asker sayısı indirilirken yedek subay ve kumanda kadrosunda işlerin düzenli yürümesi için teşkilatlandırma ve dolayısıyla artırma yapıldığı dikkat çekmektedir. Bunun için merkezdeki subayların değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir¹². Osmanlı Devleti'ni temelinden sarsan 1877-1878 savaşından sonra devlet

⁸ BOA, Yıldız Mütenevvia Evrakı, Y. Mtv, 299/14, 1325 2 C. evvel-13 Haziran 1907 tarihli irade.

⁹ BOA, Yıldız Mütenevvia Evrakı, (Y. Mtv.) 162/193, 7 Zilhicce 1314 -9 Mayıs 1897 tarihli irade. Tophane-i Amire müşiri Zeki Paşa'nın işlemin tamamlandığını padişaha göstermek için arz ettiği tarih 13 Safer 1315-14 Temmuz 1897'dir.

¹⁰ BOA, Yıldız Mütenevvia Evrakı, (Y. Mtv.) 268/135 Tophane-i amire müşirinin yazısı 20 Ramazan 1322 tarihli¹⁰.

¹¹ BOA, İrade Tophane, 4/30, 1313 Z. 6, Bir Mecidiye 20 kuruş değerinden hareket edilmiştir.

¹² BOA, İrade Dâhiliye, 793/64393, Tophane Müşiri Ali Saib Paşa'nın arzı üzerine Padişahın olumlu emri 1 Kasım 1879 tarihli¹².

yöneticilerinin bilhassa İngiltere ve Rusya arasındaki çekişmenin artması karşısında nasıl bir yol tutmak gerektiğini sıklıkla tartıştıkları bilinmektedir¹³. II. Abdülhamid yeni dönemde nasıl bir dış politika takip etmek gerektiği hususunda üst düzey devlet görevlerinde bulunmuş tecrübeli isimlerden görüşlerini yazılı olarak bildirmelerini istemiştir. Gerek İngiltere gerekse Rusya yanlısı bir siyaset takip edildiğinde diğerinin çıkaracağı sorunları mukayese edenlerin kabulde tereddüt etmedikleri bir esas vardır; “payitaht-ı saltanatın kapısı ve miftahı(anahtarı) demek olan Boğazların her türlü tasalluttan muhafazası elzemdir”¹⁴. Bu işin yapılacağı yer bellidir: Tophane ve Tersane-i Amire subayları arasından seçilecek uzmanlar ile boğazları koruma tedbirlerinin hemen alınmasına başlanacaktır. Ancak burada dikkat çeken husus seçilecek subayların vasıflarıdır: “Devlete ve hanedana sadık, değerli, kabiliyetli, işinin ehli ve yabancı devletlerin elçilikleriyle ilişkisi olmamak”¹⁵. Boğazların savunmasını güçlendirmek için nelerin yapılacağı, torpidoların nereye ne miktar konulacağı, kalelerdeki kuvvetin miktarı, eksikliklerin nasıl giderileceklerinin hızlı bir şekilde tayini gerekmektedir

Bu iş için yukarıda sayılan vasıflara haiz olarak seçilen ve Bahr-ı Sefid Boğazı inşaat nazır ve müfettişi olarak tayin olunan kişi Âsaf Paşa’dır. Çanakkale Boğazıyla burada bulunan bütün istihkâmları her türlü saldırıya mukavemet edecek hale getirmekle görevlendirilmiştir. Bu görevi yerine getirirken ihtiyacı olacak bir vapur daimî olarak hizmetine verilecek, ek maaş alacak ve yardımcıları da olacaktır. Paşa’dan haftalık olarak rapor vererek yapacakları işleri bölgedeki memurları da teşvik ederek gerçekleştirmesi beklenmektedir. Âsaf Paşa, 1890’lı yılların sonundaki vefatına kadar boğazların savunma kabiliyetinin artırılması hususunda Padişahın itimatına sahip olarak görev yapacaktır.

4. Bahr-ı Sefid Boğazı İnşaat Nazır ve Müfettişi Âsaf Paşa’nın Tespitleri

Boğazların her türlü saldırılara dayanacak hale getirilmesi işi başta olmak üzere ilgili ikinci dereceden pek çok konuda da faaliyet gösteren Âsaf Paşa’nın Çanakkale ve dolayısıyla ülke müdafaasında önemli katkıları olduğunu ifade etmek mümkün görünüyor. Tabii ki mali sıkıntılar kadar konu ile ilgili makamlar ile ters düşmek de söz konusudur. Bunlardan en etraflısı da Tophane’deki Umum Topçu ve İstihkâm Komisyonu ve Levazım Dairesi ile olacaktır.

Âsaf Paşa’nın 10 Kasım 1880 tarihli raporunda belirlediği hususlar sonraki çalışmaların da yönünü belirlemiştir. Kale-i Sultaniye ve civarında bulunan tabya ve istihkâmların mevkillerine gidilerek ayrıntılı incelemeler yapmıştır. Hangi tabyaların düşmana karşı koyabilecek bir hale getirilebileceği, hangilerinin asker kuvvetlerinin artırılacağı, belirlenmeye çalışılmıştır. Hangi sahile torpil konulması gerekeceği, istihkâm inşaatının Redif askerlerine yaptırılması, oradaki kuvvetlerin nasıl artırılacağı ve öncelik sırasının belirlenmesi hakkında

¹³ Bu tartışmalar ve salim bir siyaset belirlemek çalışmaları hakkında bkz. Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul 1995, 176-191.

¹⁴ BOA, Yıldız Esas Evrakı (YEE) 4/62 tarihsiz evrak 29 Zilkade 1306 olarak tarihlenmişse de bununun 1296 olması gelişmelerin seyrine daha uygun görünmektedir. Zira Âsaf Paşa’nın göreviyle ilgili faaliyetine dair yazıları 1297 tarihlidir.

¹⁵ Yıldız Esas Evrakı (YEE) 4/62, “Sadakat ve liyakat ve ehliyetleri müsellemler olan ve hiçbir sefaretle münasebetleri bulunmayan birkaç müstaid zevatın tayiniyle boğazların derece-i matlubede tahkim ve takviyesi...” aynı belge.

görüşlerini bir harita vasıtasıyla arz etmiştir. Buna göre emniyetin süratle sağlanabilmesi için Seddülbahir ve Kabatepe ve Bolayır istihkâmlarının sol taraflarına, sahilin ve Saros Körfezinin bazı yerlerine dinamit barutundan yapılmış sabit torpiller konulması çok lüzumlu” bulunmuştur¹⁶.

Toplanması kararlaştırılan Redif askerlerinden dört taburunun Bolayır, Saros ve Kabatepe’ye gönderilerek istihkâm inşaatlarının bunlar vasıtasıyla yapılması, birer batarya seyyar topçu bölüğünün Rumeli ve Anadolu taraflarında bulundurulması lazım gelecektir. Mevcut nizamiye taburunun kuvveti artırılmalı, Gelibolu ve Biga Sancaklarının istihkâmların olduğu bölgedeki Rum köylerinin korunması için bir miralay veya mirliva rütbesinde bir kumandan görevlendirilmesi istenmiştir. Kale-i Sultaniye (Çanakkale)’de mevcut topçu alaylarının mevcutlarının nizami seviyeye çıkarılmaları ve seferber hale konulması ve eğitilmesi gerektiğini belirtmiştir. Âsaf Paşa söz konusu alayların bilgi ve becerileri ve yetersiz eğitimlerini artırmak için topçu muallimi Nadir Paşa’nın gönderilmesini istemiştir. Müfettiş Âsaf Paşa’nın dikkat çektiği bir diğer husus buradaki subayların uzun müddetten beri orada olmaktan dolayı adeta yerli hükmüne girmeleri ve yaşlı olmalarıdır. Bu subayların oradan alınarak yerlerine işe yarar zabitanın tayini “ehemm ü elzem” bulunmuştur¹⁷.

Çanakkale Boğazı’ndaki istihkâmların çoğu eski ve zamanın ihtiyaçlarına cevap veremeyecek durumdadır. Nitekim Paşa, “Bolayır istihkâmlarının 70’lerde (1850’li yıllar) ve top mermisinin 2000 en fazla 2500 metreye gidebildiği zamana göre yapılmış olduğuna dikkat çekmiştir. Hâlbuki şimdiki top mermilerinin menzilin 6000 metreden fazla olmasıyla söz konusu istihkâmın karşı tarafında ve 2500 metre top mermisi mesafesinde bulunan tepelerin düşman eline geçmesi durumunda buralara konulacak yeni sistem toplar karşısında bu istihkâmlarda barınabilmek mümkün olamayacaktır. Bu sebeple İstihkâm müfettişliğinden hemen uzman gönderilerek inceleme yapılmalı ve Bolayır istihkâmlarının yeni usullere göre düzenlenerek karşısındaki tepelerin de emniyet altına alınması için çalışılmalıdır.

Âsaf Paşa’nın durumun acilen düzeltilmesine yönelik rapor ve düşman gemilerinin geçişini engellemek üzere boğaza çekilecek demir zincir istekleri ilgili kurumları harekete geçirmiş görünüyor. Nitekim 14 Nisan 1881 tarihli askeri komisyon raporunda Âsaf Paşa’nın istediği malzemenin ve nakli için geminin hemen hazırlanması emrini aldıktan sonra Topçu ve İstihkâm Komisyonu tarafından yapılan değerlendirmede, “İrade gereği hemen harekete geçilse de sallar için lazım olan kereste ve zincir ve diğerlerinin tersanede mevcudu olmadığı bildirilmiştir. Bu durumda dışardan alıp hazırlamak gerekecektir. Maliyeti tahminen 12.000 liradır. Para elde hazır olunca zincir Londra’ya sipariş edilecektir. Zinciri çekmek için kullanılacak sallara lazım olan kerestelerin buradan satın alınarak inşaata başlanması da komisyonda değerlendirilmiştir. Boğaza sabit dubalar yerleştirilerek bunların üzerinden daha ince zincir çekilmesi, boğazın Kilitbahir ve Kale-i Sultaniye’ye elektrikli fenerler konularak aydınlatılması, elektrikli torpidoların aksamı denizde olmak üzere iki hat halinde yerleştirilmesi

¹⁶ Asaf Paşa’nın 7 Zilhicce 1297/29 Teşrin-i evvel 1296 10 Kasım 1880 tarihli raporu, BOA, Yıldız Perakende Askeriye (Y.PRK.ASK), 4/81

¹⁷ Aynı belge, BOA, Yıldız Perakende Askeriye (Y.PRK. ASK), 4/81

de bu toplantıda görüşülen hususlar arasında yer almış aynı gün Harbiye nazırı tarafından padişaha arz edilmiştir¹⁸. Osmanlı borçlarının ödenmesi için Duyun-ı Umumiye'nin kurularak devletin ekonomik bağımsızlığının tamamen ortadan kaldırıldığı bu sıralarda söz konusu talebin akıbeti tahmin edilebilecek durumdadır.

Âsaf Paşa'nın 19 Mayıs 1881 tarihinde gönderdiği bir raporda; Çanakkale boğazında inşa edilen istihkâmın istenilen düzeyde olmadığı, Namazgâh istihkâmı siperlerinin avlusunun fennen en az 15 arşından (1 arşın 75 cm) az olmaması şart iken çoğu yerde bunun 7 arşın açıklığında olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Paşa istihkâmın mevcut haliyle yeni model topların mermilerine yarım saat bile dayanamayacağını muhakkak olduğunu ihtar etmiştir. İstihkâm komisyonu bu ikazı dikkate alarak siperlerin kalınlığını istenilen düzeye çıkarmıştır. Ancak mali sıkıntılardan dolayı işin henüz tamamlanamadığının da altı çizilmiştir¹⁹. Âsaf Paşa, Beşige koyundaki istihkâmın da yetersizliğine işaretle en az dört top konulmak suretiyle planının çizdirilip Tophane müşirliğine gönderildiği belirtilmiştir.

5. Çanakkale Savunma Hatlarının Belirlenmesi

Padişahın, bu uyarıların dikkate alınarak müdafaa tedbirlerinin mükemmeliyetinin sağlanması yolundaki iradesi üzerine Komisyonun duruma itiraz ettiğini görüyoruz. Komisyon boğazın müdafaa tedbirlerinin önceliğini kabul etmekle birlikte Beşige limanı ile ilgili beklentinin dile getirilmesini “ehemmi mühimme tercih” olarak niteleyip eleştirmiştir²⁰. Tophane Müşiriyeti'nin raporunda Âsaf Paşa'nın kendilerinin yaptığı öneriyi kabul etmeyerek boğazın girişine birkaç saat mesafedeki limana on dokuz toplu bir istihkâm inşaatına başlamasını ciddi şekilde eleştirilmiştir. Zira “boğazın girişinde bulunan Seddülbahir istihkâmına konulması kararlaştırılan altı topun henüz mahalline konulamadığı gibi Kumkale istihkâmı inşaatına dahi ancak şu günlerde başlanabilmiştir. İlgilileri “boğazın yirmi seneden beri güçlendirilmesine çalışıldığını, ancak böyle şeylerin az vaktin içinde vücuda getirilmesi kabil olamadığını bilmektedirler. Komisyon Boğaz girişinden Kale-i Sultaniye'ye kadar olan yerlerde istihkâm olmadığı gibi kalede de “yalnız büyük otuz beş buçuk santimetrelik Kurup topu mevcut olup burasıyla karşı sahilin muhafazası için yapılan istihkâmın ve Nâra istihkâmının noksanının tamamlanmasına henüz başlanılamadığını” hatırlatmıştır. Böylece müfettiş Âsaf Paşa'yı zamanın şartlarını, imkânların kıtlığını ve muhafaza edilecek mesafenin büyüklüğünü idrak etmemekle suçlamıştır.

Komisyon “düşman ateşini bir yerde toplamaktan ise iki noktaya dörder beşer toplu istihkâm yapılarak düşman ateşini dağıtmak fennen daha munasip olacağı” gerekçesiyle Âsaf Paşa'nın istihkâmın 10-20 topla kuvvetlendirilmesi politikasını da askerlik sanatı bakımından eleştirmektedir.

Umum Topçu ve İstihkâm Komisyonu kendilerinin hareket tarzını: “devlet-i ebed müddet-i aliyyenin kuvve-i maliye ve askeriyesiyle mütenasip ve vakt ü hale muvafık olmak”

¹⁸ Hobart Paşa başkanlığındaki komisyonun 14 Cemaziyel-evvel 1298/14 Nisan 1881 tarihli mazbatası. BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Y. Mtv, 6/12,

¹⁹ BOA, Y. Mtv, 6/47, Tophane komisyonunun 29 Mayıs 1881 tarihli arızası.

²⁰ Aynı belge, Tophane umum topçu ve istihkâm komisyonunun 29 Mayıs tarihli raporu.

şeklinde formüle etmiştir. Komisyon, ülkenin önemli ve münasip yerlerine yapılacak güçlendirme çalışmalarının ilmi ve uygulanabilir olması konusunda ise “makam-ı akdes-i hazret-i hilafetpenahiye karşı mesul” olduklarının bilincindedir. Kararların bu bilinçle ve oybirliği ile alındığının altını çizen komisyon üyeleri, teçhizatça ikmal-i noksan için satın alınmasına ihtiyaç-ı kavi görünen toplar elde olmadıkça” şimdilik bina yapmanın “ehemmi bırakıp mühim ile iştigal olduğunu” anlatıp başka bir durumda mesuliyet kabul etmeyeceklerini açıkça ihtar etmişlerdir²¹.

Âsaf Paşa’nın istihkâm güçlendirme çalışmalarında Seddülbahir ve Kumkale’ye ağırlık verdiği görülmektedir. Kumkale istihkâmının toplarının cephaneleri tamamlanarak mevcut sekiz topun yerine konduğu, istihkâm inşaatındaki askerlerin subayların teşvikiyle gayretle çalıştıklarını bildiren Paşa, henüz inşaatı tamamlanamayan yerler için gereken amele, malzeme ve asker ihtiyacının bir an evvel karşılanması için Tophane müşirliğini sıkıştırmaktadır²².

Çanakkale istihkâmının düşman üzerine ateş edebilecek hale getirilmesi için yapılan çalışmaların yanı sıra son sistem topların ateşine dayanabilecek şekilde yapılması için de gayret edilmektedir. Namazgâh istihkâmının tadilatıyla 35,5 cm’lik iki kıta top konulması işinde çıkarılacak topların kullanılacağı eski toprak tabya civarında yeni bir tabya yapılması gerekli görülmüştür. Çimenlik istihkâmında bulunan 35,5 cm’lik bir topun yanına konması düşünülen yeni sistem 35,5 cm’lik bir top için yapılacak döşeme ile boğaz istihkâm heyetinin önerdiği düzenlemeler bir resim ile Âsaf Paşa tarafından padişaha arz edilmiştir²³.

II. Abdülhamid’in Çanakkale boğazındaki savunma tertibatının zamanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir hale getirilmesini iş edindiği ve komutanları yönlendirdiği görülmektedir. Âsaf Paşa’nın da katılımıyla Seraskerin başkanlığında Topçu ve İstihkâm Komisyonu üyelerinin birlikte çalışarak hem tadilatın mali boyutunu hem de yapılacak işin ayrıntılarını görüşüp neticelerini arz etmelerini istemiştir.

Serasker Ali Rıza Paşa’nın 6 Şaban 1305 (18 Nisan 1888) tarihli arzında ise “Komisyonun Âsaf Paşanın da katılımıyla yaptığı toplantı sonunda Boğazın şekil ve heyeti iktizasınca deniz tarafından tam olarak korunması için müdafaa hattının fennen ve esasen dört hat üzerine tertip ve tesisini gerekli görmüştür.

1. hat Rumeli yakasında Seddülbahir ve Anadolu tarafında Kumkale
2. hat Rumeli yakasında Kum Burnu ve Anadolu tarafında Kepez Burnu
3. hat Rumeli yakasında Namazgâh ve Anadolu tarafında Hamidiye Çimenlik
4. hat Rumeli yakasında Bigalı ve Anadolu tarafında Nâra Burnu,

²¹ Esseyid Ali Saib, Esseyid Mahmud Sami, Hüseyin, Nadir, İskender, Esseyid Ahmed Server, Ali Galib paşalardan oluşan komisyonun raporu 29 Cemaziyelahir 298 / 29 Mayıs 1881) tarihlidir. BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat, (Y. Mtv) 6/47.

²² Kale-i Sultaniye’de Ferik Âsaf Paşa’dan makam-ı Seraskeri’ye mevrud 7 K. sani 301 - 13 R. 1303 / 19 Ocak 1886 tarihli şifreli telgraf, BOA, Y.PRK. ASK 31/27

²³ Aynı belge. BOA, Y.PRK.ASK 31/27

Mevkilerinden teşkil edilerek tahkim ve teçhizine karar verilmiştir²⁴.

“Müsaade-i hal ve zamana göre bu hatlara inşası kararlaştırılan istihkâmlardan Seddülbahir ve Kumkale ile Çimenlik ve Namazgâhın inşaatının önce tamamlanması ve

Seddülbahir’e iki kıta 28, 4 kıta 24 cm’lik olmak üzere 6 adet,

Kumkale’ye üçü 28 cm’lik, ikisi 26 cm’lik ve diğer ikisi 24 cm’lik ve birisi 15 cm’lik olmak üzere 8 adet,

Çimenlik istihkâmına biri 35.5 cm’lik diğeri 24 cm’lik, biri 15 cm’lik olmak üzere üç ve bunun sağ tarafına 15 ve 12 cm’lik 9 adet,

Namazgâh istihkâmına 28 cm’likten 15 cm’liğe kadar muhtelif çapta 24 adet,

Hamidiye istihkâmına mürettep olan 9 top (yeni sistem iki kıta 35.5cm’lik hariç),

Bigalı ve Nara burunu istihkâmlarının en önemlisi olan Nara Burnu muhtelif çapta 11 top konulduğu zaman boğazın esbabı müdafaası bir dereceye kadar temin olunmuş olacağı düşünülmüştür.

İstanbul’un Akdeniz tarafından gelecek saldırılara karşı bir set olduğu için Çanakkale boğazının teçhizatının her türlü saldırıya karşı koyabilecek şekle getirilmesi şarttır. Bunlara Âsaf Paşa’nın teklifindeki gibi Rumeli tarafındaki Namazgâh tabyasına 35,5 cm’lik iki top konulması ve toprak tabya mevkiine yeniden bir istihkâm yapılması ve Çimenlik tabyasına da mevcuduna ilaveten 35,5 cm’lik bir top daha konulması Padişahın iradesi olarak kabul edilmiştir. Ekonomik sıkıntılar dikkate alınarak önem ve stratejik yapılarına göre önce 3. sonra 1. sonra 4. ve en son olarak 2. hattın tahkim ve teçhizatının yapılmasına oybirliği ile karar verilmiştir²⁵.

6. II. Abdülhamid’in Donanma’nın İhtiyaçlarına Yaklaşımı

Amcası Sultan Abdülaziz’in hal’i sırasında kullanıldığı için donanmaya düşman olup Haliç’te kapalı tuttuğu ve çürümesine sebep olduğu suçlamalarına muhatap olan II. Abdülhamid’in deniz kuvvetlerine bakışı nasıldı?

II. Abdülhamid’in boğazın istihkâmlarını ve savunma düzeninin esaslarını belirledikten sonra donanma ile de yakından ilgilendiğini gösteren girişimleri vardır. Nitekim Padişah 4 Şevval 1306 - 3 Haziran 1889 tarihli irade ile donanmaya gerekli ıslahatın yapılarak bahriyenin istenilen seviyeye çıkarılmasını emretmiştir. Sahillerin gerekli yerlerine torpidolar konularak savunma tedbirlerinin alınması için serasker Rıza Paşa başkanlığında İstanbul vapuru süvarisi Şükrü Paşa, Donanma komutanlarından ilmi yönü kuvvetli üç zat ve izinli olarak İstanbul’da bulunan Kale-i Sultaniye müfettişi Âsaf Paşa’nın da katılımıyla bu hususların etraflıca müzakeresi ve neticesinin mazbatayla arzı istenmiştir. Komisyonların da daha önce belirttiği gibi senelerdir konuşulan ancak netice alınamayan bu işler II. Abdülhamid’i de bıktırmış görünmektedir. Padişah bu defa işi sıkı tutmak azmindedir: “Bu hususun şimdiye kadar cereyan

²⁴ Serasker Rıza Paşa’nın 5 Nisan 1304 - 6 Şaban 1305 (18 Nisan 1888) tarihli arzı Y. Mtv 32/50.

²⁵ Komisyonun raporu 30 Receb 1305 - 12 Nisan 1888 tarihli. Serasker Ali Rıza’nın arzı ise 6 Şaban 1305 - 18 Nisan 1888 tarihli. BOA, Y. Mtv, 32/50

eden müzakerat gibi sathi olmayarak gayet etraflı tetkik ve tezekkür olunmasını” özellikle belirtmiştir. Bunun yanında kendisine sunulan yeni teknoloji ürünleri dinamit atar torpidobotlar hakkında komutanlarının fikir ortaya koymalarını emretmektedir.²⁶

Serasker Rıza Paşa’nın 12 Haziran 1889 tarihli arzında “dinamit atar torpidoların etkisi konusunun takip edilmesi gereken bir yenilik olduğu belirtilmiş, 20 yıl önce yapıldığında yeterli olan donanmadaki gemilerin mevcut gelişmeler ışığında tamir ve yenileme ve yeni alınarak takviye edilmeye ihtiyaçları olduğunu arz etmiştir. Donanmanın istenilen seviyeye çıkarılıp çağdaş bir hale büyük masrafa ihtiyaç olduğu; toplamda gemi ve toplar için ilk etapta 4.293.700 lira gerektiği belirtilmiştir²⁷. Bu masrafın bir defada yapılması mümkün olmadığı için her sene bahriye ve ilgili kalemlere fevkalade tahsisat konulması gerekecektir. Duyun-ı Umumiye’nin kendi silah taşımaya izinli personeli ile vergi topladığı bir ekonomik yapıda devletin bunu gerçekleştirmesi oldukça zor görünmektedir. Donanmaya hangi tarihte nasıl gemiler alındığı münhasıran bu çalışmanın konusu olmadığından burada söz konusu dönemi ve yapılanları anlamlandıracak örnekler vermekle yetineceğiz.

1890’larda savaş gemilerinin istenilen sayı ve güce ulaşması, askerin talim ve savaş kabiliyetinin artırılması yolundaki önerilerin hayata geçirilmeye başlandığını vesikalardan takip etmek mümkün görülmektedir. İstimbotların yeni bir talimatname çerçevesinde Çanakkale’ye giderek uygulamalı talimler yapması²⁸, Fransa’da imal olunan mayın gemilerinin uzmanlarınca incelenerek bir filo oluşturacak şekilde satın alınması için bizzat Padişahın Tophane-i Amire müşirliğini acele ettirmesi²⁹, bu kabildendir. Sürecin her aşamasında Boğazlar müfettişliği ile Tophane Müşirliğinin iş birliğiyle adımlar atılması II. Abdülhamid tarafından adeta zorlanmıştır. Yeni sistem gemilerin torpil, manevra, hareket ve saldırı kabiliyetleri incelendikten sonra alınmasına imkânlar ölçüsünde gayret edilmiştir³⁰. Denizaltına torpil yerleştirme işlemlerine müfettiş Âsaf Paşa’nın nezaretinde Seddülbahir’de uygulamanın başladığı haberi 1892 tarihli³¹. Hareketli hedeflerin torpillenmesi talimlerinin yakında başlayacağını ise Teftiş-i Askeri Komisyon azasından Âsaf Paşa’nın komutan ve subaylarla birlikte 13 Eylül 1897 tarihinde Namazgâh ve Hamidiye istihkâmlarını ziyareti vesilesiyle

²⁶ “...geçenlerde dersaadete gelerek huzura çıkan Amerika amirali şayet torpidoların menafii amerikaca sabit olarak hatta işbu torpidolar sahillerin muhafazası için harp gemisi bulundurmaktan istigna hâsıl eylemiş olmasıyla münasip sahillere sabit torpidolar konulması halinde ülkenin bahren vukubulacak taarruzdan masun olacağını bilmünasibe arz ve beyan eylemiş olup ancak yeni icad olunan ve dinamit ile torpido atan vapurların sabit torpidoların faydalarını izale eylemesi melhuz olduğundan sahillerin muhafazası için sabit torpidolar konulması mı yoksa diğer vesait ve esbaba müracaat lazım geleceğinin dahi kemali dikkatle teemmül kılınması irade olunmuştur”. Padişahın 4 Şevval 1306 - 3 Haziran 1889 tarihli resen sadır olan iradesi, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Dairesi, Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkanı Harbiye Dairesi, (BOA, Y.PRK. MYD), 8/50

²⁷ Serasker Rıza Paşa’nın 31 Mayıs 1305 - 12 Haziran 1889 tarihli arzı Y.PRK. MYD, 8/50

²⁸ Bahriye nazırının 19 Muharrem 1308 - 4 Eylül 1890 tarihli arzı, BOA, YPRK. ASK, 63/140

²⁹ Tophane Müşirliğinin 12 Ekim 1894 tarihli evrakı, YPRK. ASK, 100/98.

³⁰ Yaveran-ı padişahiden Mirliya İsmail Hakkı Bey’in Müfettiş Ferik Asaf Paşa’nın da katılımıyla yaptığı incelemeler hakkındaki raporu, Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkanı Harbiye Dairesi (BOA, YPRK. MYD), 7/134

³¹ Yaverândan Mirliya Mehmed Vasıf’ın yazısı 1310 Safer 14 - 7 Eylül 1892 tarihli. BOA, (Y.PRK. MYD), 11/85.

öğreniyoruz³². Boğazda bulunan zırhlı gemilerin tamiri ve üzerlerindeki silahlarının da yenilenmesi hususunda ilgili komisyonlarla koordineli olarak çalışmalara devam edildiği, donanmanın bütçe şartları zorlanarak güçlendirilmeye çalışıldığı belgelerle sabit olan bir husustur³³.

7. Çanakkale İstihkâmlarını Güçlendirme Çabalarının Bölgenin Sosyal Yapısına Etkileri

Osmanlı yöneticileri muhtemel bir savaş hazırlığı olarak boğazın iki yanını ilim ve fennin gereklerini göz önünde tutarak güçlendirmekteydiler. Bunu yaparken bu önemli mevkileri ve savunma mekanizmalarının güvenliğini de dikkate aldıklarını görüyoruz. Yeniden yapılarak silah ve asker takviyesiyle 1890'lı yılların başında güçlendirilen istihkâmların arkasının da emin olmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için tabya ve istihkâmların çevresindeki gayrimüslim köylerinin de Müslüman yerleşimlerini artırarak dengelenmesi amaçlanmıştır. Boğazlar müfettişi ferik Âsaf Paşa'nın Çanakkale boğazının Avrupa yakasındaki istihkâmların arkasında bulunan köylerin sırf Rum nüfuslu olmasına karşın buralarda çeşitli sebeplerle boşalmış Müslüman köylerinin muhacirlere tahsisini teklif etmiştir³⁴. Ferik Âsaf Paşa, söz konusu araziler eğer başkalarının kullanımında değil ise oraya Bosna muhacirlerinin yerleştirilmesinin mümkün olup olmadığını sorgulamıştır.

Gerek müfettiş Âsaf Paşa'nın gerekse hükümet yetkililerinin tabyaların civarındaki Müslüman nüfusu artırma çabaları bundan sonra da devam etmiştir. Nitekim Dâhiliye nezaretinden Muhacirin Komisyonu Başkanlığına yazılan 14 Mart 1893 tarihli yazıda Çanakkale boğazının Bolayır köyü civarında Bakla Burnu'nda birkaç Hristiyan'ın kullanımına geçmiş olan 150 dönüm kadar yerin piyasa değeri bedeli ödenerek alınması istenmiştir. Buna ilaveten Gazi Süleyman Paşa'nın gazilere tahsis ettiği çayırıktan da bir miktar muhacirine ayrılarak "orada bir cemaat-i İslamiye tesisi" emredilmiştir³⁵. Muhacirinin hayvancılık yapmasına katkı sağlayacak şekilde yeterli arazi tahsisinin yapılarak 40-50 hanelik bir köy oluşturulmak istenmesi devletin yörenin sosyal yapısını düzenlemek isteğinin açık bir göstergesidir. Bu çalışmalar sırasında oluşturulacak yeni yerleşim yerlerinin savaş zamanında istihkâmın etkisi altında kalmaması da önemle gözetilmiş, Boğazlar komisyonundan görüş sorularak hareket edilmiştir.

³² Norman imzasıyla Beyoğlu'ndan Londra'da Horace'a yazılan diplomatik havadisın telgrafhaneden Mabeyne iletilmesi 13 Eylül 1897 tarihli dir. Y. Mtv. 166/215

³³ Bahriye Nazırı, İmalat-ı Bahriye ve Mühimmat-ı Harbiye ve Bahriye Komisyonları başkanları ile Fabrika-i hümayunlar müdürü ve diğer ilgililerden oluşan 4 Ocak 1900 tarihli mazbata üzerine 24 Ocak 1900 tarihli irade için bkz. Ali Karaca, "Savunma Sisteminin Ana Unsuru İstihkâmlar Bakımından Çanakkale Boğazı Tahkimi (1655-1915)", *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara 2000, s. 329-330.

³⁴ Dahiliye Nezareti mektubi kaleminden Muhacirin komisyonu riyaset-i celilesine 3 Eylül 1307 - 11 Safer 1309 - 16 Eylül 1891 tarihli takrir için BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (DH. MKT.) 1868/55.

³⁵ BOA, DH. MKT. 2/11, Muhacirin Komisyonu riyaseti celilesine 24 Şubat 1308 ve 25 Şaban 1310 - 14 Mart 1893 tarihli yazı.

Boğazın Anadolu yakasında Çayaltı mevkiinde temeli 3 Nisan 1886 tarihinde atılan Hamidiye istihkâmının³⁶ yapımı sırasında da dolaylı olarak bölge tarımına katkıda bulunulduğunu görüyoruz. Hamidiye istihkâmının içinde ve etrafında bulunan yaklaşık 60 dönümlük bataklık kurutularak işlenebilir hale getirilmiştir. Gerek bu işlem gerekse askerin naklindeki hizmetleri dolayısıyla padişahın bölgedeki bürokratların ve yerli halkın temsilcisi konumunda olan belediye başkanı, müftü, kaymakam, belediye meclis üyesi gibi kişileri nişan ve rütbelere ile onurlandırdığını ve bunu gazetelerde ilan ettirdiği görülmektedir³⁷. Müfettiş Âsaf Paşa'nın öncülüğünde istihkâm bölgelerinde bulunmakla birlikte harap durumda olan cami, tekke ve türbelerin de bakım ve onarımının yapıldığı dikkat çekmektedir. Böylece bölgenin Müslüman nüfus için daha yaşanabilir bir hale getirilmesi amaçlanmış olmalıdır.

Çanakkale'deki başarılı faaliyetleri dolayısıyla zaman zaman ümera ve zabitanın da madalyalar ile ödüllendirildikleri görülmektedir. Akdeniz adaları ve Çanakkale'deki birliklerin yöneticilerinin çalışmalarını teşvik etmek amacıyla 11 altın ve 724 gümüş liyakat madalyasıyla taltiflerine 29 Ekim 1905 tarihinde irade çıkmıştır³⁸.

8. Tabyaları Güçlendirme Çalışmalarının Sonucu

Boğazın her iki yanının savunma amacıyla takviye edilmesi Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdüğü gibi en kanlı çarpışmalar da bilindiği üzere Çanakkale cephesinde olmuştu. Bu süreçte boğazın her iki tarafındaki siperlerin savunma imkânı ve ateş gücünün artırılmasına yönelik çabaların neticesini görmek mümkündür. Burada objektif bir fikir vermek adına örneklemeye çalıştığımız faaliyetlerin neticelerini görmek ve göstermek için savaş sırasında ait iki tespiti paylaşmak isteriz. Kale-i Sultaniye mutasarrıfı Fuad Bey'in gizli ve acele ibaresiyle hükümet merkezine gönderdiği 18 Mart 1915 tarihli bir yazısında; "Bu gün vasati saat on bir raddelerinde düşmanın cesim (büyük) on üç sefine-i harbiyesiyle (harp gemisiyle) bir hayli torpidolarından mürekkep bir filosu Dardanos ve Hamidiye ve Rumeli cihetindeki Mecidiye istihkâmlarına pek şiddetli ateş açarak sekiz saat devam ve şehre isabet eden mermilerden üç yerde ateş zuhur (çıkış) ve yüz elli hane muhterik (yanmış) ve üç kişi şehid olmuştur. Henüz malumat-ı resmiye alınmamış ise de düşmanın büyük gemilerinden üçünün ehemmiyetli surette hasara uğradığı görülmüş ve Allaha hamdolsun ateş kesilinceye kadar istihkâmlarımız da hâl-i faaliyette bulunmuş olduğu beray-ı malumat maruzdur (bilgi için arz edilmektedir)" denilmektedir³⁹.

İkinci olarak ta cephede görev yapan savaş muhabirlerinden Schrayz'ın Amerika basınının İstanbul muhabiri Damon'a gönderdiği 19 Mart tarihli telgrafını aktaralım: "bir Fransız harp gemisi yanmış, bir İngiliz harp gemisi yaralı diğer üç müttefik gemisi de

³⁶ BOA, Y.PRK. ASK, 31/95, Ferik Âsaf Paşa'nın temelin atıldığını bildirip Hamidiye ismi için izin istediği yazısı 1303 C. 28 - 3 Nisan 1886 tarihli. Boğazın Rumeli yakasındaki Mecidiye istihkâmının karşısında 9 toplu olarak inşasına başlanan ve Padişahın izniyle adı verilen bu istihkâmın Çanakkale cephesi muharebelerinde önemli katkısı olmuştur. (Tabyanın ayrıntılı planı için bkz. Harita 17)

³⁷ BOA, İrade Dâhiliye, 1006/79456, hizmeti görülenlerin taltifine dair irade 19 Ekim 1886 tarihli.

³⁸ BOA, İrade Taltifat (İ.TAL.), 379/1, 29 Şaban 1323 ve 29 Ekim 1905 tarihli irade.

³⁹ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 3. Şb. 4/37, *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*, Ankara 2005, s. 45. Mutasarrıf ertesi günkü yazısında arz ettikleri haberlerin doğrulandığını bildirmektedir.

istihkâmların menzili haricine çıkmaya mecbur olmuşlardır. Söz konusu istihkâmlar susturulamamışlardır. İstihkâmlardaki asker zayıtı azdır. Yedi saat devam eden boğazı zorlama harekâtının ve müthiş top ateşinin sonucu budur. Türk tarafının ateşi de şiddetli olmuştur. “Müttefik donanmasının öğleden önce saat 11,30 da ilk gülleyi Çanakkale üzerindeki dağa atarak başladığı toplam 14 geminin bombardımanının hakikaten müthiş bir hal almıştır. Gazete muhabirleri heyeti infilak eden mermilerin tesiriyle yanan şehrin haricinde bulunan tepenin yakınlarına da mermi düşmeye başlayınca Çimenlik istihkâmına sığınmışlardır. Saat bir buçukta İngilizler ateşlerini her iki sahilde Hamidiye, Çimenlik, Dardanos Mecidiye ve Rumeli istihkâmlarına yönelttiler. Patlayan mermilerden ve müdafaa eden Türk bataryalarının mukabelesinden hâsıl olan velvele o derece büyük idi ki muhabirler bir müddet hiçbir yere melce (sığınak) bulmaya muvaffak olamadılar. Bunlar nihayetinde istihkâmlara karşı son sistem en büyük bir muharebe sahnesini temaşa edebilecek muvafık bir nokta buldular. Lakin bazı defalar duman o kadar yoğunlaşıyordu ki ufku tamamıyla örterek Türk istihkâmlarını görülemeyecek derecede kapatıyordu. Bununla beraber dumanın dağıldığı zaman Türk istihkâmlarının hasara uğramamış bir halde olduğu görülüyordu. Türk istihkâmlarının ateşi seri ve dakik idi. Müttefiklerin ateşi ise bazen uzun bazen kısa idi⁴⁰.

Çanakkale’de müstahkem mevki kurmay başkanı Selahaddin Adil Paşa’nın anılarında da aynı tasviri görmek tesbitin yerinde olduğu kanaatimize güç vermektedir⁴¹. Hakikaten büyük kısmı II. Abdülhamid döneminde yapılan yenileme ve güçlendirme çabaları hem düşmana büyük zarar verdimiş hem de siperlerdeki asker kaybını en aza indirmiştir. Nitekim Selahaddin Adil Paşa da 18 Mart günü tabya ve istihkâmlardaki kaybın makul seviyede kaldığını belirtmektedir⁴².

Vatanın müdafaası ve gelecek nesillere bağımsız yaşayacak yer olarak aktarılmasına katkı sağlayan devlet adamlarını ve bu mücadele sırasında hayatını hiçe sayarak üzerinde yaşadığı toprak parçasını vatan haline getiren aziz şehitleri rahmet ve minnetle anıyoruz

II. Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Savaşları ve Mustafa Kemal

Birinci Dünya savaşı Türk milleti için telafi edilmesi uzun seneler alan çok büyük kayıplara yol açtığı için girilmemesi gereken bir savaş olarak görülmekte ve o süreçte devletin başında bulunan yöneticilere büyük sorumluluklar yüklenmektedir. Burada İngiltere, Fransa ve Rusya’nın 1894, 1904 ve nihayet 1907 tarihli anlaşmalarla oluşturdukları itilaf cephesinin Osmanlı Devleti’nin paylaşılmasında ana hatlarıyla bir anlaşmaya vardığı gözden kaçırılmaktadır.

⁴⁰ BOA, Hariciye, Matbuat, 1123/8. 21 Mart 1915.) *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*, Ankara 2005, s. 66-67.

⁴¹ Selahaddin Adil Paşa, *Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar*, (yayına hazırlayan Muzaffer Albayrak, İstanbul 2007, s. 42.

⁴² Selahaddin Adil Paşa, *Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar* (yayına hazırlayan Muzaffer Albayrak, İstanbul 2007, s. 44.

Devlet yönetiminde yeterli tecrübeden yoksun olan İttihat ve Terakki yöneticileri ülkenin siyasi ve sosyal dengelerini devam ettirmede başarısız oldular. Bununla birlikte İngiltere, Fransa ve Rusya ile yaptıkları ittifak görüşmelerinden bekledikleri sonucu alamadıkları görülmüştür. Gerçekten de Talat, Enver ve Cemal Paşaların yürüttüğü diplomatik ve mali görüşmelerin neticesinde Osmanlı Devleti'nden istenilen şey tarafsızlığını koruması olmuştur.

Osmanlı yöneticileri devletin ciddi olarak sarsıldığı ve akabinde Kıbrıs ve Mısır gibi stratejik topraklarını kaybettiği 1877-1878 savaşıdan sonra İngiltere ve Rusya arasındaki rekabete Almanya'yı dâhil ederek sürecin uzamasını sağlamışlardı. Geleneksel İngiliz dostluğu anlayışıyla yetiştirilen hanedan üyeleri bu durumu mecbur kalmadıkça değiştirmek düşüncesinde de değillerdi.

Hemen işaret edelim ki bu durum aynı zamanda İngiltere'nin dünya politikasındaki belirleyici gücünün de tabii bir sonucu idi. Nitekim İngiltere ve Rusya'nın karşısına sömürge çalışmalarında kendini göstermek ihtiyacındaki Almanya'yı çıkaran II. Abdülhamid de çıkması muhtemel bir savaşta denizlere hâkim olan devletin yani İngiltere'nin kazanacağını ön görmekteydi. II. Abdülhamid gerek ekonomik alanda gerekse iç ve dış politikada yaptıklarının Osmanlı Devleti'nin İngiltere tarafından ittifaka kabul edilebilir bir devlet olduğunu göstermek amacına yönelik olduğunu ifade etmektedir⁴³.

Bu çalışmaları iki başlıkta değerlendirebiliriz:

Osmanlı Devleti'ni yeniden İngiltere ile müttefik olacak konuma getirmek. İslam birliği politikası da dâhil uygulamaya koyduğu bütün politikaların Osmanlı Devleti'ni yeniden İngiltere'nin ittifak yapmak isteyeceği bir güç haline getirmek olduğunu dile getirmektedir. İslam birliği çabalarının ana eksenini bölgede ve İslam âleminde dünya Müslümanlarının herhangi bir ihtiyacı halinde ilk akla gelen isim olmak. Osmanlı hilafetinin belirleyici rolünü ortaya koymak ve Müslüman sömürgelere sahip emperyalist devletlere kabul ettirmekti⁴⁴.

II. Abdülhamid ülke dâhilinde yaptıklarıyla da vatandaşları ve bürokrasisi ile bütünleşmiş güçlü bir siyasi lider portresi ortaya koymak istemişti. Savaşlardan sonra artık büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülke nüfusunun önceliklerini gözetip temsil ederek devleti en geniş sınır ve nüfusu ile devam ettirmek istiyordu.

Burada II. Abdülhamid'in şahsında Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyıldaki reform çalışmalarının en büyük problemine işaret etmeliyiz. İstanbul'un fethinden itibaren adeta dil, din, ırk ve renkleri karışımı haline gelen Osmanlı toplumunun önemli bir kısmı devlete mensubiyet duygusunu kaybetmişti. Devletin kendi iradesiyle gerçekleştirdiği Tanzimat ve Kırım Savaşındaki desteklerinin neticesini almak için müttefiklerin dayattığı Islahat Fermanı çerçevesinde girişilen yoğun reform çabaları söz konusu devletlerin müdahaleleriyle toplumu iki rakip kampa ayırmıştı. Gayrimüslimler her türlü problemlerinde kendi mezheplerinden bir

⁴³ II. Abdülhamid'in Selanik'teki sürgün günlerinde özel doktoru Atıf Hüseyin'e dile getirdiği bu ve benzeri görüşleri için bkz. *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri ve Atıf Hüseyin'in Anıları*, yayına hazırlayan Metin Hülagu, İstanbul 2010.

⁴⁴ II. Abdülhamid'in İslam birliği politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul 1995.

devleti yanında bularak dış ticaret ve kesintisiz ekonomik faaliyetleriyle hızla zenginleşmişlerdi. Müslüman/Türk unsurlar ise ekonomi ve siyasette zor zamanlar yaşayan devletin adeta kaderine terk etmesiyle üçüncü sınıf vatandaşlar konumuna düşmenin yarattığı hayal kırıklığı içindeydiler. Sürecin hızla birbirine yabancılaştırdığı, tahriklerle rakip algısı yarattığı Müslim- gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını bir arada tutmanın zorluğu her geçen yıl daha da artmaktaydı.

II. Abdülhamid, bilhassa 1877-1878 Osmanlı – Rus savaşından sonra ülkenin yayılmacı saldırılara uğraması muhtemel Kuzey Afrika, Balkanlar gibi stratejik öneme sahip yerlerine asker ve silah yığmağı yaptığı gibi savaşı ötelemek için diplomasiden de en üst düzeyde yararlandı.

II. Abdülhamid sürecin zorluklarını dikkate alarak Osmanlıcı, Türkçü ve İslamcı olarak nitelendirilebilecek politikaları hayata geçirirken bu her türlü imkânsızlıklara karşın emperyalist devletlerin Pazar ve hammadde paylaşım mücadelelerinin çıkmasını kaçınılmaz hale getirdiği bir dünya savaşı için iktidarının ilk yıllarından itibaren hazırlık yapmaktan geri durmamıştı.

Burada onun İstanbul’u dolayısıyla devleti muhafaza etmek için Akdeniz ve Karadeniz boğazlarında yaptığı savunma hazırlıklarının önemine işaret etmeliyiz. II. Abdülhamid, devletin kalbi olan İstanbul’a giden en kısa yol olan boğazların muhafazası için elinden geleni boğazların iki yanına koymakta ısrarlı oldu. Bu çalışmaları incelerken karşılaştığımız meseleler Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu zorlukları ve asırların getirdiği yıpranmışlığı da açık bir biçimde göstermiştir. Boğazın tabya ve istihkâmlarını ilmi esaslara göre yenilemeye çalışırken mali zorluklar yüzünden son teknoloji ürünü silahların alınamaması önemli bir eksiklikler. Boğazlarda karada ve denizdeki filoda görev yapan askerlerin maaş ve yemek bedellerinin ancak terhis olacakları zaman ödenebilmesi kadar onların yiyecek ve sair ihtiyaçlarını temin eden yüklenicilerin sık sık mal temin etmeyeceğiz şeklinde tehditlerine maruz kalınması üzüntü verici olmalıdır. Askerin en üst düzey komuta heyetinin yapılması gereken işler konusunda tartıştıkları konuların parasızlık yüzünden her şeyin birlikte değil de parça parça yapılması mecburiyetinin gösterdiği çaresizlik ibret vericidir. Devlet Çanakkale’ye asker sevk ederken bile gemilerin yük taşımadan elde ettiği gelirleri veremediği için onları sadece asker taşımakta kullanamamıştır.

Yenilenen savunma tesislerinin arkalarındaki yerleşim birimlerinin nüfus yapısının önemi fark edilmiştir. Yukarıda işaret ettiğimiz bölünmüşlük yüzünden devlet istihkâmların yakın çevrelerinde Müslüman yerleşim birimlerinin oluşturulmasına dikkat etmek durumunda kalmıştır. Bunun tabi bir neticesi olarak da cami, tekke ve türbelerin tamir ve bakımlarına özel önem verilmiştir. Bütün bu saydıklarımızın gösterdiği bir temel husus vardır ki devletin başta Padişah II. Abdülhamid olmak üzere zamanın yöneticileri deniz ve kara kuvvetlerini son teknoloji silahlar ile güçlendirmek ve geliştirmek için mevcut bütün imkânlarını seferber etmişlerdir.

A. II. Meşrutiyet Döneminde Ordu'nun Durumuna Kısa Bir Bakış

Bu çaba II. Meşrutiyet döneminde de devam ettirilmiştir. İttihat ve Terakki yöneticilerinin devleti tanımamalarından kaynaklanan acemilikler kadar yeni padişah Sultan V. Mehmed Reşad'ın devlet işlerinden uzak duruşu da bu süreçte önemli hataların yapılmasına zemin hazırladı. Ağabeyi II. Abdülhamid gibi her şeye karışır ise ittihatçıların hanedanı yıkıp Cumhuriyet ilan edeceği endişesini dile getiren Sultan Reşad, subayların yoğun bir şekilde siyaset yaptığı iktidar yıllarında kendince durumu idare etmeye çalışmıştı. Sömürge yarışına geç katılan ikiliden İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ile ortaya dökülen çaresizlik, diplomatik olduğu kadar askeri bakımdan da zamanın ruhunun okunamadığını gösteriyordu. Vizyon ve irade sahibi gönüllü subayların bireysel girişimleri ordunun ve milletin bir manada namusunu kurtarma çabaları oldu. Gönüllü Osmanlı subayları ile yerli Sünusi tarikatı mensuplarının vatanlarını savunmadaki güç birliği Enver, Mustafa Kemal, Halil, Fethi ve Nuri Beylerin bundan sonra da ordu ve siyaset sahasında isimlerinin duyulacağını işaretlerini verdi.

93 Harbinden sonra fiilen ortaya çıkan küçük balkan devletlerinin Rusya'nın organizasyonu ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını paylaşma girişimi çok acı sonuçları kadar yöneticileri uyarması bakımından da önemliydi. I. Balkan Savaşında Bulgar ordularının Çatalca'ya kadar gelmesi kendilerini de şaşırtacak kadar kolay olmuştu. Osmanlı ordularının başarısızlığı aynı zamanda Balkanlardan bir milyondan fazla muhacirin Osmanlı başkentine akın etmesine yol açmıştır. Her şeylerini bırakarak canlarını, namuslarını kurtarmaya çalışan insanların çokluğundan İstanbul'da cami avlularında dahi yer kalmadığı, yiyecek sıkıntısı çekildiği ve salgın hastalıkların baş gösterdiği bilinmektedir.

Osmanlı Devleti acil bir yeniden yapılanma içine girerek varlığını muhafaza etme veya en azından canını pahalıya satma gayreti içine girerek orduda, donanmada kadro ve donanımını elden geçirdi. Bütün çabalarına karşın kabul edilmediği itilaf devletlerine karşı ittifak devletleri safında kendine yer bularak mücadeleye devam etti. Başlangıçta savunma ağırlıklı bir iş birliği söylemi içinde olan yöneticiler mali sıkıntıların aşılmasının anahtarı olarak savaşa girmek zorunda kalınca millet ve devlet olarak seferberlik başlatıldı. Hemen belirtmeliyiz ki mali açıdan bağımlılık askerî açıdan başlamak üzere bağımlılığı ve memleketin insan kaynaklarının da bu yönde kullanılmasına zemini hazırladı. Alman subaylarının savaşa girme mizansenini hazırlamaktan başlayarak cephelelerin açılmasından taarruzların yapılmasına kadar hemen her sahada belirleyici hale gelmelerinin/getirilmelerinin faturasını Türk milleti ödemek durumunda kalmıştır.

III. I. Dünya Savaşının Dönüm Noktası: Çanakkale Savaşları

Osmanlı Devleti'nin girmeyi kaçınılmaz bulduğu, ancak müttefikini kendisinin tercih edemediği bir savaş olarak I. Dünya Savaşının tarihimizde son derece önemli bir yeri vardır. Bu savaşın en önemli aşamasını teşkil eden Çanakkale cephesinde yaşananlara geçmeden önce bu noktaya gelişi kısaca izah etmekte yarar vardır. Savaş, her şeyden önce II. Abdülhamid dâhil son dönem yöneticileri için kaçınılmaz bir son idi. Ancak burada II. Abdülhamid' de dahil olmak üzere yönetimin isteğinin denizlere hâkim olan güç ile ittifak yapabilmek olduğunun

altını çizelim. Hatta II. Abdülhamid'in İslam birliği politikasında devleti İngiltere ile ittifak yapacak bir siyasi konuma getirmek amacını takip ettiğini sürgündeki anılarına dayanarak biliyoruz. Bu tespit yöneticilerin sezgisinden kaynaklanan bir özellik olmaktan çok İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Türkiye'nin paylaşılması konusundaki pazarlıklarını aşama aşama neticelendirme noktasına geldiklerinin görülmesinden dolayı idi.

İttihat ve Terakki yöneticileri de her birisi bir büyük devlet ile temaslarda bulunarak İtilaf devletleri safında yer alabilmek için çalışmalar yapmışlardı. Cemal Paşa'nın Fransa ile Maliye Nazırı Cavid Beyin İngiltere ve Talat Paşa'nın Rusya ile yaptığı görüşmeler bu devletlerin kendi aralarındaki anlaşmaları dolayısıyla olumlu sonuç vermezken, Enver Paşa'nın bilinen Alman hayranlığına karşın Almanya ile ittifakın imzalanmasından birkaç gün sonra Rusya'ya Batı Trakya ve Adaların Osmanlı Devleti'ne bırakılması karşılığında emirlerine ordu vermek şeklinde kısaca özetleyeceğimiz ittifak teklifleri vuku bulmuştur.

Burada hemen işaret edelim ki, Almanya da Osmanlı Devleti'ni müttefik olarak kabul etmeye başlangıçta hevesli değildi. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında ortaya çıkan askeri çaresizliğin devleti tam anlamı ile ortada kalma pozisyonuna ittiği, Alman Genelkurmayının Türkiye'nin savaşta müttefik değil ağır bir yük olacağı kanaatini belirttiği bir sırada, Kayzer II. Wilhelm'in Osmanlı Padişah-Halifesinin İngiliz, Fransız ve Rus sömürgelerindeki dini konumu dolayısıyla ittifakı istemesi söz konusu olmuştur. Yapılan anlaşmada:

Taraflar, Avusturya-Sırbistan ihtilafında mutlak tarafsızlıklarını koruyacaklardır.

Rusya bu anlaşmazlığa askeri müdahalede bulunur da Almanya Avusturya'ya yardım etmek durumunda kalır, savaş çıkarsa Osmanlı Devleti de savaşa girecektir.

Savaşta Alman askeri heyetleri Osmanlı Devleti'nin emrinde çalışacak ve bunlar Osmanlı ordusunun genel sevk ve idaresinde fiili nüfuz sahibi olacaklardır.

Almanya gerektiği zaman Osmanlı İmparatorluğu'nu silah gücü ile korumayı taahhüt etmiştir⁴⁵. Anlaşma imzalandığı andan itibaren geçerli olup, 1918 sonuna kadar yürürlükte kalacaktır. Baron von Wangenheim ile Said Halim Paşa'nın imzaladığı bu anlaşma taraflardan birince vaktinden evvel feshedilmez ise 5 yıl daha yürürlükte kalacak ve her iki tarafın rızası söz konusu olduğunda ilan edilecekti.

Osmanlı Devleti, aynı gün genel seferberliğin yanı sıra borç ödemelerini ertelediğini ilan etmiş, Meclis-i Mebusan'ı tatile göndermiş, ancak savaşa hemen girmemiştir. Yöneticiler anlaşmanın savunma iş birliği anlaşması olduğunu savunurken, Alman Genelkurmayı mümkün olur olmaz Türkiye'nin savaşa girmesini istiyordu. Alman genelkurmay başkanı Moltke, hiçbir kayda tabi olmadan hareket etmek durumunda olduklarını, Türkiye ile anlaşmanın; Hindistan, Mısır ve Kafkasya'da "İslam âleminin taassubunu son raddeye kadar tahrik etmek imkânını vereceğini" ümit ediyordu⁴⁶. Buna mukabil, İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne tarafsız kalması halinde toprak bütünlüğünün korunacağını garanti edeceklerini bildirmişlerdi. Ancak bunlar sözlü ve ayrı ayrı yapılan bildirimler olup, hiçbir resmi mahiyette değildi. Daha

⁴⁵ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, II/IV*, s. 640; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara 1989, s. 108.

⁴⁶ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, II/IV*, s. 652.

önce sayısız kereler sözler verilip tutulmadığı için Osmanlı yönetimi de bunlara pek aldırmamıştır. Hükümet, meclisi, muhalefeti önlemek için Kasım’a kadar tatil ederken, basına da sıkı bir sansür uygulamasına başlamıştır. Buna mukabil 2 Ağustos’ta İngiltere, parası ödenerek İngiliz tersanelerine sipariş edilmiş olan Reşadiye ve Sultan Osman adlı iki savaş gemisine el koymuştur.

Her ne kadar Osmanlı yönetimi ve bilhassa savaşa taraftar olmayan Sadrazam Said Halim Paşa, Maliye Nazırı Cavid Bey ve diğer üyeler yapılan anlaşmanın savunma amaçlı olduğunu iddia etseler de Almanya’nın hemen ertesi günü Osmanlı Devleti’ni savaşa sokacak zemini hazırlamaya başladığı görülmüştür. Nitekim daha 3 Ağustos’ta Fransa’ya ve sömürgelerine karşı faaliyet için Akdeniz’de bulunan Goben ve Breslau zırhlılarına hemen İstanbul’a gitmeleri emri verilmiştir. Ancak onların hareketlerini takip eden İngiliz donanması da peşlerine düşmüştür. Mesina Limanı’nda kömür ikmali yapan gemiler 6 Ağustos’ta İngiliz gemilerinin kuşatmasını yararak Çanakkale’ye yönelmişlerdir. İngilizlerin peşinden geldiği gemiler önce İzmir’e 10 Ağustos’ta da Çanakkale’ye geldiler. Gemiler, Hükümetin bilgisi haricinde, Harbiye Nazırı Enver Paşanın özel izni ile boğazlardan geçmişlerdir. Takipçi İngiliz gemilerinin 4 saat sonra boğaza geldiği göz önüne alındığında maksadın kısmen yönlendirme olduğu anlaşılmaktadır.

A. Osmanlı Devleti’nin Savaşa Girişi

İngilizlerin Almanlarınkilerden hiç de aşağı kalitede olmayan gemileri ile avlarını kaçırmaları Osmanlı donanmasının güçlenerek boğazları tek başına Ruslara bırakmamalarını sağlamak düşüncesinden de kaynaklanmış olmalıdır. Diğer taraftan Alman donanmasının iki güçlü gemiden mahrum kalacak olması da İngiliz deniz kuvvetleri için bir avantaj teşkil edecektir⁴⁷. Son gelişmeler üzerine artan Alman baskısına karşı Osmanlı hükümeti mali durumunun bozukluğunu bahane etmiştir. 11 Ekim 1914’de gerekli yardımı yapacağını vaat eden Almanya’ya mukabele olarak, hükümet İstanbul’daki Alman askeri heyetinin başı Liman Von Sanders’e ordu komutanlığı, Yavuz ve Midilli (Goben ve Breslav) gemilerinin komutanı Alman Amiral Souchon’a donanma komutanlığı görevleri verilmiştir.

Bu esnada Türkiye’nin maddi ve askeri isteklerinin karşılanması savaşa girme şartına bağlanınca, 11 Ekim’de Enver, Talat ve Cemal Paşaların anlaşması söz konusu olmuştur. Enver Paşa “Türk filosu Karadeniz’de zorla hâkimiyet kazanmalıdır. Rus filosunu arayınız ve nerede bulursanız harp ilan edilmeksizin hücum ediniz” şeklindeki emri 22 Ekim’de yazmış ve 24 Ekim’de Amiral Souchon’a vermiştir. 27 Ekim 1914’de tekrar Karadeniz’e çıkan filo 29 Ekim’de Sivastopol, Odesa, Kefe, Novorosiysk liman ve şehirlerini topa tutarak buralardaki iki Rus ve bir Fransız gemisini batırmıştır⁴⁸. Olay Padişah ve hükümet başkanıyla üyeleri arasında

⁴⁷ Bayur, a.g.e., III/1, s. 75.

⁴⁸ Donanma Komutanı Amiral Souchon (Suşon)’un 29 Ekim 1914 saat 17:00 sularında çarpışma ile ilgili telgrafi üzerine Başkomutan Vekili Enver Paşa’nın aynı gün, “Allah’ın inayetiyle bayrağımızın şerefini muhafaza edeceğinize eminim. Donanmanın nerede ve ne halde olduğunu bildiriniz” şeklindeki cevabi telgrafi durumu yeterince açıklamaktadır. Bu konudaki yazışmalar ve tartışmalar için bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Giriş*, Ankara 1970, s.85 ; Bayur, a.g.e., III/1, s. 237-238; Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, (Çev. Fahri Çeliker), Ankara 1985, s.150; U. Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918*, Princeton

şaşkınlık yaratmıştır. Zira yukarıda işaret edilen üçlünün dışında kimsenin haberi yoktur, onları da yerinde bulmak mümkün değildir. Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa derhal Rusya'ya müracaatla olayın sebebini Rusların İstanbul Boğazı'na mayın döşemeleri olarak tespit etmiş, barışı korumak için hemen bir tahkikat komisyonunu görevlendirmek istemiştir. Ancak uzun süredir aradıklarını fırsatı bulan İtilaf devletleri bunu kaçırmamışlardır. Rusya fiilen 31 Ekim'de Doğu Bayezid'in kuzeyinden sınırı geçmiştir. İngilizler de ertesi gün (1 Kasım 1914) Akabe'yi bombalamışlardır. İngilizler Basra Körfezinden nehirler boyunca asker çıkarıp harekâta girişmişlerdi. 3 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da Fransa ve İngiltere savaş ilan etmişlerdir. Müttefik donanmasına bağlı savaş gemilerinin Çanakkale Boğazının dış tabyalarını topa tutarak katıldıkları bu eylem gösteri nitelikli de olsa Çanakkale deniz savaşlarının başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti'nin karşı savaş ilanı ise 11 Kasım 1914'de yapılmıştır.

Çanakkale cephesinin açılması daha savaştan önce İngiliz bahriyesince düşünülen bir husustur. Hedef, Çanakkale'den hareketle İstanbul'un alınması, Osmanlı Devleti'nin savaş dışı bırakılmasıdır. Boğazlardan geçişin sağlanmasıyla İngiliz ve Fransızlar sosyal karışıklıklar içerisindeki müttefikleri Rusya'ya daha çabuk ve kolay bir şekilde askeri yardım ve malzeme akışını gerçekleştireceklerdir. Rusya'nın ekonomisindeki daralma dış dünyaya ulaşmasının sağlanmasıyla giderilmiş olacaktır. Ayrıca böyle bir cephede elde edilecek başarılar hâlen tarafsızlıklarını korumakta devam eden Balkan devletlerini İtilaf devletleri safına çekebilecektir. Bunlara ilaveten bu cephede çarpışmaların başlaması Kafkaslarda Rusları zorlayan Türk birliklerinin buraya kaydırılmasını gerektirecek, Rusya'nın yükünü hafifletecektir.

Çanakkale cephesinde önce deniz sonra kara muharebeleri cereyan etmiştir. Çarpışmalar, müttefik donanmasının Kumkale ve Seddülbahir tabyalarını bombardımanı ile 19 Şubat 1915'de başlamış, 8/9 Ocak gecesi Seddülbahir bölgesini boşaltmasıyla tamamlanmıştır.

B. Deniz Savaşları

Balkan Savaşlarından perişan bir vaziyette çıkan Türk ordusunun mukavemet gösteremeyeceğini, Boğazlardan kolayca geçecek donanmanın Osmanlı Devleti'ni ilk hamlede saf dışı bırakacağını düşünen İngiltere'nin Bahriye Nazırı (Denizcilik Bakanı) W. Churchill, İstanbul'u teslim alacağını düşünmüştür. Teorik olarak haksız da değildir. Silah ve cephane açısından çok zor durumda olan Türk ordusu henüz Almanlardan askeri malzeme yardımı da alamamıştır. İstanbul'un alınmasıyla iki ateş arasında bırakılacak Almanya'nın kolayca pes edeceği ve savaşın bitirileceği ümitleri kuvvetlidir. Kısaca Çanakkale cephesi I. Dünya Savaşı içinde Osmanlı ve savaşın kaderi açısından en önemli noktadır.

İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener Çanakkale'yi geçmede kara kuvvetlerine ihtiyaç kalmayacağı hesabıyla, İngiliz- Fransız Filosu'nu Şubat 1915'de Limni adasının Mondros limanında toplamıştır. Savaş 19 Şubat 1915'de İtilaf donanmalarının Kumkale ve Seddülbahir

1968, s. 54-55; Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşına Girişimizle İlgili Tartışmalar ve Yeni Belgeler", *Tarih ve Toplum*, sayı 114, Haziran 1993, s. 20-21.

tabyalarını uzun menzilli toplarla dövmesiyle başlamıştır⁴⁹. İngiliz ve Fransız donanmasının en güçlü savaş gemilerine karşı, Türkler tabyalardaki yetersiz sayıda ağır toplar ve obüs bataryaları ile mücadele vermişlerdir. Saldırgan donanmaya nispetle daha kısa menzilli ağır topların cephanesi Osmanlı Devleti'nde yapılamadığı gibi, Almanya'dan da savaş dolayısıyla nakledilememiştir. Mayın sayısı yetersiz olup kâfi miktarda kullanılamamıştır. En kötüsü ise hükümetin İngiltere ile ittifak etme umuduyla daha önce donanmanın ve limanların düzenlenmesinin İngilizlere verilmiş olmasıdır. Amiral Limpus idaresindeki İngiliz Heyeti'nin sağladığı çok özel bilgiler sayesinde İngilizler devletin savunma ve savaş düzeni ile ortaya koyabileceği imkânları bilmektedirler. İtilaf devletleri, Boğazları ele geçirince İstanbul'un paylaşılmasının gündeme geleceğini, bunun da İtalya ve Bulgaristan başta olmak üzere tarafsızların paylaşmada yer almak için kendi yanlarında savaşa katılacağını düşünmüşlerdir. Bu düşüncelerle 17 Mart'a kadar bombardıman aralıklarla sürmüştür. 18 Mart sabahı Fransızlar Anadolu yakasını, İngilizler Rumeli yakasını dövmeye devamla Boğazdan geçmek için hareket etmişlerdir. Bir hafta kadar önce Nusret mayın gemisiyle Boğaza mayın döşeyen Osmanlı askeri, yaklaşık 7 saat süren bu bombardımana metanetle karşı koymuştur⁵⁰. İngiliz ve Fransız savaş gemileri uzun menzilli toplarıyla tabyaları dağıttığını düşünerek Türk toplarının atış menziline girdikten sonra neye uğradığını şaşırılmışlardır. Türk askerinin en zor şartlarda bile neler yapabileceğinin mucizevi bir örneğine şahit olmuşlardır.

Fransızların, Bouvet, Gaulois, Charlemagne, Suffren, gibi, Donanma bakımından en büyük deniz gücü halindeki İngilizlerin, Albion, Queen Elizabeth, Agamemnon, Prince George, Lord Nelson, Ocean, Triumph (Zafer), Inflexible (bükülmez), Irresistable (karşı konulmaz) Vengeance(intikam) gibi güç ve yenilmezlik simgesi gemilerle yaptıkları nihai saldırı deniz savaşlarının da sonunu getirecekti. Gerçekten de 18 Mart 1915 akşamına kadar devam eden çarpışmalar İngiliz ve Fransızların Boğazları geçemeyeceğini göstermiştir. Toplam 19 savaş gemisi, üç kruvazör, birçok torpido, tahrip ve taşıt gemilerinden oluşan filodan Bouvet, Ocean ve Irresistable sulara gömülmüş, diğerleri uzun süre savaşamayacak kadar onarıma muhtaç yaralar almışlardır⁵¹. Boğazın iki yanındaki Türk tabyalarında çok sayıda asker şehit, olmuş, topların çoğu hasardan kullanılamayacak hale gelmiş, tabyalarda çıkan yangınlar büyük zarar vermişlerdi.

C. Kara Savaşları

İtilaf devletleri bütün zorlamalarına karşın boğazdan geçemeyince geri çekilme akıllılığını göstermişlerdir. Bu sefer karadan harekete geçip Gelibolu'nun işgaline karar

⁴⁹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde, Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/1, Ankara 1993, s.115-117; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, I II/2, s. 62.

⁵⁰ Osmanlı tabyalarındaki topların menzillerinin İtilaf devletleri donanmasının toplarına nispetle kısa olması savaş gemilerinin Osmanlı tabyalarının menzili dışından yoğun bombardıman yapabilmesini mümkün kılıyordu. Osmanlı tabyaları ancak itilaf donanması tabyaların devre dışı kaldığından emin olarak boğazdan geçmek üzere atış menziline girdikten sonra ayakta kalabilen erleriyle savaşın kaderini değiştirecek atışları gerçekleştireceklerdi. Saatler ve günler boyu süren bu ateş cehennemine dayanmanın ne kadar insanüstü bir sabır istediği ise bizzat yabancı askeri uzmanlar tarafından ifade olunmuştur. *Çanakkale Cephesi*, s. 195-208; Bayur, a.g.e., III/2, s.69.

⁵¹ *Çanakkale Cephesi*, s. 209-212; Bayur, a.g.e., s. 71.

vermişlerdir. Mısır'dan tümenler getirip Limni ve İmroz adalarına yığmak yapmışlardır. Nisan 1915 başında 100.000 kişilik bir kuvvet toplanmıştır. İngiliz General Sir Hamilton'un komutasındaki kuvvetlerde ağırlıklı olarak Avustralya – Yeni Zelanda Tümenleri yer alıyor, Fransız sefer kuvvetleriyle destekleniyordu. İlk saldırı aşamasında toplam 75.000 kişi olan insan gücü çarpışmalar boyunca artacaktı.

Osmanlı askeri yönetimi de Eğitim Kurulu Başkanı sıfatıyla görev yapan Liman von Sanders'i 5. Ordu komutanlığına getirmiş, 19 Nisan da teşkilatını tamamlamıştır. Buna göre, 3. Kolordu (7,9,19.tümenler), 15.Kolordu (3. ve 11.Tümenler), bağımsız süvari tugayı ve 5. Tümen ile Gelibolu'dan bağlı birlikler ile ordu karargâhı oluşturulmuştur. Burada Osmanlı Genelkurmayı ile Çanakkale cephesi kumandanı Sanders Paşa arasında görüş farkları söz konusudur. Alman generali düşman karaya çıktıktan sonra mukabele edilmesini savunurken genelkurmay ise sahile yerleşmelerine dahi engel olunmasını istiyordu. Ancak ordu komutanının düzenine de karışmamayı tercih etmişti.

İtilaf güçlerinin hedefi Kilitbahir'i ele geçirdikten sonra Çanakkale Boğazındaki tabyalara hâkim olmak ve böylece İtilaf devletleri donanmasının Boğazlardan geçmesini sağlamaktı. Bunun için asıl kuvvetlerle Gelibolu yarımadasının güneyine çıkarma yapılarak önce Alçıtepe ve sonra da Kilitbahir'i ele geçirmek amacındaydılar. Bu esnada daha küçük bir kuvvetle Kabatepe'nin kuzeyine çıkılarak Çanakkale boğazının en dar kesiminde (Bolayır hizasına) yapılacak bir hücumla ana kuvvetler desteklenecekti. Seddülbahir, Tekeburnu ve Saroz Körfezinin yukarı kısımlarına yapacakları çıkarma planları Çanakkale cephe komutanı Liman von Sanders'in beklentilerine uygundu.

1. Arıburnu Çıkarması ve Mustafa Kemal'in Sahneye Çıkışı:

Büyük kayıplar bahasına püskürtülen çıkarma, aslında Kabatepe ile Küçük Arıburnu arasındaki kumsala gün doğmadan baskın halinde sessizce yapılacaktı. I. Avustralya Tümeni önce Kabatepe Topçular sırtı-Conkbayırı, Kocaçimen Tepesi hattını ele geçirecekler, 2. Avustralya-Yeni Zelanda tümeninin desteğiyle ilerleyerek Maltepe kesimine devam ettirilecek, kuzeydeki Türk kuvvetlerinin Seddülbahir bölgesine kuvvet ulaştırması engellenecekti. Ancak bu plan daha baştan değişmek zorunda kalacaktır. Zira Anzak kolordusunun çıkartma botlarının akıntıya kapılması sonucu Arıburnu sahillerine çıkmak zorunda kalmıştır. (Bu noktada şamandıraların akıntının etkisiyle sürüklendiği de söz konusu edilmektedir.) Bu noktayı gözetleyen iki mangalık küçük bir Türk birliğinin kıyıya çıkan düşman askerlerine ateş açması çıkarmayı zorlaştırsa da düşman filosunun bombardıman desteğindeki Anzaklar, Haintepe'deki 2.takımın hemen tamamını şehit ederken Kabatepe ve Palamutluk sırtlarından yapılan Türk batarya ateşleri neticeye etki edememiştir. Bu çatışma 5.Ordu ihtiyatı olarak Bigalı köyünde bulunan 19. Tümen komutanı Kaymakam (Yarbay) Mustafa Kemal tarafından da duyulmuş, aynı zamanda Kabatepe sahillerinin bombardıman edildiği telefonla da haber alınmıştı. Bunun üzerine harekete geçen Mustafa Kemal, kolordu komutanlığından gelecek emri beklemeden emrindeki 57. Alayı bir dağ bataryası ile Kocadere'nin batı sırtlarına göndermiş, kendisi de durumu bizzat görmek için Conkbayırı'na çıkmıştı.

Burada 19. Fırka Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal'in Conkbayırı'nda düşmanı durdurması savaşın kaderini belirleyen önemli anlardandır. Sahilin gözlemlenmesiyle görevli 27 alayın bir müfrezesinin bir İngiliz keşif birliğinin karşısında Conkbayırı'na doğru kaçmakta olduklarını görünce bizzat bu efradın önüne çıkarak “niçin kaçıyorsunuz?” Diye sormuş, “Efendim düşman” diyen erlere “nerede” diye sorduğunda, 261 rakımlı tepeyi göstermişlerdi. Hakikaten düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye yaklaşmış, tam bir serbestlikle ileriye doğru yürüyordu. O zaman bu kaçan askerlere bağırarak “düşmandan kaçılmaz” diyen Mustafa Kemal, “cephanemiz kalmadı” cevabını alınca, “cephaneniz yoksa süngünüz var” diyerek süngü taktırmış ve mevzi almalarını emretmişti Türk askerlerinin yattığını gören düşman askerlerinin de yatması, geriden yetişecek 57. Alayın öncü birliklerinin çatışmaya girebilmesi için gereken zamanı sağlamıştır⁵². Cephanesi biten askerin takviye edilmesiyle başlayan, düşmanla göğüs göğüse yapılan dövüşün sonunda %50 kayıp veren Mehmetçiğin düşman çıkarmasını “kanla söndürüp bastırdığını” söylemek mübalağa olmayacaktır. Conkbayırı ve Sarıbayır'ın bu suretle muhafaza edilmesi bölgedeki Türk tabyalarının da muhafazasını sağlamış, savunma sisteminin çökmesine engel olmuştur. Düşmanın geri çekilmesi ile yetinmeyen Mustafa Kemal, emrindeki 27., 57., ve 77. Alaylarla birlikte Conkbayırı'ndan Arıburnu yönünde düşmana taarruzlarına devam etmiş, düşmanı tamamen denize dökmek için yapılan gece hücumlarının askerlerin alışkın olmamaları dolayısı ile neticelenmemesi, çatışmaların Nisan ayı sonuna kadar devam etmesine yol açmıştır. Bu çarpışmalarda gösterdiği başarı üzerine “hidemat-ı faalâne ve fedakârinize bir mükâfat olmak üzere nam-ı nâmi-i hazret-i padişahiye izafetle” Mustafa Kemal Bey, önce Nisan ayı sonunda Gümüş İmtiyaz Madalyası ile taltif edilmiştir. 17 Mart'ta ise Arıburnu cephesini yeniden tanziminden sonra “umum kıtaatın mümessili sıfatıyla bir kıt'a Muharebe Altın Liyakat madalyası verilmiştir.

İtilaf devletleri 25 Mayıs 1915'de 12 taburluk bir kuvvetle Seddülbahir kıyılarına çıkmışlardır. 1 gün sonra sayılarını 40'a çıkardıkları taburlarıyla sahilde ancak tutunabilmişlerdi. Türk kuvvetlerinin ancak 9 taburluk bir güçle verdiği mücadele iki taraf için de önemli kayıplara sahne olmuştur. Nitekim 28 Nisan'daki I. Kitre savaşında İngilizlere ağır kayıplar verdirilmiştir. Mayıs başında yeni asker sevkıyatı devam etmiştir. 6 Mayıs'taki II. Kitre savaşı 50.000 kişilik İngiliz-Fransız ordusuyla yapılmıştır. Türkler büyük gayretler ve kahramanlıklar yaratarak başarılı olmuşlardır. Buradaki çatışmalar Temmuz sonuna kadar zaman zaman süngü hücumlarıyla göğüs göğüse geçmiş, özellikle 28 Haziran –5 Temmuz tarihleri arasında geçen Zığındere muharebelerinde 16.000 kayıp verilmesine karşın düşmanın yerinden atılması mümkün olmamıştı. Buraya Şehitler sırtı adı verilmiş, Ağustos ayından itibaren de çarpışmalar mevzi muharebeler şeklinde devam etmiştir.

2. Anafartalar Çıkartması

İtilaf devletleri bunun üzerine Gelibolu'ya asker sevk etmişlerdir. İkinci çıkarma hamlesi Anafartalar'a yapılmış ve ağırlıklı olarak İngiliz kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiştir. General Hamilton'un Türk savunma kuvvetlerinin gerilerine sarkarak çembere almak ve İstanbul ile bağlantısını kesmek amacıyla Suvla sahillerine çıkmak istediği görülmektedir.

⁵² Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, yayına hazırlayan Uluğ İğdemir, Ankara 1990, s. 22.

Bunun için de Anafartalar bölgesine yapılacak saldırı ile Kocaçimen tepe ele geçirilecekti. Bu hareket tarzı Mustafa Kemal tarafından da “Arıburnu cephesini kuzeye doğru uzatarak Kocaçimen silsilesine hâkim olmak” şeklinde değerlendirilmekteydi. Ancak ordu yönetimi bu konuda farklı düşüncelere sahip olduğu için gereken hazırlık tam olarak yapılamamıştır. Düşmanın şaşırtma amacıyla 6 Ağustos’ta Seddülbahir’e de bir saldırı yaptığını belirtirsek bu son aşamaya ne kadar önem verdikleri iyice ortaya çıkacaktır. 6 Ağustos’ta başlayan çıkartma bir karışıklık yaratmış, düşmanın şiddetli hücum kuvvetli direniş karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Asıl saldırı 7-8 Ağustos’ta Anafartalar bölgesine yapılmış, buradaki Türk kuvvetlerini ezdikten sonra Ağıldere ve Şahinsirt üzerinden Conkbayırı’na sarkmak isteyen İngilizler 9. Kolordu’da çözümlere yol açmışlardı. Türk kuvvetleri arasında başlayan dağınıklık üzerine Cephe komutanı Liman von Sanders Anafartalar grup komutanı Ahmet Fevzi’ye 7. Ve 12 Tümenler ile bölgeye gitmesini ve düşmana saldırmasını emretmiştir. Zamanında bölgeye varmasına karşın askerin yorgunluğunu dikkate alarak taarruz etmeyen Ahmet Fevzi görevden alınarak yerine Mustafa Kemal Anafartalar grup komutanlığına atanmıştır. Elindeki kuvvetlerin durumunu yerinde inceleyerek taarruzun yapılabileceğine kanaat getiren Mustafa Kemal, 9 Ağustos’ta hücumu geçmişti. Bu beklenmeyen taarruz düşmanı şaşırtmış ve ilk anda stratejik kazanımlarından edilen düşmana 10 Ağustos’a kadar büyük kayıplar verdirilmiştir (18.000 kişi) 15 Ağustos’ta Kireçtepe’den yine üstün kuvvetlerle yapılan saldırılarda ilk andaki başarılarına rağmen Gelibolu Jandarma Alayının neredeyse tamamen yok olma bahasına verdikleri mücadele ile durdurulmuşlardı. İngilizlerin 21, 22 ve 27 Ağustos tarihlerindeki saldırıları da kendilerine zikre şayan bir kazanç sağlamamıştır. Bu çarpışmalardan sonra İtilaf devletleri yönetiminin dikkatini başka gelişmelere yöneltmesi buradaki çarpışmaları çekilmeye kadar devam edecek mevzi vuruşmalara döndürmüştür.

Yaklaşık 8 aylık Çanakkale Savaşlarında Türk askeri, cesur, akıllı ve atak bir komutanın idaresinde neler yapmağa gücünün yeteceğini göstermiştir. 8 Ağustos’ta 1915’de Anafartalar grubu komutanlığına atanan Mustafa Kemal’in bilhassa Anafartalar savaşında (9 Ağustos 1915) askere “taarruzu değil ölmeyi emretmesi” savaşın kaderini etkilemiştir. Churchill’in anılarında “kaderin adamı” olarak tanımladığı M. Kemal, Conkbayırı ve Kocaçimen’de ilerleyen Anzak kolordusunu geri çekilmeye zorlayarak istila edilen noktaları kurtarmıştır. Çanakkale cephesinin düşmesini engellemiş, Boğazları kurtarmıştır.

Cephedeki savaşlar İngilizlerin 19/20 Aralık 1915’de Arıburnu ve Anafartaları, 8/9 Ocak gecesi Seddülbahir bölgelerini boşaltmasıyla sona ermiştir⁵³.

Çanakkale savaşları içerisinde Mustafa Kemal’in görevlendirme sürecine bakacak olursak, Kurmay Yarbay olarak 20 Ocak 1915’de 19. Tümen komutanlığına atanmasıyla başlayan süreç, 25 Temmuz 1915’de Onbeşinci kolordu komutanlığına atanması ile gelişmiş, 17 Ağustos’ta 16. Kolordu komutanlığına getirilmiştir. Çanakkale savaşlarının bitiminden sonra “Onaltıncı Kolordu kumandanı Albay Mustafa Kemal Bey’in cereyan eden savaşlardaki faydalı ve olağanüstü hizmetlerinden dolayı kendisine bir yıl kıdem verilerek rütbesinin

⁵³ Kara savaşları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Genelkurmay ATASE Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde - Çanakkale Cephesi Harekatı V/3*, Ankara 1980; Bayur, a.g.e., III/2, s.278-386.

Tuğgeneralliğe yükseltilmesi” Başkomutan vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın 30 Mart 1916 tarihli arzı üzerine 1 Nisan 1916 tarihinde Padişah tarafından onaylanmıştır⁵⁴.

Çanakkale Savaşlarının Sonuçları

Dünya Savaşında Türk ordusunun destanımsı mücadelesine sahne olarak, Sami Paşazade Sezai Bey’in ifade ettiği gibi: “Hali kurtaran, maziye hamaset ve azametini iade eden, vatanımızı ebedi vatan yapan” Çanakkale savaşları, şehit ve yaralı yaklaşık 250.000 civarında vatan evladının kaybedilmesiyle kazanılmıştır. İngiliz ve Fransızların mukabil kayıpları da bu civardadır⁵⁵. Çanakkale’de uğradıkları yenilgi İtilaf devletlerine pahalıya mal olmuş, savaşın iki yıl daha uzamasına yol açmıştır. Savaş sırasında Almanya ve Avusturya Sırları ezmiştir. İtilafçıların hayal kırıklığı yaratması Bulgaristan’ı II. Balkan savaşında kaybettiği büyük Bulgaristan’ı kurmak emeli ile müttefikler safına dâhil etmiştir. 6 Eylül’de ittifaka dahil olan Bulgaristan 12 Ekim’de Sırbistan’a savaş ilan etmiştir.

Savaşın uzaması ve Rusların yardım alamaması Rusya’daki sefalet ve açlığı arttırmış ve İhtilâlin zeminini hazırlamıştır. Müttefikler Rus buğdayından istifade edememişlerdir. İngiltere bilhassa sömürgelerinde büyük nüfuz kaybına uğrarken, uzayan savaşla 1.600.000’den fazla insan kaybına maruz kalmıştır. Fransa’nın kaybı da ondan az değildir. İtilaf devletleri cepheye sürdüğü askerlerin çok büyük bölümünü sömürgelerden getirdiği için kayıplardan pek etkilenmemiştir.

Ancak Osmanlı Devleti bu kayıplarını telafi edememiştir. Bunun en büyük etkisini ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda görmüştür. Zira Çanakkale’deki kayıpların pek çoğu yüksek öğrenim görmüş, kalifiye insanlardır⁵⁶. Cumhuriyetin ilk yıllarında had safhaya ulaşan yetişmiş eleman sıkıntısı planlanan pek çok atılımın gerçekleşmesinin önündeki en büyük engel olmuş, bu durum Atatürk’ün sözlerinde ve dönemin diğer devlet adamlarının anılarında açıkça ortaya konmuştur.

D. Çanakkale’de Türk Askeri ve Mustafa Kemal

Çanakkale Savaşları’nın olumlu neticeleri arasında ise Mustafa Kemal Paşayı Türk ve dünya kamuoyuna tanıtmaları ve daha sonra gerçekleşecek Türk İstiklal harbine moral destek sağlamasını sayabiliriz. Yine bu savaş ile Türk askerinin gerçek kimliği ortaya konmuştur. Balkan savaşlarında uğranılan yenilgilerle prestiji son derecede sarsılan Türk ordusu, eğitiminin eksik olduğu gece savaşlarına ve taarruzlara sürülerek önemli kayıplar vermişse de Çanakkale cephesinde gerek kara ve gerekse deniz savaşlarında insan havsalasının almakta zorlanacağı bir performans göstererek kendinden sayıca ve askeri donanımca kat be kat üstün rakipleri karşısında kelimenin tam manasıyla destan yazmıştır. Anadolu’nun ebedi Türk yurdu

⁵⁴ *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Ankara 1982, s. 7-11.

⁵⁵ Çanakkale savaşlarında tarafların kayıpları için kesin olmamakla beraber 200 ila 250 bin arası rakamlar verilmektedir. Türk tarafı için 211 bin toplam zayiata mukabil Müttefiklerin 250 bin civarında bir kayba uğradığı yolundaki tahminler için bkz. Genelkurmay ATASE Başkanlığı, *Çanakkale Cephesi Harekâtı V/3*, s. 499; Türk kaybının biraz daha az, yaklaşık 160 bin (şehit yaralı, tutsak ve kayıp olarak) civarında gösteren bir diğer kaynak M. Larşer, *Büyük Harpte Türk Harbi II*, İstanbul 1928, s. 137.

⁵⁶ Kesin rakamlar olmamakla birlikte 100 binden fazla öğretmen, mülkiyeli, tıbbiyeli ve yetişmiş okur yazar yitirildiği hakkında, *Çanakkale Cephesi Harekâtı V/3*, s. 288.

olduğunun tapusunu kanla almışlardır Aynı cephenin dünyaya tanıttığı büyük komutan Mustafa Kemal (Atatürk)'in Arıburnu'nda Bombasırtı muharebelerini anlattığı şu satırlar Çanakkale cephesinin ve Türk askerinin durumunu çok açık bir şekilde anlatmaya kâfidir: “Karşılıklı siperler arasındaki mesafe sekiz metre, yani ölüm muhakkak... Birinci siperdekilerin hiçbirisi kurtulmamacasına hepsi düşüyor. İkinci siperdekiler onların yerine gidiyor. Fakat, ne kadar imrenilecek bir soğukkanlılık ve tevekkül ile biliyor musunuz?... Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini de biliyor ve en ufak bir çekinme bile göstermiyor. Sarsılmak yok... Okumak bilenler Kur'an-ı Kerim okuyor ve Cennete gitmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler, Kelime-i Şahadet çekerek yürüyorlar. İşte bu, Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren hayret ve tebrike değer bir örnektir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale muharebesini kazandıran bu yüksek ruhtur”⁵⁷.

Askerin manevi gücüne bir örnek olarak Arıburnu'nda şehit düşen Boyabatlı Ömeroğlu Mustafa'nın üzerinde bulunan bir destandan birkaç kıta aktarırsak sanırım galip geleceğine olan inancı daha net görebileceğiz.

Çanakkale'yi siz sandınız boştur,
Davulun sesi de uzaktan hoştur,
Saptığınız bu yol bir dik yokuştur,
Bugün bizden vatan razı olacak,
Nefer şehit, ordu gazi olacak.

Çanakkale'yi hiç verir mi Türkler?
İstanbul'u alacak bir er,
Var mıdır dünyada, nerede o asker?
Bugün vatan bizden razı olacak
Nefer şehit, ordu gazi olacak⁵⁸.

Savaşın kazanılmasında son derece önemli bir diğer etken de askerın komutanına olan bağılılığı ve inancı olmuştur. Kendisine ölmeyi emreden komutan, daha üst bir göreve giderken askerine başarının sahibinin kendisi olduğunu hissettirerek ayrılmak samimiyetini de göstermiştir. “Anafartalar Grubu kumandanlığını deruhte etmek üzere şimdi hareket ediyorum. 27. Alay kumandanı Şefik Bey, fırka kumandanlık vekâletine tayin edilmiştir. Bugüne kadar bana, gayret ve fedakârlığınızla kazandırdığınız muvaffakiyeti, iş bu yeni deruhte ettiğim vazifede dahi bana olan muhabbet ve itimadınızla itmam edeceğime büyük itminan ile sizinle veda ediyorum”⁵⁹. Aynı komutan durum değerlendirmesine şöyle devam etmektedir: “Bütün vesait-i muharebe ile suret-i mükemmelede mücehhez ve büyük bir inat ve azim ile Arıburnu sahillerine ayak basan düşmanımız yine o sahil kenarında kalmağa mecbur olmuştur. Binaenaleyh bütün zabitan ve askerimiz, hissiyat-ı vatanperverane ve diniyeleriyle şecaat-i

⁵⁷ Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe*, (yayınlayan Uluğ İğdemir), Ankara 1990, s. 25.

⁵⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *1915 Çanakkale'de Türk Harbi*, s. 48'den naklen Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt*, Ankara 1996, s. 475.

⁵⁹ Aynı eser, s. 29.

mahsusa-i milliyeleri ve böyle kuvvetli bir düşmana karşı Darülhilafe ve saltanat kapılarını muhafaza ederek şayan-ı iftihar bir mevki-i bülend ihraz eylediler. Kumanda eylediğim bilumum kıtaat zabitan ve efradını yegân yegân takdir ederim. Bu maksad-ı ulvi uğrunda kahramane bir surette feda-yi can eden mukaddes şühedamızı amik ve ebedi bir hiss-i hürmet ve tazim ile yad ve ervah-ı mukaddeselerine fatihalar ithaf ile şefaatlerinden istimdat ederim. Bilhassa Arıburnu muzafferiyetinin ilk ve metin temel taşı olan 57. Alayın safiyet-i kalbiye ve salabet-i diniyesiyle mümtaz kumandanı kaymakam şehit Avni Bey’i ve en ateşli zamanlarda emirlerimi, aldığı cerihalara da ehemmiyet vermeyerek istediğim mahallere nakletmek suretiyle pek mühim zamanlarda kıymetli muavenetlerini gördüğüm yaverim şehit Mülazım Kazım Efendiyi hürmet-i mahsusa ile tezkâr ederim⁶⁰.

Mustafa Kemal, bundan sonra fırka kurmay başkanından başlayarak, komutası altındaki alay komutanları, fırka baş doktoru ve diğer doktorları, bölük komutanları, fırka iâşe reisine varıncaya kadar her birimin vazifesini büyük bir fedakârlık ve sorumluluk duygusu ile yaptığını belirtmeyi bir vazife olarak görüyor ve rapor ediyor.

Mustafa Kemal, ekip arkadaşlarının; emir ve kumandası altındaki askerin yiyecek içecek işlerinin yanı sıra sağlıklarının korunması ile de ayrıca ve ehemmiyetle meşgul olmuştur. Arıburnu muharebeleri raporu şöyle devam etmektedir: “Efrada bilhassa sıcak yemek yedirilmek hususuna pek ziyade ehemmiyet verilmiş ve yalnız düşmana pek ziyade olan kurbiyetten mütevellit müşkülâtta sarfınazar, bu müddet zarfında müteaddit ve kanlı muharebelerin devamı ve bu sırada birçok buhranlı anların zuhuru hasebiyle vukuu tabii olan daha büyük müşkülât içinde dahi iâşemiz hiçbir sekteye uğramayarak asker suret-i mükemmele ve muntazamada iâşe olunmuştur”. Mustafa Kemal’in “bizzat” meşgul olduğu bu meseledeki başarısı “ordunun Çanakkale’deki başarısını tebrik edip “milletin minnettarlığını kendilerine tebliğ etmek üzere” Meclisçe gönderilen “Âyan ve Mebusandan mürekkep on sekiz kişilik heyetten Kütahya mebusu Abdullah Azmi Bey tarafından da 16 Kasım 1915 tarihli Meclis oturumunda dile getirilmiştir⁶¹. Kütahya milletvekilinin dikkatini çeken ve meclis üyeleriyle paylaştığı bir diğer husus kendilerini Anafartalar karargâhına davet eden Mustafa Kemal Bey’in vazifesindeki dikkattir. Gelen mebusları siperlere sokmayarak tarassut mevkii yanında bir tepeye çıkararak düşman gemilerini göstermiş ve harp durumu hakkında bilgi vermiştir. “Bu kadar mühim meşguliyetleri arasında bize vermiş oldukları ziyafette saha-i harbin haritasını tab ettirmiş ve herkesin isimlerini yazdırarak tevzi eylemişlerdi. Bu harikalar (Haritaları olmalı) tabaklarımızın üzerinde bulmuştuk”. Haritayı meclise takdim etmek üzere kendilerine verdiğini anlatan mebusu asıl şaşırtan şey ise bunun bu kadar kısa süre içinde (24 saat içinde 18 harita) hazırlanmış olması idi.

Diğer taraftan “gerek askerin iâşesi gerek Çanakkale’nin gayri kabili mürur olması hakkındaki kanaatimize bir şey ilave etmek istemem” diyen Abdullah Azmi Bey,

⁶⁰ Aynı eser, s.188.

⁶¹ Abdullah Azmi Bey, “ilk hatta kadar bütün neferâta çay ve çorba gibi sıcak yemekler tevzi olunduğunu neferât kendileri söylediler” demektedir. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, (MMZC) Devre. 3, İçtima senesi 2, C. 1, Ankara 1991, s. 48.

“kumandanların vazifelerine ihtimamlarından ve askerlere karşı olan takayyüdatlarından dolayı kendilerine Meclisçe beyan-ı teşekkür edilmesini teklif” ediyordu⁶².

Sakarya Meydan Muharebesinden sonra Meclisin kendisine Gazi unvanı ve Mareşal rütbesi vermesinden sonra 20 Eylül 1921 tarihiyle “Neferlere” hitaben yayınladığı mesajda “...Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz; daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir, her zaferin en büyük payı senindir. Kanaatinle imanıyla, itaatle hiçbir korkunun yıldırmadığı demir gibi pâk kalbinle düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeyi nefsime en aziz bir borç bildim. ... Bu defa Türkiye Büyük Millet Meclisinin hakkımda yeni bir rütbe ve gazi unvanıyla tecelli eden iltifat ve teveccühü doğrudan doğruya size râcidir.... Sizin kahramanlığınızla sizin gösterdiğiniz nihayetsiz fedakârlıklar pahasına kazanılan büyük muzafferiyetin millet tarafından takdirine delalet eden bu unvanı ve rütbeyi ancak size izafe ederek, bütün askerlik hayatımın en büyük sermaye-i iftihar olarak taşıyacağım...”⁶³

Askerinin inancına mukabil muvaffakiyetin ancak bir takım işi olduğunu bilen yöneticiler vasıtasıyla başarının geleceğinin en canlı ve belki de dünyanın en pahalı kanıtı bu mücadeledir. Aynı anlayış Emperyalist güçlerin çıkarları için savaşan askerlerin Türk topraklarında kendi evlatlarıyla koyun koyuna, huzur içinde yattığını, onları da kendi evlatları gibi muhafaza edeceklerini söyleyecek kadar insanlık sevgisi ile de dolu bir çağdaşlık numunesi olmuştur.

E. Çanakkale Cephesi Savaşlarının Sonuçları

Birinci Dünya Savaşı Türk milleti ve devleti için insani ve ekonomik anlamda büyük bir yıkım oluşturmıştır. Toplamda 1.500.000’u bulan kayıp Türkiye Cumhuriyeti’nin 1927 sayımına göre nüfusun %10’undan fazladır. Savaşta 15-45 yaş arası erkeklerin göreve çağrıldığını dikkate aldığımızda ülkenin üretim gücünü büyük ölçüde burada kaybettiği görülür. Büyük kısmı eğitilmiş olan bu kadronun yerine yenisini koymak uzun zaman almıştır. Çanakkale müstahkem mevki kurmay başkanı Selahaddin Adil Paşa, asker bakışıyla bütün cephedeki kaybın şehid, yaralı ve esir olmak üzere 300.000’i bulduğunu, “ordumuzun en iyi yetişmiş ve kıymetli ana unsurlarının kaybı olarak nitelemektedir. Kaybın mühim kısmının 29 Nisan 1915’de cepheye gelerek 9. ve 11. Tümenlerin birleştirilmesiyle oluşturulan Güney grubunun kumandanlığına tayin edilen 5. Tümen komutanı Sodenstern’in “şahsi kanaat ve fikrini uygulaması yüzünden vakitsiz ve her gelen yeni birliğin cepheye sürülmesi suretiyle yapılan devamlı ve peş peşe taarruzlar devresinin açılmasında” olduğunun altını çizmektedir. Genellikle gece taarruzları şeklinde yapılan hücumlarda geçici birtakım başarılar elde edilmiş olmasına karşın “çok kıymetli ve iyi yetiştirilmiş ordu birliklerinin erimesine ve birçok kıymetli genç subay ve astsubayın yok yere hayatını kaybetmesine sebep olmuştu. Selahaddin Adil bu vakitsiz taarruz sisteminin 1 Mayıs’tan itibaren Kuzey Grubunda da uygulanmaya başlandığını ve yerel bir takım başarıdan fazlasının elde edilemediğini esefle kaydetmektedir”⁶⁴. Bu olayın

⁶² MMZC, devre 3, içtima senesi 2, C. 1, s. 48.

⁶³ Cezmi Eraslan, Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk, İstanbul 2003, s. 312.

⁶⁴ Selahaddin Adil Paşa, *Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar*, yayına hazırlayan Muzaffer Albayrak, İstanbul 2007, s. 86-89. İstanbul Üniversitesi de öğrencileri ve öğretim üyeleriyle birlikte 18 Mayıs 1919’da yapılan bir gece taarruzunda hepsi şehit olan gönüllülerini her yıl ziyaret etmektedir.

verdiği mesaj son derece açıktır. İttihat ve Terakki yönetiminin yukarıda izah edilen diplomatik çaresizlikle ittifak ettiği Almanya'nın mali desteği karşılığında Genelkurmay'da önemli karar mercilerine alman subaylarını getirdiği ve bunların görev yaptıkları bütün sahalarda öncelikle ve tabii olarak kendi ülkelerinin çıkarlarını ve politikalarını takip ettiğini unutulmaması gereken bir husustur.

Çanakkale Cephesi Savaşları'nın olumlu neticeleri arasında ise Türk İstiklal harbine moral destek sağlamasını sayabiliriz. Bu savaş ile Türk askerinin gerçek kimliği ortaya konmuştur. Balkan savaşlarında uğranılan yenilgilerle itibarı son derecede sarsılan Türk askeri, eğitiminin eksik olduğu gece savaşlarına ve taarruzlara sürülerek önemli kayıplar vermişti. Bununla birlikte Çanakkale cephesinde gerek kara ve gerekse deniz savaşlarında insan aklının almakta zorlanacağı bir performans göstererek kendinden sayıca ve askeri donanımca kat be kat üstün rakipleri karşısında kelimenin tam manasıyla destan yazmıştır. Anadolu'nun ebedi Türk yurdu olduğunu dünyaya ispat eden tapusunu kanla almışlardır.

Çanakkale özelinde Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında İstiklal Harbi, Anadolu'nun ebedi Türk yurdu olmasına imkân veren tarihi dönemeçlerdir. Bu savaşların yeni gelen nesillere verdiği en önemli mesaj, sonsuza kadar hür olmak isteyenler için unutulmaz bir derstir. Millet hizmetinde olan her fert makamı, mevkii ne olursa olsun üzerine düşen vazifesin gücünün ve kabiliyetinin son zerresine kadar harcayarak yapmalıdır. Birlikte çalıştığı hizmet kadrosuyla bütünleşmeli, birlikte hedefe yürümelidir. Sonrası takdirdir...

F. Askerlerin Gözünden Çanakkale ve İstanbul İlişkisi

Müstahkem mevki komutanı Cevat Paşa'nın 4.9.1914 günlü ve 58 numaralı buyruğunda 1 Kasım 1914 tarihi itibarıyla Ruslarla Kafkasya sınırında savaşın başladığı, İngilizlerin ise İzmir ve Akabe taraflarında çatışmaya girdikleri belirtilmektedir. Başkomutanlık mevcut durumun sadece hükümet ve Osmanlı milleti için değil tüm İslamlık dünyası için önemli olduğu, Osmanlılık ve İslamlığın hayatının korunması görevinin askerlere düştüğü belirtmekteydi. “Özellikle Çanakkale boğazının, gerek halifelik katının, hükümetin ve gerek ordu ve donanmamızın hareketlerine asıl dayanak olmak itibarıyla kalp yerimiz demek olan İstanbul'un savunulmasındaki önemi açıktır. Bu görevden Boğaz birlikleri ne kadar övünç duysalar azdır. Fakat görevin onuruna karşı gösterilmesi istenilen fedakârlıklar da çok büyüktür” demektedir⁶⁵.

1913-1918 döneminde Astsubay süvari okulu komutanı olan, Çanakkale cephesinin komutanı Liman Paşa'nın emir subayı olarak görev yapan Erich R. Prigge savaş anılarını 1916'da yayınlamıştır. Bu anıların önsözünü yazan Dr. Ernst Jackh'ın da belirttiği gibi Çanakkale savaşı “İstanbul için savaş” daha geniş bir bağlamda İngiltere'nin doğu politikasıyla Rusya'nın doğu politikasının karşı karşıya gelmesinin bir sonucu idi. Almanya'nın da içine girdiği Doğu hâkimiyeti için yapılan savaşın kaderini Çanakkale belirleyecektir. Zira Almanya'dan Bağdat'a ulaşan ittifakın kesilmesi hedefleyen saldırı burada başarıyla durdurulmuştur. Çanakkale'deki askerleri “Bab-ı Ali'nin başkentini savunması verdiği insanlar

⁶⁵ Halis Ataksor, *Çanakkale Raporu, Binbaşı Halis Beyin Savaş Notları*, hazırlayan S. Serdar Halis Ataksor, İstanbul 2008, s. 47-48.

olarak tanımlayan Prigge 25 Nisan'ı anlatırken” Mustafa Kemal bugün erkenden kurmaylarıyla birlikte Koca Çimen Dağı'na çıkmış, Arıburnu ve Kaba Tepe'deki çıkarmayı kendi gözleriyle görmüştü. Durumun önemini kavrayarak buyruğundaki bir alayı bir dağ topu bataryasını Koca Çimen Dağı'na göndermişti. Bu dağın ele geçirilmesiyle, düşmanın Maydos'a doğru ilerleyeceğini ve çok önemli olan boğaz egemenliğini eline geçireceğini doğru olarak öngörmüştü. 19. Tümen komutanı yarım önlemlerle yetinmemiş, Avusturyalı ve Yeni Zelandalıların ilerleyişini, Türk safının sol kanadı, çetin bir karşı saldırıyla durdurmuş, ancak, Kabatepe'den tehdit alan birliğe yardım için duraksamaksızın ikinci bir alayı (72.ve 77.alayları) hemen saldırıya geçmesi buyruğuyla oraya göndermişti. Durum şimdilik kurtarılmıştı. General Esat Paşa sorumluluk almaktan kaçınmayan tümen komutanının aldığı önlemleri onaylamış, durumu iyice değerlendirdikten sonra Tümen'in 3. Alayının da tüm topraklarla Arıburnu'na yerleştirilmesi buyruğunu vermişti⁶⁶ yorumunu yapmaktadır.

Gerçekten de Üçüncü Kolordu ve Şimal (Kuzey) Grubu Kumandanı Esat Paşa 19.tümen komutanını fedakârane hizmetlerine bir mükâfat olmak üzere padişah adına önce 17 Nisan'da Gümüş İmtiyaz Madalyası ile taltif etmiştir. 4 Mayıs'ta ise Arıburnu cephesini yeniden tanziminden sonra “umum kıtaatın mümessili sıfatıyla bir kıt'a Muharebe Altın Liyakat madalyası vermiştir⁶⁷.

Başarısı taltif edilen komutan Mustafa Kemal ise elde edilen neticeyi askerlerinin kahramanlığına bağlarken yapılan işin mahiyetini hilafet ve saltanat makamının anahtarı olan Çanakkale boğazını düşürmek maksadıyla vatanımıza ayak basan düşmana karşı Osmanlı tarihimizde bir şan ve namus sahifesi vücuda getirmek olarak yüceltiyordu.

⁶⁶ Erich R. Prigge'in *Çanakkale Savaşı Günlüğü*, (Çeviren ve yayına hazırlayan) Bülent Erdemoğlu, İstanbul 2011, s. 73.

⁶⁷ Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, (Yayına hazırlayan Uluğ İğdemir), Ankara 1990, s. 131.

III.

18 MART 1915 ZAFERİ'NİN KAZANILMASINDA MECİDİYE TABYASI'NIN ROLÜ: YÜZBAŞI HİLMİ BEY, SEYİT ONBAŞI VE DİĞER KAHRAMANLAR

Muhammet ERAT*

Giriş

Rumeli Mecidiye Tabyası, Sultan II. Abdülhamid tarafından 1892 yılında Bahr-i Sefid Boğazı İnşaat Nâzır ve Müfettişi Asaf Paşa'ya yaptırılmıştır¹. 18 Mart 1915'te Mecidiye Tabyası'nda 2. Ağır Topçu Tugayı, 4. Ağır Topçu Alayı'nın, 2. Ağır Topçu Taburu'na bağlı Yüzbaşı Mehmet Hilmi (Sanlıtop) Bey'in komuta ettiği 5. Batarya görevli idi.

Tabya 18 Mart'ta Agamemnon ve Lord Nelson muharebe gemilerinin atış menzilinde idi. Bu gemiler 8 adet 305 mm'lik ve 20 adet 234 mm'lik toplam 28 topa sahiptiler. Buna mukabil Mecidiye Tabyası'nda ise sadece 4 adet 240/35'lik, 2 adet 280/22'lik kıyı topu bulunmakta idi. Tabyanın menzili de Tenger Dersi ile Karantina bölgesi hattına kadar ulaşmaktaydı².

Mecidiye'yi hedef alan İngiliz muharebe gemilerinde bulunan 305 mm'lik toplar, 385,6 kg. ağırlığındaki mermileri 22.860 metre uzağa atabiliyordu. Türk topçularının elinde bulunan Krupp yapımı 240/35 mm'lik toplar ise 140, 190 ve 215 kg. ağırlıklarındaki mermileri ancak 11.000-14.800 metre uzağa atabiliyordu. 280/22 mm'lik kısa namlulu topların menzili ise en fazla 8.000 metre idi.

18 Mart'ta Mecidiye Tabyası'ndaki toplardan sadece 240/35'lik olanlar kullanılmış ve toplamda 93 atış (22'si 215 kg., 25'i 190 kg., ve 46'sı 140 kg) yapılmıştır³. Seyit Onbaşı'nın kaldırdığı top mermileri 190 ve 215 kg. ağırlığında idi.

I. 18 Mart 1915'ten Önce Rumeli Mecidiye Tabyası

Müstahkem Mevki Komutanlığı kuruluşundaki 2'inci Ağır Topçu Tugayı'na bağlı 3'üncü, 4'üncü ve 5'inci Ağır Topçu alayları ile doğrudan Müstahkem Mevki'ye bağlı 8'inci Ağır Obüs Alayı'nın karargâhları ve bunların kuruluş ve emrindeki bataryaların türleri ve konuş yerleri şu şekilde idi:

2'inci Ağır Topçu Tugayı ve 3'üncü Ağır Topçu Alay karargâhları Çanakkale'de Çimenlik Tabyası'nda, 4'üncü Ağır Topçu Alayı, karargâhıyla Namazgâh Tabyası'nda, bu alay, Boğazın

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.

¹ II. Abdülhamid'in Çanakkale bölgesinde gerçekleştirmiş olduğu Boğaz savunması hakkında geniş bilgi için bkz. Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid'in Çanakkale Savunması, -Unutulmasın Diye-*, İstanbul 2014.

² Bayram Akgün, *Boğazın Fedaileri 1, Çanakkale Boğazı Tahkimatı*, İstanbul 2018, s. 177.

³ Gürsel Akingüç, *Gelibolu Yarımadası'nda Geçmişin İzleri ve İz Bırakanlar*, C. I, İstanbul (2016), s. 227.

batısında Soğanlıdere'den Değirmen Burnu Tabyası'na kadar uzanan kesimdeki tabyalarda (Yıldız, Mecidiye, Namazgâh, Değirmen Burnu) ve elverişli diğer mevzilerde yerleştirilmişti.

En güçlü toplar, iki adet 355/35'lik Rumeli Hamidiyesi'nde, dört adet 240/35'lik Mecidiye Tabyası'nda, iki adet 240/35'lik Namazgâh Tabyası'nda olmak üzere toplam sekiz adettir.

Bir taburlu olan bu alayda mevcut 84 toptan 40'ı ağır top, 14'ü de ağır havan olup Boğaz kıyısında gerekli yerlerde mevzilendirilmişlerdir⁴.

18 Mart 1915 günü ise birliklerin durumu şu şekilde idi: Müstahkem Mevki ve 2'inci Topçu Tugay Karargâhları Hacıpaşa Çiftliği'nde; 3'üncü Ağır Topçu Alayı ve 1'inci Ağır Topçu Taburu karargâhı Anadolu Hamidiye Tabyası'ndadır.

4'üncü Ağır Topçu Alayı; 2'inci Ağır Topçu Taburu (17 değişik çapta batarya, iki topçu takımı, üç uçaksavar takımı), 5'inci Batarya: Rumeli Mecidiye Tabyası'nda (dört adet 240/35'lik, iki adet 280/22'lik kıyı topu)⁵.

Merkez Tahkimâtı: Rumeli yakasında Mecidiye, Hamidiye, Namazgâh ve Değirmen Burnu tabyaları ile Anadolu yakasında Anadolu Mecidiyesi, Hamidiyesi, Çimenlik, Nara, Dardanos, Mesudiye tabyaları olmak üzere on adet tabyadan meydana gelmektedir. Bu tabyalar Kepez-Soğanlıdere hattı ile Değirmen Burnu-Nara hattı arasında Boğaz'ın en dar yeri olan Çanakkale-Kilitbahir çevresinde toplanmıştır⁶.

II. Beşinci Batarya Komutanı Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey'in Mecidiye Tabyası'na Görevlendirilmesi

Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey⁷, Mart 1914'te staj için Atış Okulu'na gönderilmiştir. Ancak bir süre sonra seferberlik başladığından sahil atışlarına ayrılan 15 günlük zamanı tamamlayamadan görev yerine dönmek zorunda kaldı. Hilmi Bey bu süreci hatıratında şu ifadelerle anlatmaktadır:

⁴ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*, V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 89-90.

⁵ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V/I, s. 159-160.

⁶ Figen Atabey, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, TTK, Ankara 2014, s. 63.

⁷ Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey, 1884 yılının başlarında Manastır'ın Kınalı Köyü'nde doğdu. Manastırlı Mehmet Hilmi öncelikle vatan ve millet için çalışmayı kendine ilke edinerek askerlik mesleğini seçti. 1905'te Harbiye Mektebi'nden mezun olunca Çanakkale'ye tayini çıktı. 1911'de katıldığı İtalyan Harbi, yıllar boyu sürecektir. 'cepheden cepheye bir ömür' döneminin birinci adımı oldu. 1912 yılında Balkan Savaşı'nda ilk madalyasını aldı. Mecidiye Bataryası Grup Komutanı olarak katıldığı Çanakkale Savaşı sonrası, belki de bütün mücadeleyi etkileyen başarısından dolayı, biri Sultan Reşat'tan, ikisi Almanlardan olmak üzere üç madalya daha kazandı. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından yabancı güçlerin etkisiyle bir süre rütbeleri sökülmiş ve maaşı kesilmiş bir sivil olarak geçim derdine düştü. Zorunlu bir aradan sonra Doğu Cephesi'nde başlayan yeni dönemle birlikte önce Binbaşı olmanın, ardından "Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyası" kazanmanın onurunu yaşadı. 1946 yılında İstanbul'da hayata gözlerini yumdu. Osmanlı'nın son dönemleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarının canlı tanığı olan Yüzbaşı Mehmet Hilmi'nin savaşlarla ve mücadeleyle geçen hayat hikâyesi hakkında geniş bilgi için bkz. Gazanfer Sanlıtop, *Çanakkale Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na Cepheden Cepheye Bir Ömür, Yüzbaşı Mehmet Hilmi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2007.

“Dönüşümde seferberlik dolayısıyla yapılan taksimatta da Mecidiye Bataryası’nda bırakıldım. Sivil olarak Almanya’dan gelen sahil topçularından bir üsteğmen ile 20 er misafir olarak bataryaya verilmişti. Bunlar sanatkâr olduklarından, Kilitbahir yönündeki topların eksikliklerini tamir edeceklerdi. Vazifeye başladılar. Daha sonra, toplarda talim yapmalarına da izin verildi. Lüzumlu olan bilgileri göstermekte kusur etmediler. Aramızda sıkı bir arkadaşlık başlamıştı. Alman erleri, bölük erleri ile pek çabuk anlaşmışlar, hafta sonu eğlencelerinde Zeybek ve Çerkez oyunlarına danslar da ilave edilmişti. Her gece, takım subaylarıyla bir asteğmen ve bir kıdemli çavuş ile bir tercümandan ibaret misafirlerimizi odama davet ediyordum. Onlarla, genellikle atışlar hakkında sohbet ve tartışmalarda bulunuyorduk.

Bölükteki erler hizmette yarış ediyordu. Gerçekte bizim erler eşit olarak, bazen daha hızlı top doldursalar da Alman erlerindeki düzen ve durum ile makine gibi dolduruşlar yapamıyorlardı. Ayrıca, Almanlar atışların yavaş yapıldığını iddia ediyorlardı ki, bunda tamamen haklıydılar. Çünkü elimizdeki talimnamelere uymak zorunluluğu bunun hallini güçleştiriyordu. Sonunda nişancı, top çavuşu, işaretçiler Alman olmak üzere bir batarya talimi için izin istendi. Bataryayı hazırladım. Talimin sonunda, Alman subayın yerine geçerek ve bir anlamda onu taklit ederek atışları idare ettim.”

Hilmi Bey, Almanların sahil atış talimnâmesinin, âletsiz atışla ilgili bölümünü kendi kendine çalışarak öğrendi. Birkaç gün içinde de maiyetinde bulunanlara yeni görevlerini öğretti. Tatbikat, Çanakkale Mevki-i Müstahkem Komutanı Cevat Paşa’nın izniyle, Merten Paşa ve Yarbay Vasildo tarafından birkaç defa tekrar ettirildi.

Çanakkale Boğazı’nın Anadolu yakasında bataryalar yeniden düzenlendikten sonra Rumeli bataryaları da yeniden teşkilatlandırıldı. Bu çerçevede Yarbay Vasildo tarafından yaptırılan son tatbikattan sonra, Rumeli Mecidiye 4 uzun 24’lük, Rumeli Hamidiye 2 adet 35’lik, Namazgâh 2 uzun 24’lük toptan ibaret olmak üzere 3 bataryanın tek bir batarya gibi ateş etmeleri için grup haline dönüştürüldü ve ateş idaresi de Yüzbaşı Hilmi Bey’e verildi. Ayrıca Rumeli tarafındaki etkili bütün bataryalar “Mecidiye Grubu” olarak Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey’e bağlanmıştır.

III. Hilmi Bey’in Gözüyle Mecidiye Tabyası’nın Savaşa Hazırlanması

Rumeli Mecidiye Tabyası Grup Komutanı Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey, boğazın maruz kalabileceği saldırı karşısında bundan sonraki süreçte yaptıkları hazırlıkları şu şekilde kaydetmektedir:

“Bir deniz harbinin arifesinde olduğumuzu hissetmiştik. Fakat kumandanından dümen erine kadar hepimiz tecrübesizdik. Ortada pek büyük bir faaliyet vardı. Geceleri sabahlara kadar gözetleme devam ediyordu. Daha sonra da bununla yetinilmeyip, takımların nöbetleşerek bütün gece top talimi yapmaları emredildi. Er ve subaylar daima elbise ve ayakkabıları ile uyuyor, ilk düdük sesiyle top başı yapmaları konusunda gerçek anlamda

yarış yapıyorlardı. Gece yarısı yatağından kalkıp, bir dakikada topları işgal edip atışa hazır olamayan bataryaların hâli yamandı.

Kumandanların kanaatleri, düşmanın Boğazı hızla geçecekleri merkezindeydi. Mecidiye Grubu'na gece atışları için 90'lık bir projektör ile denizaltılar için 4 mantelli top (tekerlekli küçük toplar) ilave edildi. Fakat daha sonra Mecidiye'nin maruz kaldığı ilk indirekt atışta, bu projektör ve topların, yerlerinde barınamayacakları anlaşıldığından Tekkealtı'na alınmıştı. Grubu teşkil eden bataryaların Gözetleme Mevkii ile Mecidiye ve Alay Gözetleme Mevkileri arasında telefon bağlantısı kuruldu.

Her bataryada, rüzgârın yönü ve şiddeti göz önünde tutularak sağ ve sol cephaneliklerin üzerinde üstü açık birer gözetleme yeri yapıldı. Daha sonra üzerlerinin kapatılmasına izin verildiyse de askerin maneviyatını bozmamak için kapatmadım. Bataryanın 8.000 metre sağ ilerisinde bir yan gözetleme yeri kurdum. Fakat doğrudan doğruya, bağlantıyı temin edecek vasıtaya sahip olmadığım için santralden yararlandım. Bundan başka, batarya erlerinin sayısı nazari olarak hesap edildiğinden, telefon hattının tamirine gerekli erler bir yana, bataryanın harpteki er ihtiyacını dahi kısa 28'lik toplardan oluşan takımı bozarak tamamlayabildim.

Harp esnasında, sadece Namazgâh bölüklerinden 52 kişilik bir kuvvetten yararlanacağım bildirilmişti. Kısacası; hakiki bir harbin ihtiyaçları göz önüne alınamıyordu. Eski düşünce ve alışkanlıklar yeniliğin girmesine engel oluyordu. Bu hâl yalnız Türklerde değil, Almanlarda da vardı.”

IV. Mecidiye Tabyası'nın Özellikleri

“24'lükler⁸ 32 metre, 35'likler 40 metre aralıkla yerleştirilmişti. Toplar zeminden 1 metre yüksek bir kâgir döşeme, 24'lükler de boyu 15, eni 13 metre olan âdi birer kâgir döşeme üzerine konulmuştu. Döşemenin ön tarafına siper yerine geçmek üzere 3-4 metre yüksekliğinde, eni boyuna eşit bir duvar vardı. Duvarın üst kenarında yüksekliği 0,80, boyu 4,20 metre olan meyilli ve set şeklinde bir mazgal vardı. Döşemenin sağ ve solunda 3-4 metre yüksekliğinde cephanelik duvarları ile siper yakınında döşemeye açılan cephane kapıları vardı. Döşeme önündeki duvarın yüksekliği kadar toprak doldurulmuştu. Cephaneliğin üst ve ön kısımları toprakla örtülmüştü.

Topların ve cephaneliklerin önünde 15-17 metre genişliğinde bir toprak tabakası vardı. Cephaneliğin üstündeki toprak tabakası 1,5-3 metre yüksekliğindeydi. Topların aralarında karşılıklı 2 oda ile birbirine dik 2 koridoru bulunan, dışarıdan genişliği 13, uzunluğu 17 metre olan cephanelikler bulunuyordu. Birinci ve son topların sağ ve solunda birer odalı iki koridorlu birer cephanelik vardı. Döşemenin sağındaki cephanelikte mermi, solundakinde hartuç (mermiyi fırlatmaya yarayan barut torbası) bulunuyordu. Koridorlar T biçimindeydi. T'nin baş tarafı sipere yapışık olup birer kapı ile top döşemelerine, gövdesinden ise topların gerisindeki yola çıkılıyordu. Gövdenin iki tarafında mermi ve

⁸ Birçok kaynakta bu topların 22'lik belirtilmesine rağmen Hilmi Bey 24'lük olduğunu kaydetmektedir.

hartuç cephanelikleri vardı. Top döşemelerinin üstü açıktı. Yani toplar açıkta bulunuyordu. Tabyaların vaziyeti, düşmanın hücum cibri ile geçeceği düşünülüşünden, sahile paralel, çoğu ise içeriye, methale doğru ateş edebilmek düşüncesi ile az kırılmıştı.

Düşman hücumdan vazgeçip, istihkâmları susturmaya girişecek olursa, savaş alanının, boğazın girişinden başlayarak Kepez Feneri'nde son bulan kısma kadar uzayacağı görülüyordu. Bu bölgeye ateş edebilmek ise topların 30-60 derece sağa dönmesi ile mümkündü. Şu hâlde batarya, düşmana yanını verecekti. Anlatılan istikametten gelen mermilerin ağırlıkları az bile olsa topların solundaki 1 metre 20 santim kalınlığındaki topraksız cephane duvarlarını deleceği aşikârdı. Bu cephanelikler çatı tarafından dahi etkileniyordu. Üzerlerindeki toprak tabakaları kenar taraflarında meyilli olduğundan zayıftı. Cephaneliğin orta kısım tavanı ise sağlamdı.

Tabyanın Hamidiye'den 1.000-1.500 metre ilerideki top döşemelerinin yüksekliğinin 30 metreyi bulması dolayısıyla harp hattına dâhil olan gemilerin mermilerinin nispeten küçük bir düşüş açısı hâsıl olacaktı. 3 metre yüksekliğindeki toprağı hâvi mermiler patlamadan çıkışları olduğu gibi daha büyük düşüş açısında toprağın göstereceği dayanma, kısmen mermi yönünü değiştirecek ve kâgir kısmında göstereceği dirençle iyice yön değiştireceğini düşünmüştü.”

Mecidiye Tabyası Grup Komutanı Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey, Mecidiye Tabyası'nın yapısını ve topların durumunu ayrıntılı bir şekilde izah ettikten sonra, nasıl atış yapabileceği ve tabyanın gemilerden nasıl hedef alınabileceğine dair 3 ihtimal üzerinde durmaktadır:

“1. Mermiler, önden geldiğine nazaran batarya cephesini 100, hedef yüksekliğini 4 metre kabul edersek, düşman 400 metrekare bir düşey hedefi ateş altına almaya mecbur olur. Bu hedefin etkilenen kısmı ise, her topun ortalama olarak 5 metrekare düşey bir hedef teşkil ettiğini kabul edersek 20 metrekare düşey bir hedef olur.

2. Batarya topları 30 derece sağa döndüğünde ise, cephe 86 metreye düşer. Bu halde ateş altına alınan bölge 360 metrekare düşey bir hedef olur. Fakat etkilenen kısma, topların solundaki cephane duvarları da katılırsa bu vaziyette 4 metre yükseklik, 7 metre genişliğinde birer düşey hedef olduğundan bu defa etkilenen kısım 132 metrekare olur.

3. Toplar 60 derece sağa döndüğünde ise batarya cephesi 50 metreye düştüğünden, ateş altına alınan hedef 200 metrekare olur ve etkilenen kısım ise cephaneliklerin birbirine girişini kabul edersek 200 metrekareden fazladır. Şu hesap gösteriyor ki, düşey durumda etkilenen kısım %5 iken, 60 derecede %100'dür. Hedefin küçülmesi ise ateş birliğine imkân verdiği için etkilenme %200'dür. Şu hâlde çıkacak bir harbin dehşetini, yaklaşık bir hata ile tahmin etmek mümkündür.

Hedefi mümkün olduğunca küçültmek imkânı olmadığından, isabetlerin etkilerini azaltmaktan başka çare yoktu. Dumanlı ve dumansız barutla dolu cephaneliklerde bir-iki patlama bütün bataryayı yok etmeye kâfi idi. Bunun üzerine mezkûr cephanelikleri tamamen boşaltarak hartuçları, siperlere bitişik koridorun etkilenmeyecek bir kısmına, yeni ve tıpalı mermileri top döşemelerine, topların sağındaki cephanelik duvarı bitişğine,

eski ve tıpalı mermileri ise sol cephaneliklerin ateşten etkilenmeyecek kısmına koydurdum. (...)”

Bataryaya gelir gelmez, mühimmatı mahalline nakle teşebbüs ettim. Sebeplerine gelince; Mühimmatın bulunacağı bölgeler, Boğaz Koruma Komutanlığı’nca (Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı) tespit edilmişti. Her topun sağındaki cephanelikte mermiler, solundaki cephanelikte hartuçlar bulunduğundan, 2 odadan ibaret olan cephaneliğin sağındaki odasına bitişik bulunduğu topun hartucu, solundakinde ise yine yanındaki diğer topun mermileri konuyordu. Top başında ise düşmanı uzaktan karşılamak üzere 4 yeni mermi bulunduruluyordu. Mühimmatım bittiği için emir çıkartmam gerekiyordu.”⁹

İtilaf donanmasının 25 Şubat 1915 saldırısında Çanakkale Boğazı’nın girişinde (Methal) Gelibolu Yarımadası’nın en güneyinde bulunan Seddülbahir Kalesi ile Ertuğrul Tabyası, Anadolu yakasında bulunan Kumkale ve Orhaniye tabyaları çok zarar görmüştü. Türk tarafından şehit ve yaralılar da vardı¹⁰. Artık bundan sonraki süreçte İtilaf donanmasının Çanakkale Boğazı’nın içine girmesine engel teşkil edecek bir savunma hattı da kalmamıştı. Bu durum Türkler için hiç de iç açıcı bir durum değildi. Bu durum karşısında askerlerinin büyük üzüntü içerisinde olduğunu gören Yüzbaşı Hilmi Bey, onların moralini düzeltmek için ve bir süre sonra gerçekleşecek olan büyük savaşa hazırlamak için şu konuşmayı yapmıştır:

“Düşman Methal’den girmiş bulunuyor. Öyle görülüyor ki, pek kısa bir zaman sonra harbe gireceğiz. Methal savaşlarındaki tecrübeler göre, kısa toplardan fayda ummuyorum. Bu nedenle harbi yapacaklar, ancak birinci derecede Anadolu Hamidiye ve Rumeli Mecidiye’si diye anılan 8-9 topu hâvi 2 gurup ile, ikinci derecede Dardanos ve Mesudiye, üçüncü derecede de ise obüsler olacaktır.

Düşmanın Boğazdan geçişiyle vatanımız ve İslâmiyet alçalma derecesine düşecek, Boğazın muhafazasında ise elde edilecek kazançlar, milletin şerefini kurtaracağı gibi bütün İslâm âleminin kalplerinde hâsıl olacak minnettarlıktan dolayı vicdanî ödül olacak, gazamız Allah ve Peygamberimizi hoşnut edecektir.

Bu ulvî vazifede bulunmamız, kendi liyakat ve iktidarımızla değil, ancak Cenab-ı Hakk’ın özel bir lütfu ile. Şu tabyaya sahip olmakla dünyanın en bahtiyar adamları olduğumuzu bilmenizi isterim. Şimdiye kadar batarya başında bulunmamız vatan, vatan evladı ve İslamiyet’e karşı her zaman kendileri için canımızı fedaya hazır olduğumuzu taahhütten başka bir şey değildir. İşte o gün geldi. Hepimiz hep birlikte ahd ve yemin edelim.”

⁹ Gazanfer Sanlıtop, *Çanakkale Geçilmedi*, “Yüzbaşı Mehmet Hilmi”, İstanbul 2006, s. 105-113.

¹⁰ 25 Şubat 1915 ve daha önceki saldırılar hakkında geniş bilgi için bkz. *Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*, C. V., I. Kitap, Genelkurmay Personel Başk., Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yay., Ankara 2012, s. 83-106; C.F. Aspianall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, Seferin Başlangıcından 1915 Mayıs’ına Kadar*, yayına haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul 2005, C. I, s. 66-107; Figen Atabey, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, TTK, Ankara 2014, s. 73-82; *Çanakkale Deniz Savaşları 1915*, haz. Çanakkale Boğaz Komutanlığı, İstanbul 2008, s. 108-111; Muhammet Erat, “Çanakkale Savaşlarında Deniz Harekâtı”, *Çanakkale Savaşları Tarihi*, Editör. M. Demir, İstanbul 2015, s. 352-367.

Yüzbaşı Hilmi Bey'in bu mânâ ve duygu yüklü konuşmasından sonra Havranlı Koca Seyit'in de içlerinde bulunduğu Mecidiye Tabyası'ndaki askerler hep birlikte ahdedip, bir ağızdan yemin ettiler. "İnanmayan inandıramaz." prensibini çok iyi bilen Hilmi Bey, veciz konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

"Cenâb-ı Hak, insanları çeşitli yaratılışta yaratmıştır. Cesaret, yiğitlik yaratılışı olduğu gibi, canilik de bir yaratılıştır. İslâmiyet ile kötülüğün bağdaşmadığı hadislerde anlatılmıştır. Ama savaş durumu farklıdır. Buradaki mücadelenin cinayetle hiçbir ilgisi yoktur. Söylediğim maksatları elde etmek için insan bir defa değil, bin defa canını feda eder. Bundan dolayı gösterilecek en ufak bir korkaklık, tekrar tekrar anlattığım üzere, atış dolayısıyla bataryanın mahvı, memleketin felâketi olacağından, diğer savaşlardaki kaçışlardan beterdir.

Buradaki yenilgi, hiçbir savaştaki yenilgiyle kıyaslanamaz. Bunun için içinizde kendine güvenemeyen varsa, söylesin, başka askerlerle değiştireyim. Korkmadan, bataryada bir kişi kalmayana dek inşaallah harp edeceğiz. Ben ölürsem üzerime basıp geçin. Yaralanırsam yine önem vermeyin. Ben de size öyle yapacağım. Şehit ve yaralıların yerine geçecekler tayin edilmiştir.

Savaşta hiçbir ödüllenne beklemeyin. Bunu vaat etmem ve edemem. Hiçbirimiz rütbe, nişan ve dünya menfaatlerinin, heveslerinin gayretiyle harp etmeyeceğiz. Bundan ümidinizi kesin. Allah için harp etmeye niyet edelim ki, gazamız mübarek olsun. Ya gazi, ya şehit olalım. Şimdi iyi düşünün. Tekrar ediyorum. Bu dediklerimi yapamayacak biri varsa söylesin.

"Söylediğim şartlarda harp edeceğiz. Taahhüt eder misiniz?

- Ederiz!

- Öyleyse ahdimizi bir daha yeminle teyit edelim."

Yüzbaşı Hilmi Bey'in bu etkileyici konuşmasından sonra askerler hep birlikte ant içtiler. Bundan sonra 21 kişiden oluşan ve 17'si bir haftalık olan subay adaylarına hitaben bir konuşma yapan Hilmi Bey, onlara da aynı şekilde teklifte bulundu. Bunun üzerine subaylar da bataryada kalacaklarını, bildirilen şartlar altında savaşacaklarını belirterek yemin ettiler. Yüzbaşı Hilmi Bey, konuşmasını şu ifadelerle sonlandırdı:

"Uhud Savaşı'nda indirilen âyet, bizim için de geçerlidir. Çünkü Allah'ın lütuflarına sığınıp, her şeyi ondan isteyeceğimiz için, mermilerimiz bizi dahi vasıta ederek Cenâb-ı Hak tarafından atılmış olacak ve daima hedef isabet edecektir. İnşallah pek yakında düşmanın en büyük ve kıymetli gemilerini denizin dibine, kendilerini de dışarıya atacağız."¹¹

Yüzbaşı Hilmi Bey'in bu heyecanlı ve bir o kadar da anlamlı konuşması gerçekten Mecidiye Tabyası'ndaki asker ve subayları savaşa motive etmiştir. Aslında Hilmi Bey'in bahsettiği hususlar, Çanakkale Cephesi'nde diğer komutanlar tarafından da zaman zaman

¹¹ Sanlıtop, *Çanakkale Geçilmedi*, s. 121-124.

askerlere hitaben yapılan konuşmalarda ifade edilmişti. Diğer taraftan komutanların savaşa başlamadan önce askerlerine yönelik olarak onları mücadeleye motive etmek için konuşma yapmaları ve bunun sonucunu almaları Türk tarihinde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bu motivasyonda komutanların hitabeti etkili olduğu gibi, vatan için, devlet için, din için yapılacak mücadele sonucunda, gazi veya şehit olma hususu her zaman askerin şiar edildiği bir prensip olagelmıştır. Çanakkale Cephesi'nde de kendini gösteren bu husus, askerin ölüme giderken gözünü kırpmadan savaşmasını sağlamıştır.

Bir diğer konu da Hilmi Bey'in de işaret ettiği Çanakkale'nin geçilmemesi konusudur. Ne yapılması gerekiyorsa yapılmalı ama mutlaka Çanakkale geçilmemeli idi. Çünkü Çanakkale, Payitahtın kapısı idi. Burası geçildiği zaman Osmanlı Devleti'nin kalbi, başkent İstanbul düşecekti. İtilaf devletlerinin işgaline uğrayacaktı. Yaklaşık 350 milyon Müslümanın yardım beklediği, nazargâhı olan Hilafet merkezi işgale uğrayacaktı. Böyle bir durum Müslümanların kabul edebileceği bir şey değildi. O nedenle Çanakkale'de düşmanın mutlaka durdurulması, mağlup edilmesi gerekiyordu. Gerçekten de Hilmi Bey'in bahsettiği şey gerçekleşti: *Çanakkale Geçilemedi*.

Hilmi Bey konuşmasında bir de sanki büyük saldırı (18 Mart 1915) sonucunda İtilaf devletlerinin mağlup olacağını görür gibi askerlerine müjdelere vermektedir. İfadesinde geçen “İnşallah pek yakında düşmanın en büyük ve kıymetli gemilerini denizin dibine, kendilerini de dışarıya atacağız.” cümlesi sanki 18 Mart akşamını özetlemektedir.

Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey, yukarıda belirtilen konuşmayı yaptıktan sonra, Çanakkale Boğazı'na yapılacak olan büyük saldırıdan önce, askerin moralini canlı tutmak için hatıratında askerlere yönelik olarak ne yaptığını şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Bütün erlerde savaş için büyük bir istek vardı. Bu hâli sürdürmek gerekiyordu. Daha evvel de bildirdiğim gibi, bölükte namaz kılmayan hiç kimse yoktu. Devamlı telkinlerim neticesi olarak dînî hisleri olgunlaşmıştı. Manevî güçlerinin sarsılmaz bir duruma gelmesi ise, ancak hakiki din adamlarına dayanarak, Allah'ın istediği şeyleri yaparak olacağına kâni olmuştum. Aşağıda bahsettiğim şekilde uygulamaya koydum:

1. Bugünden itibaren daima abdestli bulunacak ve harbe abdestli olarak başlanacak.
2. Topların dolması için verilecek kumanda ile her toptan sağındaki bir er nöbete çıkacak. Bu suretle 4 er tarafından Ezan-ı Muhammedî okunarak birinci doldurma işi yapılacaktır.
3. Yeni gelen yedek subay adaylarının medreseden gelen kısmı kendilerine lüzum hâsıl oluncaya kadar yüksek sesle Tekbir alacaklar. Bir kısmı da Kur'an okuyacaktır. Vazifesini bitiren erler, onları kalben izleyecektir. Ateş aralarında ise bütün batarya sesli “Tekbir”e katılacaktır.

(...) “Erlere âhiret hakkında inanarak yapmış olduğum telkinler, onların dînî duygularını kuvvetlendiriyordu.”¹²

¹² Sanlıtop, *Çanakkale Geçilmedi*, s. 126-127.

Yüzbaşı Hilmi Bey'in Mecidiye Tabyası'ndaki askerlere hitaben yapmış olduğu bu konuşma ve askerlerin manevi yönden savaşa hazırlanması için yapılması gerekenleri ifade etmesi, gerçekten bütün askerleri sonraki günlerde başlayacak olan büyük mücadeleye motive etmiştir. Tabyadaki askerler bundan sonraki günlerde ve 18 Mart'ta gerçekleşecek olan büyük çarpışmaya artık hazır durumdaydılar. Zaten 18 Mart günü tabyadaki askerlerin mücadele azmi ve gayreti bu durumu bütün açıklığıyla anlatmaktadır. Nitekim Seyit Onbaşı'nın savaşın en çetin zamanında arkadaşlarının yardımıyla kendi ağırlığından çok fazla olan o top mermisini kaldırması ve yapılan atışların isabet etmesi bu motivasyonun ne kadar üst seviyede olduğunu göstermektedir. Kanaatimizce Hilmi Bey'in savaştan önceki günlerde askerlere söylediği hususlar tek tek gerçekleşmiştir.

Amiral Carden'in komutasındaki İtilaf donanması, 25 Şubat'ta Boğazın girişindeki tabyalara zarar veren saldırısından sonra da savunma hatlarını etkisiz hale getirmeye devam etti. Bu çerçevede İtilaf savaş gemileri boğazın her iki yakasındaki tabya ve bataryalara saldırmaya başladı. Yüzbaşı Hilmi Bey, mart ayı başındaki mücadeleler hakkında hatırlarında şu bilgileri vermektedir:

“1 Mart 1915: Yeni mermi kullanmama izin verildi. Bunlarla 14.700 metreye kadar atış yapılabilirdi.

Aletsiz olarak yapılan atışlar usulünde evvela bir mermi ile istikamet tayin edilir. Sonra, 3 topla 400-800 metre kademe ile bir çatal yayılımı yapılırdı. Hedef çatal içine alındıktan sonra, müteakip yaylımların düşüş anları arasında geçen zamandaki geminin hareketi hesaba alınarak harekete geçilirdi. Fakat gemiler çatal içine girer girmez son süratle harp hattından uzaklaştığından alay kumandanı ateşi kestiriyordu.

2 Mart 1915: Takibe müsaade olunduysa da gemiler ancak 1 defa menzile (ateş alanına) girdi. Bu atımlarda toplam olarak 20 mermi sarf ettim.

(İngiliz) Amiral(i), 1 Mart akşamı verdiği raporda, ertesi gün için ilk defa başkaldıran 7 numaranın, yani Rumeli Mecidiyesi'nin bombardıman edilmesi lüzumunu bildirmiştir. Zaten hemen bunun ardından 3 Mart'ta Mecidiye'yi hedef alan yoğun atışlar başlatılmıştır.

3 Mart 1915: Zırhlılar mevzi aldılarsa da menzile girmediler. Birkaç merminin, Mecidiye Tabyası civarında denize düşmesi bize karşı ateş başlattıkları zehabını vermişti. Fakat ateş ettiklerine dair hiçbir emare görülüyordu. 4. Merminin talimhanede açtığı çukura koşup tıpa ve mermi parçalarını almaya koşan (şimdi Yüzbaşı) Fahri Efendi, mermilerin geliş istikametinin Marız (Muarız-Saros) Körfezi'nden olduğunu gördüğünü anlattı. Bu sırada Gönca Suyu'na bir mermi düştüğü alaydan görüldüğünden, indirekt olarak Marız'dan (Muarız-Saros) ateş edildiği telefonla da bildirildi.”

Deniz mayınları Grup Komutanı Binbaşı Nazmi Bey de hatıralarında, 3 Mart günü İtilaf donanmasının, 12:30'da Saros yönünden ve Boğaz girişinden ateşe başladığını ve akşama kadar devam ettiğini belirtmektedir¹³.

Yüzbaşı Hilmi Bey, mart ayı başındaki saldırıları ve askerın azmini ve mücadelesini şu ifadelerle anlatmaya devam etmektedir:

“Bataryada yüksek sesle Tekbir alınıyordu. Üzerimize doğru her 5-10 dakikada bir mermi düşüyordu. Fakat pek fena patlıyor, birçok parçaya bölünüyordu. Büyük parçaların 2.000-3.000 metreye kadar gittikleri görülüyordu. Bir mermi kabloya isabet ederek kopardı. Yedek subay adaylarından Sadi Efendi'yi göndererek tamir ettirdim. Bir müddet sonra bir mermi koğuşa isabet etti. Ot minderleri tutuşturdu. 4 er göndererek yangını söndürmelerini söyledim. Dönüşlerinde garip bir olay oldu. Henüz talimhanelerin ortasına gelmişlerdi ki aralarına bir mermi düştü. Hepsi ortadan kayboldular. Patlamanın tesiri geçince birer birer toprak altından çıktılar. Hiçbirine bir şey olmamıştı. Mucize kabilinden olan bu durum, erlerin maneviyatını yükseltmiştir. (Bu durum 18 Mart günü Seyit Onbaşı'nın ve arkadaşlarının da başına gelmişti. M.E)

Düşman, o gün 34 mermi atarak ateşi kesti. O günü hayli sıkıntılı geçirdim. Fakat ağzına kadar dumanlı ve dumansız barutla dolu cephaneliklere vaki olacak bir iki isabetin bütün bataryayı imha edeceğini ve buna, bu konuda verilmiş bir emir olmadığı için emre itaatsizlik açısından değil ama ‘askeri şartlara uymak maksadıyla’ cephanenin yerini tekrar değiştirmeye teşebbüs etmediğimden dolayı kendimi suçlu bulduğum için çok üzgündüm. Ancak yüksek sesle okunan tekbirlerin kalbime verdiği serinlik ile huzur bulabildim.

Akşamüzeri yaptığım araştırmada mermilerin 38'lik olduğunu, çukurların 15-17 metre uzunluğunda, 2,5-3 metre genişlik ve derinlikte olduğunu gördüm. Yumuşak toprakta bu çukurların 15-20 metre uzunluk ve 4-5 metre genişlik ve derinlikte olduğu, Çanakkale'ye düşen mermilerden anlaşılmıştır.

3 Mart günü yaşadıklarımız, düşündüklerimizin doğruluğunun ortaya çıkmasına güzel bir bahaneydi. Diğer hususlarda olduğu gibi savaşta nefsimi kimseye tercih etmediğimi, erleri muhafazalı yerlere sokup, kendim gözetleme yerinde kalmakla göstermiştim. Sonunda atışların indirekt olduğunu söyledim. Bu gibi hallerde her zaman bataryanın içinde kalmak mecburiyetinde olmadıklarını, askerlerden beklenilenin; ‘harbin gerektirdiği şekilde hareket etmek’ olduğunu inceden inceye anlattım. Eceli gelmeyenin ölmeyeceği hakkında da canlı şahitler vardı. Cephaneliklerin dayanıksızlığı, tecrübeyle görüldüğünden dumanlı barutları bataryanın 400 metre sağına, diğer cephaneyi de önceden bildirdiğim yerlere koydurdum. Gece bataryanın sağ gerisindeki yamaca mahfuz (üstü kapalı) hendek kazdırdım.

¹³ *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)*, Deniz Mayınları Grup Komutanı Nazmi Bey, (Günümüz Türkçesine aktaran: Dr. Ahmet Esenkaya), Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı, İzmir 2004, s. 42-43.

(...) 7 Mart Harbi: Bugün de 2 Fransız ve 2 İngiliz zırhlısından ibaret olan bir filo boğazdan girip, harp sahasına geçerek bataryalardan gelecek atışları susturmak için bataryaya 12.000 metreye kadar yaklaştılar. Öğle üzeri her biri ayrı ayrı 400-500 metre çapında birer elips çizerek ateşe başladılar. 2 saat kadar Anadolu Hamidiye, Rumeli Mecidiye guruplarıyla, Dardanos Tabyası'nı bombardıman ettiler. Batarya düştüyse de düşman daha fazla bir şey yapamadı. Daha sonra düşman 10.500 metreye kadar yaklaştı. O gün Mecidiye'den 40 mermi atıldı. Mecidiye'ye 200 mermi düştü¹⁴. Düşen mermileri, Değirmen Burnu İstihkâm Tabur Kumandanı saymış. Kendisi o sırada bataryanın 200 metre gerisinde, 60 metre yüksekliğindeki tepede Alay Sancağı ile birlikte bulunuyordu.

7 Mart Harbi, o güne kadar yapılan savaşların en kapsamlı ve en etkilisi olarak gösterilebilir. Hatta bir anlamda; 18 Mart'ın büyük bir provası olarak bile yorumlanabilir. Çünkü bu savaşla birlikte düşman gemilerinden atılan mermiler, bataryalarımızda önemli ölçüde hasarlara neden olmuştur. Kayıplarımızın daha da büyük olmamasına, bir anlamda şans bile denilebilir.

2'nci topun solundaki cephanelik duvarı bir isabetle delindi. Bir mermi topa hartuç getiren erin kucağındaki hartucun bir kısmını koparmışsa da erin elinde kalan parça ateş almamıştır. Cephanelikte parçalanan bu merminin içindeki baruttan veya kopan hartuç parçasının bir kısmının yanıp sıçramasıyla 6 numaralı askerin yüzü yanmış ve duvardan sıçrayan taş parçaları ile de iki asker hafif yaralanmıştı. Fakat 6 numaralı er kendisi (topu yükseltip nişan almaya yarayan çark) irtifa çarkını, nişan bozulmasın diye, yerini alacak arkadaşı gelinceye kadar bırakmamıştır. Bu er bir gece hastanede kalmış ve gözleri açıldığında ertesi gün bölüğüne dönmüştür. Bu arada subay odalarıyla koğuşlara da birkaç isabet olmuştu.”¹⁵

V. Yüzbaşı Hilmi Bey'in Gözüyle 18 Mart 1915 Zaferi ve Seyit Onbaşı'nın Top Mermisini Kaldırması

Mecidiye Tabyası Grup Komutanı Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey, 18 Mart'taki büyük saldırıya doğru tabyada bulunan askerlerin durumunu şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Bataryadaki erler düşmana karşı pek büyük bir intikam ve kin besliyorlardı. 3 Mart bombardımanından itibaren ‘Kancık düşman cesaret edemiyor. Karşımıza bir geçse de biz ona kancıkça hareketi gösterelim’ sözleri erlerin ağzında dolaşıyordu. Gelmiyor diye sabırsızlanıyorlardı. Düşmanı adeta iple çekiyorlardı.

“Bataryada düzen, disiplin ve sessizlik devam ediyordu. Yalnız ateş kesildiğinde şöyle bir özellik görüldü. Yerlerinde vazifeleri tamamlayan askerler, eski bir Türk ve İslâm

¹⁴ Hilmi Bey'in verdiği bu bilgileri Nazmi Bey de doğrulamaktadır. Nazmi Bey, 7 Mart 1915 Pazar günkü günlüğüne şu notu düşmüştü: “12.00’de düşmanın beş büyük zırhlısı Boğaz girişinden içeri girerek Dardanos, Kilitbahir istihkâmlarını bombaladı. Anadolu Hamidiye istihkâmlarını bombardımana başladı ve karşılık verildi. 03:15’te düşman ateşi kesti. 03:53’te düşman Erenköy sırtlarına ateş açtı. On beş dakika sonra ateş kesti”, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 44.

¹⁵ Sanlıtop, *Çanakkale Geçilmedi*, s. 130-134.

âdetini uygulayarak (ki zannederim buna takım subayı Fahri Efendi önderlik etmiştir) bilhassa takımdaki subay ve çavuşlar, hep birlikte gözetleme yerine çıkıp elimi öpüyorlardı. Ben de onları gözlerinden öpüyordum”¹⁶.

Yüzbaşı Hilmi Bey, bataryasındaki savaş hazırlıklarını ve aldığı tedbirleri de şu ifadelerle anlatmaktadır:

“1. Kışlaların ahşap kısımları, Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı’nın emri ile inşaat taburları tarafından söküldü.

2. Kendi teşebbüsümle 28’lik topların çinko hartuç muhafazalarını alıp uzun bir sıraya geçirmek ve maskelemek suretiyle 2 adet seri ateşli uzun 21’lik ve 15’lik sahte top namlusu yaptırdım. Bunları namazgâhtan getirttiğim 2 brodol kamalı topa geçirttim. Bataryanın 400 metre sağ ilerisine yerleştirttim. Atışlarda doldurmaları için de işe yaramayan 2 ihtiyar asker ayırarak, bataryadan atılacak bir yaylımı müteakip bir top atmalarını emrettim. Düşman esas topların yerlerini bilmemeli idi.

3. Yan gözetlemeye daha çok önem verdim. Çünkü isabetler bazen atışların gözetimine engel oluyordu. Herhâlde yan gözetiminin öneminin çok büyük olduğu anlaşılmıştı. Gemiler çeşitli manevralar yapıyordu. Atış uzaklıklarını tespit için 10-15 cm. çapında birkaç sıra cam şamandıra, düşman tarafından denize atılmıştı. Bunlar bazen güneş ışığı ile kısmen görülebiliyorsa da hedef teşkil etmeleri güçtü. Batarya fenni vasıtalar noksanlığını, yan gözetlemesinden aldığı haberlerle tamamlayacaktı. Yan gözetlemeye subay namzetlerinden en güçlüsünü (Rıza Efendi) tayin ettim. Yan gözetleme ile uzaklığı tayin için ilkel bir kestirme aleti yaptım ve tatbikata başladım. Fakat bütün gayret ve başvurularıma rağmen bağlantının, bağımsız olması ve tamir yönü halledilemedi.

7 Mart’tan 18 Mart’a kadar geceleri torpil arama faaliyetinden başka savaş olmadı. 18 Mart 1915 günü saat 09:30’da zırhlılar boğazdan girmeye başladılar. Top başı ettim. Saat 10:00’dan biraz önce boğaza giren harp gemilerinin sayısı 16’ya varmıştı. Birbiri ardından boğaza giren bu zırhlılar, Karanlık Liman’a doğru hareketten sonra savaş düzenine girerek merkez bataryalarına ateş etmeye başladılar.

Ateş açtıklarında, telemetre 16.000 metre mesafede olduklarını gösteriyordu. Zırhlı sayısının çokluğu dolayısıyla bombardıman oldukça şiddetliydi. Rumeli Hamidiyesi’nin son menzili 17.500 metre olduğundan 35’liklerle ateşe başlamak mümkündü. Ateş açmak için alay kumandanından izin istedim. Vermediler. Düşman ateşe devam ederek ilerliyordu. 15.000 metreye geldiklerinde Mecidiye’nin 24’lüklerinin son menzili evvela 14.700 metreye atışa varacaklarını göz önüne alarak gurupça ateşe başlamak için tekrar müsaade istedim. Bu defa da müsaade etmediler. Bu sırada Rumeli Hamidiyesi’nin 1’nci 35’liğinin bir isabetle harp dışı kaldığını haber verdiler. (...)

Beklemenin devamının, Mecidiye’de hasarlar yapacağını göz önünde tutarak, bütün mesuliyeti üzerime alarak ateşe başladım. 13.500 metreden atışlara başlamıştım. Fakat

¹⁶ Sanlıtop, *Çanakkale Geçilmedi*, s. 136-137.

atışa yalnız başladığım için hemen bütün gemiler ateşlerini üzerime döndürdüler. Batarya, isabet eden atışların dumanı içinde boğuldu.

Top çavuşları hedefi değil, bazen denizi bile göremiyorlardı. Takım ile yaylım atışı yapmak imkânı kalmamıştı. Her zaman hedef takip edilemediğinden (zırhlılar manevra ile yer değiştirdiklerinden), her seferinde hedefi yeniden tarif etmek mecburiyeti vardı. Telefon bağlantısı tamamen kesildiğinden Anadolu Hamidiyesi ateşe başlayıncaya kadar, Mecidiye Bataryası ancak tek tek ateş etmiştir. (...) Mecidiye Tabyası'nın çeşitli doğrultulara göre Hamidiye'den 1.000-1.500 metre ileride bulunmasından, Hamidiye'nin ateşe başlaması anında zırhlıların Mecidiye'ye 11.000-11.500 metre kadar yaklaştığı anlaşıyor. Bu hesaba göre düşman 14.000 metreden itibaren 2.500-3.000 metrelik mesafeyi kat edinceye kadar yalnız Mecidiye Tabyası'ndan karşılık görmüştür.

Gemiler, 7 Mart'ta olduğu gibi elips çizmiyorlardı. 11.500 metreye kadar harp hattı nizamında düzgün bir şekilde yaklaştılar. Sonra durarak kısa bir alan içinde ileri geri (sağa sola) giderek bataryanın atışını güçleştirmeyi seçerek daha cesaretle ateş ediyorlardı. İçlerinde zikzak çizenler de vardı. Değiştirme hareketini ise büyük bir elips üzerinde tek kol hareketle yapıyorlardı¹⁷.

Batarya Komutanı Yüzbaşı Hilmi Bey, bir yandan savaşın nasıl cereyan ettiğini anlatırken, diğer taraftan da Mecidiye Tabyası'ndaki Seyit Onbaşı ve arkadaşlarının içinde bulunduğu psikolojik durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Düşman ateşi yoğunlaştırdıkça, (askerlerin) hiddet ve intikamları çoğalıyordu. Çok büyük bir çalışmayla görevlerini yapıyorlardı. Korku, hemen kimsenin kalbinden geçmiyordu. Hatta 2'nci ve 3'üncü topların döşemelerini süpürmekle görevlendirdiğim Deli Mustafa ve Deli İbrahim adlı 40'lık ihtiyat erleri, ateşe ara verildiği için sabırsızlıklarından boğuluyorlardı. Tekrar ateşe başlanınca sevinçlerinden zıp zıp sıçramaya başladıklarından öğrenip, güldüm.

Birçok geminin ateşinin batarya üzerinde toplanması, tesirli isabetler yapmaya başladı. Önce 2'nci topun solundaki cephaneliğe bir mermi düştü. Topun istikamet çarkını ve sol nişangâhını kopardı. Topa yön verilmesi için fazla er kullanılmasını gerektirmeye başladı. Daha sonra 3'ncü ve 4'üncü topların cephanelikleri de delinmişti. Bir mermi de 2'nci topun sol koridorunu yıkmıştı. Tahrip ile bölükte şehit ve yaralılar olacağı doğaldı. Topların gerisinde bulunan işaretçilerden ikisi de tam isabetle şehit olmuştu. Ben şehit ve yaralı sayısını bilmiyordum. Yanımdaki 1'nci topta henüz bir şey yoktu. Bu sırada Anadolu Hamidiye'sinin ateşe başlaması, bataryaya biraz nefes aldırttı.

Bir ara, Rumeli Hamidiye'si top çavuşlarından Bektaş soluk soluğa bataryaya geldi ve şöyle dedi: ‘Efendim toplarımızın ikisi de harap oldu. Bizi Gonca Suyu’na çektiler. Bir fûnye çekemediğim için yanıyorum. Bu hâl bana ölümden de beter geldi. 2 fûnye çektikten sonra ölsem de gam yemem. Bana bir vazife verin’ diye yalvardı. 1'nci top çavuşluğuna geçmesini emrettim. Fakat esas top çavuşu da yerini terk etmek istemiyordu.

¹⁷ Sanlıtop, *Çanakkale Geçilmedi*, s. -137-141.

Beraber kalmalarını rica ettim. Bektaş ancak iki fûnye çekmişti ki, cephanelik duvarına isabet eden bir mermi ile numara erlerinden birkaçı şehit olmak üzere hemen yarısı ağır yaralanarak harp dışı kaldı. Bektaş ve esas Top Çavuşu da ağır yaralandılar.

Elde asker varken topların ikmal ve atışa hazırlığı kısa sürüyordu. Yapılan iş 50-100 kg. ağırlığındaki 5-10 taş ile 1-2 metreküp toprağı kaldırmaktan ibaretti. Buna da son bir gayret sarf edilirse 5-10 dakika kâfi gelirdi. Ve böylelikle ateş sekteye uğramıyordu. Lakin bir müddet sonra Anadolu Hamidiye'si tekrar ateş kesti. Oraya ateş eden gemiler tekrar Mecidiye'yi hedef seçtiler. İsabetler yeniden sıklaştı. Bunlar, ilk isabetlerle sarsılan cephanelik duvarlarında daha büyük tahribat yapıyordu.

Dolayısıyla, şehit ve yaralı sayısı artıyordu. 2'nci Takım Subayı Abdülkadir Efendi de ağır yaralılar arasındaydı. Hiçbir tarafında yara olmayıp da büyük taş parçaları çarpmasından kısa bir müddet için hareketsiz kalanlar da vardı. (...)

Anadolu Hamidiye'si ateşe başlayıncaya kadar hayli güçlük çektim. Çok er kullanılmasını icap ettiren 2'nci topu iptal ederek, erlerini diğer toplara taksim ettirdim. Hamidiye ateşe başladı. Fakat Dardanos (Hasan-Mevsuf) ateş kesmişti. Bir müddet sonra Hamidiye tekrar ateş kesti. Yaralı ve şehitlerin yerlerini doldurmak için takım subayı Fahri Bey tarafından yazılan 3 tezkere, ihtiyat erlerinden Osman Çavuş ile tabur ve alaya gönderilmiş ise de bir netice alınamamıştı. Namazgâh ve Değirmen Burnu Taburları dinlenme halinde ve muhafazalı yerde bulunuyordu. Hamidiye erleri de gönderilebilirdi. Anlaşıldığına göre, bataryanın yoğun bir surette ateş altında kalması, dışarıda bulunanların maneviyatını zayıflatmıştı. Hatta durumu anlamak için gönderilen postalar dahi içeri giremeyerek netice alamadan geri dönmüşlerdir. Bataryadan gönderilen postalar ise kolayca gidip gelebiliyorlardı. Bir aralık Mecidiye'nin 200 metre gerisinde, 60 metre yükseklikteki tepeden 'geleyim mi' diye bir ses işitilmişti. Hiddetimden (in misin, cin misin gel) hitabıyla davet edilmiş ise de gelen giden olmamıştır.

Nihayet vaziyeti bizzat görmek gayesiyle 5-10 dakika için Gözetleme Yeri'ni terke mecbur oldum. Bir haftalık oldukları için subay adayları, yapılacak birtakım görevleri bilmediklerini bahane ederek cephaneliklerde bulunuyorlardı. Hafif yaralıları da oradaydı. Subay adaylarına: 'Anlaşmamız böyle miydi? erlere de 'Bu kadarcık yarayla yerlerinizi terk mi edeceksiniz? diyerek top başı ettirdim. Anadolu Hamidiye'si ateşe başlamıştı. Batarya yeniden canlandı. Saat 17.00'ye kadar kuvvetli bir şekilde ateşe devam ettim. Dardanos düşman çekilinceye kadar ateş edememiştir.

(Askerler) savaşı pek ateşli yaptılar. Ortaya çıkan güçlülere son derece hiddetleniyorlardı. Bu yüzden zorlukları ortadan kaldırmak için son gayretlerini sarf ediyorlardı. Cephane tamamlama işlerini tamamlamak için 190-215 kg. ağırlığındaki mermileri koltuğunda ve sırtında taşıyanlar vardı. Bu durumu bütün millete göstermek için 18 Mart Savaşı'ndan hemen sonra, o zamanki Savunma Bakanlığı'nın foto

muhabirleri bataryaya gelerek Edremitli Mehmet oğlu Seyit'in topa mermi çıkardığının resmini çekmişlerdir. Bu resim Harp Mecmualarında vardır¹⁸.

Batarya, şiddetli bir atış halinde idi. Mermi taşıyan arabalar yetersiz kalıyordu. İşte tam bu sırada, Havranlı kahraman er Seyit, savaşın heyecanı ile öyle bir manevi güce ulaşmıştı ki, normal zamanlarda yerinden kıpırdatması bile mümkün olmayan 215 kilogram ağırlığındaki mermileri, rahatlıkla kaldırıp, sırtında taşıyarak toplara kadar çıkarmayı başarmıştı.

Ertesi gün bataryada yaşananlar da ilginçti. Askere ve millete moral kazandırmak amacıyla fotoğraf çekmek için gelen ekip, garip bir durumla karşılaşmıştı. Koca Seyit, kamera karşısında poz verirken aynı başarıyı gösterememişti. Çünkü bir gün önce ona insanüstü gücü veren şey, savaş sırasında ulaştığı yüksek moral ve motivasyondur. O anda ise heyecanı yatışmış, normal bir insan olmuştur. Tahtadan bir maket yaparak sırtına yerleştirdiler ve fotoğrafını çekerek o güzel sahneyi kalıcı hâle getirdiler.

18 Mart günü Fransız donanması büyük hasar görmüştü. Bu yüzden Amiral de Robeck Fransızların geri çekilmesini emretti. Suffren Zırhlısı saat 14.00'te büyük bir süratle dışarı çıkmakta ve Bouvet de onu takip etmekte idi. Hafif bir yara alan Bouvet tam önümüzden geçmekte iken Mecidiye'den atılan bir mermi bacasına isabet ederek cephaneliği berhava etti. Gemiden kırmızımsı bir duman sütunu yükseldi. Duman dağıldığında geminin iyice yan yattığı görülmüyordu. 2 dakika gibi kısa bir zaman içinde, Fransızların 'Yarım Dünya' dedikleri Bouvet Zırhlısı battı ve 5 dakika sonra düşman hareket edemez duruma gelen Irresistible ve Ocean zırhlılarını terk ederek çekilmeye başladı.

Bu sırada gözetleme yerinden inerek ağır yaralıları gezdim. Onlarla görüşmemiz bir baba evlat gibi olduğundan pek hazindi. Yaraları çok ağır olduğu halde, beni üzmemek için son gayretlerini sarf ederek acılarını gizlemek istiyorlardı. O hâl gözümün önünden hâlâ gitmiyor. Namazgâh'tan gönderilen 52 kişi de bataryaya girdiler. Alay'dan, terk edilen zırhlıların batırılması için ateş etmem emredildi. Eski mermilerle ateşe başlayarak 9.500 metre mesafe ile 3'üncü mermide isabet aldım. Diğer mermiler de tamamen isabet etti. Hasan-Mevsuf Bataryası da ancak bu sırada ateşe başladı. Set bataryaları da iştirak ettiler. Geminin batmadığına canım sıkılarak son zamanda bir-iki yeni mermi gönderdim. Bunlardan birincisi sür'at farkından dolayı uzun düştü. Ateş kestim. Zırhlılar da müteakiben battılar.

Ateş kesildikten sonra 2'nci topa istikamet çarkı ile yedek edevat almak üzere Borazan Abdullah ile o sırada Değirmen Burnu'ndan gönüllü gelen bir çavuşu, bir katır vererek Seddülbahir'e gönderdim. Sonra alaydan gelen araba ve tezkerelerle 40 ağır yaralı eri

¹⁸ Edremit Havran'lı Seyit Onbaşı'nın 18 Mart 1915 Zaferi'nin kazanıldığı gün kaldırmış olduğu top mermisi ile ilgili fotoğraf Harbiye Nezareti tarafından yayınlanan *Harb Mecmuası*'nın 2. sayısının (Yıl: 1, Safer 1334, Kanun-ı Evvel 1331 (Aralık 1915) kapağında yayınlanmıştır. Kapaktaki fotoğrafın altında şu ifade yer almaktadır: "Çanakkale istihkâmında 215 kıyye ağırlığındaki mermiyi sırtında taşıyan güçlü bir kahraman nefer: Mehmed oğlu Seyid. Ordumuzda Harp aşkından bir örnek". Her ne kadar Seyit Onbaşı 'Mehmed oğlu' olarak belirtilmiş ise de babasının ismi Abdurrahman'dır. Nüfus kayıt örneği ve künye kayıt belgesi için bkz. <http://www.havran.gov.tr/kocaseyit> (Erişim tarihi: 21.12.2018)

hastaneye sevk ettim. Daha sonra erleri bataryanın gerisine topladım. Harp vaziyetini ve yapılan iş hakkında malumat ile gayret ve fedakârlıklarını takdir ettiğimi bildirdim. Düşmanın zayıflığına nazaran verdiğimiz yaralı ve şehit arkadaşlarımızın hiç mertebesinde olduğunu, bunu dünya ve ahiret mükâfatları ile telafi edecekleri yollu beyan ve mütalaa ettiğim sırada Liva Kumandanı Talat Bey geldi. Kendisinin sabahtan akşama kadar Tenger Tarassut (Gözetleme) Mevkii'nde kalarak savaşın bütün safhalarını gördüğünü, Bouvet Zırhlısı'nın, bataryamızdan atılan bir merminin su kesiminden 1.0 metre aşağısına isabetle cephane deposunda hâsıl ettiği infilâk ile battığını, ilave ile ateşe devam etmemekliğimi emrettiler¹⁹.

Hilmi Bey'in anlattığı olayların yanı sıra 18 Mart'ta diğer İtilaf gemileri de büyük zarar görmüştü. Saat 16:11'de büyük bir yara almasına rağmen *A Hattı*'ndaki yerini korumaya çalışan Inflexible zırhlısı, sancak tarafından bir mayına çarparak ağır hasar aldı. Tehlikeli şekilde yan yatan Inflexible, mayına çarptığını belirterek savaş alanından çıkmak istediğini bildirdi. Inflexible, Phaeton kruvazörü eşliğinde güçlükle Boğaz dışına çıkarıldı.

Saat 16:30'da ise Irresistible, iskele yönüne yatmış ve duman içinde kalmış durumda iken şiddetli top ateşine tutuldu. Akıntıyla önce Karanlık Liman, daha sonra Dardanos Bataryası doğrultusunda yol alan Irresistible, saat 17:30'da Rumeli Mecidiyesi'den isabetli atışlara maruz kaldı. Bu arada Irresistible gemisinin yanına yardıma gelen Ocean da isabet aldı. Her iki geminin mürettebatı tahliye edilmeye çalışıldı.

Saat 17:30 sularında İtilaf devletleri donanması Rumeli Mecidiyesi'ne şiddetli bir şekilde ateşe başladı. Savaşın en çetin anında Rumeli Mecidiye Tabyası'na isabet eden bir top mermisi cephaneliğin havaya uçmasına, bazı askerlerin şehit olmasına ve topların mekanizmasının bozulmasına neden oldu. İşte o esnada Edremit'in Çamlık Köyü'nden Seyit Onbaşı, bazı arkadaşlarının şehit olmasına rağmen hayatta kalmıştı²⁰.

Yukarıda Hilmi Bey'in de bahsettiği gibi, Seyit Onbaşı toprak altından arkadaşlarının yardımı ile kalkarak denize baktı, düşman gemileri karaya iyice yaklaşmışlardı. Koca Seyit mermiyi arkadaşlarının yardımı ile sırtına aldı ve sendeleyerek topa doğru yürüdü. Mermiyi topun namlusuna sürdü. Topun ateşlenmesi sonucunda, isabet alan Ocean gemisinin dümen tertibatı bozuldu²¹.

Ocean zırhlısı, Dardanos ve Soğanlıdere bataryalarının şiddetli ateşi altında çekilmeye başladı. Saat 18:05'te Ocean, Irresistible'nin 1 mil kadar uzağındayken sancak yönünde bir patlama olmuştur. Gemi mayına çarpmıştır. Geminin pusulası ve üs köprüsü tahrip olduğundan olay yeri kesin olarak tesbit edilememiştir. Geminin sancak yönündeki kömürlükleriyle baş ve kış geçitleri suyla dolmuştur. Dümen yekesi alabanda iskelede sıkışıp kalmıştır. Bu arada bir mermi, kıçta ve sancak yönünden içeri girerek yeke dairesiyle sancak dümen makine dairesi sularla dolmuştur. Tamir etme imkânı yoktur. Geminin dengesini sağlamak için iskele yan bölmelerine su doldurulduysa da gemide yine 15 derecelik bir eğilim görülmüştür. Bunun

¹⁹ Sanlıtop, *Çanakkale Geçilmedi*, s. 142-145.

²⁰ Muhammet Erat (Ed.), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul 2013, s. 49.

²¹ Fikret Günesen, *Çanakkale Savaşları*, İstanbul 1986, s. 80.

üzerine Gemi komutanı Hayes-Sadler, oradan geçmekte olan Coln, Jed, Chelmer muhriplerine yaklaşımlarını bildirmiştir. Bu muhripler, Dardanos Bataryası ile iki kıyıdaki diğer bataryaların çapraz ateşi altında Ocean'daki personeli tahliye etmiştir. Ocean, yüzmesini sürdürebilirse akıntıyla tehlike alanından kurtulabilmek üzere kaderine bırakılmıştır. Hayes-Sadler, karanlığa kadar Jed muhribi ile geminin bir mil açığında beklemiştir. Sonra da Ocean'a geçerek gemide kalmış olan 4 kişiyi kurtarmayı başarmıştır. Gemi 19:30'da tamamen terk edilmiştir.

Bu arada Irresistible anafora tutularak yeniden Çanakkale topları menziline girmiş, bu tabyaların ve Dardanos Bataryası'nın ateşleri altında saat 19:30'da batmıştır. Ocean da akıntıyla Morto Körfezi'ne girmiş ve 22:30'da batmıştır²².

18 Mart günü Mecidiye Tabyası büyük kahramanlıklar gösterdiği gibi önemli yaralar da almıştı. O gün Mecidiye Tabyası'nda mazgallara vuran mermilerden, iki top takımının erlerinin hemen tümü şehit veya yaralandığından, toplar muharebe dışı kalmıştı. Bugünkü muharebede bu bataryada sadece öğleden sonraya kadar 10 şehit ve 24 yaralı vardı. Rumeli Mecidiye Tabyası'nda 18 Mart günü toplam zayıat 1 subay yaralı, 12 er şehit ve 30 er yaralı olarak kayıtlara geçmişti²³.

VI. 18 Mart 1915 Zaferi'nin Mütevazı Kahramanlarından Havranlı Koca Seyit (Seyit Onbaşı)

18 Mart 1915 Zaferi'nin kazanılmasında başta Çanakkale Mevki-i Müstahkem Komutanı Cevat Paşa ve maiyeti olmak üzere, Mayın Grup Komutanı Nazmi Bey, Nusret Mayın Gemisi Komutanı Hakkı Bey, diğer mayın döşeme gemilerinde görevli bulunan subay ve askerler, Tabyalarda ve bataryalarda bulunan komutan ve askerler (Dardanos Bataryası'nda Hasan Bey ve Mevsuf ile arkadaşları dâhil) ile Mecidiye Tabyası'nda Batarya Komutanı Yüzbaşı Hilmi Bey ve diğer subay ve askerlerin yanı sıra, tabyada görevli Havranlı Seyit Onbaşı'nın da büyük emek ve katkıları olmuştur. Bu subay ve askerlerin bir kısmı şehit olmuş veya yaralanmıştır. Her birinin zaferin kazanılmasında önemli payı vardır.

Büyük Zafer'in kazanılmasında; 18 Mart 1915'teki muharebede komutan olarak Çanakkale Mevki-i Müstahkem Komutanı Cevat Paşa'nın, Kurmay Başkanı Selahattin (Adil) Bey'in, Tabur Topçu Komutanı Binbaşı Nihat Bey'in, Rumeli Mecidiye Tabyası'nda Batarya Subayı Mülazım (Teğmen) Fahri Bey'in (ki o gün şehit oldu), Topçu Çavuşu Osman'ın (o da şehit oldu), Nişancı Sazcı Hasan'ın (o da şehit oldu) ve Top mürettebatından Niğdeli Ali Çavuş'un ve buraya isimlerini yazamadığımız daha birçok asker ve subayın da büyük emekleri vardır. Çalışmamızın konusu sınırlı olduğu için burada Mecidiye Tabyası'nda görevli Batarya Komutanı Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey ve Seyit Onbaşı olduğu için sadece onların faaliyetleri ve rolleri üzerinde durulmaktadır.

Çocukluğunda, 1889 doğumlu olan ve 1 Aralık 1939'da köyünde vefat eden Seyit Onbaşı'yı gören ve O'nun ağzından Çanakkale Savaşları'ndaki kahramanlığını dinleyen

²² *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914- 25 Nisan 1915)*, V. Cilt, I. Kitap, s. 178-179.

²³ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V/I., s. 183, 187.

araştırmacı-yazar Ali Erdin, Koca Seyit ile ilgili yazdığı kitabında kendisini ve hayat düşüncesini şöyle tanıtmaktadır:

“Çocukluğumun bilince ermiş evresinde tanıdım komşu köylümüz Çanakkale kahramanı Koca Seyit’i. Meşe kömürü tozundan siyahlaşmış kırpıt giysileri içinde tanıdım. Nasırlaşmış elleri ve yüzündeki çizgiler yılların biriktirdiği yorgunluğunu, ne de olsa el emeği ile geçindiğini açıkça yansıtıyordu. Bakışları sevecendi, anlamlıydı. Kahramanlara has onur, kibir yoktu görünüşünde. Topluma, ülkesine, milletine istediğini vermişliğin, karşılığını ise; kesinlikle istememenin, almamanın, arzu etmemenin huzuru ve mutluluğu okunuyordu yüzünde.

Nedir Koca Seyit düşüncesi, felsefesi? Toplumu, milleti memleketi yararına yapılan hizmetlerin, gösterilen başarıların ve fedakârlıkların her zaman bir ödüle bilhassa para, altın gibi maddesel ödüle dayandırılmaması, sürekli onunla değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamış olması şüphesiz. Örneğin: Çanakkale Savaşı’n(d)a mucize yaratan Koca Seyit, Paşa’sının zoru ve ısrarına, fakirliğine, çaresizliğine rağmen önerilen para, altın gibi maddesel ödülleri kabul etmez, ancak çift tayın ödülünü kabul eder. Oysaki o günkü koşullarda karnı doymasa da aç kalsa da verilen çift tayını da fazla yiyemez Koca Seyit, birkaç gün içinde kendiliğinden ondan da vazgeçer. Çünkü ikinci tayının arkadaşları önünde bulunmamasından, onların da aynı şekilde çift tayın yememesinden rahatsız olur. Her yemeğinde lokmalar boğazından geçemez, düğümленir takılır kalır”²⁴.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, 18 Mart günü Mecidiye Tabyası büyük bir bombardımana maruz kalmıştı. İtilaf donanması boğaza girdikten sonra Anadolu ve Rumeli yakasında bulunan bataryalar üzerine şiddetli bir şekilde bombardımana başlamıştır. Gemilerin atış menzili Türk topçularına göre daha uzun olduğu için topçular beklemedeydi. Ancak atış menziline girdiklerine ateşe başlamışlardı. Bu arada İngiliz Agamemnon zırhlısı da Rumeli Mecidiye Tabyası’nı ateş altına almıştı. Bu bombardıman esnasında tabya çok zarar görmüştür. Bataryada şehit ve yaralılar vardır. Ayrıca bu şiddetli top atışları sonucunda askerlerin bir kısmı toprak altında bile kalmış ve bazı toprakların mekanizmaları zarar da görmüştür. İşte bu bombardıman esnasında toprak altında kalan askerlerden birisi de Seyit Onbaşı idi. Araştırmacı-yazar Ali Erdin eserinde, Niğdeli Ali Çavuş ile Yüzbaşı Hilmi Bey’in, Seyit Onbaşı’yı toprak altından kurtarmalarını, o esnada yaşananları ve Seyit Onbaşı’nın top mermisini kaldırmasını kahramanların kendi şivesiyle şu şekilde anlatmaktadır:

“-Gomutanım, Gomutanım!... Burda, toprak altında zannederim bölüğümüzden ölü diri biri daha var. Aman çabık yetişin Gomutanım!

Komutan Hilmi Bey haberi alır almaz koşturarak (Niğdeli Ali Çavuş) Ali’nin yanına gelir. Durumu o da şaşkınlık içinde izleyerek, garip sahneyi gözleriyle görür. Durumu görmesiyle de gerçekten toprak altında birinin daha olduğuna komutan da kanaat getirir. İkisi birlikte derhal kazma ve küreklerine sarılırlar ve ivedi ivedi çalışıp, üstündeki

²⁴ Ali Erdin, *Çanakkale Kahramanı Koca Seyit*, Kazdağı Yayınevi, İzmir 2003, s. 3-4.

toprakları atarlar. Attıktan sonra da toprak altından bölüklerine ait nefer daha meydana çıkarırlar ve çıkan iri kıyım neferi de ölü gibi ortaya uzatıverirler. (...)

(Hilmi Bey) Bataryası'ndaki feci olayla ilgili etraf yakın birliklerden ve sıhhiyelerden yardım sağlamak amacıyla koşturarak bataryasından ivedilikle uzaklaşır. Komutan bataryasından ayrılır ayrılmaz yerde ölü gibi hareketsiz duran, yırtık pırtık elbiseleri içinde yarı teni görünen iri kıyım Koca Nefer, bulunduğu yerde yavaş yavaş kıpırdanmaya, belirgin şekilde soluk alıp vermeye, canlanmaya ve kendine gelmeye başlar. Onun ölmeyip soluduğunu, yaşadığını, yavaş yavaş kıpırdandığını göre Niğdeli Ali ise çok sevinir ve sanki yanında komutan veya birileri varmış gibi avazı çıktıkınca bağırır:

‘-Yaşıyo, Koca Adam yaşıyo! Duydunuz mu gardaşlar, yaşıyo Koca Adam! Gomutanım yaşıyo, Koca Neferin yaşıyo Gomutanım!.. Çabık yetişin Gomutanım, birimiz daha kurtuldu’ deyip kendi kendine olanca acıları unutup durmaksızın bu kez sevincinden bağırır.

Koca Nefer biraz daha zaman geçince artık iyice ayılır, tam olarak kendisine gelir. Ama sanki derin bir uykudan, bir düşten, kâbustan uyanırmışçasına tuhaf olur. Başı sersem sersemdir. Nefer şu ana kadar neler olup bittiğinin hiç mi hiç bilincinde değildir. Gözlerini açıp da yanında Ali’yi bekler görünce:

‘-Ullen Ali gardaş bene neler oluyken böle, birden aklım başımdan gidivermişe. Şuna bakın başım bi gözel sesem sesem. Hiç mi hiç aklım, başım yerinde del temelli. Yoğsalım, derin uykulara yatıp, gorkulu üryalara mı dalverdim acaplarına? Söylesene üllen gardaşım Ali, neler oluverdiyen bene böle? Biz harpte delmez, döğüşte delmez? Uyku mu olur, ürya mı olur harpte bene desene?’

Ali, bölük arkadaşı neferin üzerine eğilerek sorusuna cevap verir:

‘-Tabeyke harpteyiz Koca Adam. Senin gayrı bişeyciğin yok. İşte biraz gorkuttun bizi o kadar. Şinci eyicesin, sağsın ya ona bak sen. Deminden beri ha öldün, ha öleceksin deye Gomutanımla başında bekleyip durduk. Emme çok şükürler olsun ke gayrı yendin ölümü. Gadarın varmış gurtuldun Koca Adam. Senin kurtulduğuna, sağ salim kaldığına Gomutanımız, Yüzbaşım da pek sevinecek. Şinci dönünce ‘Bi can daha gazandık’ deyecek. Deyecek emme Koca Adam velaken.’”

Toprağın altından sağ salim çıkan Seyit Onbaşı’nın bataryada neler olup bittiğini sorması üzerine Niğdeli Ali Çavuş, arkadaşlarının bazılarının şehit olduğunu, bazılarının da yaralandığını, bombardımanın bataryaya çok zarar verdiğini ayrıntılı bir şekilde anlatır.

“Nefer Ali’yi sakın sakın dinledikten sonra oturduğu yerden iri yarı, geniş omuzlu, kalın bacaklı, uzun kollu ve şişkin pazulu Koca Nefer birden ayağa kalkar. Kalkınca da bu dehşet olayın şoku ile önce içi burkulmuşçasına, canı sıkılmışçasına derinden derinden soluk alıp verir. Sonra yönünü tam boğaza denize çevirerek göğsünü kabartır, pazularını iyice şişirir ve uzun kollarını yanlarına açar. Sağlıklı, zinde ve gürbüz görünüşüyle sanki bu Koca Adam, az önce toprak altından darbe yemiş, hırpalanmış Koca Nefer değildir.

Sanki toprak altında bir süre kalıp da ölümden kıl payı kurtulan, bitkin ve halsiz Koca Adam değildir. Açlığını susuzluğunu hisseden, duyan Koca Adam değildir.

Koca Nefer bir anlık boğaz üzerindeki seyrinden ve gözleminden sonra bulunduğu yerden sanki aklına bir şey gelmişçesine, sanki bir şeye karar vermişçesine keskin bir dönüşle ok gibi geriye fırlar. Daha sonra da bataryasında her nasılsa ayakta kalabilmiş tek topun başına gelir ve oracıkta durur.

Onu biraz geriden izleyen Ali de Koca Nefer arkadaşının niyetini ve ne yapmak istediğini merak ettiğinden o da koşturarak arkadaşının peşinden topun başına varır.

Ali bakar ki, ayakta kalmış görünen tek topun da durum(u) vaziyeti sağlıklı değil, o da diğer toplar gibi çürüğe çıkmış görünümündedir. Bir kez topun en önemli bölümü hasar görmüştür. Topun 275 kg'lık ağır güllelerini iki metre yükseklikteki namluya çıkaracak mataforası yani vinci tamamen parçalanmış ve görev yapamaz duruma gelmiştir. Kaldı ki başka bir arızasının da şu an olup olmadığı belli değildir. Mataforanın çalışmaması, onun arızalı oluşu dahi topun görev yapmamasına, doldurulup ateşlenememesine aslında geçerli neden sayılır. Çünkü koca ağır gülleyi tam iki metrelik yükseğe çıkarıp ve de namluya yerleştirebilmek değil iki kişinin on kişinin bile belki zoraki başaracağı bir iştir. Koca Nefer arkadaşının düşüncesini ve kararlılığını anlayan Ali:

‘-Koca Adam vazgeç bu niyetten, sevdadan. Bu iş öyle düşündüğün, tasarladığın şekilde gatiyen olmaz. Hani hiç mi hiç mümkünatı çaresi de yoktur. Görmüyor musun en beriden matafora bozuktur, parçalanmıştır. Bu vaziyette koca iki yüz on beş okkalık (275 kg) gülle nasıl kaldırılıp ta çıkarılır, ta yüksekteki namluya? Hiç akıl, mantık alır mı bunu? Şurda kaç kişiyiz? Alt tarafı iki kişiyiz. Boşuna dolanma topun etrafında, gatiyen olma bu iş Koca Adam emme neler edelim? (...)

-Tamam Ali gardaşım, pek iyi, pek de güzel konuştun. Hani pek te güzel konuştun emme gadarımız kötü, işlerimiz çok tersine gitti deyip te, burda azgın gavırın tepindiği, selbes selbes eşin attığı harbin ta göbeğinde elimiz, kolumuz bağlı, bişeyler edemeden şinci boşuboşuna oturma mı durak? Ben görüyön, hepçeni görüyön Ali. Bozuk, iş yapmaz mataforayı da düşman ölüm saçan toplarını ve şu önümüzdeki boğazda yüzüp duran azgın demirden zırhlıların da görüyön. Topun mataforası bozuk, elleşeceğimiz, yardımlaşacağımız kimsemiz deyok deyip te şu kötü gadarımıza boyun eğip, yani biz de sapaşalam bedenimizle harpten mi gaçalım şincik? Ya o zaman yerlerde şehitlerimiz, bağırıp çağırıp duran yaralılarımız n olacak? Sonacım onlan ahları n olacak? Acaplarına bu zavalcılıkların günahları, gabahatları neydi Ali? Baksan ya bunlar doğup büyüdükleri, bu vatanım dedikleri memleketlerinde ölmediler mi? Dövüşe dövüşe ölmediler mi? Şu hallere, yüreklerimizi parçalayan şu vaziyetlere hiç dayanılı mı? Hani bölüğümüz, bataryamız? Hani Mülazım ‘Teğmen Fahri Beyimiz? Hani Osman çavışımız, hani sazıcı Hasanımız, hani öteki daha bi sürü eratımız? Acaplarına bunlara neler olduyken, söyle bu acılara en gati yürekler bile dayanır miken üllen Ali? Bi de bunlan boğazı geçip de paytatımızı İstanbul’u aldını, memleketimizin her yakasını işgal ettini düşün. Acaplarına şurada gördüğümüz ölümler oralarda da olmaz mı ken, dah bi çok canlar gitmez miken a

gardaşım Ali? Sona bize ne derler gerideki gazanımız, eyi döğüşemediler de boğazdan içeriye salıverdiler gavırları dimezler mi? Yok Ali gardaş, galan dayanmam ben bu işe!’ Demesiyle birlikte Koca Nefer başında durup beklediği topun dibinde yerde nasılsa sağlam kalabilmiş iki güllenden birisini ‘Ya Allah’ haykırışı ile karakucak edip birdenbire kavrar”.

Havranlı Koca Seyit, arkadaşı Niğdeli Ali Çavuş’un da yardımıyla mermiyi sırtına alır ve topun namlusuna yerleştirmek için birkaç basamaktan oluşan merdiveni tırmanır ve arkadaşlarının desteğiyle topun namlusuna yerleştirir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, yapılan atış sonunda İngiliz zırhlılarından Ocean isabet alır. İngilizler bunun üzerine gemiyi tahliye etmeye başlarlar. Ocean da bir süre sonra Çanakkale Boğazı’nın derin ve serin sularına İtilaf devletlerinin hayalleri gibi batır. Seyit Onbaşı’nın yaptığı bu hareket savaşın kaderini değiştiren hareketlerden biri olmuştur. Kısa zamanda bu insanüstü hareket ve kahramanlık bataryada yayılır ve komutanlarından büyük övgü alır. Koca Seyit gösterdiği bu başarıdan dolayı komutanları tarafından “Onbaşı” rütbesiyle ödüllendirilir. Ardından komutanları daha başka ödüller vermek isterler, ancak Seyit Onbaşı bunların hiçbirini kabul etmek istemez. Israrlar karşısında “sadece o günlerin savaş koşullarında karnı hiç doymadığından çift tayın ister”. Bunun üzerine bundan sonraki öğünlerde çift tayın almaya başlar. Ancak arkadaşlarının bu durumdan mahrum kaldığını gören Seyit Onbaşı bir süre sonra bundan da vazgeçer²⁵.

Mecidiye Tabyası’nın ve Çanakkale’nin kahramanlarından birisi olan Seyit Onbaşı, I. Dünya Savaşı’ndan sonra Edremit/Havran’a bağlı olan Çamlık (eski adı Manastır, Yeni adı Koca Seyit) Köyü’ne döner. Bir ara Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye hareketine de katılır. Esir olduktan sonra kurtulur ve daha sonra Havran’a geri döner. Bundan sonraki hayatında ailesiyle birlikte mütevazı bir hayat sürer. Dağdan odun kömürü imal edilen ocağa odun taşıyarak geçimini sağlamaya çalışır. Bu mütevazılık içerisinde sıkıntılı günler de geçirir. Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün Havran’ı ziyareti sırasında Gazi’nin ‘bir isteğin var mı’ sorusuna ‘yoktur’ diye cevap verir. Atatürk, yanında bulunan Balıkesir Valisi ve Edremit Kaymakamı’na dönerek; ‘Efendiler, lütfen bu kahramanın durumuyla yakından ilgilenin. Memleketimizi bunlar kurtardı, bu duruma bunlar getirdi ve Cumhuriyet bunların desteği ile kuruldu. Kimselere muhtaç etmeyin, el avuç açtırmayın kahramanlarımızı.” şeklinde talimatını verir. Bu ziyaretten sonra kendisine Edremit Ziraat Bankası aracılığı ile bir miktar para ödülü gönderilir.

Atatürk’ün kendisini görerek iltifatta bulunması, etrafındakilere ilgilenmeleri için talimatlar vermesi üzerine Seyit Onbaşı’nın hayatında önemli değişiklikler olmaya başladı. Halk ve yöneticiler artık onu büyük bir kahraman olarak tanır ve ilgi göstermeye başlamıştır.

“Nereye gitse Koca Kahraman sevgiyle, saygıyla karşılanır ve kendisine durmadan savaş anılarını anlatırlar. Koca Seyit yakın çevresinin kendisine gösterdiği bu aşırı sevgiden ve ilgilerden kesinlikle gururlanmaz, büyülenmez. Hep mütevazı yaşantısı, mütevazı görüntüsünü ve baba mesleği odun, kömür işini sürdürür. Ayağında eskice çarığı, sırtında kırpıt giysisi, omzundan düşmeyen balyasıyla kır, bayır, orman, kasaba sokaklarında ev ev dolaşır. Gerekğinde odun böler ve gerektiğinde de zeytinyağı fabrikalarında çalışır,

²⁵ Erdin, a.g.e., s. 21-45.

hamallık eder, yük taşır. İş bulur çalışır, işlendiği evlerden katıksız kuru ekmek bulur, doyurur. Tarla işi, zeytin işi orman işi ve ayrımını yapmadan gece gündüz hep çalışır. Çalışır da yine de doğru düzgün geçinemez. İki yakası bir araya gelmez bir türlü. Fakirlik, yoksulluk, çileli hayatı yaşamı boyu sürer. Lakin bir gün dahi durumundan şikâyetçi olmaz”.

Durumunu niçin resmi makamlara, Atatürk’e arz etmediği, arz etse muhakkak surette yardım edileceği kendisine söylenildiğinde ise şu anlamlı ve muhteşem cevabı verir:

“-Beri bakın sizin ne üstünüze ilazımmış benim halim, vaziyetim? Hiç işiniz, gaydınız mı yok? Benim halime garışman. Ben halimden çok çok memnonom. Aç delin, temelli çıplak delin. Şincik vücudom da sağlık ve afiyettedir. Biz ne günler gördük? Galan düşman yok, batassı gıtlık alamati çekirge yok. Şuna bakın hele her yaka bolluk içinde. Biz de arada işlenip halimize göre az çok geçinip duruz işte. Gazi Paşa’dan daha ne isteyelim? Kırk yılın başı memleketimize bi hizmet, bi iş becerdiysek, yaptıysak sankım ne olmuş? Her zaman para para mı deyip duralım? Bene garışman, bi daha da yanımda böyle şeyle de gatiyen anman”²⁶.

Seyit Onbaşı’nın verdiği bu cevap, genelde Birinci Dünya Savaşı’na, İstiklâl Harbi’ne katılıp da büyük kahramanlıklar gösteren ve gazi olan askerlerin savaştan sonra yaptıkları bir şeydir. Onlar, yaptıklarının bir bedel karşılığında olmadığını, kendilerine verilen vazifeyi en iyi şekilde yapmaya çalıştıklarını, bunu herkesin yapması gerektiğini ve bir mükâfat almak için yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Hatta aralarında Gazi maaşı almak için ilgili resmi makamlara başvurmayan birçok Gazi bile vardır. Diğer taraftan bu Gaziler, savaşlarda yaptıkları mücadeleyi de etrafındaki insanlara büyük bir beğeni ile ve övgü ile de anlatmamışlardır. Ancak çok ısrar ettiklerinde anlatmak zorunda kalmışlardır.

VII. Mütevazı Kahraman Seyit Onbaşı 18 Mart 1915 Zaferi’ni Anlatıyor

İşte bu olaya en iyi örneklerden birisi de Havranlı Seyit Onbaşı’dır. Çünkü ısrarlar karşısında Çanakkale’de yaptıklarını anlatmak zorunda kalmıştır. Anlattığı kişi de *Cumhuriyet Gazetesi*’nden Gıyas Tekin’dir. Tekin, 1936 yılında kendisini köyünde bulup konuşturmuştur. Gıyas Tekin’in Çanakkale kahramanı Seyit Onbaşı ile yaptığı bu tarihi mülakatta şu ifadeler yer almaktadır:

“Bu şerefli menkıbenin asıl kahramanı Edremit’in Çamlık Köyü’nden 305 (1889) doğumlu Mehmet oğlu Seyit’tir. Ve resminde de görüldüğü veçhile elân demir gibidir. Kendisini bir pazar günü bularak hem resmini çektim hem de 18 Mart muharebesini büyük zorluklarla söyletebildim.

-Ben ne yaptım ki diyordu; siz o günü görseydiniz, diyordu. Fakat ısrarlarıma dayanamadı, anlatmağa başladı.

²⁶ Erdin, a.g.e., s. 134-137.

Düşman gemileri güdük ayın (Şubat'ın) son günlerinde bir yol Boğazı zorlamış ve boyunun ölçüsünü almıştı. 5 Mart günü idi. Ben Kilitbahir Mecidiyesi'ndeki 24'lüklerin üçüncü topunda idim. Ortalık yeni ağarıyordu. Tarassudlar, Boğaz'ın ağzında düşman gemilerinin bugün fazlalaşmakta olduğunu kumandana bildiriyordu. Bizim her şeyimiz tekildi. Tam saat sekizde Boğaz tarafından doğru bir gümbürtü koptu amma bu, evvelkilerine hiç benzemiyordu. Düşman bu sefer çok şiddetli ateş açmıştı. Biz de mukabele ediyorduk. Bir aralık bizim tabyayı buldurur gibi oldu. Önce birkaç gülle tepemizden aşarak denize düştü. Sonra önümüzde deniz sularını minareler gibi havaya kaldırdı. Bir aralık toz duman içinde kaldık. Ortalık azıcık yatışınca ne oldu ki diye bir bakındım. 38'lik bir düşman mermisi bizi biraz körlemiş. Büyük bir çukur açarak sağa sola zarar yapmıştı. Topun mataforası kırılmış, ihtiyat mermi yolunu bozmuştu. Asıl yol sağlamdı. Yalnız toprak altında kalmıştı. Topumuza çok şükür bir zarar vermemişti. Hemen yolu temizledik, toprak altında kalan çavuşumuzu kurtardık amma ondan ümit kalmamıştı. Sade soluyordu o kadar; onu hemen geriye gönderdik. Bu sırada kumandan bir kırılan matoforma koluna, bir de Boğaz'a doğru bakıyordu. Ben de baktım Boğaz'a doğru. Ne göreyim, düşman gemileri ağır ağır içeri doğru girmiyor mu? Hemen geriye fırlayarak araba üzerinde duran koca merminin başında boyunlarını bükmüş bakınmakta olan arkadaşları araladım. Bir kere mermiyi kucaklayacak oldum, yağlı olduğundan elimden kaydı. Elimi biraz toparlayarak bir dizimi yere koydum ve mermiyi sırtladım. Kendimi topun ağzında buldum. Merdivenleri ilk defa nasıl çıktığımı hatırlayamıyorum. Gene aşağı atlayarak, 2'nci, 3'üncü, 4'üncü mermileri sıra ile taşımağa başladım. Kısa bir zaman sustuktan sonra aslan topumuz gene gürlemeğe başlamıştı. 4'üncü mermiyi attıktan biraz sonra idi. Gonca Suyu Tarassud Mevkii, iki mermimizin isabetini bildirmişti. Bu haberi de duyduktan sonra bana gülleler ufak bir saman çuvalı kadar yenik (hafif) geliyordu. Bir aralık kumandan 'artık yeter yoruldun Seyit, gel bak düşman kaçıyor', diye beni tarassud yerine çağırdı. 'Şunu da çıkarayım beyim de gelirim' dedim. Ve son gülleyi de çıkardım. Sonra Kumandanın yanına vardım. Sanki denizin üzeri yanıyordu. Sağda solda iki gemi kara dumanlar, kızıl alevler içinde yana yana batıyordu. Bu sıra biri daha tutuştu. Arkadakiler dönmeğe bile vakit bulmadan geri geri giderek Boğaz'dan çıktılar. Benim görebildiğim bu kadardı. İleride, bizim Rumeli yakasında kim bilir neler oluyordu. Sonradan öğrendik ki, düşmanın beş gemisi batmış ve yalnız bize o gün düşman gemileri 723 mermi sallamıştı.

Öte yanını siz düşünün. Bu kadar gürültüde bize çok az zarar olmuştu. Amma o gün akşamüzeri denizden epey de balık toplamıştık.

Sonra da yalnız Türklere has olan koyu bir tevazu(y)la:

- İşte bu kadar, dedi. Muradına erdin mi? Bunu yazacak ne var sankim?
- Seyit sana madalya filan verdiler mi?
- Bir gün beni çağırdılar, bunu sana Alman generali gönderdi dediler, göğsüme bir madalya taktılar.
- Resmini o gün mü çektiler?

- Çocuk musun efendi be, o gürültüde yanımıza resimci mi sokulabilirdi? Bir hafta sonra Paşalarla beraber bizim Tabyaya bir resim zabiti geldi de o çekti.

- Sana da verdiler mi?

- Resim çekildikten bir hafta kadar sonra bir gün beni kumandan çağırdı, bak Seyit dedi, al bu senindir. Bir de ne göreyim? Bir ufak kitap. Ta başta benim resmim. Hırslandım. Resmim başa konacak adam mıydım ben? Bir de içini açtım. Daha birçokları var. Onları görünce ferahladım amma benim resmim başta diye bir türlü ısınamadım. O kitap da sonra kayboldu”²⁷.

Koca Seyit’in (1934’ten sonra soyadı Çabuk olmuştur) bahsettiği o kitap *Harb Mecmuası*’nın (Yıl: 1, Safer 1334, Kanun-ı Evvel 1331 (Aralık 1915) 2. Sayı’sıdır. Bu sayının kapağında yer alan fotoğrafta, önde Seyit Onbaşı’nın mermiyi kaldırması ve arkasında da Niğdeli Ali Çavuş bulunmaktadır. Kapaktaki fotoğrafın altında ise şu ifade yer almaktadır: “Çanakkale istihkâmında 215 kıyye ağırlığındaki mermiyi sırtında taşıyan güçlü bir kahraman nefer: Mehmed oğlu Seyit. Ordumuzda harp aşkından bir örnek”.

Harbiye Nezareti tarafından yayınlanan *Harp Mecmuası*’nın bu ikinci sayısının baş taraflarında Almanya İmparatoru ve Prusya Kralı ile Veliahdı’nın, Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı ile Veliahdı’nın, Bulgaristan Kralı ile Veliahdı’nın fotoğrafları da yer almaktadır (s. 18-19). Seyit Onbaşı herhalde bu devlet adamlarının fotoğraflarını görünce şaşkınlığa uğramıştır. İlerleyen sayfalarda Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa’nın askeri birlikleri teftişi ile ilgili bazı fotoğraflarının (s. 21, 26) yanı sıra, Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey’in (s. 22) ve Arıburnu’nda işgal edilen düşman siperinde elde edilen ganimet yığıntısının başında Türk askerlerinin fotoğrafı (s. 23) ile “Yaşayan Ölüler” başlığı altında diğer cephelerde şehit olan subayların da fotoğrafları bulunmaktadır (s. 28). Herhalde Koca Seyit bu fotoğrafları gördüğü için “Onları görünce ferahladım.” ifadesini kullanmış olsa gerektir. Seyit Onbaşı’nın yaptığı büyük fedakârlık ve kahramanlık üzerine çekilen fotoğrafının kapakta yer aldığı bu sayının son sayfalarında, bir süre önce vefat etmiş olan Üçüncü Ordu Kumandanı Hakkı Paşa’nın “*Bozgun*” adlı eserinden bir parçaya da yer verilmiştir ki, bu kısımda Hakkı Paşa, savaşta mücadele azminden ve fedakârlıktan şu şekilde bahsetmektedir:

“Güzel Rumili’nin acı, ateşli hatıraları bana Konya, Erzurum, Bağdat, Mekke için yavrusu çalınan bir kartal şefkati ve hırçınlığı veriyor.

Altun mehtablar, gümüş çağlayanlar, zümrüd ormanlar, güzeller, göller, çiçekler, şakırdayan bülbüller, cıvıldaayan kuşlar bana hep Osmanlılığın sevgili Rumili’sini acı acı düşündürüyor. Artık benim için şafaklar kan, şebnemler gözyaşı, davul sesi inilti, musiki feryattır. Artık benim için hayatın yegâne emeli, biricik gayesi ordunun namusuna sürülen kara lekeyi silmek ve inleyen esir kardeşlerimin bir gün imdadına yetişmektir.

²⁷ Gıyas Tekin, “Bir Aslan Türk’ün Hatırası: 18 Mart’ta 220 Okkalık Gülleleri Kaldıran Seyyid”, *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1936.

Bu kadar elemelerden, bu kadar kara günlerden sonra beni yaşatan, bu kadar lekeli bozgunluklardan sonra bu üniforma ile milletin karşısına çıkmak cüretini veren içimi yakan bu büyük emelin intikam ateşi ve milletle ordunun gençliğinde gördüğüm ümid-i istikbâl nûrudur.

Harbde bozgunluk hastalığını tedavi için her şeyden evvel milletin belini doğrultmalıdır. Ana kucağında, demir vücutlu, çelik sinirli evlâdlar yetiştirmeye çalışmalıdır. Bozuk kanlı bozuk sinirli atalar ordu bozgunluğunun ilk tohumunu hazırlarlar.

Muzafferiyetin en birinci şartı fedakârlıktır. Fedakârlık, vatan muhabbetinden, Allah korkusundan, iman kuvvetinden doğar. Allah'ını bilmeyen, vatanından değil, köyünün hududundan gafil bulunan, dini, imanı ancak babadan miras kalmış bir gölgeden ibaret kalan insanlar için bugünkü harblerde bozgunluk muhakkaktır.

Zâbit milletin taptığı âlî mefkûreye herkesten ziyade kuvvetli bir iman ile sarılmış olmalıdır ki, eline geçecek çürük kalplere azim ve metanet nefh edebilsin”²⁸.

Harb Mecmuası'nın 1915 Kasım ayında yayınlanan ilk sayısında yer alan “Niçin Çıkıyor” başlığı altında, derginin niçin yayınlandığı açıklanırken, Birinci Dünya Savaşı'nda sergilenen kahramanlıklar ile İtilaf devletlerinin Türkiye'ye yönelik siyasetlerinden bahsedilmekte ve artık Türklerin zaferi ile sonuçlanarak kapanmak üzere olan Çanakkale Cephesi'ne de şu ifadelerle değinilmektedir:

“Düşmanlarımız yalnız böyle geniş memleketimizin uçlarına saldırmakla kalmadılar. En mühim kuvvetleriyle geldiler. Boğazımıza sarıldılar. Sekiz aydan beri denizden ve karadan hücumlarla onu geçmek, bütün dünya şehirlerinin melikesini, İslâmîn muazzam kitabının, fethini Müslümanlara müjdelediği kıymetli beldeyi beş asırdan beri Türk'ün Hakanlar Durağı ve İslâm'ın Hilâfet Makamı olan büyük ve sevgili İstanbul'u elimizden almak, bu suretle Türk ve Müslüman kuvvetlerini başından ezmek istediler. Fakat Allah bırakmadı. Bizim bütün donanmamızdan altı yedi defa daha kuvvetli en mükemmel gemilerden mürekkep donanmaları, en son fennî teçhizâta mâlik ve sayısı yarım milyona varan ordularıyla yaptıkları hücumlar en kat'i hezimetlere uğradı. Bugün milli meclislerinin kubbelerine, duvarlarına, kendi mebusları ve milletlerinin sağır kulaklarına kendi gazetecileri acı acı bağıryorlar ki, İngiliz ve Fransızların bu Şark Seferleri onlara elem ve ölümden başka hiçbir şey getirmedi. Vaktiyle cedlerimizin sallarına yol verip onları Asya'dan Avrupa'ya geçiren deniz, düşmanlarımızın gelin gibi süslü ve ölüm gibi korkunç gemilerine mezar oldu. Sahillerin yüzü Türk ve Müslüman süngüleriyle delinen göğüslerden akan kanlarla kızardı ve bu kızartının kuvvetli aksi bu iki büyük devletin alınına vurarak orada silinmez bir hacâlet damgası oldu. Bütün dünya üç sene evvel hayatının son günlerini yaşıyor sanılırken, birdenbire en şanlı sayfasını Akdeniz'in Şark kıyılarına yazan Türkiye'nin önünde hürmetle eğiliyor; müttefiklerimiz ayrı cephelerde bir milyon düşman kuvvetini meşgul ederek, Akdeniz'i, Karadeniz'e bitiştiren dehlizi kapayıp milyonlarca Moskof sürülerini her şeyden mahrum bırakarak bu cihan cenginin

²⁸ Harb Mecmuası, Aralık 1915, Sayı: 2, s. 30.

neticesi üzerinde büyük tesir icra eden kahramanlığımızı seven ve beğenen bir hayranlıkla alkışlıyor”²⁹.

1915 yılında Harbiye Nezareti tarafından yayınlanan *Harb Mecmuası*’nda bu şekilde Çanakkale savaşlarından ve Koca Seyit’ten bahsederken, yaklaşık 100 yıl sonra Genelkurmay Askeri Stratejik ve Etüt Başkanlığı tarafından yayınlanan *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* de Çanakkale Cephesi’ndeki Deniz Harekâtı’ndan bahsederken Seyit Onbaşı hakkında bazı belgeler ışığında önemli bilgiler vermektedir. (Belgelerin örneklerine metnin sonundaki *Ekler* kısmında yer verilmiştir). Dergide yer alan bir belgede; 18 Mart 1915 günü meydana gelen Boğaz muharebesi sırasında 4’ünü Ağır Topçu Alayı’ndan taltife layık görülen 56 erbaş ve erin künyeleri ile muharebedeki hizmetlerini gösteren bir tablo yer almaktadır. Bu 56 askerden 39’u, Mecidiye Tabyası’ndaki 5’nci Batarya’nın askerleridir. Çanakkale Mevki-i Müstahkem Komutanlığı’na takdim edilen bu tablonun altında 4’üncü Ağır Topçu Alayı Komutanı Binbaşı Ahmet Kemal Bey’in kısa bir notu ve imzası bulunmaktadır. Not bu şekildedir:

“Muharebe-i hâzırada ibrâz-ı fedakârî edip 27 tarih ve 1520 numrolu telgrafla talep edilen ve taltife şâyân bulunan 56 neferin künye meşrûhât defteri takdim kılındı.

29 Teşrin-i evvel 1331 (11 Kasım 1915)

Bu tablonun 12. sırasında Seyit Onbaşı ile ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır³⁰:

Sıra Numrosu	Rütbesi	Künyesi	Hülâsa-i Esbâbı
12	İkmal Efrâdı	5. Bölük Abdurrahman oğlu Seyyid Edremit	190 ilâ 215 kiloluk mermiyâtı koltuğu altında taşıyarak topların sür’at-i endahtını temin etmiş, batarya dâhilinde (toplar toprak altında kaldıkça) kolaylıkla mermi nevâkısını ikmâl eylemiştir.

Dergide yer alan diğer arşiv belgelerinde ise Rumeli Mecidiye Tabyası hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

Rumeli Ciheti İstihkâm Subaylığı’ndan alınan 19 Mart 1915 tarihli ve 25 Sayılı Rapor’un suretinde şu ifadeler yer almaktadır:

18 Mart 1915 Perşembe günü yapılan bombardımanda Boğaz’ın Rumeli sahilindeki Hamidiye ve Namazgâh istihkâmlarının hasarları aşağıda belirtilmiştir:

²⁹ *Harb Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1, Teşrin Sâni 1331 (Kasım 1915), “Harb Mecmuası Niçin Çıkıyor”, s. 3.

³⁰ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Askeri Stratejik ve Etüt Başkanlığı Yayınları, Ocak 2014, Yıl: 63, Sayı: 132, s. 429-453.

1. Mecidiye istihkâmlarında bonetler ve siperler biraz harap olmuştur. İç meydana düşen mermiler, birtakım konik çukurluklar oluşturmıştır. Bombardımanın ardından çıkarılan inşaat müfrezesiyle iç meydan, bonetler ve siperlerdeki hasarlar kısmen giderilmiş, bugün de giderilmektedir.

2. Mecidiye Tabyası'nda toplar arasındaki cephaneliklerin kapı kemerleri ve kısmen duvarları son derece büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bunları şimdilik kum torbaları veya tahta ile kaplayarak arkalarını toprak ile doldurmayı düşünüyorum. Çünkü duvar örme en az on gün sürer.

3. Bu tabyanın topları iyidir. Atış yapabilir.

18 Mart Zaferi'nin kazanılmasından sonraki günlerde tabyalarda İtilaf gemilerinden atılan top mermilerinin vermiş olduğu zararlar hummalı bir faaliyetle hızlı bir şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Rumeli Ciheti İstihkâm Subaylığı'nın 20 Mart 1915 tarih ve 27 sayılı Raporu'nda da şu bilgilere yer verilmiştir:

1. Perşembe günü bombardımanın tesiriyle arabaların –hatta hayvanların- geçişi mümkün olamayacak derecede harap olan sahil yolu tamir edilmiştir. Şu anda araba ve diğer araçların geçişine uygundur.

2. Mecidiye Kışlası'nın siper ve bonetlerindeki toprak kısmın tahribatı tamamen tamir edilmiştir. Top mevkilerinin duvarlarındaki ve cephaneliklerin taş kısmındaki tahribat da olabildiği kadarıyla, yavaş yavaş tamir edilmektedir.

3. Bataryanın top döşemelerindeki toprak yığınları kaldırılmıştır.

4. Bataryanın iç meydanında düşman mermilerinin açtığı konik çukurluklar kapatılmıştır. Bataryanın uğradığı tahribat mümkün olduğu kadar tamir edilmek üzeredir³¹.

20 Mart 1915 tarihinde Başkomutanlık Vekâleti'ne Selahattin Ali imzasıyla gönderilen bir yazıda; 18 Mart Muharebesi'nde Dardanos Bataryası'nın 115, Mesudiye'nin 108, Rumeli Mecidiyesi'nin 93, Namazgâh'ın 33, Anadolu Hamidiyesi'nin 75 ve obüs taburlarının 1.466 mermi sarf ettikleri belirtilmiştir. Yazının devamında, obüs mermilerinden yalnızca 141 merminin isabetinin görüldüğü, kalan mermilerin bu şekilde ancak iki muharebeye yetebileceğinden, mümkünse özellikle obüs mermilerinin âcilen ikmâl edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir³².

VIII. 18 Mart Zaferi'nin Sonuçları

İtilaf donanması 18 Mart 1915 Perşembe akşamı, uğradığı büyük kayıplardan sonra Bozcaada'ya doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Sekiz saat devam eden bombardıman esnasında Osmanlı kuvvetlerinden 4 subay, 22 er şehit oldu. 1 subay, 52 er yaralandı.

³¹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, s. 132, 296-297.

³² *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, s. 132, 298. (Belgelerin örneklerine metnin sonundaki *Ekler* kısmında yer verilmiştir)

Almanlardan da 3 er öldü. 1 subay ve 14 er yaralandı. Toplam zayiat 97 kişidir. Osmanlı tabya ve bataryalarındaki toplam 176 toptan 8'i tahrip oldu.

İtilaf devletlerinin üç önemli gemisi Bouvet, Ocean ve Irresistible battı. Dört gemisi Inflexible, Gauloise, Suffren ve Agamemnon savaş dışı kaldı. İnsan kaybı 800'ü buldu. Toplam top kaybı ise 44'tü³³.

18 Mart'ta Çanakkale Boğazı açıklarında Phaeton Muhribi'nden savaşı izleyen ve mağlubiyeti bütün çıplaklığı ile gören Akdeniz Seferi Kuvvetler Başkomutanı General Hamilton, Lord Kitchener'e yazdığı mektuba şu notu ilave etmişti:

“Bugün değer terazisine vurulursa, gözlerimin önünde cereyan eden pek acı gerçeklerle çok kötü geçti. Bolayır Platosu'nu ve oradan güneybatı ucuna kadar araziyi incelerken, Türklerin bütün hâkim tepeleri ve araziyi tahkimâtlandırıdıklarına ve siperlerle çevirdiklerine şahit oldum. Peşinden, Çanakkale Boğazı'na yol verdik ve takriben bir mil kadar da Boğaz'dan içeri girdik. Gördüğüm manzara için, Deniz Harp Tarihi yazarları, eminim, ‘çok canlı’ tabirini kullanacaklardır.

Irresistible, Ocean ve Bouvet battı. Diyorlar ki, Bouvet, banyoya fırlatılmış bir fincan tabağının kayarak batışı gibi, denizde kaybolmuş. Inflexible ve Gauloise ise çok ağır yaralılar”³⁴.

Hamilton'un da itiraf etmek zorunda kaldığı gibi, 18 Mart 1915'te İtilaf devletleri çok büyük bir yenilgi almışlardır. Bu onların hiç beklemediği bir şeydi. Onların planına göre dünyanın en güçlü donanması, kısa zamanda Boğazdan geçerek İstanbul'a gidecek ve Osmanlı Devleti mağlup edilecekti. Ancak, birkaç yıl önce Balkan savaşlarında büyük bozgun yaşamış olan bu ordu, Çanakkale'yi büyük bir cesaret ve kahramanlıkla korumasını bildi ve İtilaf devletlerinin hayallerini Çanakkale Boğazı'nın serin sularına gömdü.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa, 18 Mart Boğaz Savaşı'nda kıyı istihkâmlarındaki topçuların gösterdiği kahramanlığı yakından görmüş ve takdir etmişti. Dardanos Bataryası'nda şehit olan Hasan ve Mevsuf Bey ile arkadaşlarının gösterdiği kahramanlığın anısına Dardanos Bataryası'nın adının “*Hasan-Mevsuf Bataryası*” olarak değiştirilmesini Osmanlı Başkomutanlığı'na teklif etmişti. Başkomutanlık bunu kabul etti ve Dardanos Bataryası o günden beri “Hasan-Mevsuf Bataryası” olarak anılmaya başlandı.

18 Mart Boğaz Savaşı kısa sürede tüm dünyada ve Osmanlı Devleti'nde büyük yankı buldu. Başta İstanbul olmak üzere, her yerde sevinç gösterileri yapıldı. “*Çanakkale Muzafferiyet-i Azimesi*” üzerine Halife Padişah Mehmet Reşat'a Bakanlar Kurulu kararı ile “*Gazi*” unvanı verildi. Almanya İmparatorluğu 18 Mart Zaferi nedeniyle Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa'yı ikinci rütbeden “*Croix de Fer*” nişanı ile ödüllendirdi³⁵.

³³ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914- 25 Nisan 1915)*, V. Cilt, I. Kitap, s. 188.

³⁴ Ian Hamilton, *Gelibolu Günlüğü*, Çev. Osman Öndeş, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 32-33.

³⁵ Mithat Atabay, Muhammet Erat, Haluk Çobanoğlu, *Çanakkale Şehitlikleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 187-188. 1915 yılında Çanakkale Cephesi'nde çeşitli görevlerde bulunmuş olan Şemsettin Çamoğlu ise Türk tarafının kayıplarını şu şekilde vermektedir: “3 Subay şehit ve 2 yaralı, 22 er şehit ve 50 yaralı,

Batarya Komutanı Yüzbaşı Hilmi Bey, 18 Mart Zaferi'nin kazanılmasından sonra her ne kadar emre itaatsizlikten yargılandıysa da atışlarda başarılı olduğu için herhangi bir ceza almadı. 18 Mart Zaferi'nin kazanılmasındaki katkısında dolayı ise kendisi bir madalya ile ödüllendirildi ve kendisine bir berat verildi. Beratta şu ifadeler yer almaktaydı:

“Mevki-i harpte fevkalâde şecaat ve cesaret ibrâzı suretiyle hizmet-i vataniyede bulunan, erkân ve ümera ve zâbitan ile küçük zâbitan ve efrâdın ve me'mûrin-i askeriye ve mülkiyenin beyne'l-emasıl (emsalleri arasında) bâis-i fahr ve mubahât olacak surette (kendini gözle görülür şekilde ispat etmek suretiyle) taltif ve tesrir-i emr-u Fermân-ı Hümâyûn-ı Padişahanem iktizâ-yı celilinden bulunduğu, Kilidülbahir'de Mecidiye İstihkâmı'nda müstahdem Yüzbaşı, kıdvetü'l-emâsil ve'l-akran Hilmi Efendi, zîde kadrehu (Allah onun kadrini arttırsın) muhaberât-ı vâkıada ibrâz eylediği hizmet ve gayretten nâşî, şâyeste-i taltifât-ı seniyye-i şâhânem olduğuna binâen bil-istizan (izniyle) şeref-sudûr olan İrade-i Seniyye-i Mülûkânem hükm-i münîfine ve nizamnâme-i mahsûsuna tevfiikan, kendisine Gümüş Liyakat-ı Muharebe Madalyası i'tâ kılınmış olduğunu mutazammın işbu Berât-ı Âlişânım ısdâr olundu.

“Harrerehu fi'l yevmi's-sabi ve'l-ışrin min Şehr-i Cemâziyel-ûlâ li-sene Selâse ve Selâsun ve Selâse mie elf. (Hicri 1333 senesinin Cemaziyel evvel ayının 27'sinde yazıldı).

Berâtın arkasında ise “Gümüş Liyakat Muharebe Madalyası Berât-ı Âlisi, 26 Mayıs'da 1331 Rumi (8 Haziran 1915)” yazılıdır³⁶.

Çanakkale Mevki-i Müstahkem Komutanı, 18 Mart Zaferi'nden sonra yayınlamış olduğu günlük emrinde (Emr-i Yevmî), zaferin öneminden bahsederek bu muzafferiyetten dolayı Allah'a karşı nasıl bir şükür içerisinde olunması gerektiğini, bu zaferde askerlerin ve subayların rolünün ne olduğu ve katkısı olan subayların ne şekilde ödüllendirileceğini şu ifadelerle açıklamaktadır:

“1. Dünkü bombardımanda vazifesi başında izhâr-ı measir ve sebat ve fedakârî eyleyen bi'l-umûm Kahraman Müdafimize düşman donanmasının uğradığı hezimetten dolayı beyân-ı tebrikât eyler ve bu uğurda mertebe-i şehâdet olan rûfeka-yı silahımıza da Cum'a ve Pazar ertesi geceleri Sûre-i Yâsin ve Feth tilâvetle ervâh-ı muazzezelerine ihda' olunmasını teklif ve hele o kahraman-zedelerin hiç şüphesiz şânlı Osmanlı tarihine revnak-bahş olacak menâkıb-ı kahramânelerinin nesl-i âtî-i vatana bir numûne-i imtisâl-i celâdet şeklinde intikalini temin için layık oldukları hürmetle nakş-ı hâfıza-i ihtiram olunmasını tavsiye ederim.

2. Bu sırada en büyük kıtaat kumandanlarından en küçük cüz'-i tâm kumandanlarına ve efrâda kadar cümlelerin müttehiden izhâr eylediği âsâr-ı metânet ve şecaâtden dolayı beyân-ı takdirât eyler ve vâsıl-ı şehâdet olan rûfeka-yı silahımızın bize vediâ alarak terk

9 top savaş dışı kalmış, 9 torpil hattından yalnız bir hat bozulmuş.” Ş. Çamoğlu, *18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi*, Eski Muharipler Birliği, Çanakkale Vilayeti: Sayı: 1, Çanakkale 1953, s. 34.

³⁶ Sanlitop, *aynı eser*, s. 147-148.

eyledikleri efrâd-ı ailelerine tahsis edilecek maaş hakkında yapılacak evrâk-ı tahkîkiyenin usûlen sür'ât-i tanzîm ve irsâline emr ederim.

3. Gayret-i vâkıılarından dolayı İkinci Ağır Topçu Liva Kumandanı Miralay Tal'at ve İstihkâm Zâbiti Miralay Şükrü ve Muallim Kaim-makam Vosidlo Bey'e birer kıt'a Gümüş Muharebe İmtiyaz Madalyası ve Muvâsala Zâbiti Binbaşı Nuri, Mevki-i Müstahkem Karargâhına me'mur Mülâzım-ı evvel Ali ve Rumeli Mecidiye İstihkâmı'nda Batarya Kumandanı Yüzbaşı Hilmi ve yine Rumeli Hamidiyesi'nde Batarya Kumandanı Mülâzım-ı evvel Nazmi ve Namazgâh'ta Batarya Kumandanı Yüzbaşı Mahir ve Anadolu Hamidiyesi'nde Yüzbaşı Herşel ve Dardanos İstihkâmı'nda Takım Zabiti Remzi Efendi'lere birer kıt'a Gümüş Muharebe Liyakat Madalyası i'tâsıyla hizmet-i vâkııları takdîr olunmuştur. Madalyaların der-dest-i irsâl bulunmağla kendilerine tebliği.

Bahr-i Sefîd Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanı Mir-livâ Cevâd"³⁷.

IX. Yüzbaşı Hilmi Bey'e Göre Çanakkale 1915'in Önemi Nedir ve Zaferin Halk Üzerindeki Etkisi

Emeklilik günlerinde yanında bulunanlar 18 Mart 1915'te Mecidiye Tabyası'nda Batarya Komutanı olan Yüzbaşı Hilmi Bey'e; "Çanakkale neden öne çıkmıştır? Onu diğer savaşlardan farklı kılan nedir?" diye sorduklarında şu cevabı vermiştir:

"Çanakkale bir semboldür. Olaylara, sadece o günün şartlarıyla ya da varılan sonuçlarıyla bakamazsınız. Önemli olan, onun oluşturduğu hava, düşünce tarzı ve örnek teşkil etme özelliğidir. Çanakkale bir düello değildir. Orada her şey adam öldürme üzerine kurulmamıştır. Bilhassa ateşkes durumlarında, başta su olmak üzere, yiyecek tedariki sırasında yaşanan birtakım olaylar göstermiştir ki, işgal eden de savunan da 'önce insan' düşüncesinden ayrılmamış, o zor şartlarda bile karşı tarafa saygı duymanın önemini ispatlamışlardır. Batmakta olan gemilere yardım çalışmaları yapılırken, toplarımızın susması da zaten başka türlü izah edilemez"³⁸.

18 Mart Zaferi gerçekten ülkenin birçok yerinde büyük sevinç gösterilerine sebep olmuş ve kutlamalar yapılmıştır. Basında bu konuda birçok haber de yayınlanmıştır. *İkdam Gazetesi*'nde 19 Mart 1915'te çıkan bir haberde şu ifadeler yer almaktadır:

"Erzurum, İskenderun, Refahiye, Antakya ve Antep şehirlerinde resm-i geçitler düzenlenmiş, birçok yerde şenlikler tertip edilirken, şehir merkezleri bayraklarla donatılmıştır. Gazete ve dergilerde zafer ile ilgili resmî tebliğlerin yanında milletin hissiyatına tercüman olan haber ve yazılar da yayınlanmış, batırılan gemilerle ilgili 'son havadis' başlığı altında haberler geçilmiştir".

20 Mart'ta da *İkdam*'da şu haber yayınlanmıştır:

³⁷ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, s. 132, s. 302.

³⁸ Sanlıtop, *Çanakkale Geçilmedi*, s. 194.

“Çanakkale müdafileri milletin kendilerine gösterdiği güven ve itimada layık kahramanlar olduklarını bu defa da göstermişler ve çelik zırhlı gemilere karşı vatani düşmana çiğnetmemek için göğsünü ateşe açan Osmanlı kahramanları bulunduğunu cihana ispat etmişlerdir. Bu şanlı Gazilere hürmetler...”³⁹.

Sonuç olarak; 18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi, Türk milletinin kendine güven duymasını sağlamış, İtilaf devletlerinin Birinci Dünya Savaşı ile ilgili bütün planlarını bozmuştur. Yaklaşık 200-250 yıldır gerileyen, toprak kaybeden, savaşlarda mağlup olan bir devletin yeniden kendine gelmesi, bir milletin dirilişidir. Balkan bozgunu yaşamış bir ordunun dünyanın en güçlü donanmasına karşı meydan okuyuştur. Türk milletinin kendi benliğine tekrar kavuşmasını sağlamıştır.

Bu büyük zaferin kazanılmasında katkıları olan başta Padişah Mehmet Reşat, Başkomutan Vekili Enver Paşa, Conkbayırı ve Anafartalar zaferlerinin komutanı Mustafa Kemal Paşa, Mevki-i Müstahkem Komutanı Cevat Paşa, Kurmay Başkanı Selahattin Adil, Mayın Grup Komutanı Nazmi Bey, Nusret Mayın Gemisi Komutanı Hakkı Bey ile diğer asker ve subaylar olmak üzere; Rumeli Mecidiye Tabyası’nda görevli subay ve askerlerin yanı sıra Batarya Komutanı Yüzbaşı Mehmet Hilmi Bey’i ve diğer arkadaşları ile birlikte Niğdeli Ali Çavuşu ve Havranlı Seyit Onbaşı’yı rahmet ve minnetle anıyorum.

³⁹ “Taşrada Tezahürat”, *İkdam Gazetesi*, 19 Mart 1915 ve 20 Mart 1915’ten aktaran *Cesaret, Onur, Vefa: Bir Kahramanlık Öyküsü, Çanakkale Savaşı Sergisi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2015, s. 12-13.

KAYNAKÇA

“Harb Mecmuası Niçin Çıkıyor”, *Harb Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 1, Teşrin-i Sâni 1331 (Kasım 1915).

Akgün, Bayram, *Boğazın Fedaileri I, Çanakkale Boğazı Tahkimatı*, İstanbul 2018.

Akıngüç, Gürsel, *Gelibolu Yarımadası’nda Geçmişin İzleri ve İz Bırakanlar*, C. I, İstanbul 2016.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay Askeri Stratejik ve Etüt Başkanlığı Yayınları, Ocak 2014, Yıl: 63, Sayı: 132.

Atabay, Mithat, Erat, Muhammet, Çobanoğlu, Haluk, *Çanakkale Şehitlikleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

Atabey, Figen, *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, TTK, Ankara 2014.

Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914- 25 Nisan 1915), V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

Cesaret, Onur, Vefa: Bir Kahramanlık Öyküsü: Çanakkale Savaşı Sergisi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2015.

Çamoglu, Şemsettin, *18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi*, Eski Muharipler Birliği, Çanakkale Vilayeti: Sayı. 1, Çanakkale 1953.

Çanakkale Deniz Savaşları 1915, haz. Çanakkale Boğaz Komutanlığı, İstanbul 2008

Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922), *Deniz Mayınları Grup Komutanı Nazmi Bey*, (Günümüz Türkçesine aktaran. Dr. Ahmet Esenkaya), Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı, İzmir 2004.

Eraslan, Cezmi, *II. Abdülhamid’in Çanakkale Savunması, -Unutulmasın Diye-*, İstanbul 2014.

Erat, Muhammet (Ed.), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul 2013.

Erat, Muhammet, “Çanakkale Savaşlarında Deniz Harekâtı”, *Çanakkale Savaşları Tarihi*, Editör. M. Demir, İstanbul 2015.

Erdin, Ali, *Çanakkale Kahramanı Koca Seyit*, Kazdağı Yayınevi, İzmir 2003.

Günesen, Fikret, *Çanakkale Savaşları*, İstanbul 1986.

Hamilton, Ian, *Gelibolu Günlüğü*, Çev. Osman Öndeş, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972.

Harb Mecmuası, Sayı: 2, Yıl: 1, Safer 1334, Kanun-ı Evvel 1331 (Aralık 1915).

Oglander, C.F. Aspiannall-, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı, Seferin Başlangıcından 1915 Mayıs’ına Kadar*, yayına haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul 2005, C. I.

Sanlıtop, Gazanfer, *Çanakkale Geçilmedi, “Yüzbaşı Mehmet Hilmi”*, İstanbul 2006.

Sanlıtop, Gazanfer, *Çanakkale Savaşı’ndan Kurtuluş Savaşı’na Cepheden Cepheye Bir Ömür, Yüzbaşı Mehmet Hilmi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2007.

Tekin, Gıyas, “Bir Aslan Türk’ün Hatırası: 18 Mart’ta 220 Okkalık Gülleri Kaldıran Seyyid”, *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1936.

<http://www.havran.gov.tr/kocaseyit> (Erişim tarihi: 21.12.2018)

EKLER⁴⁰

BELGE NO. 12(1:9)

Sıra No.	Rütbesi	Künyesi	Hizmeti
1	Er	2'nci Tabur 4'üncü Bölük Sandıklı Asker Alma Şubesi Afyonkarahisar Sandıklı kazasının ...(?) köyünden Süleyman oğlu Ali 1891	Harbin en zor zamanında haberleşmenin tamamen kesildiği bir sırada alay, tabur ve bataryalar arasında posta görevi yaparak haberleşmeyi sağlamıştır.
2	Atış Çavuşu	2'nci Tabur 5'inci Bölük İbrahim oğlu Ahmet Çorum	Batarya subaylığı görevini üstlenmiş dilinden(?) ve belinden yaralandığı hâlde görevini bırakmamıştır.
3	1'inci Top Çavuşu	5'inci Bölük Hüseyin oğlu Cuma Çorum	1'inci Top çavuşluğu görevini, top başındakilerin yarısından fazlası şehit olduğu ve yaralandığı zaman üstlenerek layıkıyla yerine getirmiştir.
4	2'nci Top Çavuşu	5'inci Bölük Süleyman oğlu Mehmet Kırşehir	Düşman ateşinden en fazla etkilendiği, çok yaralı ve şehit verdiği hâlde topunu iyi idare etmiştir.
5	3'üncü Top Çavuşu	5'inci Bölük Osman oğlu Aziz Kırşehir	Topu birçok defa toprak altında kaldığı ve erleri kısmen yaralandığı hâlde ateşe ara vermemiştir. Büyük bir cesaret ve soğukkanlılıkla görevini yerine getirmiştir.
6	4'üncü Top Çavuşu	5'inci Bölük Şakir oğlu Ahmet Tosya	Birçok isabetle topu toprak ve parça içerisinde kaldığı hâlde faaliyetine devam ettirmiş, takdire değer şekilde hizmet etmiştir.
7	Liste Tutan Onbaşı	5'inci Bölük Salim oğlu Ahmet Biga	Muharebenin en zor devrelerinde soğukkanlılığını koruyarak görevini yapmış, elinde liste ve ...(?) parçalandığı, birçok taş ve

429

⁴⁰ Kaynaklar için bkz. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Askeri Stratejik ve Etüt Başkanlığı Yayınları, Ocak 2014, Yıl: 63, Sayı: 132.

			toprak isabetine maruz kaldığı hâlde görevini yerine getirmede kusur etmemiştir.
8	Sukutcu Onbaşı	5'inci Bölük İbrahim oğlu Ahmet Bandırma	Görevini soğukkanlılıkla yerine getirmiş, gözetlemelere büyük faydası dokunmuştur.
9	Onbaşı	5'inci Bölük Veli oğlu Ahmet Çankırı	18 Mart Muharebesi'nde takdire değer bir şekilde hizmet etmiş, yeni bir düşman teşebbüsü olmadığından bataryasına dönmemiş, mert yaradılışı gereği gönüllü olarak 16'ncı Batarya ile savaş hattına girip aylarca fedakârlık göstermiştir.
10	İkmal Erlerinden Çavuş	5'inci Bölük Mehmet oğlu Osman Denizli	Bataryanın tabur ve alayla bağlantısı kesildiği zaman mermi yağmuru altında birçok kez tabur ve alaya gitmiş ve bataryada fedakârlık göstermiştir.
11	İkmal Erlerinden Hafız(?) Çavuş	5'inci Bölük Hacı Raşit oğlu Mustafa Kırkağaç	Hâl ve tavrı, ahlakı ve mertliğiyle bataryaya kahramanlık örneği olmuş, eksiklikleri tamamlamaya çalışarak görevini yerine getirmiştir.
12	İkmal Eri	5'inci Bölük Abdurrahman oğlu Seyit Edremit	190 ila 215 kiloluk mermileri koltuğu altında taşıyarak topların kesintisiz atış yapmalarını sağlamış, batarya içinde, toplar toprak altında kaldıkça mermi eksikliğini kolaylıkla tamamlamıştır.
13	İkmal Eri	5'inci Bölük Salih oğlu İbrahim Burdur	Bataryanın karşılaştığı bütün güçlüklerle rağmen neşesini kaçırmamış, muharebede düğündeymişçesine neşeyle fedakârlık göstermiş, bütün vasıtalara müracaat ederek arkadaşlarını göreve çağırmış ve bataryanın tüm faaliyetlerine katılmıştır.

50	Er	10'uncu Bölük Hasan Ali oğlu Mustafa Ödemiş	"
51	Er	10'uncu Bölük İbrahim oğlu Ahmet Mudanya	"
52	Er	10'uncu Bölük İbrahim oğlu Arif Nazilli	"
53	Er	10'uncu Bölük Ahmet oğlu Yusuf Nazilli	"
54	Yedek Subay Adayı	5'inci Bölük Hüsnü oğlu Ahmet Göynük	Birliğe yeni katıldığından talim ve terbiye açısından henüz önemli görev yapacak yeterliliği olmadığı hâlde göreve atılmış, döşeme temizliği, matafora hizmetleri gibi ağır işleri üstlenerek arkadaşlarına örnek olmuştur.
55	Yedek Subay Adayı	5'inci Bölük Mehmet Şükrü oğlu Hacı Ahmet Burdur	"
56	Yedek Subay Adayı	5'inci Bölük Ahmet Sabit oğlu İbrahim Çal	"

Bu muharebede fedakârlık gösterip 9 Kasım 1915 tarih ve 1.520 sayılı Telgraf'la istenilen ve taltife değer görülen 56 erin künye kayıt defteri sunulmuştur. 11 Kasım 1915

4'üncü Alay Komutanı
Binbaşı
Ahmet Kemal

BELGE NO. 12(1:9)

Sıra Numrosu	Rütbesi	Künyesi	Hulâsa-i Esbâbı
1	Nefer	2. Tabur 4. Bölük Sandıklı Ahz-ı Asker Şu'besinden Afyonkarahisar sancağında Sandıklı kazâsının ...(?) karyesinden Süleyman oğlu Âlî 307	En buhranlı bir zamânda vesâit-i muhâberenin kâmilen kesildiği vakt âlây ve tabur ve bataryalar arasında emr-berlik etmek sûretiyle te'mîn-i muhâbereye atılmasından.
2	Endâht Çâvûşu	2. Tabur 5. Bölük İbrahim oğlu Ahmed Çorum	Batarya zâbitliği vazîfesini der-uhde etmiş dilinden(?) ve belinden yaralandığı hâlde vazîfesini terk etmemiştir.
3	1. Top Çâvûşu	5. Bölük Hüseyin oğlu Cuma Çorum	Birinci Top çâvûşluğunu topun nısfından ziyâdesi şehîd ve yaralı düşdüğü zamân der-uhde ederek hüsn-i îfâ eylemiştir.
4	2. Top Çâvûşu	5. Bölük Süleyman oğlu Mehmed Kırşehir	Düşman âteşinden en ziyâde müteessir olduğu ve en çok yaralı ve şehîd verdiği hâlde topunu hüsn-i idâre etmiştir.
5	3. Top Çâvûşu	5. Bölük Osmân oğlu Azîz Kırşehir	Topu birçok def'alar toprak altında kaldığı ve efrâdı kısmen yaralandığı hâlde âteşe sekte vermemiştir. Kemâl-i cesâret ve sükûnetle îfâ-yi hizmet eylemiştir.
6	4. Top Çâvûşu	5. Bölük Şâkir oğlu Ahmed Tosya	Birçok isâbetlerle topu toprak ve parça içerisinde kaldığı hâlde topunun fa'âliyyetine halel getirmemiş cidden şâyeste-i takdîr bir sûretde îfâ-yi hizmet eylemiştir.

7	Liste Mukayyidi Onbaşı	5. Bölük Sâlim oğlu Ahmed Biga	Harbin en buhranlı devrelerinde sükûnetini muhâfaza ederek vazîfesini îfâ etmiş elinde liste ve ...(?) parçalandığı ve birçok taş ve toprak isâbetine ma'rûz kaldığı hâlde îfâ-yi vazîfede kusûr etmemiştir.
8	Sukutcu Onbaşısı	5. Bölük İbrahim oğlu Ahmed Bandırma	Vazîfesini kemâl-i i'tidâl ile îfâ etmiş ve bu yüzden tarassudâta fevâid-i azîmesi dokunmuştur.
9	Onbaşı	5. Bölük Veli oğlu Ahmed Kengiri	Beş Mart Harbi'nde cidden şâyeste-i takdîr bir sûretde îfâ-yi hizmet ettiği gibi düşmanın yeniden bir teşebbüsü vâki' olmadığından hasâil-i merd-ânesi îcâbından bataryaya duramamış ve gönüllü olarak On Altıncı Batarya ile hatt-ı harbe dâhil olarak aylarca ibrâz-ı fedâ- kârî eylemiştir.
10	İkmâl Efrâdından Çâvûş	5. Bölük Mehmed oğlu Osmân Denizli	Bataryanın tabur ve âlâyla irtibâtı kesildiği zamân mermî yağmuru altında müteaddiden tabur ve âlâya giderek îfâ-yi vazîfe ve bataryada ibrâz-ı fedâ-kârî eylemiştir.
11	İkmâl Efrâdından Hâfız(?) Çâvûş	5. Bölük Hacı Râşid oğlu Mustafa Kırkağaç	Hâl ve tavrı hüsn-i dînîsi ve hasâil-i merd-ânîsi îcâbından olmak üzere bataryaya numûne-i besâlet göstermiş ve bütün yokluklarını itmâm ile îfâ-yi vazîfe eylemiştir.
12	İkmâl Efrâdı	5. Bölük Abdurrahman oğlu Seyyid Edremit	190 ilâ 215 kiloluk mermiyâtı koltuğu altında taşıyarak topların sûr'at-i endâhtını te'mîn etmiş batarya dâhilinde [toplar toprak altında kaldıkça] kolaylıkla mermî nevâkısını ikmâl eylemiştir.

55	İhtiyât Zâbit Nâmzedi	5. Bölük Mehmed Şükrü Efendi bin Hacı Ahmed Burdur	Bu dahî
56	İhtiyât Zâbit Nâmzedi	5. Bölük Ahmed Sâbit Efendi bin İbrahim Çal	Bu dahî

Muhârebe-i hâzırada ibrâz-ı fedâ-kârî edib 27 târih ve 1.520 numrolu Telgrafla taleb edilen ve taltîfe şâyân bulunan 56 neferin künye meşrûhât defteri takdîm kılındı. 29 Teşrîn-i evvel 331

Dördüncü Âlây Kumandanı
Binbaşı
Ahmed Kemâl

444

445

86

IV. KAHRAMAN SEYİT ONBAŞI

Mehmet SARAY*

Sizlere hitap ederken biraz kötümser cümleler kullanacağım için üzgünüm. Dostlarım; nerede ise okuma özürsü bir toplum haline geldik. Okumamız gereken bilim dallarının başında da “Tarih” ilmi gelmektedir. Çünkü tarih, insanoğlunun geçmişinde yaptığı bütün faaliyetleri objektif bir şekilde inceleyen ve olayları objektif bir şekilde ortaya koyan bir bilim dalıdır. Tarihi incersen, yani okursan, kötü olaylardan ve yanlış hamlelerden ders alırsın ve bir daha tekrar etmesine izin vermezsin. İyi olan, yani doğru olan faaliyetleri örnek alırsın, bu doğruların ve güzel hamlelerin bizi aydınlatmasını sağlarız. Devlet adamlarının, ülkeyi yönetenlerin mutlaka tarih bilmeleri ve özellikle yakın tarihimizi okumaları gerekir. Bunu yapan devlet adamı ve yönetici başarılı olur.

Biz koca Osmanlı’yı, çağın gelişmelerini takip edemediği için kaybettik. Batılı devletler 1500 yılından itibaren matbaayı hayatlarına sokmuş ve halkını hızla eğiterek bilim ve teknolojiye hamleler yaparak sanayide önemli bir konuma gelmişlerdir. Sanayide gelişen bu ülkeler çok geçmeden hammadde arayışına girdiler. Bu sömürgeci devletler dünyanın muhtelif bölgelerinde geri kalmış ülkeleri kontrollerine almakla yetinmemiş, gözlerini cehaletin pençesinde kıvranan Osmanlı Devleti’ne ve onun kontrol ettiği Orta Doğu ülkelerine dikmişlerdir. Bu arada kardeş Azerbaycan’da ve Orta Doğu ülkelerinde petrolün varlığının ortaya çıkmasıyla, sömürgeci emperyalist devletlerin Osmanlı Devleti’ni aralarında paylaşma planları yaptıklarını görüyoruz. Bu emperyalist devletlerin başında gelen Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya antlaşma çerçevesinde I. Dünya Savaşı’nı başlattılar.

Bu sırada Osmanlı Devleti tam bir kriz içinde bulunuyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nden mağlup çıkması, pek çok Balkan ülkesini ve yüz binlerce insanımızı kaybetmemize, yüz binlerce insanımızın da perişan bir şekilde Balkanlar’dan göç edip gelmelerine neden olmuştu. Osmanlı yöneticilerinin bu insanların problemlerine bir çare bulamaması hem halkımızı ve hem de devleti son derece zor duruma düşürmüştü. Bunu fırsat bilen Balkan ülkelerinin başlattığı Balkan Harbi tam bir bozgun ile neticelenmişti. İşte Osmanlı Devleti bu acılar içinde kıvrılırken Batı’nın sömürgeci devletleri, yukarıda arz ettiğim antlaşmaları aralarında yaparak, bu antlaşmaları gerçekleştirmek için I. Dünya Savaşı’nı başlatmışlardır.

Osmanlı Devleti; İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya ittifakına karşı Almanya ve onun uydusu halindeki Avusturya ile birlikte harbe girmek mecburiyetinde kalmıştı. Almanya ile ittifakın öncülüğünü yapan Enver Paşa, Türk ordularının üst komutanlıklarını Almanlara vermiştir. Almanlar da Türk askerlerini ateş hattına sürecektir şeklinde planlarını yapmışlardır. Bu planları inceleyen Mustafa Kemal, bunun Türk askerine büyük zayıflık vereceğini görerek,

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya bir mektup yazmış ve komutanın Türk generallere verilmesini rica etmiş ise de bir netice alamamıştır.

Harbin ilk ciddi çatışması Avrupa cephesinde Almanlar ile Ruslar arasında gerçekleşmiş ve Ruslar mağlup olmuştu. Mağlup olan Ruslar, müttefikleri İngilizler ve Fransızlardan acele yardım istemişti. İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale ve İstanbul boğazlarını geçerek müttefikleri olan Ruslara yardım etmek istemişti. Ama Türk boğazları yolgeçen hanı değildi. Bu toprakların sahibi Türk insanı onlara dur diyecekti. İşte böylece, Çanakkale muharebeleri başlamıştır.

Gelelim harbin kahramanlarına: Harp başladığı zaman, Atatürk, Kurmay Yarbay olarak Sofya'da askeri ateşe olarak bulunuyordu. Çanakkale Savaşı'nın başlayacağını haber alır almaz, hemen yurda dönerek Tekirdağ'da kurulan 19. Tümen komutanlığına bağlı 57. Alay komutanı olarak 20 Şubat 1915'de göreve başladı. Burada sizlere O'nun Conkbayırı başta olmak üzere Arıburnu ve Anafartalar'da kazandığı zaferlerle harbin kazanılmasına nasıl katkıda bulunduğunu anlatmayacağım. Mustafa Kemal'in bu başarıları kazanmasına zemin hazırlayan ise, Türk donanmasının 18 Mart 1915'de elde ettiği deniz zaferi olmuştur ki, işte bizim kahramanımız Seyit Onbaşı bunun başında gelmektedir.

İzninizle 18 Mart'a kadar olan deniz harekâtı hakkında kısaca bilgi vereyim. Çanakkale Boğazı'nın önüne demirleyen İngiliz ve Fransız donanmalarının komutanları, boğazı rahatlıkla geçeceklerine son derece eminlerdi. Zira Osmanlı donanması II. Abdülhamit'in akıl almaz yanlış tutumu yüzünden son derece zayıflamıştı. Elimizde üç-beş gemiden başka donanma gücümüz yoktu. Elimizdeki harp gemilerinden Hamidiye, Barbaros, Turgut ve Nusrat bütün güçleri ile boğazı mayınlamaya çalışmış ise de İngiliz ve Fransız mayın tarayıcı gemileri tarafından bizim döktüğümüz mayınlar temizlenmiştir. Fakat Nusrat gemisi düşman gemilerinin ilerlemek için güzergâh olarak seçtiği Erenköy koyunu gece yeniden mayınlamıştır ve bunu da İngilizler ve Fransızlar görmemiştir. Rahmetli Turgut Özakman "*Diriliş: Çanakkale 1915*" adlı kitabında Nusrat'ın kumandanı Yüzbaşı Nazmi Bey'in bölgeyi gece mayınlama talimatını alır almaz nasıl hareket ettiğini şöyle anlatır:

"Bataryalara Nusrat'ın mayın döşeme için hareket ettiği ve görevini tamamlar tamamlamaz geri döneceği haberi bildirildi. Gemide Nazmi Bey ile Hakkı Kaptan dışında 6 subay, 60 kadar denizci vardı. Mayın dökme sahasına girmeden önce birbirleriyle helalleştiler. Gemi ilerlemeye başladı. Gözcüler bütün dikkatleri ile etrafı gözlüyordu. Hava da deniz de kapkara idi. Sis ince yağmura dönüşmüştü. Gemi çok yavaş ilerliyordu. Tayfalar derinliği ölçüyor, arka güvertede raylar üzerinde sıralı bekleyen mayınlar döküm için hazırlanıyordu. Gemi hızla Kepez'e doğru yol alırken mayınlar da denize bırakılacaktı. Mayınlar arasında 100-150 metrelik aralık kalacaktı. Gemi biraz daha hızlandı. Komutanın emri ile mayınlar da dökülmeye başladı. Bakınız görev esnasında neler söylendi. "Bir numaralı mayın hazır!". "Bir numaralı mayın bismillah fundo!". Böylece ilk mayın geminin arkasından suya bırakıldı. Çanakkale boğazının kutlu suyuna

köpükler saçarak gömüldü. Bu şekilde Erenköy'ün hizasına kadar 26 mayın döküldü. Bu 11. ve sonuncu mayın hattıydı. Bunlarla mayın sayısı 400'ü geçmiştir"¹.

Düşman bu mayın döşeme olayından habersiz kalmıştı.

Kendilerine güvenerek ilerleyen düşman gemilerinden Fransızların "*Bouvet*", İngilizlerin "*Inflexible*" gemileri Nusrat'ın döşediği bu mayınlara çarparak batmışlardır. Düşman neye uğradığını şaşırmıştır. Düşmanın bu şaşkınlığından faydalanan Türk topçuları İngilizlerin "*Irresistible*" ile "*Ocean*" zırhlılarını da saf dışı bırakmıştır.

Gelelim bizim kahramanımız Seyit Onbaşı'nın gösterdiği olağanüstü cesarete ve vatanseverliğe: İngilizler ve Fransızlar, 18 harp gemisi ile Türk tabyalarını top ateşine tutmuşlardır. Onların bu top ateşine Türk topçuları bütün imkânları ile karşılık veriyordu. Düşman gemileri henüz Nusrat mayınlarına çarpmamıştı. Bu sırada Türk tabyalarından Rumeli Mecidiye tabyası şiddetli düşman ateşine maruz kalmıştı. Hayli kayıp veren tabyanın topları da toprak altında kalmıştı. Tabyanın en büyük ve yararlı topunun yanında bir tek mermi kalmıştı. Bundan sonraki durumu Turgut Özakman şöyle anlatıyor:

"Tabyanın kumandanı Yüzbaşı Hilmi Bey gözüne, Erenköy Koyu'na çekilmeye çalışan Bouvet zırhlısını kestirdi. Son mermi ona atıldı. Kıl payı boşa gitti. Yüzbaşı geminin uzaklığını çok iyi hesaplamıştı. Ah birkaç mermi daha olsaydı diye düşündü. Ama mermi taşıyan vagoncuk parçalanmış, rayı dağılmıştı. Bu topun mermileri onlarsız taşınamayacak kadar ağırdı.

Topun mermisiz kalması Edremitli Seyit'i de son derece üzmüştü. Cephaneliğine koştu. 275 kilo ağırlığındaki dev mermi, rayın tahrip olması yüzünden cephaneliğin kapısında, kaldıracı bağlı, havada duruyordu. Daha önce 215 kiloluk mermileri kaldırmışlardı. Seyit bu güvenle, mermiyi işaret etti. "Sırtıma verin!". Cephaneçiler, "Bunu taşıyamazsınız Seyit!" dediler. Taşıyamazsınız ne demekti? Şu canavara benzeyen gemi kurtulacak mıydı? Top boynu bükük mü kalacaktı? Savaş heyecanı içindeydi. Sağda solda mermiler patlıyor, üzerlerine taş toprak yağıyor, yüzlerine patlayışların çakıntıları yansıyor, biri vecde gelmiş gözlerinden ip gibi yaş akarak ezan okuyordu. Seyit'in içi dolup taşı. Bağırıyor: "Siz verin, haydi çabuk!". Arkadaşları, "Hay çılgın!". Koca mermiyi usul usul Seyit'in sırtına indirdiler. Merminle birlikte yere kapaklanır diye mermiyi kaldıracın askılarından ayırmadılar. Seyit iki eliyle, anasını kucaklar gibi mermiyi kavradı. Tarttı. Kemikleri zangırdadı, eklemleri ezildi, dizleri titredi. Zorlukla da olsa ayakta durabildi. Arkadaşları mermiyi kaldıraçtan çözdüler. Damarlar çatlıyordu. Burnundan kan boşandı. Besmele çekip yürüdü, geç kalıyordu, hızlandı. Merminle topun asansörüne yerleştirdi.

Arkadaşları Mustafa ile İbrahim bile bir olağanüstülüğe tanık olduklarını anlayarak bir köşeye sinip nefeslerini tutmuşlardı. Kanayan burnunu koluna silerek koşu koşu geri döndü. Cephaneçilere de güven gelmişti. Mahzenden bir mermi daha çıkardılar. O mermiyi de sırtlayıp koşar adım asansöre ulaştırdı. Üçüncü mermi ağır geldi. Güçlülükle, dizleri çözüle çözüle taşıdı mermiyi topun asansörüne koydu. Oraya çöktü.

¹ Turgut Özakman, *Diriliş: Çanakkale 1915*, 142-143.

İlk mermi geminin kulesini yaralamıştı. İkinci mermi baş taretini parçaladı. Sırada son mermi vardı. Dualarla uğurlandı. Son mermi Bouvet'in su kesiminin biraz altına isabet etti. Gövdesinin alt kısmında büyük büyük bir yara açılmış olmalı ki dev gemi anında yana yattı. Bu gelişme, olayı takip eden Mecidiye mürettebatını sevinç sarhoşu yaptı.

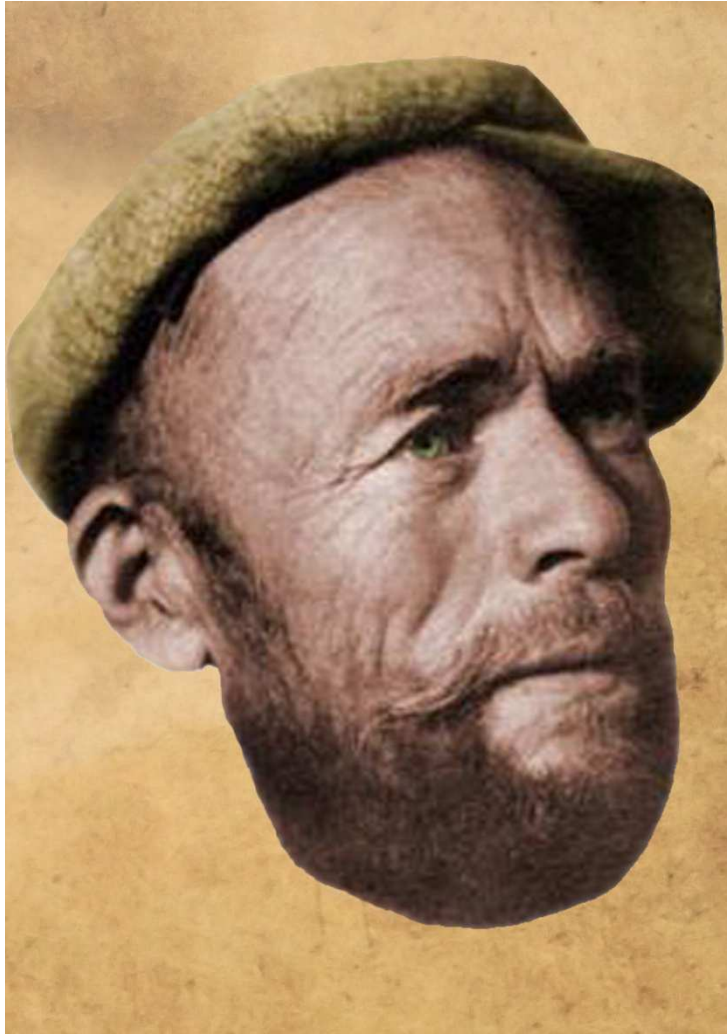
Kader Bouvet'in ağır ağır batmasını uygun görmedi. Gemi karanlık limana kayıyordu. Orada Nusrat'ın bıraktığı ve hala keşfedilmemiş 18 mayını vardı. O kutlu suyun derinliğinde kuzu kuzu yatmaktaydı. Sürüklenen Bouvet'in yaralı gövdesi bu mayınlardan birine değdi. Göğü çatlatacak şiddette bir patlama oldu. Havaya kıızıl bir duman yükseldi. 45 denizci denize döküldü. Gemi ancak iki dakika su üzerinde kalabildi, birdenbire alabora oldu, Kaptan Rageot, 20 subay ve 600 erle birlikte batıp gözden kayboldu. Saat 14:30'u gösteriyordu. Bouvet'in battığını gören çakılı, gezgin, sahte bataryaların mürettebatı, gözcüler, subaylar, erler açığa çıktılar, sevinçleri yüreklerine sığmıyordu, binlerce ağızdan gök gürültüsü gibi bir sevinç haykırışı, bir şükran çılgılığı yükseldi. “*Allahu Ekber*”. Yorgun gazilere yeni bir can gelmişti.”²

² Özakman, s. 170-172.

EK
SEYİT ONBAŞI HAKKINDA BELGELER
(Ahmet Yurttakal’ın katkısıyla)¹

I. Koca Seyit’in Renklendirilmiş Yakın Bir Fotoğrafi

Çok nadir bulunan bir resim. Çanakkale’ye sığmayan yiğidin ilerleyen yaşının izleri yüzündeki kırışıklıklardan belli olmaktadır. Başında kasketi, burma bıyıkları ve sakalı ile işte Koca Seyit...

¹ Görseller için bkz. <https://www.havran.bel.tr/sevit-onbasi/sevit-onbasi-hakkinda> (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2019).

II. Koca Seyit'in Aile Nüfus Kayıt Örneği

Koca Seyit 1305 (1889) Balıkesir Havran Çamlık Köyü'nde (köyün şimdiki ismi Koca Seyit Köyü) doğmuştur. Soyadı kanunundan sonra "Çabuk" soyadını almıştır. Koca Seyit'in ilk eşi Emine Çabuk'tan 2 kızı dünyaya gelir. Biri Ayşe diğeri ise Fatma'dır. Büyük kızı olan Ayşe Nine 15.06.1327 yani 1911 yılında doğmuştur. Koca Seyit 1914 yılında seferberlikle askere katılır. Askere giderken kızı Ayşe 3 yaşındadır. 1918'de Birinci Cihan Harbi sona erip evine döndüğünde ise kızı Ayşe 7 yaşına basmıştır

Kızı Fatma ise 1338 yani 1922 yılında dünyaya gelmiştir. İlk eşi Emine vefat edince Koca Seyit tekrar evlenmiştir. Seyit'in yeni eşi Hatice Çabuk'tan ise Ramazan, Osman ve Abdurrahman isimli 3 oğlu dünyaya gelmiştir.

Koca Seyit'in tüm evlatları vefat etmiştir. Son olarak kızı Ayşe Nine 2007 yılı Ekim ayında hayata gözlerini yummuştur.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ				İL	İLÇESİ	MAHALLESİ / KÖYÜ	CİLT NO	HANE NO				
				BALIKESİR	HAVRAN (1384)	KOCASEYİT KÖYÜ	11	5				
SIRA	BSN	C	YAKINLIK	T.C.NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED. HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLER
1	2	E	Kendisi	11527772844	SEYİT	ÇABUK	ABDURRAHMAN	EMİNE	ÇAMLIK 1305	EVLI İSLAM	11/01/1320	Ölüm: 01/12/1939 Evlenme: _____ Boşanma: _____
2	10	K	Eşi	33553038718	HATİCE	ÇABUK	ŞAKİR	FATMA	ÇAMLIK 1322	EVLI İSLAM	_____	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlenme: _____ Boşanma: _____
3	8	K	Kızı	34273014778	AYŞE	ÇABUK	SEYİT	EMİNE	ÇAMLIK 15/06/1327	EVLI İSLAM	_____	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlenme: 07/06/1936 Boşanma: _____
4	9	K	Kızı	11101787028	FATMA	ÇABUK	SEYİT	EMİNE	ÇAMLIK 25/12/1338	EVLI İSLAM	_____	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlenme: 02/10/1938 Boşanma: _____
5	11	E	Oğlu	11512773344	RAMAZAN		SEYİT	HATİCE	ÇAMLIK 05/04/1926	BEKAR İSLAM	_____	Ölüm: 12/02/1929 Evlenme: _____ Boşanma: _____
6	12	E	Oğlu	11509773418	OSMAN	ÇABUK	SEYİT	HATİCE	ÇAMLIK 01/04/1929	EVLI İSLAM	_____	Ölüm: 21/06/1963 Evlenme: 20/08/1960 Boşanma: _____
7	13	E	Oğlu	11506773572	ABDURRAHMAN	ÇABUK	SEYİT	HATİCE	ÇAMLIK 15/04/1933	BEKAR İSLAM	_____	Ölüm: 05/06/1949 Evlenme: _____ Boşanma: _____
KİŞİLERİN OLAYLARI												
BSN	ADI	DÜŞÜNCELER										
10	HATİCE	EVLENME: EVLENEREK GELDİĞİ YER : HAVRAN İLÇESİ ÇAMLIK 11.CİLT 11.HANE										
10	HATİCE	25/04/1942-EVLENME: EVLENEREK GİTTİĞİ YER : HAVRAN İLÇESİ ÇAMLIK 11.CİLT 51.HANE										
8	AYŞE	07/06/1936-EVLENME: EVLENEREK GİTTİĞİ YER : HAVRAN İLÇESİ ÇAMLIK 11.CİLT 39.HANE										
9	FATMA	02/10/1938-EVLENME: EVLENEREK GİTTİĞİ YER : HAVRAN İLÇESİ ÇAMLIK 11.CİLT 12.HANE										
AÇIKLAMALAR :					DÜZENLEYEN ADI SOYADI - UNVANI EKREM BİTEK V.H.K.I.				ONAYLAYAN YETKİLİNİN ADI SOYADI - UNVANI MEHMET ÖZER HAVRAN (1384) NÜFUS MÜDÜRÜ 14/05/2004 14:58			
1. KİŞİ VEYA KİŞİLERİN KAYDI KÜTÜĞE UYGUNDUR. 2- İŞBU NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ İNTERNET SİTESİ İÇİN İBRAZ EDİLMEK ÜZERE DÜZENLENMİŞ OLUP BAŞKA AMAÇLA KULLANILAMAZ.												

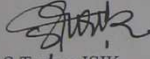
III. Abdurrahman Oğlu Seyit'in Askeri Künye Kaydı

1914'de askere dâhil olmuş ve 1918'de terhis olmuştur. Çanakkale savaşları boyunca Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nın emrinde ağır topçu sınıfında nefer olarak görev yapmıştır. Birliği, duhulü rütbesi vb. bütün bilgileri belgede yer almaktadır.

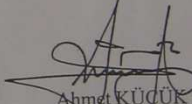
KÜNYE KAYIT BELGESİ

Askerlik Şubesi	: Edremit
Defterin Adı	: İhtiyat
Defter No	: 1972
Sayfa No	: 932
Sıra No	: 5/13
Adı	: Seyit (Said)
Baba Adı	: Abdurrahman
Lakabı	: Çopuroğullarından
İli	: Balıkesir
İlçesi	: Edremit
Köyü	: Manastır
Hane No	: 6
Doğum Tarihi	: 1305
❖ Hizmeti tam veya maksure olduğu	: Tam
❖ Birliği	: Çanak Mevki Müstahkemi
❖ Tarihi Duhulü	: 1330
❖ Tarihi Terhisi	: 1334
❖ Sınıfı	: Ağır Topçu
❖ Rütbesi	: Nefer
❖ Silahlı veya Silahsız Hizmette mi İstihdam Olduğu	: Silahlı
❖ Berhayat köyünde Mayıs 1341 (Mühür)	(Mühür)
❖ 1929 mevcut (Mühür)	(Mühür) (Mühür) (Mühür) (Mühür)

Bu künye kayıt belgesi "İhtiyat Defteri" kayıtlarına göre düzenlenmiştir. Yukarıda kimliği yazılı şahsın bunlardan başka kaydına rastlanmamıştır. 24/05/2003

S. Turğay IŞIK
Svl.Me.
Belge Arş.Uzm.

Ahmet KÜÇÜK
Svl.Me.
Belge Arş. Uzm.

M. Kemal SAVCI
Personel Albay
MSB Arşiv Müdürü

IV. Seyit Onbaşı'nın Savaştan Sonra “Odunculuk” Yaparken Çekilmiş Bir Fotoğrafi

Savaştan sonra köyüne dönen Koca Seyit, odun keserek ve bu odunları Edremit'e ve Havran'a götürüp satarak geçimini sağlamıştır. Sonraki yıllarda Zeytin fabrikasında hamallık yapan Koca Seyit, fabrikada hastalanmış ve işten çıkarılmıştır. Hayatının geri kalan kısmında ise ayakkabı yamayarak yaşamını sürdürmüştür.

V. Koca Seyit'in Mezarı

Koca Seyit, Havran'da zeytin fabrikasında hamallık yapmıştır. Fabrikada hastalanmış ve çıkmıştır. Akciğerindeki rahatsızlığı artmış, 1 Aralık 1939 yılında vefat etmiştir. Resimde gördüğünüz mezarıdır. Seyit'e hayattayken iyi bakılmamış ama vefatından sonra kıymeti anlaşılıp kendisine layık bir mezar yapılmıştır.

VI. 1915 Yılında Rumeli Mecidiye Tabyası'nda Çekilmiş Bir Fotoğraf

Bu orijinal fotoğraf 1915 yılında Rumeli Mecidiye Tabyası'nda çekilmiştir. Resimde görüldüğü gibi topçu neferleri beyaz mintan giymişlerdir. Topçu neferleri topun etrafında toplanmış vaziyetler ve komutanlar da görülmektedir. Top atışa hazır hale getirilmiştir. Topun gerisinde ise hartuç kovanı görülmektedir. Topun etrafında 17 asker 3 subay görülmektedir.

(Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı Arşivi)

V. ÇANAKKALE CEPHESİ DENİZ HAREKÂTI*

Muhammet ERAT**

I. Birinci Dünya Savaşı'nın Başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'nın ve İtalya'nın birliklerini tamamlayarak Avrupa'da bir siyasi ve ekonomik güç olarak ortaya çıkması, hâkimiyet mücadelesinin kızışmasına yol açmıştır. Çünkü bu döneme kadar dünya siyasetinde İngiltere, Fransa ve Rusya'nın hakimiyeti söz konusu iken, bundan sonra Almanya ve İtalya da bu mücadelede yer almak isteyecektir. Fransa'yı yendikten sonra Bismark'ın önderliğinde ilerleyen Almanya, dünyanın değişik yerlerindeki sömürge alanları ile ilgilendiği gibi, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu ve stratejik önemi yüksek olan toprakları ile de ilgilenmeye başlamıştır. Bu amaçla Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmuştur. II. Abdülhamit döneminde İngiltere, Fransa ve Rusya ile değişik sebeplerle yakın iş birliği imkânı bulamayan Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya yanaşması kendi menfaatine idi. Bu nedenle kara ordusunun ıslahı için Alman subaylarına görevler verilmiş ve bazı ekonomik imtiyazlar Almanlara verilmiştir. II. Abdülhamit dönemindeki bu ilişkiler, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle de artarak devam etmiştir¹.

Bu arada XIX. yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında Avrupa'da devletler birbirleri ile antlaşmalar imzalayarak, ittifaklar kurmaya başlamıştır. Almanya'nın Avrupa'nın ortasında büyük bir siyasi ve askeri güç olarak ortaya çıkması, İngiltere ile Fransa'nın aralarındaki sorunları bir kenara bırakarak yakınlaşmasına yol açmıştır. Siyasi ve ekonomik menfaatleri zedelenen Rusya'nın da bu oluşuma girmesi ile Üçlü İtilaf grubu meydana gelmiştir. Almanya, bir nevi dünyanın ekonomik ve siyasi imkânlarını aralarında paylaşan bu üç devlete karşı, yanına Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile İtalya'yı alarak karşı çıkmak istemiş, bu şekilde İttifak bloku meydana gelmiştir².

1914 yılına gelindiğinde Avrupa'daki bu siyasi kamplaşmanın, silahlanma yarışının ve hâkimiyet mücadelesinin bir savaşa neden olacağı belli idi. Bu mücadelenin başlaması için basit bir olayın patlak vermesi yeterli idi. Bu nedenle 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya-Macaristan Veliahtı ve eşinin bir Sırp tarafından öldürülmesi, uzun yıllardır her iki blok

* Bu araştırma daha önce yayınlanmış olan ("Çanakkale Savaşları'nda Deniz Harekâtı", *Çanakkale Tarihi*, Haz. M. Demir, C. IV, İstanbul 2008, s. 2005-2056) adlı çalışmamızın gözden geçirilmiş hâlidir

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.

¹ Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Alman Askerî Heyetleri 1835-1919*, Çev. Fahri Çeliker, Ankara 1985, s.24-229; Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul 1968, s. 14-36; Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, Çev. Kemal Turan, İstanbul 1990, s. 35-41.

² Almanya ve İtalya'nın birliklerini tamamlamaları ve Avrupa'daki bloklaşmalar için bkz; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul, 2000, s. 291-308.

arasında süren sömürge yarışının ve dünya siyaseti üzerindeki hâkimiyet mücadelesinin sıcak bir savaşa dönüşmesini sağlamıştır. Bundan sonraki süreç kendiliğinden gelişecek ve ağustos ayı başlarında Avrupa kendisini büyük bir savaşın içerisinde bulacaktır. 1914 Ağustos ayı başında İttifak bloku içerisinde yer alan Almanya ve Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa ve Rusya ile savaşa girişmiştir. İtalya ise İttifak bloku içerisinde olmasına rağmen silahlı tarafsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin durumu ise belirsizliğini korumakla birlikte yönetimin güçlü siyasi şahsiyeti olan Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Almanların lehine olan düşüncesi bilinmektedir. Bu nedenle olsa gerek, üst yönetimin daha kesin bir kanaate varmamasına rağmen 2 Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti, Almanya ile bir gizli ittifak imzalamıştır. İttifakın bazı önemli maddeleri şu şekildedir;

1- Avusturya- Macaristan ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlık karşısında her iki devlet (Almanya ve Osmanlı Devleti) tarafsız kalacaktır.

2- Rusya'nın fiili askeri tedbirlere başvurarak Almanya için Avusturya'ya saldırması durumunda, bu durum Türkiye için de geçerli olacaktır. Yani Almanya, Rusya ile savaşa girerse Türkiye de Almanya'nın yanında yer alacaktır.

3- Türkiye savaşa girerse Alman Askeri Islah Heyeti, Türkiye'nin emrinde olacaktır. Bu heyet, ordunun sevk ve idaresinde etkili olacaktır.

4- Osmanlı Devleti tehdide uğrarsa Almanya, kendisine silahla yardım edecektir³.

Bu gizli antlaşmanın içeriğini sadece Sadrazam Said Halim, Enver ve Talat Paşalarla birlikte Meclis Başkanı Halil (Menteşe) Bey bilmektedir. Aslında Almanlar bu anlaşma ile Osmanlı Devleti'ni adım adım savaşa sokmak istemişler, bu yöndeki faaliyetlerini sonraki günlerde de yoğunlaştırmışlardır. Çünkü antlaşmanın 2. maddesi, Almanya'nın Rusya ile bir savaşa girişmesi karşısında Osmanlı Devleti'nin de savaşa girmesini mümkün kılmakta idi. Halbuki Almanya antlaşmadan bir gün önce (1 Ağustos 1914) Rusya'ya savaş açmıştı⁴. Bu önemli husus Türk heyetinden gizlenmiş ve 2. madde antlaşmada bu haliyle yer almıştır. Bu antlaşmaya rağmen Osmanlı Devleti, hemen Almanya'nın yanında, İttifak bloku içerisinde savaşa girmemiştir.

Bu arada beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin daha önceki yıllarda İngiltere'ye sipariş ettiği Sultan Osman I ve Reşadiye gemileri, bitmiş olmasına rağmen 3 Ağustos 1914'te, teslim almaya giden Rauf Bey başkanlığındaki Osmanlı Heyeti'ne Churchill tarafından verilmemiştir⁵. Bu olay Osmanlı Heyeti'nde ve kamuoyunda büyük hayal kırıklığına yol açmıştır. Bu olumsuz durumu iyi değerlendiren Almanya olmuştur. Çünkü Osmanlı donanması diğer ülkelere göre zayıf olduğu için bu iki gemiye şiddetle ihtiyacı vardı. Ancak, İngilizlerin bu olumsuz tavrı dolayısıyla bu mümkün olmayacaktır. O nedenle Almanlar,

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. IX, Ankara 1999, s. 381; R. Uçarol, s. 466-467.

⁴ Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, C. I, İstanbul 1999, s. 281.

⁵ Alan Moorehead, *Gelibolu*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul 2002, s. 20; Fahri Çoker, *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler*, Ankara 1994, s. 158-159; *Dretnot Ateşi ve Osmanlı Devleti, Reşadiye ve Sultan Osman Savaş Gemilerinin Öyküsü*, Haz. Serhat Güvenç, İstanbul 2005, s. 3.

donanmanın ihtiyacı olan gemiler için yardıma hazır olduklarını göstermişlerdir. Bunun için de bir plan yapmışlardır. Aslında Goeben ve Breslau, Akdeniz’de İngiliz gemilerinden kaçmakta ve sığınabilecekleri bir yer aramaktadır. Bu iki geminin sığınabilecekleri en iyi yer de Çanakkale Boğazı’dır. Amiral Souchon, Berlin’e İngiliz donanmasına yakalanmamak için nereye gidebileceğini sorduğunda ‘Çanakkale’ cevabını almıştır. Goeben ve Breslau, İngilizlerin Birinci Kruvazör Filosu’nu atlatarak 10 Ağustos 1914’te Osmanlı Başkomutanlığı’nın izniyle Çanakkale Boğazı’na giriş yapmıştır⁶. Aslında bu tarihte Osmanlı Devleti hâlâ tarafsızdır ve gemilerin Marmara’ya geçişine izin vermemelidir. Fakat artan Alman baskısı karşısında bu iki gemiye Marmara’ya geçiş izni verilmiş ve takip eden İngiliz gemilerinin boğaza girmeleri engellenmiştir. İngiltere bu durumu protesto etmiştir. Çünkü yapılan tarafsızlık ilkesine uymamaktadır. O yüzden Osmanlı tarafı bu iki gemiyi satın aldığını belirtmiş ve isimlerini Yavuz ve Midilli olarak değiştirmiş, asker ve subaylarına da Türk denizci kıyafeti giydirmiştir⁷. Bu şekilde Türk donanması her ne kadar komutanı ve askerleri Alman olsa da iki önemli savaş gemisine sahip olmuştur. Bir süre sonra Amiral Souchon, deniz kuvvetlerinde önemli bir makama getirilerek Yavuz ve Midilli ile birlikte, yanında diğer gemiler de olduğu halde, Marmara’ya geçerek tatbikat yapmaya başlamıştır.

11 Ağustos’ta İngiliz kruvazörleri Goeben ve Breslau’un ardından Çanakkale Boğazı önlerine gelmiştir. Sonraki günlerde Boğaz’ın önündeki İngiliz gemilerinin sayısı artış göstermiştir. 23 Ağustos’ta Gökçeada ve Bozcaada civarında bulunan ve Boğaz’ı gözetleyen⁸ İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin toplam sayısı 14’e ulaşmıştır.

9 Eylül’de Osmanlı donanmasında danışman olan Tümamiral Arthur Limpus’la birlikte İngiliz Deniz Heyeti de İstanbul’dan ayrılmıştır⁹. Bu arada İngiltere, Osmanlı Devleti’nin Goben ve Breslau savaş gemilerini satın almasının hukuki geçerliliğinin olmadığını ileri sürerek 27 Eylül’de Çanakkale Boğazı’nı ablukaya almıştır¹⁰. Boğaz girişindeki İngiliz gemilerinin bir Türk torpidobotunun çıkışına izin vermemesi üzerine Osmanlı yetkilileri, aynı gün Çanakkale Boğazı’nın diğer ülke gemilerine kapatıldığını ilan etmişlerdir¹¹.

⁶ *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı, (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915), C. V, I. Kitap, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1993, s. 91-92; Nazmi, (Deniz Mayınları Grup Komutanı Binbaşı), Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922), Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı, İzmir, 2004, s. 16; Ahmet Mehmetefendioğlu-Ozan Arslan, “Fransız Arşiv Belgelerine göre Birinci Dünya Savaşı Başlangıcında Çanakkale Boğazı Önlerinde Goeben ve Breslau”, Çanakkale, Savaşı ve Tarihi, I, İstanbul 2006, s. 31; Erol Mütercimler, *Destanlaşan Gemiler, Hamidiye, Yavuz, Nusrat, Alemdar*, İstanbul 1987, s. 106-108; Ahmet Altıntaş-Zeynep Altıntaş (Yay. Haz.), *Çanakkale’de Bahriyelilerimiz* (Muharriri: Emil Vedel), ÇOMÜ, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yay., Çanakkale, 1997, s. 6; Emrullah Nutku, *Çanakkale’nin Şanlı Tarihine Bir Bakış*, b.y. yok, [1975], s. 15; Matti E.Makela, *Yavuz (Goeben)’un İzinde*, Çev. Namık Kemal Ebiz, İstanbul 2006, s. 56-58.*

⁷ Joseph Pomiankowski, s. 67.

⁸ Hatemi, s. 284.

⁹ Nigel Steel-Peter Hart, *Gelibolu, Yenilginin Destanı*, Türkçesi: Mehmet Harmancı, Yeni Binyıl, [İstanbul], b. t. yok, s. 4; Alan Moorehead, s. 23.

¹⁰ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 51.

¹¹ Joseph Pomiankowski, s. 72. Çakmak, 28 Eylül’de günlüğüne şu ifadeleri yazar: “Çanakkale Boğazı’nın seddi (İngiliz, Fransız donanmasına karşı)”. Hatemi, s. 288.

Boğazların yabancı devlet gemilerine kapatılması, İtilaf tarafında yer alan Rusya'yı çok etkilemiştir. Çünkü ekonomik yönden kötü durumda olan Rusya'nın dış ülkelere ürün satması ve gelir elde etmesi gerekiyordu. Boğazlar kapatıldığında Karadeniz'de yüzlerce gemi, içlerinde binlerce ton hububatla mahsur kalmıştı. Bu durum Rus ekonomisine büyük zarar vermiştir.

Osmanlı Donanması Birinci Komutanlığı'na getirilen Amiral Souchon, Marmara'da bir süre tatbikat yaptıktan sonra Enver ve Cemal Paşalara başvurarak, daha geniş manevra alanı için Karadeniz'e çıkmak istediğini belirtmiştir. Enver Paşa, Souchon'un bu isteğini bir süre geri çevirmiş, ancak Ekim ayı sonlarında izin vermek durumunda kalmıştır. Amiral Souchon, Osmanlı yetkili makamlarının izniyle, donanmanın başında 27 Ekim'de Karadeniz'e çıkmıştır¹². Sözde talim yapmak için 11 parçadan oluşan (Yavuz ve Midilli dâhil) donanmanın başında Karadeniz'e geçen Souchon, 29/30 Ekim gecesi Rus limanlarını ve limanlarda bulunan savaş gemilerini bombardıman etmiştir. Odessa, Sivastopol ve Novorosiski'in bombalanması sonucunda bazı kruvazörler ve 15 askeri nakliye gemisi batırılmıştır¹³. Bu bombalama hadisesi Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na girmesini sağlayacak ve savaşın sonunda fiilen ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Bu olay devletin geleceğini belirleyen önemli bir olay olmuştur.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 31 Ekim'de Rusya'ya bir nota vererek, özür dilemiş ve çatışmaya Rus filosunun sebep olduğu belirtilerek, hükümetin tarafsızlığını devam ettirmek istediğini, bu amaçla donanmasını geri çektiğini belirtmiştir. Ancak, Rusya 1 Kasım'da verdiği cevabi notada, çatışmaya Rus savaş gemilerinin sebep olduğu şeklindeki iddiayı reddetmekte, savaşın fiilen başlamış olduğunu ve görüşmelere başlamak için ordudaki Almanların 24 saat içerisinde gönderilmesinin gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti, bu istenilen hususları yerine getirmeyerek, Almanya'nın yanında yer aldığını gösterdi. Bunun üzerine Rus elçisi İstanbul'dan ayrıldı ve iki ülke arasında siyasi ilişkiler kesilmiş oldu. 1 Kasım'da Ruslar, Kafkas sınırında harekete geçtiler. Ertesi gün de Çar II. Nikola yayınladığı bildiride, Türklere karşı savaşın başlamış olduğunu, Karadeniz kıyılarında atalarının vasiyeti olan Rus emellerini gerçekleştireceğini belirtmiştir¹⁴. Bu şekilde 2 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşa girişmiş oldu. Ardından da İngiltere ve Fransa ile siyasî ilişkiler kesildi. 5 Kasım'da İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti¹⁵. Bunun üzerine Hükümet yetkililerinin görüşünü Ayan ve Mebuslar Meclisi'nin onaylamasıyla Osmanlı Devleti de 11 Kasım 1914'te İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etti¹⁶.

¹² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı*, C. III-I, Ankara 1991, s. 235; Emrullah Nutku, s. 17; Tevfik İnci, "Yavuz ve Midilli Kruvazörünü Nasıl Aldık ve Birinci Dünya Harbi'ne Nasıl Girdik", *Türk Deniz Tarihi*, (Der.) Sadullah Tezcan, Ankara, 2005, s. 446.

¹³ Liman von Sanders, s. 47-48; Hatemi, s. 293.

¹⁴ I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'u ele geçirebilmek için yapılan Rus planları hakkında geniş bilgi için bkz; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, Çanakakale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları*, C. III, K.II, Ankara 1991, s. 44-50.

¹⁵ Steel ve Hart, s. 5; Karal, s. 398.

¹⁶ Enver Ziya Karal, s. 394-399. Steel ve Hart ise 31 Ekim'de İtilaf Devletleri'ne savaş açıldığını ileri sürmektedir. Bkz; a.g.e., s. 5. Joseph Pomiankowski, 12 Kasım'da savaş ilan edildiğini kaydetmektedir. Bkz; s. 81.

II. İtilaf Devletleri'nin Boğaz'a İlk Saldırısı

Ağustos ayından beri Çanakkale Boğazı'nın çıkışında bekleyen ve boğazı ablukaya alan İtilaf Devletleri donanması, 3 Kasım 1914 tarihinde ilk defa boğazın girişindeki tabyaları bombardıman etti¹⁷. Aslında İngiltere, daha Osmanlı Devleti'ne resmen savaşa ilan etmemişti. Sadece Kafkas Cephesi'nde Ruslarla çatışma başlamış, savaş ilan edilmişti. İngiltere'nin yanı sıra Fransa ile de henüz savaş hali söz konusu değildi. Ancak İngilizler ve Fransızlar, Osmanlı donanmasının Karadeniz'de Rusya'ya vermiş olduğu zarar üzerine bu hareketleriyle bir mukabelede bulunmak istemişti.

3 Kasım sabahı 18 savaş gemisinden meydana gelen İtilaf donanması, erken saatlerde Boğaz girişine yaklaşmıştır. Donanmanın sadece dört gemisi saat 06.55'ten itibaren¹⁸ giriş tabyalarını, yaklaşık 15.000 yarda (13,716,00 m.) uzaklıktan bombardımana başlamıştır. İki İngiliz gemisi Seddülbahir ve Ertuğrul Tabyalarını bombalarken, iki Fransız gemisi de Kumkale ve Orhaniye Tabyaları'nı 60 mermi kullanarak bombalamıştır. 17 dakika süren bu saldırıya karşı Osmanlı topçuları da mukabelede bulunmuştur¹⁹. Saldırı esnasında Seddülbahir Tabyası'nın cephaneliğine bir merminin isabet etmesi sonucunda büyük bir patlama meydana gelmiş ve bazı subaylarla beraber birçok asker de şehit olmuştur. Türk bataryalarının toplam kaybı 5 şehit, 2 yaralı toplam 7 subay; 66 şehit ve 19 yaralı olmak üzere toplam 85 er idi²⁰. Çanakkale Cephesi'nde Türk tarafının vermiş olduğu ilk kayıplar bunlardır. Bu saldırıdan sonra Türk tarafı boğazın güvenliğini sağlamak için büyük bir hazırlığa girişmiştir. Tabyalarda bazı değişiklikler yapılmış, Edirne, İstanbul ve eski savaş gemilerinden toplar sökülerek Boğaz'a yerleştirilmiştir. Bu bombardıman esnasında zarar gören dış tabyalar tamir edilmiş, kısa menzilli topların bir kısmı iç tabyalara yerleştirilmiş ve mayın hatları çoğaltılmıştır²¹.

3 Kasım'dan sonra Müttefiklerin Türk tarafına zarar verdiği bir başka olay Boğaz içerisinde gerçekleşmiştir. 13 Aralık 1914'te Yüzbaşı Norman Holbrooke komutasındaki B-11

¹⁷ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 99; Aziz Kaylan (Der.), *Çanakkale İçinde Vurdular Beni*, Tercüman Binbir Temel Eser, [İstanbul], b. t. yok., s. 53; Ahmet Altıntaş-Zeynep Altıntaş, s. 8.

¹⁸ Emin Ali, "Çanakkale'ye Düşman Donanmasının Hücumları 5 Mart 1331", *Yeni Mecmua*, (Özel Sayı), Neşre Haz. Abdurrahman Güzel, AÇASAM Yay., Çanakkale 1996, s. 10.

¹⁹ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 99-100. Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne 21 Teşrin-i Evvel 1330 (3 Kasım 1914)'da gönderilen şifre, BOA, DH.EUM, 3. Şb, 2/48'den nakleden *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri – I*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., No: 71, Ankara 2005, s. 9-10. Mutasarrıfın gönderdiği şifrede "...mukabele olunarak on dakika kadar devamdan sonra hamd olsun şâyân-ı ehemmiyet hiç bir hâl vukû' bulmaksızın gemilerin uzaklaştığı..." ifadesinin yer alması dikkat çekici bir noktadır.

²⁰ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 100. Bu bombardıman esnasında Seddülbahir Tabyası'nda görevli bulunan Şemsettin Çamoğlu, eserinde saldırıdaki kayıplarla ilgili olarak şu hususları kaydetmektedir: "Bu harpte Seddülbahir istihkâmında bulunan 10 subaydan beşi (Batarya kumandanlarından Yüzbaşı Şevki, Üsteğmen Cevdet ve takım subaylarından Hasan Pala, Kemal, Eşref Beyler) şehit düşmüş, ikisi yaralanmış, 300'den fazla erlerden 75'i şehit düşmüş, 20'si yaralanmıştı. Seddülbahir'de şehit düşen subay ve erlerin tam olarak cesetlerine rastlanmamıştı. Cephanenin havaya uçmasıyla beraber bu mübarek ve aziz şehitler parça parça olmuşlar, Tanrı'nın rahmetine, Peygamberin şefaatine kavuşmuşlardı). Bkz; Ş. Çamoğlu, *Çanakkale Boğazı ve Savaşları*, İstanbul 1962, s. 87; Şemsettin Çamoğlu, *18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi*, Çanakkale 1953, s. 17; Nazmi, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü*, s. 21.

²¹ Bayur, III/II, s. 60.

denizaltısı Çanakkale Boğazı'ndan içeriye girmiştir. Şafak vakti projektörlerin söndürülmesinden faydalanarak mayın hatlarının arasından geçmiştir. Sarı Sığılar Koyu'nda demirlemiş olan Mesudiye zırhlısını 550 metreden torpillerle batırmıştır²².

III. İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Boğazı'na Harekât İçin Karar Vermeleri

İngilizlerin Çanakkale Boğazı'na yönelik bir harekât düşüncesi aslında daha önceki yıllara dayanmaktadır²³. Ancak, savaşın başlamasına kadar herhangi bir ciddi fiili müdahale gerçekleşmemiştir. Fakat 1914 yazında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi bu süreci hızlandırmıştır. Bu süreçte 1 Eylül 1914'te Deniz Bakanı (Bahriye Nazırı) Savaş Bakanı (Harbiye Nazırı) Lord Kitchener'dan, Çanakkale Boğazı'na yapılacak bir harekâtın araştırılmasını, İngiliz donanmasının Marmara Denizi'ne girmesini sağlamak için Gelibolu Yarımadası'nın bir Yunan ordusuyla birlikte ele geçirilmesi yönünde bir plan yapılmasını istemiştir. Ancak hazırlanan planın yürürlüğe girebilmesi için bazı şartların sağlanması gerektiğinden (Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi gibi) uygulama aşamasına gelinebilmedi ve terk edildi²⁴.

Bu amaçla 1914 yılı sonlarında ve 1915 yılı başlarında Londra ve Paris'te seri toplantılar düzenleniyor ve Çanakkale Boğazı'na yönelik bir saldırı ihtimali üzerinde hararetli tartışmalar yapılıyordu. Kasım ayı başında Savaş Konseyi'nin kurulmasıyla birlikte İngiltere için savaşın yürütülmesinin sorumluluğu kabineden, konseye geçmiştir. Konseyde Başbakan H.H. Asquith, Winston Churchill ve Savaş Bakanı (Harbiye Nazırı) Horatio Herbert Kitchener ön planda yer alan kişilerdi. Konsey İngiltere'nin savaşta izleyeceği stratejiyi belirleyebilmek için birçok toplantı yapmıştır. Bu konuda en belirgin bir şekilde ön plana çıkan 25 Kasım 1914 tarihli toplantıdır. İngiltere Deniz Bakanı (Bahriye Nazırı) W. Churchill, bu toplantıda Süveyş Kanalı ile Mısır'daki İngiliz varlığını Sina Yarımadası'ndan gelecek bir saldırıdan korumak için Mısır'ın en etkili biçimde savunulmasının, Gelibolu'ya saldırmakla mümkün olduğunu savunmuştur²⁵. Ancak bu fikir, diğer konsey üyeleri tarafından uygulanmasının güçlüğü ileri sürülerek reddedilmiştir. Bunun üzerine Churchill, Osmanlı Devleti'nin Suriye ve Filistin ile bağlantısının kesilmesi için Gelibolu'nun bir hile olarak kullanılmasını önermiştir. Bu fikir üyeler arasında daha makul karşılanmış, ancak Mısır üzerinde herhangi bir tehdit gözükmeyeceği için acele etmeye gerek olmadığı görüşü ortaya çıkmıştır. Buna rağmen Churchill, hiç olmazsa ileride gerekebileceği düşüncesiyle, ihtiyaç olduğunda kullanılmak üzere nakliye gemilerinin Akdeniz'de toplanmasını istemiştir. Fakat bu teklifi de olumsuz karşılanmıştır²⁶.

²² *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, C. V, 3. Kitap, Ankara 1980, s. 507-508; Nazmi, s. 26; Moorehead, s. 27-28; Emrullah Nutku, s. 49-50; *Türk Deniz Tarihi*, s. 476.

²³ Mete Tuncoku, *Çanakkale 1915, Buzdağının Altı*, Ankara 2002, s. 106-107.

²⁴ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/1, s. 47.

²⁵ Trumbull Higgins, *Winston Churchill and the Dardanelles*, Londra, 1963, s. 68-70.

²⁶ Steel-Hart, s. 5.

Aralık ayı içerisinde Avrupa'nın güney-doğusundaki İtilaf kuvvetlerinin durumu âtil bir vaziyettedir. İtalya ile yapılan müzakerelerde herhangi bir ilerleme sağlanamamaktadır. Bu arada Ruslar, Kafkasya'da Türk ordusu tarafından yapılan harekâtın etkisinin hafifletilmesi amacıyla Türklerin dikkatini başka yöne çekmek için Çanakkale Boğazı'nda bir deniz harekâtının yapılıp yapılamayacağını İngilizlere sormuştur²⁷. Bu şartlar karşısında Churchill, Çanakkale Boğazı'na yapılması muhtemel bir harekât için yapılan toplantıda, hemen hemen herkesin deniz ve kara kuvvetlerinin birlikte hareket etmesinin gereğine değindiğini ve Gelibolu Yarımadası'nın ele geçirilebilmesi için yeteri kadar kara askerinin olması gerektiğini belirttiğini kaydetmiştir. Toplantıda bulunanların bu görüşüne karşı Savaş Bakanlığı şu cevabı vermiştir: “Elde asker bulunsaydı daha başka mahallere sevk edilirdi”. Bu durum üzerine Churchill, Çanakkale Boğazı önünde Birleşik donanmanın komutanı olan Amiral Carden'a, sadece donanma ile Çanakkale Boğazı'nı zorlamanın uygun olup olamayacağını sormuştur. Amiral Carden verdiği cevapta, boğazlardan donanma hücumuyla geçmenin mümkün olamayacağını, yalnız daimî deniz muharebeleri ile yani birçok gemi tarafından girişilecek geniş hareketlerle savunma hatlarının tahribinin mümkün olacağını belirtmiştir²⁸. Amiral Sir Henry Jackson da aynı yönde fikir ileri sürmüştür. Amiral Carden ve Jackson'ın fikirlerinin birbirine yakın olması Churchill'i oldukça etkilemiştir. Churchill'e göre, Deniz Kuvvetleri Başkomutanı olan Lord Fisher [John Arbuthnot Fisher (1841-1920)] da Türklere karşı hücum yapılması taraftarı idi. Fakat bu tartışmalar yapılırken “hiçbir fikr-i tenkit beyan” etmemiştir. Churchill'in 28 Kasım'da Başbakan Asquith ve Lord Fisher ile yaptığı görüşmede, Fisher Çanakkale Boğazı'na karşı denizden yapılacak olan bir hücumu onaylamıştır.

Bilindiği üzere W. Churchill, Çanakkale Boğazı'na yapılacak saldırının sadece deniz kuvvetleri ile yapılmasının yeterli olacağını, karaya asker çıkarmanın gerekli olmadığını düşünmekte idi. Bu düşünceye Lord Fisher de karşı görüş ortaya koyuyordu. Fisher buna rağmen, gerekli olan bütün teşebbüslerin yapılarak, her türlü fedakârlığın gösterilerek ne pahasına olursa olsun, İstanbul'un zapt edilmesini istiyordu²⁹.

28 Aralık'ta Savaş Konseyi Sekreteri Yarbay Maurice Hankey, konseye sunmuş olduğu raporda, Batı Cephesi'ndeki geçici sakinliğe işaret ederek, boş duran askerî imkânlar için hemen yararlı bir kullanma yerinin bulunması gerektiğini kaydetmişti. Hankey, ayrıca Almanya'yı Türkiye yolu ile vurmaya ve Avrupa'dan atmayı teklif etmişti³⁰. Bu raporu okuyan Churchill, 31 Aralık'ta Başbakan'a vermiş ve teklifi beğendiğini belirtmişti³¹.

1 Ocak'ta Maliye Bakanı Lloyd George, Batı Cephesi'nin Fransızların öncülüğünde tümüyle bir savunma alanı olması gerektiğini ileri sürüyordu. Böyle olduğu zaman İngiliz

²⁷ Steel-Hart, s. 6; Mete Tuncoku, s. 29-30; Baha Vefa Karatay, *Mehmetçik ve Anzakar*, Ankara 1987, s. 176.

²⁸ Bayur, III/II, s. 25; Karal, s. 431; Steel-Hart, s. 7.

²⁹ İngiltere Bahriye Nazırı W. Churchill'in Aralık 1915'te Avam Kamarası'nda yaptığı konuşma için bkz; *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri – II*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 73, Ankara 2005, s. 183-185.

³⁰ Trumbull Higgins, s. 74-75.

³¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları*, C. III, K.II, Ankara 1991, s. 20; Alan Moorehead, s. 28; Robert Rhodes James, *Gallipoli*, Londra, 1956, s. 26.

ordusu başka bir yerde rahatlıkla kullanılabilirdi. Bu yerin de zayıf nokta olarak görülen Avusturya-Macaristan olduğunu dile getiriyordu. Diğer taraftan Süveyş Kanalı'nı korumak için Mısır ile bağlantıyı kesmek dışında Osmanlı Devleti'ne önem vermeyen Lloyd George, Selanik Limanı'ndan Balkanlara bir saldırının yapılmasını gerekli görüyordu.

Ocak ayı başında daha önce Rusların da teklif ettiği amaca hizmet etmek gayesiyle Churchill ve Kitchener, Türklerin Kafkas Cephesi'ne asker göndermesini engellemek için Doğu Akdeniz'de ekonomik bir "gösteri" yapılabileceğini düşünüyordu. Kitchener, bu düşüncesini Ruslara da iletmiştir. Ayrıca Churchill'e de küçük bir operasyon düşündüğünü, gayesinin korkutma ve blöf olduğunu ve "doğuya gidecek destek güçlerini durdurmada etkili olacak tek yerin Çanakkale Boğazı olduğunu" ifade etmiştir. Bu arada Fisher, Churchill'e yaptığı teklifte Hankey'in raporuna dayanan bir ortak harekât önermiştir. O'na göre, birçok etkenin aynı anda düşünülerek operasyonun hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Fisher'in önerisinin gerçekleşmesi çok zordu. Çünkü birbiri ile bağlantılı olan ve bir anda yapılması mümkün gözükmeyen unsurları barındırıyordu. Donanma ile bir şeylerin yapılabileceği hususu Churchill'in dikkatini çeken en önemli nokta oldu. Savaş gemileri ile Çanakkale Boğazı'nı zorlama önerisine sahip çıkan -daha önce ortak bir kara ve deniz operasyonunu teklif etmişti- Churchill, bu durumu hem Asquith'in isteğini ve hem de Rusların yardım tekliflerini yerine getirebilecek bir fırsat olarak değerlendirmek istedi.

6 Ocak'ta Churchill, Amiral Carden'dan Çanakkale Boğazı'nı geçmek için yapılması gereken harekâtın planının ayrıntılarını istedi. Beş gün sonra 11 Ocak'ta Carden, Doğu Akdeniz Filosu'nu Akdeniz'den Marmara'ya geçirmek için ayrıntılı bir savaş planını Savaş Konseyi'ne sundu³². Planda 12 zırhlı, 3 savaş kruvazörü, 3 hafif kruvazör, 12 destroyer, 6 deniz uçağı, 12 mayın tarayıcı gemi ve daha birçok geminin kullanılması gerektiği belirtiliyordu. Planın birinci aşamasına göre, uzun mesafeden yapılacak atışlarla boğazın medhal kısmındaki tabyalar bombardıman edilecek. Boğazın Anadolu yakasında yer alan Orhaniye ve Kumkale ile Gelibolu Yarımadası'nda bulunan Ertuğrul ve Seddülbahir tabyaları susturulduktan sonra, boğazın içi kısımlarına girilecek ve Kepez ve Kilitbahir'e kadar olan merkez savunma sistemindeki tabya ve bataryalar tahrip edilecek. Bu ikinci aşamadan sonra Çanakkale ile Nara arasındaki savunma hattı da ateş altına alınarak etkisiz hale getirilecek ve Marmara'ya rahatlıkla girilebilecek ve İstanbul'a ulaşılabilecekti³³. Ancak bu aşamaların başında savaş gemilerinin güzergâhı üzerindeki mayın hatları temizlenecekti. Bu planın yürürlüğe girmesi tarihi olarak da 15 Şubat öngörülmüştü. Planın başarılı olabilmesi hava koşullarının iyi olmasına, yol, cephanenin tedarikine ve Türk tarafının savunmada göstereceği başarısızlığa bağlıydı. Amiral Carden'in planında en önemli engelin saldırı karşısında Türklerin moral gücünden bahsetmeleri, bataryaların yetersiz olduğu ve mayın hatlarından kolayca geçeceklerini düşünmelerinden kaynaklanmaktadır³⁴.

³² Bayur, III/II, s. 26; Steel-Hart, s. 7.

³³ Alan Moorehead, s. 32.

³⁴ Karal, s. 432.

Carden'in hazırlamış olduğu boğazı geçme planı 13 Ocak'ta Savaş Konseyi'ne sunuldu ve yapılan görüşmelerden sonra kabul edildi³⁵. Diğer taraftan hem Çanakkale Boğazı'nı hem de İstanbul'u elde tutmak için önemli miktarda askere ihtiyaç duyulacağı belirtilmiş, ancak donanmanın başarısızlığı durumunda prestij kaybetmeden daha önceki bur aşamada, sınırlı bir operasyon için gönderildiği ileri sürülerek geri çekilebileceği konusunda fikir birliğine varılmıştır³⁶.

İngiliz Savaş Konseyi'nin Çanakkale Boğazı'na girişilecek harekât hakkındaki bu kararı 18 Ocak'ta Fransız Hükümeti'ne bildirilmiş ve bu operasyona katılması istenmiştir³⁷.

Bu arada Carden'a da hemen hazırlanmaya başlaması yönünde gerekli emir verildi. Harekât için istediği kuvvetlerin gönderileceği vaat edildi. Bunun yanı sıra Fisher'in teklifiyle 38 santimetrelik (15 inçlik) topları ile İngiliz donanmasının en modern savaş gemisi olan Queen Elizabeth'in harekâtın bir parçası olarak boğaza gönderileceği belirtildi. İngiliz Deniz Bakanı Churchill, Fransızlarla beraber Ruslara da Çanakkale Boğazı'na girişilecek harekât için teklifte bulundu. Fransızlar bu harekâta gemi göndermeyi kabul ettiler. Bir süre sonra da Ruslar, boğaz harekâtı için Askold kruvazörünü Müttefik Filo'nun emrine gönderdi. Müttefiklerin hazırlıkları kısa zamanda sonuçlandı ve artık harekâtın başlaması için Savaş Konseyi'nin onayı bekleniyordu.

Ancak İngiliz yetkilileri arasında boğaz harekâtı hakkında belirli bir fikir beraberliği olsa da Lord Fisher'in Çanakkale'nin yalnız gemilerle zorlanması düşüncesine muhalifliği gittikçe artmaktadır. Fisher, bu harekâtın İngiliz donanmasının yedek kuvvetlerini zayıflatacağını ve Almanlara karşı olan üstünlüğünü tehlikeye düşüreceğini belirterek vazgeçilmesini savunmaktadır. 25 Ocak'ta Churchill ile Fisher, Başbakan Asquith ile görüşür. Fisher, Çanakkale Boğazı'na yapılmak istenen harekâtın karşısında olduğunu, ordunun desteği ve iş birliğinin olmadan donanmanın karada bulunan istihkâmlara karşı savaşmasının uygun olmayacağını belirtir. Churchill ise Çanakkale harekâtının yapılması konusunda ısrar eder ve Başbakan da bu görüşe katılır.

28 Ocak 1915'te Savaş Konseyi harekât konusundaki nihai kararını vermek için toplanır. Churchill, Çanakkale harekâtı hakkındaki düşünceleri, verilmiş kararları ve Fransa ile Rusya'nın vermiş olduğu cevapları üyelere aktarır. Başbakan Asquith, yapılan hazırlıklar ve alınmış olan tedbirler dolayısıyla harekât kararının bir an önce verilmesi gerektiğini, Lord Kitchener'in deniz saldırısına büyük önem verdiğini ve elde edilecek başarının diğer askeri başarılarla da neden olacağını belirtir ve harekâttan istenilen başarı elde edilemezse, bunun durdurmanın mümkün olduğunu kaydeder.

Lord Balfour ise Çanakkale'ye karşı yapılacak başarılı bir harekâtın doğuracağı sonuçlar hakkında şunları ifade eder: Türk ordusu ikiye ayrılır. Başkent İngiliz hakimiyeti altına girer.

³⁵ Moorehead, s. 33-42; Ahmet Altıntaş-Zeynep Altıntaş, s. 118-124 (Kitabın içinde yer alan *Çanakkale Raporu*'ndan).

³⁶ Steel-Hart, s. 8.

³⁷ Bayur, III/II, s. 27.

Rus buğdayını İngiltere'ye getirmek ve Rusya'ya ihracatta bulunmak imkânını verir. Böylelikle Rus ticareti yeniden canlandırılabilir. Tuna yolu açılır³⁸.

Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Çanakkale harekâtının başarıya ulaşması durumunda Bulgaristan'la beraber diğer Balkan ülkelerinin de durumlarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalacağını belirtir.

Toplantının sonlarında Churchill, Akdeniz donanmasının başkomutanının başarılı olunacağına inandığını ve üç hafta ile bir ay arasında bir süre istediğini aktarır. Bu harekât için gerekli olan gemilerin Çanakkale'ye doğru yola çıkarıldığını belirtir.

Bütün bu konuşmaların sonunda Savaş Konseyi'nin 28 Ocak toplantısında Amiral Fisher'in muhalefetine rağmen, Çanakkale'ye yalnız denizden savaş gemileriyle saldırma kararı alınmıştır³⁹.

Churchill'in ısrarları sonunda Savaş Konseyi'nin Çanakkale harekâtı hakkında verdiği karardan sonra, 5 Şubat'ta Amiral Carden'a gerekli emirler verilmiş ve harekâta mümkünse iki hafta sonra başlanması istenmiştir.

6 Şubat'ta ise İngiliz Deniz Bakanı, Kraliyet Deniz Tümeni'nden Kraliyet Hafif Deniz Piyadesi'nin iki taburunun Doğu Akdeniz'e gönderilmesini istemiştir. Bu arada Konseyin 16 Şubat'taki toplantısında deniz harekâtı için kara askerinin kullanılıp kullanılmayacağı konusu gündeme gelmiştir. Toplantı sonunda 29. Tümen'in Limni'ye gönderilmesi ve gerekli olursa operasyonlarda kullanılmak üzere hazır tutulması kararı verilmiştir⁴⁰. Bununla birlikte 29. Tümen'in sadece karada alınacak yerlere yerleştirilmesi ve garnizonlarda veya küçük çıkarma gruplarında kullanılması kararlaştırılmıştır⁴¹. Ayrıca bu toplantıda, gerekirse Mısır'dan da boğaz harekâtı için birliklerin gönderilmesi için tedbirlerin alınmasına karar verilmiş ve bu kuvvetler ile deniz piyade taburlarının da deniz saldırısını desteklemeleri yönünde karar alınmıştır⁴².

Aynı gün Tümamiral Rosslyn Wemyss, Kıdemli Deniz Subayı olarak Mondros Valisi tayin edildi. Wemyss, 25 Şubat'ta adaya gelerek Mondros Limanı'nı deniz harekâtında kullanılmak üzere bir üs haline getirmek için çalışmalara başladı. Bu arada Fransızlar da bölgeye, General Albert d'Amade komutasında Doğu Sefer Gücü ismiyle karışık bir tümen göndermeye karar vermiştir. Bir süre sonra bu tümen de Limni adasının Mondros Limanı'na doğru yola çıktı⁴³.

³⁸ William Manchester, *Winston Spencer Churchill, The Last Lion, Visions of Glory, 1874-1932*, New York, 1989, s. 526-527.

³⁹ Bayur, III/II, s. 38-40; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 78.

⁴⁰ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 175.

⁴¹ Steel-Hart, s. 9.

⁴² Bayur, III/II, s. 43.

⁴³ Steel-Hart, s. 9-10.

IV. Çanakkale Cephesi'nin Açılmasının Sebepleri

Çanakkale Boğazı'nın zorlanması İtilaf Devletleri açısından birçok sebebi bulunmaktadır. Bunların birincisi, Çanakkale Boğazı'nın kapalılığı devam ettiği süre içerisinde Rusya'nın tek başına İttifak Devletleri ile barış antlaşması imzalayacağı hakkındaki tehdididir⁴⁴. Bu ihtimal Birinci Dünya Savaşı boyunca, 1917 Bolşevik İhtilali'ne kadar İngiltere ve Fransa'nın en çok korktuğu bir durumdur. Özellikle her iki ülkenin boğazlara ve Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a karşı yürüttüğü harekât esnasında böyle bir tavır değişikliğinin, yani Rusya'nın Almanya veya Avusturya ile bir ateşkes imzalaması, savaş planlarını tamamen değiştirecekti⁴⁵. O nedenle 18 Mart 1915'ten önceki günlerde İngiltere ve Fransa donanması, Çanakkale Boğazı'na yönelik büyük bir harekât hazırlığı içerisinde iken, Rusya'nın boğazlar ve İstanbul hakkındaki tavizini kabul etmek zorunda kalmıştır. Çünkü Rusya'nın bu isteğine olumsuz cevap verilse, İttifak devletleri ile bir barış imzalaması söz konusu olabilecekti. Bu tehlikenin farkında olan İngiltere ve Fransa, istemeyerek da olsa Rusların isteğine 'evet' demiştir. Fakat, İngiltere ve Fransa'nın İstanbul'a ulaştıktan ve işgal ettikten sonra boğazları ve başkenti Ruslara teslim edip etmeyeceği hususu tartışmaya açık bir konudur.

Bilindiği üzere Çanakkale Boğazı'na yönelik harekât devam ederken 4 Mart'ta Ruslar Fransız ve İngiliz elçilerine birer nota vererek⁴⁶, verilen desteğini bir sonucu olarak savaşın bitiminde Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının kendilerine verilmesini istemiştir. Rusların kendilerine verilmesini istediği yerler şunlardır:

"İstanbul şehri, Karadeniz Boğazı'nın batı kıyıları ve Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Midye – Enez hattına kadar Güney Trakya, Karadeniz Boğazı ile Sakarya nehri ve İzmit Körfezi'nde sonradan saptanacak bir nokta arasında kalan Anadolu kıyıları, Marmara Denizi'ndeki adalar ile İmroz (Gökçeada) ve Bozca Adaları"⁴⁷.

Rusya bu isteklerinin kabulü halinde İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki isteklerine olumlu bakacağını belirtmiştir. Bu istekler şu şekilde özetlenebilir:

1- İstanbul, serbest liman konumunda olacak ve ticaret gemileri Boğazlardan serbestçe geçebilecektir.

2- Anadolu ve Arapların yaşadığı bölgelerin geleceği İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılacak bir antlaşma ile belirlenecektir.

3- Kutsal yerler korunacak ve Arabistan'da bağımsız bir Müslüman yönetimi oluşturulacaktır⁴⁸.

⁴⁴ Hariciye Nezareti'nden 11 Mart 1915 tarihinde Başkumandanlık Vekâleti ile Dahiliye Nezareti'ne gönderilen Roma Büyükelçiliği'nin istihbaratını hâvî tezkire, BOA, HR. SYS, 2322/54'ten nakleden *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 35, 42; Mete Tuncoku, s. 31.

⁴⁵ Almanya ile Avusturya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerinde Ruslarla yaptığı pazarlıklar için bkz; Bayur, III/II, s. 128-143.

⁴⁶ Bayur, III/II, s. 112.

⁴⁷ Karal, s. 542.

⁴⁸ Rus hükümetinin kabul ettiği hususlar hakkında geniş bilgi için bkz; Bayur, III/II, s. 118-119.

Görüldüğü üzere İtilaf Devletleri, 1915 yılı başlarında Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu toprakları paylaşmak için aralarında bir anlaşmaya varmış gözükmektedirler.

Fransa 14 Mart'ta kendisi için Suriye, Kilikya ve Filistin'de kararlaştırdığı menfaatlerinin sağlanması şartıyla Rus isteklerini kabul ettiğini belirtmiştir. İsteklerinin kabul edilmesinden sonra Petrograd'daki Fransız Büyükelçisi 10 Nisan'da, İngiltere'nin 12 Mart tarihli cevabına benzer bir cevabı, Rus Dışişleri Bakanı Sazanof'a vermiş ve Boğazların geleceği ile ilgili “sorun” şimdilik halledilmiştir⁴⁹.

Çanakkale Cephesi'nin açılmasında ikinci sebep olarak, diğer tarafsız devletler üzerinde nüfuz elde ederek onların İtilaf safına geçmelerini sağlamak ve özellikle Balkan ülkelerinden Bulgaristan ve Romanya'nın İttifak Devletleri yanında savaşa girmelerini engelleyerek, kendi saflarında yer almalarını sağlamak düşüncesi ifade edilebilir⁵⁰. Savaşın başlarında güçlü bir kara ordusuna sahip olan Almanya'nın, kıta Avrupa'sında Fransa'ya ve İngiltere'ye karşı kısa zamanda üstünlük kuracağı düşüncesi bazı mahfillerde yaygın bir kanaat idi. Ancak, Eylül başındaki Marn Meydan Muharebesi'nde Fransızların Almanları durdurması savaşı Almanları kazanacağı yönünde bazı şüphelerin oluşmasına sebep oldu. Silahlı tarafsızlığını ilan eden İtalya, hangi taraftan daha çok taviz koparabileceğini hesap ederek hareket ediyor, 1915 yılı başında hâlâ tarafsızlığını koruyordu⁵¹. Yunanistan Kralı Konstantin ile Yunan Genelkurmay Başkanlığı savaşa girilmesine karşı çıkarken, Başbakan Venizelos ısrarla İtilaf safında savaşa girmek istiyordu. Bu iç çekişme uzun bir süre devam etmiş, Kralın ölmesinden sonra Yunanistan İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmiştir. Bulgaristan'ın İttifak bloku yanında savaşa girmesi için bir yandan Osmanlı yetkilileri, bir yandan da Alman ve Avusturya yetkilileri telkinde ve baskıda bulunuyordu. Romanya'nın tavrı da belirgin olmamakla birlikte, İtilaf safına daha yakın duruyordu⁵².

1915 yılı başlarında girişilecek büyük bir saldırı ile boğazlar geçilip başkent İstanbul işgal edilirse, Osmanlı Devleti'nin savaşa devam etmesi zorlaşacak, tarafsız durumda bulunan Balkan devletleri de büyük bir zafer kazanmış olan İtilaf Devletleri yanında savaşa girebilecekti. Bu amacın elde edilebilmesi için de ilk olarak Çanakkale Boğazı'nın geçilmesi gerekiyordu.

Üçüncü sebep Osmanlı Devleti'nin başkent İstanbul'u işgal ederek, mağlup etmek ve barış imzalamaya zorlamak olarak ifade edilebilir⁵³. İtilaf Devletleri'nin planlarına göre, eğer boğazlar geçilip İstanbul işgal edilirse, Osmanlı Devleti kısa zamanda savaşın dışında kalarak, barış imzalamak zorunda kalacaktı. Bu durum da İngiltere ve Fransa'nın birçok cepheden asker çekmesine, o birlikleri Avrupa cephelerine kaydırmalarına yol açacak, ayrıca Kafkas

⁴⁹ Bayur, III/II, s. 121; Tuncoku, s. 54.

⁵⁰ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 35, 65; Bayur, III/II, s. 55-57; Tuncoku, s. 31. İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan'ı yanlarına çekebilmek için Makedonya'yı Bulgarlara verdiklerine ve bazı yetkililerini Sofya'ya gönderdiklerine dair bkz; *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 42.

⁵¹ İtalya'nın İtilaf Devletleri safında savaş girmesi hakkında geniş bilgi için bkz; Bayur, III/II, s. 248-277.

⁵² *Çanakkale Muharebeleri* esnasında Bulgaristan ve Romanya'nın savaş karşısındaki durumu hakkında geniş bilgi için bkz; Bayur, III/II, s. 230-248, 467-497.

⁵³ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 35, 42; Karal, s. 434; Tuncoku, s. 31.

Cephesi'nde bulunan Rus birlikleri de Doğu Cephesi'ne yönlendirilebilecekti. Bu şekilde İngiltere, Fransa ve Rusya, birliklerinin büyük bir bölümü ile Almanya, Avusturya-Macaristan kuvvetlerine karşı savaşabilecekti. Bunun sonucunda da savaş İtilaf Devletlerinin lehine sonuçlanacaktı. Bu gayenin elde edilebilmesi için de Osmanlı Devleti'nin savaş dışında kalması gerekiyordu.

Diğer bir sebep de Osmanlı kuvvetlerinin Mısır'a sevkini önlemektir⁵⁴. Çünkü 1880'lerden itibaren Mısır'a yerleşen İngiltere, bu şekilde hem Süveyş Kanalı'nın güvenliğini sağlıyor hem de Hindistan için tehlike oluşturabilecek eylemleri önlemeye çalışıyordu. Bu nedenle Süveyş Kanalı'na yığınak yapmaya başlayan Osmanlı kuvvetleri hem İngilizleri rahatsız ediyor ve hem de onların bazı kuvvetlerini burada tutmalarına sebep oluyordu. Orta Doğu'da zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklar yüzünden kalıcı olmayı amaçlayan ve stratejik önemi yüksek olan Süveyş Kanalı'na kontrolü altında tutmak isteyen İngiltere, bu hedeflerini gerçekleştirmekten alıkoyacak güç olarak Osmanlı Devleti'ni görmekte ve Osmanlı birliklerinin Mısır'ın çevresinde bulunmasından büyük rahatsızlık duymaktaydı.

V. Çanakkale Boğazı'nda Türk Savunma Hattının Oluşturulması

Avrupa'da I. Dünya Savaşı başladığında Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini sağlamakla yükümü idi. 6 Ağustos 1914 tarihinden 25 Mart 1915'e kadar, 9. Piyade Tümeni de emrinde olduğu halde Başkomutanlığa bağlı bulunmaktaydı⁵⁵.

Müstahkem Mevki Komutanlığı, 31 Temmuz 1914'te özel seferberlik emrini birliklerine tebliğ etmiştir. Bu dönemde kara taşıtlarının azlığından dolayı 1. ve 5. ikmal maddelerinin yerlerine ulaştırılmasında deniz araçlarından yararlanılması gerekmekte idi. Ancak, elde sadece Bolayır İstimbotu bulunmaktadır. Bu nedenle hafif filoyu oluşturmak için Draç, Kütahya, Musul ve Akhisar torpidoları Nara kuzeyine gelmişlerdir. Bu gemiler 1 Ağustos'ta da boğaz dışında keşif yapmaya başlamışlardır.

5 Ağustos'ta Burakreis, 8 Ağustos'ta da Gayret-i Vataniye ve Nümune-i Hamiyet muhriplerinin katılımıyla Mevki Komutanlığı'nın filosu, toplamda 2 muhrip, 4 torpidobot ve 1 gambota ulaşmıştır⁵⁶.

Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın seferberlik öncesinde (31 Temmuz 1914) sahip olduğu topçularının durumu şu şekilde idi:

⁵⁴ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 35, 42, 65.

⁵⁵ Muhammet Erat, "Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İaşe Problemi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 1, Mart 2003, ÇOMÜ, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale 2003, s. 115; Murat Karataş, *Haritalarla Çanakkale Savaşları (Osmanlı Kaynaklarına Göre Gelibolu Yarımadası Kuzey Bölgesi Muharebeleri)*, ÇOMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006, s. 5.

⁵⁶ Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/1, s. 86-87.

Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın kuruluşunda bulunan 2. Ağır Topçu Tugayı, ikişer taburlu üç topçu alayından oluşmakta idi. Konuşlanışı şu şekilde idi:

3. Ağır Topçu Alayı

Kepez – Çanakkale Bölgesinde iki taburlu, toplam batarya sayısı 7.

1. Ağır Topçu Taburu

1. Batarya (2 adet 150/40'lık gemi topu) Dardanos Tabya'da, 2. Batarya (2 adet 355/35'lik kızaklı uzun top), 3. Batarya (2 adet 240/35'lik kızaklı uzun top) ve 4. Batarya (4 adet 240/35'lik kızaklı uzun top) Anadolu Hamidiye Tabyası'nda.

2. Ağır Topçu Taburu

5. Batarya (2 adet 75/40 ve 3 adet 57/40'lık gemi topu) Kepez'de, 6. Batarya (2 adet 240/22'lik kızaklı kısa top) ile 7. Batarya (2 adet 260/22'lik, 1 adet 240/22'lik kızaklı kısa top) Anadolu Mecidiye Tabyası'nda.

4. Ağır Topçu Alayı

1. Taburu Bolayır'da, 2. Taburu Havuzlar Kilitbahir bölgesinde, toplam batarya sayısı 8.

1. Ağır Topçu Taburu

Gelibolu Yarımadası'nın en dar yerinde (4.800 m) ve Saroz Körfezi'ne Yıldız Limanı ile Çanakkale Boğazı'nda Bolayır İskeleyi arasında Bolayır mevziinde bulunmaktadır. Kuzeyden güneye doğru uzanan hat üzerinde Yıldız Tabya, Merkez Tabya ve Ay Tabya yer almaktadır.

1. Batarya (3 adet 150/25'lik kızaklı top, 3 adet 90 milimetrelik âdi ateşli Krup topu) Merkez Tabya'da, 2. Batarya (6 adet 87/24'lük mantelli top) Ay Tabya'da, 3. Batarya da (6 adet 87/24'lük mantelli top) Yıldız Tabya'da bulunmaktadır.

2. Ağır Topçu Taburu

4. Batarya (2 adet 240/22'lik, 1 adet 260/22'lik, 1 adet 210/22'lik kızaklı kısa top) Namazgâh Tabya'da, 5. Batarya (4 adet 240/35'lik kızaklı uzun top) Rumeli Mecidiye Tabyası'nda, 6. Batarya 82 adet 355/35'lik kızaklı uzun top) Rumeli Hamidiye Tabyası'nda, 7. Batarya (2 adet 240/35'lik kızaklı uzun top) Namazgâh Tabyası'nda ve 8. Batarya da ((6 adet 87/24'lük mantelli top, 2 adet 65 milimetrelik şili dağ topu) Havuzlar mevkiindedir.

5. Ağır Topçu Alayı

Boğaz girişinde Seddülbahir-Kumkale bölgelerinde bulunan bu alayın batarya sayısı 7'dir.

1. Ağır Topçu Taburu

1. Batarya (2 adet 240/22'lik kızaklı kısa top) ile 2. Batarya (2 adet 280/22'lik, 2 adet 260/22'lik kızaklı kısa top) ve 4. Batarya (6 adet 87/24'lük mantelli top) Seddülbahir Tabyası'nda ve 3. Batarya (2 adet 240/35'lik kızaklı uzun top) ise Ertuğrul Tabyası'ndadır.

2. Ağır Topçu Taburu

5. Batarya (2 adet 240/35'lik top) Orhaniye Tabyası'nda, 6. Batarya (1 adet 260/22'lik, 1 adet 240/22'lik, 1 adet 150/26'lik kızaklı uzun top) ve 7. Batarya (2 adet 280/22'lik, 1 adet 260/22'lik, 1 adet 240/22'lik ve 1 adet 210/22'lik kızaklı kısa top) Kumkale'de bulunuyordu.

Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndaki diğer birliklerin durumu da aşağıdaki gibidir: Kilitbahir, Seddülbahir, Mecidiye, Orhaniye ve Dardanos tabyalarının savunmalarıyla ilgili bir İstihkâm İnşaat Taburu, Haberleşme hizmetlerini yürütmekte olan bir Muhabere Bölüğü, Boğaz'ın mayınlarla savunulmasından sorumlu ve doğrudan Bahriye Nezareti'ne bağlı komutanı Alman Halifax olan bir Mayın Müfrezesi. Bunun da emrinde Selanik Mayın gemisinde kullanılmaya uygun durumda bekleyen 26 adet mayın mevcuttur.

Ayrıca 10 ışıldağa (projektör) sahip bir Işıldak Müfrezesi ki, bunların sadece beşi işler vaziyette idi. Diğerlerinin ya tamire ihtiyacı var ya da kullanılmaz halde idi⁵⁷. Bu sırada Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın bir diğer sıkıntısı yeteri kadar subay ve memur bulunmamasıdır. Bunun giderilmesi için de 3. Kolordu Komutanlığı'ndan yardım istenmiştir.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın 1 Ağustos 1914'teki personel ve taşıt durumu aşağıda tabloda gösterildiği gibidir:

Tablo I. Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın Personel ve Taşıt Durumu (1 Ağustos 1914)⁵⁸

BİRLİKLER	Subay	Sıhhiye Memuru	İmam ve Kâtip	Sanatkâr	ER		TAŞIT	
					Muvazzaf	Yedek	Araba	Hayvan
3.Ağır Topçu Alayı	19	2	4	6	722	80	--	21
4.Ağır Topçu Alayı	13	2	2	2	498	37	--	15
2.Ağır Topçu Alayı								

⁵⁷ Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/I, s. 81-83.

⁵⁸ Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/I, s. 59.

5.Ağır Topçu Alayı	25	4	4	6	593	99	2	28
İstihkâm İnşaat Taburu	18	--	1	1	629	100	1	20
Telgraf (Muharebe) Bölüğü	4	--	--	--	65	58	--	17
Cephane Depo Müfrezesi	2	--	--	--	73	52	1	3
TOPLAM	81	8	11	15	2580	426	4	104

Bu arada 16 Ağustos 1914'te Soğanlıdere ağzında mayın hattını korumak için bir batarya kurulmuştur. Dardanos Bataryası, İstanbul'dan gönderilen üç topla birlikte 2 Ekim'de beş toplu olarak ateşe hazır hale getirilmiştir. 16 Ağustos'ta Yıldız ve Nara tabyalarında görevlendirilmek üzere 4 subayla 135 er gelmiş ve bataryalar ateşe hazır hale getirilmiştir. Aynı gün bir deniz uçağı Müstahkem Mevki Komutanlığı emrine verilmiştir.

17 Ağustos'ta Mevki Komutanlığı'nın seferberlik durumuna göre personel ve taşıt durumu şu şekilde artmıştır: Subay 105, sıhhiye memuru 8, imam ve kâtip 10, sanatkâr 18, muvazzaf er 2633, ihtiyat er 2058, araba 4, hayvan 196. Bu hazırlıklar sonucunda ağır topçu alaylarının asıl kuruluşlarına göre seferberlik kadroları, savaşa hazır bir duruma getirilmiştir⁵⁹.

Bu arada 3 Ağustos'ta Nusret Mayın Gemisi tarafından 2. Mayın Hattı'nın oluşturulmasıyla Çanakkale Boğazı'na mayın döşemeye başlayan Türk tarafı, bu işi Eylül ayı sonlarında tamamlanmıştır. Bu çerçevede 6 Ağustos'ta Nusret 26 mayınla 1. Mayın Hattı'nı da oluşturmuştur⁶⁰. 15 Ağustos'ta Soğanlıdere ağzıyla, Kepez Feneri doğrultusunda 3. Mayın Hattı oluşturulmuştur. 24 Eylül'de de İtibah Mayın Gemisi tarafından 4. Mayın Hattı, 3.'sünün güneyinde buna paralel olarak döşenmiştir. Eylül ayı sonlarında Başkomutanlığın emri doğrultusunda Anadolu Hamidiye ve Namazgâh Tabyaları arasına 5. Mayın Hattı kurulmuş ve Boğaz içindeki mayın geçitleri de kapatılmıştır.

9 Kasım 1914'te 3. Mayın Hattı'nı desteklemek için bu hattın kuzeyinde ve paralel olarak 6. Mayın hattı kuruldu. Bu arada Müttefik Filosu'nun Boğaz dışındaki hareketliğinin artması

⁵⁹ Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/I, s. 58-61.

⁶⁰ Nazmi, Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922), s. 15.

üzerine Kepez-Soğanlı arasında Nusret Mayın Gemisi tarafından Kepez hizasında 17 Aralık'ta 7. Mayın Hattı kuruldu⁶¹.

Bunun ardından yine Nusret Mayın Gemisi tarafından, Boğaz'ın batı kıyısından başlayarak, 5. Mayın hattı ile 45°'lik bir açıyla doğu-güney yönünde 8. Mayın Hattı oluşturulmuştur.

29/30 Aralık gecesi yine Nusret tarafından, 2. ve 8. Mayın hatları arasında 2. Mayın hattı ile 45°'lik bir açı oluşturacak biçimde doğu-güney doğrultusunda 9. Mayın hattı döşenmiştir. Bu mayın hatlarının dışında Boğaz'da denizaltıların geçmesini engellemek için torpido istasyonları ile birlikte ağlar da kullanılmıştır⁶².

Daha sonraki günlerde Çanakkale Boğazı'na yeni mayın hatlarının da döşenmesiyle Mart 1915'te mayın hattı 11, toplam mayın sayısı da 344 olmuştur⁶³.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı emrindeki topların durumuna bakacak olursak şu tablo ortaya çıkmaktadır: Türklerin elinde bulunan toplar, 30-40 yıl önce dışarıdan alınarak tabyalara yerleştirilen toplardır. 22'lik 7.000-8.000 metre uzunluğundaki toplar karışık olarak dizilmişlerdir. İtici güç olarak karabarut kullanılmaktadır. 355/35 ve 240/35'lik toplarda ise dumansız barut hartucu az bulunmaktadır. Karabarut kullanılan topların bazı olumsuz tarafları vardı. Her atımdan sonra topu temizlemek gerekiyor ve atıştan sonra karabarut dumanı uzun süre hedefin görülmesine engel oluyor, bu şekilde topçuların atış hızları azalıyordu.

Boğaz savunma hattının en güçlü topları ise 16.900 ve 14.800 metre menzili olan 355/35 ve 240/35'lik toplardı. Ancak bunlardan da sadece 5 tane 355/35'lik ve 17 tane 240/35'lik top vardı.

Bunun yanı sıra Türk topçusunda cephane de bol miktarda değildi. Topların taşınması ve doldurulması insan gücüyle yapılıyordu. Bu durum atış hızını azaltmakta idi. Diğer taraftan Müttefik donanmasında ise durum farklıydı. Çünkü gemilerdeki toplar, hidrolik donatımla geniş ölçüde ve büyük büyütücü dürbünlü nişangâh ile donatılmış, atış hızı yüksek olan toplardır. Ayrıca cephane bol olduğu için herhangi bir sınırlama yoktu ve cephane mekanik olarak taşınıp dolduruluyordu. İngiliz ve Fransız topçularında –Türk topçusunda olmayan- çağa uygun mesafe ölçme aletleri mevcuttu.

Her iki taraf arasındaki güç dengesini bir örnekle şu şekilde ifade edebiliriz: Queen Elizabeth gemisi bordasındaki toplarla bir anda yapılan bir atışta, mermi ağırlığı 7.442 kg olurken, en iyi istihkâmlardan biri olan Hamidiye Tabyası'ndan yapılan bir atışta, mermi ağırlığı 800 kg oluyordu⁶⁴.

Çanakkale Boğazı'nın savunulması hakkında 2 Ağustos 1914 tarihine kadar bir harekât planı yapılmamıştır. 2 Ağustos ve 7 Ekim tarihlerinde Çanakkale Mevkii Müstahkem Komutanı

⁶¹ Nazmi, s. 26-27.

⁶² Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/I, s. 93-95; Nazmi, s.29.

⁶³ Robert Rhodes James, *Gallipoli*, Londra, 1956, s. 15. Cemalettin Taşkıran, mayın sayısının Nusret'in döktüğü ile birlikte 406 olduğunu belirtmektedir. Bkz; *Ana Ben Ölmedim*, İstanbul, 2001, s. 21.

⁶⁴ Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/I, s. 80-81.

Cevat (Çobanlı) Paşa, iki plan hazırlayarak Başkomutanlık'a göndermiştir. Ancak, 22 Ekim 1914'te Başkomutanlık, Müstahkem Komutanlığı'ndan savunma konusunda yeni bir plan yapılmasını istemiştir. Ayrıca bugünkü direktifte, Başkomutanlık Delegesi Korgeneral Merten başkanlığında, Yarbay Wossidlo ve Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı'ndan oluşacak olan bir komisyon tarafından, savunmanın nasıl yapılacağını belirten bir yönergenin de hazırlanması istenmiştir. 8 Kasım'da hazırlanarak Başkomutanlık'a gönderilen savunma planı şu hususları içermekte idi:

Çanakkale Boğazı dört ayrı bölgeye ayrılmıştır;

Birinci Bölge (Giriş Bölgesi-Medhal)

Komutanı: 5. Ağır Topçu Alay Komutanı.

Birlikleri: 5. Ağır Topçu Alayı, Yenişehir (Orhaniye) ve Seddülbahir tabyalarının yakın savunması için birer piyade bölüğü, üç ışıldak (projektör).

Görevi: Müttefik donanmasının Boğaz'ın girişinden geçmesini engellemek.

İkinci Bölge (Obüs Bölgesi)

Komutanı: Yarbay Verle.

Birlikleri: 8. Ağır Topçu Alayı, Bağımsız Ağır Nümune Topçu Taburu, bir ışıldak (projektör).

Görevi: Giriş bölgesinden geçen Müttefik donanmasının, Merkez Tabyalarının büyük toplarının ateşlerinden etkilenmeden Erenköy Koyu (Karanlık Liman)'nda demirlemesi ve bu bölgeyi üs yaparak atışlarda bulunmasını engellemektir. Donanmanın hareket şekline göre, obüs bataryalarının nasıl hareket etmesi gerektiği de planda belirtilmiştir.

Üçüncü Bölge (Kepez – Soğanlı Bölgesi)

Bu bölge iki gruba ayrılmıştır.

Kepez Grubu

Komutanı: Yüzbaşı Mithat

Birlikleri: 3. Ağır Topçu Alayı, 2. Ağır Topçu Taburu'nun 2. Ağır Bataryası (Dardanos), 5. Batarya, 9. Batarya, bir obüs takımı ve iki ışıldak.

Havuzlar ve Soğanlı Grubu

Komutanı: Binbaşı Hasan

Birlikleri: 4. Ağır Topçu Alayı, 2. Ağır Topçu Taburu, 8. Batarya, bir havan bataryası ve bir ışıldak.

Üçüncü Bölgenin Görevi: Mayın hatlarını koruyan ve daha çok küçük çaplı toplardan oluşan set bataryalarının görevi, mayınların toplanmasına ve patlatılmasına engel olmaktır. Donanma, mayınları zararsız hale getirmek için, mayın arama-tarama gemileriyle arama yapmak isteyecek ve savaş esnasında görüldüğü gibi mayın muhripleriyle mayın hatlarında geçit açmak isteyecektir.

Savunma planında, mayın arama yöntemlerine ve set bataryalarıyla bunlara yardımcı olacak topçuların nasıl hareket etmeleri gerektiğine de ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Dördüncü Bölge (Çanakkale-Kilitbahir Bölgesi)

Bu bölge de iki gruba ayrılmıştır.

Çanakkale Grubu

Komutanı: Yarbay Zeki

Birlikleri: Nara, Mecidiye, Çimenlik ve Hamidiye tabyalarındaki bataryalar ve iki ışıldak.

Kilitbahir Grubu

Komutanı: Binbaşı Kemal

Birlikleri: Değirmenburnu, Namazgâh, Hamidiye, Mecidiye ve Yıldız Tabyaları'ndaki topçu birlikleri ile bir ışıldak.

Çanakkale-Kilitbahir Bölgesinin Görevi: Bu merkez bölge, Müttefik donanmasının Marmara Denizi'ne girmesine engel olmakla görevli en etkili savaş gücüne sahip Anadolu Hamidiye Tabyası ile Kilitbahir tabyalar grubunun olduğu yerdir. Bu tabyalar grubunun kuzeyinde Anadolu Mecidiye, Nara ve Değirmenburnu Tabyaları mevcuttu⁶⁵.

3 Kasım saldırısından sonra büyük bir hazırlığa girişen Türk tarafı, eksik gördüğü bölgelere yeni toplar yerleştirmiş ve bölgeye yeni birlikler getirmiştir. Bu amaçla Hadımköy'den 120/30'luk Topçu Taburu Çanakkale'ye getirilmiştir. 10 Ocak 1915'te İstanbul'dan Çanakkale'ye gelen (37, 47 ve 75'er mm'lik) 16 gemi topu 4. Ağır Topçu Alay bölgesinde Baykuş, Soğanlıdere ve Kumburnu civarına konuşlandırılmıştır. Erenköy ve Tengerdere'deki obüs bataryalardan biri Halileli'ne, diğeri de Hisarlık'a yerleştirilmiştir. Dardanos'ta bulunan 120/11,6'lık Obüs Takımı, Menderes Bölgesi Komutanlığı'na verilmiştir⁶⁶.

Bu arada Şubat 1915'te Başkomutanlık Vekâleti'nden Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın ihtiyacı olan bir adet 24'lük ve bir adet de 30'luk Helyosta (Pırıldak) ile 1 adet 30'luk santral, 2 adet 5'lit santral, 1 adet beşli numarator, 6 manyetolu telefon, 2 km bronz tel ve 2 sahra telefonu gönderilmiştir⁶⁷.

⁶⁵ Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/I, s. 44-47.

⁶⁶ Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/I, s. 104-105.

⁶⁷ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, C. X, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1985, s. 188.

Bu arada Müstahkem Mevki için iâşe durumunun hiç de iyi olmadığı görülmektedir. Çünkü Müstahkem Mevki Komutanlığı için 14 Şubat'ta bir aylık, 9. Tümen için ise 25 günlük yiyecek stoku kalmıştır. Bu nedenle olsa gerek Başkomutanlık, 19 Şubat'ta yayınladığı bir genelge ile üç ay yetecek kadar yiyeceğin depo edilmesini emretmiştir. Bunun üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı 25 Şubat 1915'te kendi birlikleriyle 9. Tümen için, Boğaz'ın doğu ve batısındaki savunma mevzilerinde üç aylık yiyeceğin ve gerekli araç-gerecin depo edilmesi emrini vermiştir⁶⁸.

VI. İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Boğazı'na 19 Şubat 1915'ten Önceki Saldırıları

Çanakkale Boğazı önündeki İtilaf Devletleri donanmasının hareketliliği kasım ve aralık aylarında da devam etmiştir. Hatta bazı denizaltılar boğazı geçmeye çalışmış ve Türk tarafı da buna karşılık tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu çerçevede Fransız denizaltısı Saphir 15 Ocak 1915'te boğazı geçmek istemiş ve Türk gemileri (Ferman, İsa Reis ve Nusret) tarafından batırılmıştır⁶⁹. Ancak, denizaltıyı batıran Türk askeri mürettebattan bazılarının kurtarılmasına da yardımcı olmuştur⁷⁰.

Bu arada boğaz girişinde olduğu gibi, 11 Şubat 1915'te ilk defa Saroz Körfezi'ne bir İngiliz torpidosunun gelerek keşif yaptığı görülmüştür⁷¹.

Çanakkale Boğazı çevresindeki İtilaf donanmasının bu hareketliliği, Türk yetkililer tarafından yakından takip edilmiş ve gemilerin nereye, ne zaman geldikleri, hangi manevraları yaptıkları üst makamlara zamanında bildirilmiştir. Türk tarafı bu hareketliliğin sonunda büyük bir harekâtın geleceğini tahmin etmekte ve muhtemel bir saldırıya karşı tedbirlerini almaktaydı.

Çanakkale Boğazı'na saldıracak donanmanın komutanı olan Amiral Carden'e verilen yönergede bu saldırının ilk amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

1. Çanakkale dışında bulunan 4 tabyanın (Ertuğrul, Seddülbahir, Kumkale ve Orhaniye) tahribi.
2. Boğazın girişinde bulunan mayınların toplattırılması.
3. Çanakkale'ye kadar olan tabyaların tahrip edilmesi.
4. Kilitbahir (Namazgâh, Mecidiye ve Hamidiye) ve Çanakkale bölgesindeki (Çimenlik, Mecidiye ve Hamidiye) tabyaların susturulması.
5. Çanakkale'nin kuzeyindeki tabyaların tahrip edilmesi ve mayın hatlarının toplattırılması.
6. Müttefik donanmasının Boğaz'dan geçerek Marmara Denizi'ne girmesi⁷².

⁶⁸ Muhammet Erat, "Çanakkale Muharebelerinde...", s. 117.

⁶⁹ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/1, s. 105; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/3, s. 510; Nazmi, s. 33.

⁷⁰ *Çanakkale Muharebeleri – I*, s. 11-14.; Joseph Pomiankowski, s. 101-102.

⁷¹ *Çanakkale Muharebeleri – I*, s. 15.

⁷² *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/1, s. 47-48.

7. Başkent İstanbul'a karşı bir gösteride bulunulması⁷³.

VII. 19 Şubat 1915 Saldırısı

Müttefiklerin saldırısından önce Boğaz'ın her iki yakasındaki bataryalar gelen toplarla birlikte daha da güçlü bir hale kavuşmuştur. Gemilerden sökülerek getirilen ve Dardanos bataryasına, Soğanlıdere'ye, Baykuştepe'ye, Mesudiye bataryasının yakınına ve Akyarlar'a yerleştirilen toplarla birlikte her iki yakadaki topların sayısı 135'e ulaşmıştır. İlave edilen toplarla Dardanos bataryası en güçlü tabya haline gelmiştir⁷⁴.

19 Şubat saldırısı öncesinde Müttefik Filosu'nun sahip olduğu gemilerin, üç tümenenden oluştuğu görülmektedir. 1. ve 2. Tümenler İngiliz gemilerinden, 3. Tümen ise Fransız gemilerinden meydana geliyordu.

1. Tümen'de Inflexible, Agamemnon, Queen Elizabeth; 2. Tümen'de Vengeance, Albion, Cornwallis, Irrestible, Triumph; 3. Fransız Tümeni'nde ise Suffren, Bouvet, Gaulois ve Charlemagne gemileri bulunuyordu.

Inflexible Amiral Carden'in, Vengeance Amiral de Robeck'in ve Suffren de Amiral Guepratt'ın sancak gemileri idi.

Müttefik Filosu'nda yukarıda belirtilen savaş gemilerinin dışında daha birçok gemi mevcuttu. İngilizlerin gemi sayısı 15'i muharebe gemisi, 4'ü hafif kruvazör, 1 depo gemisi, 6 uçak mevcutlu 1 uçak gemisi, 16 muhrip, 5 denizaltı, 7 mayın arama-tarama gemisi olmak üzere toplam 49 idi.

Fransızların gemi sayısı da 5'i muharebe gemisi, 1'i uçak gemisi, 6'sı muhrip, 2'si denizaltı olmak üzere toplam 13 idi.

Bu filoya sahip olan Müttefik donanması hedefini gerçekleştirmek için şubat ayı ortalarında harekete geçmiştir. Bu amaçla Boğaz'ın dışında hazırlıklarını tamamlayan İtilaf Devletleri donanmasından iki torpido 19 Şubat 1915 günü Saat 09.51'de⁷⁵ yaklaşık 11.000 metreden Corwallis, Orhaniye; Saat. 10.01'de Triumph, Ertuğrul ve Saat.10.32'de Suffren, Kumkale Tabyalarına ateş açmaya başlamıştır. Bu ilk atışta başarılı olunmuştur. Türk tabyalarının hedefi dışında olan Müttefik filosu neredeyse dakikada bir mermi atış yapmaktadır. Türk Tabyalarının karşılık vermediğinin görülmesi üzerine Inflexible da ilk önce 14:00 metreden Ertuğrul Tabyası'nı, başarılı olamayınca 2.300 metre daha yaklaşarak Saat 12:00'de bir kez daha bombardıman etmiştir. Başarılı olması üzerine Saat 13:00'te Seddülbahir Tabyası'nı bombalamaya başlamıştır. Ancak Anadolu yakasındaki tabyaların fazla zarar görmemesi üzerine Amiral Carden, öğleden sonra kısa mesafeden atış yapılması ve giriş kısmına doğru mayınların aranılıp temizlenmesi emrini vermiştir. Öğleden sonra ise

⁷³ Ahmet Altıntaş-Zeynep Altıntaş, s. 11; Bayur, III/II, s. 61-62; Karatay, s. 179.

⁷⁴ Boğaz tahkimatı hakkında geniş bilgi için bkz; Burhan Sayılır, "Nedenleri ve Sonuçları ile Çanakkale Savaşı", *Orman Mühendisliği Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart 2005.

⁷⁵ William Manchester, s. 533; Moorehead, s. 46.

Inflexible, Seddülbahir'den 10.000 metre uzaklıkta demirleyerek beş mermi atmış, tabyadan karşılık gelmeyince, diğer gemiler de Boğaz'a doğru ilerlemeye başlamışlardır. Aynı şekilde Kumkale'ye ateş açarak yaklaştırmaya başlayan Suffren'e de bataryalardan karşılık verilmiyordu. Amiral Guepratte, Suffren'in bombardımana başlaması üzerine Vengeance ve Cornwallis'in kıyıya yaklaşımlarını istemiştir⁷⁶. Bunun üzerine Cornwallis ile Vengeance 8.000 (7,315,20 metre) ile 5.000 yarda (4,572 metre) kadar istihkâmlara yaklaşmıştır⁷⁷. Bu iki gemi Kumkale ve Seddülbahir bataryalarından sonra Orhaniye ve Ertuğrul bataryalarına yönelmiştir. Bütün bu bombardıman üzerine bataryalardan bir cevap verilmemesi ve toz-duman bulutlarından bir şeyin görülmemesi üzerine Müttefikler, Türk topçularının büyük zarar gördüğünü sanmıştır. Bu sırada Vengeance, Çanakkale Boğazı'na doğru süratle yol alırken, menzile girdiği için Orhaniye ve Ertuğrul bataryaları tarafından çapraz ateşe alınmıştır. Bunun üzerine Vengeance ile beraber Bouvet ve Cornwallis de aşırma hareketiyle karşılık vermiştir. Diğer taraftan Suffren, Karayel'e doğru ilerlerken Ertuğrul Bataryası tarafından hedef alınarak ateş açılmıştır.

Bu yaklaşma sonucunda gemiler hedefe girdikleri için Türk topçularının ateşi altında kalmışlardır. Orhaniye bataryasının Bouvet, Vengeance ve Cornwallis gemilerine açtığı ateş oldukça hasar vermiş, Vengeance'nin sereni kırılmış, donatımı önemli ölçüde zarar görmüştür⁷⁸.

Amiral Carden bu duruma hemen müdahale ederek, Inflexible gemisinin Saat 17.15'te Orhaniye bataryasına ateş açmasını istemiş, Agamemnon'a da Cornwallis'e yardım etmesi emrini vermiştir. Bunun üzerine sahneye çıkan Agamemnon, Orhaniye ve Ertuğrul bataryalarını bombalamaya başlamıştır. Amiral Carden, görüş mesafesinin uygun olmaması üzerine Saat 17.30'da harekâta son vermiş ve Müttefik donanması Boğaz önlerinden geri çekilmiştir⁷⁹.

Yedi buçuk saat süren bu bombalama esnasında 1.000'den fazla top mermisi⁸⁰ kullanıldıysa da önemli bir başarı elde edilememiştir. Bu saldırısı sırasında Türk savunma hattının karşı koyması üzerine İtilaf donanmasından üç zırhlı gemi zarar görmüş ve bu mukavemet karşısında donanma geri çekilmek zorunda kalmıştır⁸¹. Türk tarafında 2'si subay 4 şehit verilmiş, 11 er yaralanmıştır. 2 top kullanılamaz hale gelmiştir. Bir topun ön tekerlekleri zarar görmüş, kundak ve kızağında hasar oluşmuştur. Seddülbahir ve Kumkale tabyalarında, rampa ve döşemeler zarar görmüş, özellikle Kumkale daha çok tahrip edilmiştir. Genel olarak

⁷⁶ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 115-116.

⁷⁷ Bu saldırı esnasında Cornwallis zırhlısında topçu subayı olarak görev yapan Yüzbaşı Harry Minchin, büyükbabasına yazdığı mektupta saldırı hakkında şunları kaydetmektedir: “.... Biz hemen onu (Vengeance) desteklemeye koştuk ve gemideki bütün toplarla kaleye ateşe başladık. Her top yaklaşık olarak dakikada iki mermi atıyordu. Bir numaralı tabya bir taş, duman, alev ve toz yığını halinde havaya uçtu. Ondan sonra başka bir tabyadan üzerimize ateş başlayınca hemen o yana döndük ve yaşamım boyunca bu kadar eğlendiğimi hatırlamıyorum. Birkaç kere çok yaklaştıysa da biz hiç isabet almadık. Ateş hızımız onları şaşırtmış olmalıydı. İnsanın çevresine dakikada 1500 kilo mermi yağması epey sinir bozucu olmalı”. Bkz; Steel-Hart, s. 10-11.

⁷⁸ Emin Ali, “Çanakkale'ye Düşman...”, s. 11-13.

⁷⁹ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 117; Karal, s. 435; Emrullah Nutku, s. 20-21.

⁸⁰ Aziz Kaylan, s. 54.

⁸¹ *Çanakkale Muharebeleri – I*, s. 16-18.

tabyaların mazgalları, bonetleri, siper ve şivlerinin bazı kısımları önemli ölçüde zarar görmüştür.

19 Şubat saldırısının büyüklüğüne, kullanılan cephanenin ve gemilerin çokluğuna, uzun bir süre bombardımanın sürmesine rağmen Türk tarafının kaybı büyük olmamıştır. Ancak, giriş kısmındaki tabyaların yandan ateş altına alındıklarında hasar gördükleri anlaşılmış olduğundan bunun için tedbir alınması gereği ortaya çıkmıştır⁸².

VIII. 25-26-27 Şubat 1915 Saldırıları

19 Şubat 1915 saldırısından sonra boğazın girişindeki tabyaları susturmak için İtilaf Devletleri donanması bir hafta dolmadan bir kez daha büyük bir saldırı gerçekleştirmiştir. Aslında Müttefik Filo Komutanı Amiral Carden, 20 Şubat'ta saldırıya devam etmek istiyordu. Ancak hava şartlarının uygun olmaması dolayısıyla harekât üç gece sonraya ertelendi. Birleşik Filo'nun bu şekilde saldırıya ara vermesi, Türk tarafına kendilerini toparlama ve kaleler ile tabyalardaki hasarı giderme imkânı verdi⁸³.

Çanakkale Boğazı'na ikinci büyük saldırı Müttefiklerin hazırlıklarını tamamlaması ve hava şartlarının elverişli olması üzerine 25 Şubat'ta gerçekleşmiştir. Bu saldırıda hedeflenen amaç, 19 Şubat saldırısında tahrip edilemeyen giriş kısmındaki tabyaların tamamının tesirsiz hale getirilerek, Carden planının birinci aşamasını gerçekleştirmektir.

On iki savaş gemisi⁸⁴ ile sabah saatlerinden akşam saat 17.30'a kadar İtilaf donanmasının bombardımanı devam etmiştir. İlk taarruz Amiral de Robeck'in sancak gemisi olan Vengeance ve Cornwallis ile yapılmıştır. Daha sonra Agamemnon, Queen Elizabeth, Irresistible ve Gaulois devreye girerek Ertuğrul, Seddülbahir, Kumkale ve Orhaniye Tabyalarını bombalamaya başlamıştır. Saat 10.13'te Queen Elizabeth, Helles burnu fenerinden 10.600 metre uzaklıktan Seddülbahir Tabyası'nı ateş altına almıştır. Bu sırada Ertuğrul ve Orhaniye bataryaları, Müttefik gemilerinin yoğun ateşi ve mesafenin uzaklığından dolayı karşılık veremediler. Ancak, Saat 10.17'de Ertuğrul bataryası Agamemnon'a karşılık vermeye başladı. Agamemnon da buna cevap verdi. Bataryanın ateşi 15 dakika sürmesine rağmen, zor durumda kalan Agamemnon oradan hemen uzaklaşmak zorunda kaldı. Çünkü 10 dakikada yedi isabet almış, 8 personelinin kaybetmiş ve geminin bazı kısımlarında hasar oluşmuştu⁸⁵.

⁸² *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 118. Bu saldırıda fazla bir kaybın olmadığı (bir subay ve bir asker şehit, bir asker de hafif yaralı) yönündeki bilgi için Bkz; *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 36-37. Bu belgede ayrıca, İngiliz ve Fransızların attıkları mermi sayısının, yukarıdakinden farklı olarak altı yüz olduğu belirtilmektedir. Türk tarafının kaybı konusunda Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne gönderilen yazıda ise sadece bir askerin hafifçe bacağından yaralandığı kaydedilmiştir. Bkz; a.g.e., s. 16. Ş. Çamoğlu, bir subay şehit, erlerden 4 şehit, 11 yaralı olduğunu kaydetmektedir. Bkz; Ş. Çamoğlu, *Çanakkale Boğazı*, s. 89. Nazmi Bey, 83 şehitten bahsetmektedir. Bkz; s. 39.

⁸³ Steel-Hart, s. 11.

⁸⁴ Karal, s. 435.

⁸⁵ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 18, Emin Ali, s. 14-16.

Harekâtı yöneten Carden, Agamemnon'un yerine Queen Elizabeth'i görevlendirdi. Bu arada Ertuğrul bataryasının Dublin kruvazörünü hedef alması ve hasar vermesi üzerine Carden, Dublin'e uzaklaşması emrini vermiştir.

Saat 10:45'te Ertuğrul bataryası bu kez ateşini Gaulois'e yönlendirmiştir. Zor durumda kalan Gaulois demirini bırakarak tehlikeli bölgeden hızlı bir şekilde uzaklaşmıştır. Ancak Queen Elizabeth'in Saat 11:45'ten sonra Ertuğrul Tabyası'nı hedef alması ve isabet kaydettirmesi üzerine bataryanın birinci topunun nişan düzeneği bozulmuş, tabya hasar görmüştür. Öğle üzeri bu isabetli atışlar üzerine bataryalar ateş edememiştir.

Bu durumu yakından takip eden Carden, 12:45'te Vengeance, Cornwallis gemilerine Boğaz girişine doğru ilerlemeleri emrini vermiştir. Bu gemilerin Orhaniye ve Ertuğrul bataryalarını ateş altına almaları sonucunda diğer gemiler de ateşe başlamıştır. Bu iki bataryadan karşılık verilemediği gibi Seddülbahir ve Kumkale bataryalarından da ancak dörder mermi atılabilmektedir. Gemilerin bu etkili atışları sonucunda iki top isabet almış, Seddülbahir'de yangın çıkmış, Orhaniye bataryasındaki birinci top toprak altında kalmış, ikinci topun nişanı ile arka tekerlekleri zarar görmüş ve cephanelik tahrip olmuştur. Müttefik gemileri bu son bombardımanından sonra Boğaz girişinden yavaş yavaş uzaklaşmışlar ve ateşlerini kesmişlerdir.

İngilizlerin yaptığı keşif sonucunda özellikle Anadolu yakasındaki bataryalar oldukça zarar görmüştür. Bu nedenle Carden, saldırının ikinci aşamasını başlatmış ve Orhaniye ile Kumkale üzerine ateşin yoğunlaşması emrini vermiştir. Saat 14:10'da Suffren, 8.200 metreden 15 dakika Orhaniye bataryasını bombalamıştır. Yarım saat sonra Ateş Kumkale Tabyası'na yönlendirilmiş ve 2.700 metre kadar kıyıya yaklaşmıştır. Bu arada Charlemange de Kumkale Tabyası'nı uzun süre bombalamıştır. Bu bombardıman sırasında ortaya çıkan tablo bataryaların tamamen susturulduğu yönündedir. Amiral Carden, bataryalardan herhangi bir karşılık gelmediğini görünce, Albion ve Triumph gemilerini Boğaz'dan içeri sokmuş ve yakın mesafeden tabyaları bombalamıştır. Bunun üzerine Seddülbahir'deki bir havan bataryası bazı atışlarda bulunduyorsa da gemiler, menzil dışında kaldığından ateşini kesmek zorunda kalmıştır. Orhaniye Tabyası da bir topunun zarar görmesi sonucunda ateş açamamıştır. Bunun sonucunda Boğaz'a giren gemiler, diğer tabyaları da bombalamaya başlamış ve başarılı da olmuşlardır.

Saat 16:00'da Albion, Triumph ve Vengeance gemilerinin koruması altında mayın arama-tarama gemileri boğazın giriş kısmındaki mayınları etkisiz hale getirmek için çalışmalara başlamıştır. Diğer gemiler ise Bozcaada'daki üslerine geri dönmüştür.

25 Şubat saldırısı Müttefik donanması için büyük kazanç sağlamıştır. İngiliz ve Fransız komutanlar, bu harekât sonunda elde edilen başarıdan büyük memnuniyet duymuşlar ve bu düşüncelerini Londra ve Paris'e de hemen iletmışlerdir. Çünkü Boğaz girişindeki tabyaların susturulması⁸⁶ Müttefik donanmasına adeta Boğaz'ın girişini açmış oluyordu.

Gerçekten de 25 Şubat saldırısı, 19 Şubat'a göre daha iyi düzenlenmişti. Gemilerin belli bir bataryaya ateşini yoğunlaştırması, Türk savunma hattına oldukça zarar vermişti. Queen

⁸⁶ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, X, s. 201; Joseph Pomiankowski, s. 103.

Elizabeth ve Agamemnon'un Ertuğrul bataryasına yönelttikleri ateş, tahrip olmasına neden olmuştur. Orhaniye bataryası ancak bir mermi atabilmiştir. Ertuğrul bataryası o kadar büyük ateş altında kalmasına rağmen tahrip edilinceye kadar büyük bir başarı göstererek, 74 atış yapmış ve sekiz isabet kaydetmiştir⁸⁷.

25 Şubat'ta gerçekleştirilen bu saldırı, hem daha çok gemi ile gerçekleştirilmiş, hem de aralıksız şekilde, daha uzun bir süre içerisinde tabyalar bombalanmıştır. Bu saldırı esnasında Ertuğrul'un yanı sıra Orhaniye ve Seddülbahir tabyaları da önemli ölçüde zarar görmüştür⁸⁸. Dört top etkisiz hale getirilmiş, tabyalar tahrip edilmiş ve boğazın medhal kısmı mayınlardan temizlenmiştir⁸⁹. 25 Şubat'taki saldırıda Türk tarafında beş şehit ve on dört yaralı vardır.

Bu saldırının hemen ertesi günü (26 Şubat) kalabalık bir şekilde gelen İtilaf donanması (on iki mayın arama gemisi, üç torpido ve dört zırhlı) yine boğazın giriş kısmında iken batarya mevzilerini aramaya başlamıştır. Anadolu Hamidiye tabyasından 19 kilometre uzaktan atış yapan savaş gemilerinden Albion ve Triumph, Dardanos bataryasına da zarar vermişlerdir⁹⁰. 26 Şubat'ta batarya ve tabyalara fazla zarar veremeyen İtilaf donanması, Anadolu obüs bataryalarının da cevap vermesiyle yavaş yavaş boğaz dışına çıkmıştır⁹¹. Fakat bugünkü saldırı esnasında Müttefik Filo karaya asker çıkarak Kumkale ve Seddülbahir'deki bataryaları tahrip etmeye çalışmıştır⁹². Hatta 27 Şubat'ta Seddülbahir'e ikinci bir çıkarma daha yapılmıştır⁹³.

IX. 18 Mart 1915'ten Önce Boğaz'a Yapılan Saldırıları

Şubat ayı sonlarında Çanakkale Boğazı'na Müttefik Filosu'nun saldırıları devam ederken, Londra'da da farklı gelişmeler oluyordu. 19 Şubat'ta Kitchener, daha önce gönderilmesi kararlaştırılan 29. Tümen'i Limni'ye göndermekten vazgeçmiş, bu Tümen'in Batı Cephesi'nden alınamayacağını belirtmiştir. O'na göre Boğaz bölgesine Mısır'da eğitim görmekte olan Avustralya ve Yeni Zelanda birlikleri gönderilebilirdi. Bu görüş doğrultusunda Churchill'in karşı koymasına rağmen Kitchener, 20 Şubat'ta Mısır'daki birliklerin komutanı Sir John Maxwell'e, mümkün olduğu kadar çok sayıda Avustralya ve Yeni Zelanda askerini Mondros'a gönderme emrini verdi. Bunun üzerine Maxwell, nakliye gemilerini hazırlayarak 3. Avustralya Tugayı'nı Ege'ye doğru yola çıkardı.

1 Mart'ta Boğaz bölgesine gelen Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerinin komutanı Sir William Birdwood, ertesi gün Amiral Carden'le görüştü. Bu arada Churchill'den filonun 16 Mart'tan sonra Boğazı geçip Marmara'ya gireceğine dair güvence alan Kitchener, uzun yıllardır yakından tanıdığı Birdwood'a tedbirli olmasını tavsiye etmiş ve emir almadan büyük bir

⁸⁷ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 122-126; Ş. Çamoğlu, *Çanakkale Boğazı...*, s. 91.

⁸⁸ Ahmet Altıntaş, *Belgelerle Çanakkale Savaşları*, ÇOMÜ, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yay., Çanakkale, 1997, s. 37.

⁸⁹ Steel-Hart, s. 11.

⁹⁰ Nazmi, s. 41.

⁹¹ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 19.

⁹² *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 131-132.

⁹³ Steel-Hart, s. 13; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 138.

çıkarmaya teşebbüs etmemesini hatırlatmıştır. Kısa zamanda boğaza saldırının başarıya ulaşip ulaşamayacağını kavrayan Birdwood, Kitchener'a gönderdiği telgrafta, deniz kuvvetlerinin tek başına boğazı aşamayacaklarını belirtmiştir⁹⁴.

İtilaf donanması bu iki önemli saldırıdan sonraki günlerde de Çanakkale Boğazı'nı tarassut etmeye devam etmiş ve zaman zaman da tabyalara ateş de açmıştır. 18 Mart 1915'teki büyük saldırıya kadar geçecek süre içerisinde Türk tabya ve bataryalarını taciz etmeye devam etmiştir. Ayrıca boğazın içerisine yerleştirilen mayınların temizlenmesi için de zaman zaman mayın arama gemilerini savaş gemileri eşliğinde iç kısımlara sokmaya teşebbüs etmiştir.

Bu amaçla 1 Mart'ta arkalarında üç büyük gemi bulunan dört torpidosu boğazın giriş kısmını gözetlemiştir. Ancak öğleden sonra bu gözetleme saldırıya dönüşmüştür. Önce Seddülbahir'e ateş açılmıştır. Sonra arkalarında mayın arama gemileri olduğu halde beş savaş gemisi Erenköy ve Halileli karşılarındaki obüs bataryalarını bombalamaya başlamıştır⁹⁵. Donanmanın bu saldırısı sırasında Türk mevzilerine hasar verilememiştir, aksine bataryalardan atılan yedi merminin gemilere isabet etmesi üzerine donanma geri çekilmek zorunda kalmıştır⁹⁶. Bu arada aynı gün, daha önce yapılması kararlaştırılan, fakat hava şartlarının elverişli olmaması nedeniyle ertelenen çıkarma Kumkale'ye gerçekleştirilmiştir. Buraya çıkan birlikler, tabyadaki dokuz toptan yedisinin bombardımandan zarar görmediğini, sadece birisinin tahrip edildiğini tesbit etmişlerdir⁹⁷. 50 kişilik deniz piyadesinin yardımıyla Kumkale'ye çıkan tahrip müfrezesi, 25 Şubat'ta kullanılmaz hale getirilen 6 top ve 4 nordanfille bir ışıldağı tahrip etmiştir. Türk tarafında 5 er şehit olmuş, 8 er ise yaralanmıştır⁹⁸.

2 Mart'ta boğazın giriş kısmından içerilere girmek isteyen torpido ve mayın arama gemilerine karşı Baykuş ve Dardanos bataryalarından ateş edilmiştir. Gemiler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Öğleden sonra ise iki zırhlı giriş kısmında tesbit edilmiş ve diğer iki zırhlı (Canopus ve Swiftsure) da Kerevizdere ile Domuzdere arasına gelerek Dardanos bataryasına üç saat boyunca ateş açmıştır. Bir süre sonra bu iki zırhlı atış bölgesine girdiğinden Dardanos'tan ve obüs bataryalarından karşılık görünce geri çekilmek zorunda kalmıştır⁹⁹.

Bu arada Saroz Körfezi'nde de İtilaf donanmasına ait gemilerin bazı faaliyetleri dikkat çekmektedir. 2 Mart 1915'te bir zırhlı ve bir nakliye gemisi Despot Limanı önüne gelerek, denize bir-iki sandal indirmiş ve bazı askerleri Despot Limanı'yla doğusundaki Kömürcü Limanı'na çıkarmaya çalışmıştır. Bu keşif koluna karşı konulması ve mümkün olduğu takdirde ele geçirilmesi emredilmiştir. Ayrıca aynı gün Gelibolu'nun kuzey-batısında bulunan Yeniköy civarında 15 savaş gemisiyle beş istimbet ve üç ganbotla bir zırhlı Yıldız Tabyası yakınında

⁹⁴ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 176; Steel-Hart, s. 12-13; Bayur, III/II, s. 65; Moorehead, s. 69-70.

⁹⁵ Liman von Sanders, s. 74.

⁹⁶ *Çanakkale Muharebeleri – I*, s. 21, 38; Nazmi, s. 42.

⁹⁷ Steel-Hart, s. 13.

⁹⁸ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 140.

⁹⁹ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 141; Nazmi, s. 42.

görülmüştür. Aynı gün öğleden sonra dört zırhlı ve beş torpido Bolayır savunma hattına ateş açmıştır¹⁰⁰.

Saroz Körfezi'ndeki İtilaf donanmasının faaliyeti öğleden sonra da devam etmiştir. Bu çerçevede Saat 14.45'te başlayarak Amiral Guepratte Tümeni'nden dört Fransız zırhlısı 55 dakika Bolayır'a, Yıldız Tabya'ya ve zaman zaman da Kavak Köprüsü'ne ateş etmiştir. Bu bombardıman tabyaya az miktarda zarar verebilmiştir. Akşam üzeri zırhlı gemiler çekilmiş ise de torpidolar kalmıştır. Diğer taraftan iki zırhlı Saz Limanı karşısına gelmiş ve sahile bazı mermiler attıktan sonra Saroz Körfezi'ne girmiştir¹⁰¹.

Aynı gün boğazın girişinde bulunan zırhlı ve torpidolar, yarım saat boyunca bataryalara ateş açmıştır¹⁰².

3 Mart 1915'te İtilaf donanması boğaz içerisindeki mayın hattına yaklaşmak isteyince Baykuş bataryalarından karşılık görmüştür. Bu arada Tenger'de bulunan obüs bataryalarından kaçmaya çalışan zırhlılardan ikisi Dardanos'a ateş açmış ise de herhangi bir zarar verememiştir. Öğle üzeri ise boğazın her iki yakasında bulunan bataryalara, Kepez, Soğanlı sırtlarına ve Halilili sırtlarına ateş açılmıştır.

Bu arada Seddülbahir ve Kumkale de bombalanmış, bazı kayıklarla sahile asker çıkarmaya teşebbüs edilmiştir. Bu amaçla üç zırhlı koruması altında Seddülbahir'e on iki sandal yaklaşmış ve asker karaya çıkmak istemiştir. Ancak Türk birliklerinin karşı koyması üzerine bir başarı elde edilememiş ve geri çekilmek zorunda kalınmıştır¹⁰³. Bugünkü bombardıman esnasında Türk tarafında 1 er şehit olmuş, 2 er yaralanmıştır¹⁰⁴.

Görüldüğü üzere İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan donanmanın Çanakkale Boğazı'nı zorlaması 18 Mart saldırısından önceki günlerde fasılasız bir şekilde devam etmiştir. Bu zorlama zaman zaman boğaz içerisine girilerek iç kısımlardaki bataryaların bombalanması ve mayın hatlarının temizlenmeye çalışılması şeklinde olduğu gibi, bazen de bombardımandan sonra Gelibolu Yarımadası'nın güney ucuna (Seddülbahir) veya Anadolu yakasının kıyı kesimine (Kumkale) asker çıkarmak şeklinde de olabiliyordu. Yukarıda ifade edildiği gibi İtilaf kuvvetleri zaman zaman Seddülbahir'e çıkmak istemiştir. 4 Mart 1915'te bu amaçla beş zırhlı ve yedi torpido desteği ile üç büyük sandal Seddülbahir İskeleyi'ne yanaşmış ve sahile 60 kadar asker çıkmıştır. Ancak birlikler obüs bataryasının cevap vermesi, özellikle 9. Tümen 27. Alay 10. Bölük'ten Mustafa oğlu Mehmed Çavuş'un komutası altında ve kale içerisindeki yarım takım askerin süngü hücumu üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır. İki taraf arasında üç saat süren şiddetli bir çarpışma olmuştur¹⁰⁵. Hatta Mehmed Çavuş tüfeğinin mekanizması

¹⁰⁰ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 22-23, 39.

¹⁰¹ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 142.

¹⁰² *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 23-24, 39; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 44-145.

¹⁰³ Nazmi, s. 42; *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 25-26.

¹⁰⁴ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 145.

¹⁰⁵ Harp Tarihi Arşivi No: 6/1666, Dosya No: 201-H'den aktaran Karatay, s. 160.

bozulduğu için karaya çıkan askerlerin üzerine “kaya parçalara atarak” saldırmıştır. Bu çarpışmalar esnasında Türk tarafından dört şehit verilmiş ve 14 asker de yaralanmıştır¹⁰⁶.

İtilaf donanması bir yandan Seddülbahir’e asker çıkarmaya çalışırken, diğer taraftan Kumkale’ye de asker çıkarmaya teşebbüs etmiştir. Kumkale’ye çıkarma 4 Mart 1915’te Yarbay Godfrey Matthews’un komutanlığında Plymouth Taburu tarafından saat 9:00’da başlamıştır. Ancak, güneye doğru ilerlemek isteyen İngiliz askerleri Türk savunması karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. İngilizler bu arada Kumkale’ye çıkarttığı birlikleri, gemilerden ateş açarak desteklemeye ve korumaya çalışmıştır. Ancak Seddülbahir’de olduğu gibi Kumkale’de de güçlü Türk savunması buna izin vermemiştir. Plymouth Taburu bu çarpışmalar sonucunda 3 ölü, 25 yaralı ve 4 kayıp vermiştir¹⁰⁷.

Seddülbahir’e çıkmak isteyen İtilaf askerlerine karşı göstermiş olduğu kahramanlıktan dolayı Mustafa oğlu Mehmed Çavuş’un bu fedakârâne gayreti, kısa zamanda her yerde duyulmuş ve herkes tarafından takdir edilmiştir. Bu arada yazar ve gazeteci Mehmet Zeki Bey, milli tarihe bir kahramanlık sayfası ilave eden Mehmed Çavuş’a karşı “vatan ve milletini seven her ferd gibi mütehassis olduğu hissiyat-ı şükraneyi bilfiil ibraz etmek emeliyle” kendisine hediye edilmek üzere 10 Osmanlı Lirası teberru’ etmiştir. Bu takdîrkâr hareket sonunda hediye edilen para Mehmed Çavuş’a ulaştırılmak üzere komutanlığa gönderilmiştir¹⁰⁸.

Müttefik kuvvetler Seddülbahir ve Kumkale’ye asker çıkarmaya teşebbüs ettiği zaman Mustafa Kemal Paşa, 19. Tümen Komutanı olarak Gelibolu Yarımadası’nda Maydos (Eceabat) Mıntıkası’nda görevli idi. Seddülbahir’e çıkarma teşebbüsü yapıldığı gün, Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa ve Sahil Müfettişi Usedom Paşa ile birlikte Rumeli sahil bataryalarını yerinde incelemişti. Eceabat’a geldiği esnada Seddülbahir’e Müttefik askerinin çıktığı haber verilince, hemen bölgeye gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa, gidinceye kadar karaya çıkmak isteyen birlikleri Türk kuvvetleri bölgeden uzaklaştırmıştı. Mustafa Kemal Paşa yaralıları dolaşırken karşılaştığı Mehmet Çavuş hakkında hatıratına şu ifadeleri kaydetmişti: “Gece karanlıkta yaralıları dolaştığım sırada Mehmet Çavuş namında birinin düşmana hücum esnasında elindeki silahının gayr-i kabil-i istifade bir hale gelmesinden, hücumla taşla devam ettiğini anladığımdan, teşvik-i emsale bâdi olacağı mülâhazasıyla derhal orada merkurumun nişanla taltifini arz ve istirham eyledim (Bilâhere pek ziyade şöhret olan Mehmet Çavuş budur)”¹⁰⁹.

4 Mart’ta Seddülbahir¹¹⁰ ve Kumkale’ye yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan bu çıkarmalar, Müttefikler nezdinde olumsuz bir hava doğurmuştur. Bu yüzden 25 Nisan’a kadar bir daha karaya asker çıkarma girişiminde bulunulmamıştır. Diğer taraftan bu başarısızlık Türk

¹⁰⁶ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 27; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 146. Türk tarafının kaybının 16 şehit, biri subay olmak üzere 45 yaralıdan ibaret olduğu hakkında bilgi için bkz; s. 148.

¹⁰⁷ Steel-Hart, s. 13. İngilizlerin Seddülbahir’de 3 ölü, 1 yaralı, Kumkale’de 17 ölü (subay, astsubay ve er) 24 yaralı ve 3 kayıp verdiği hakkında bilgi için bkz; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 148; Nazmi, s. 43.

¹⁰⁸ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 34.

¹⁰⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Yay. Haz., Uluğ İğdemir, Ankara 1968, s. 6-7.

¹¹⁰ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 147.

tarafının moral açıdan daha iyi bir duruma gelmesine neden olmuş ve topçuların kendine güvenini sağlamıştır.

Bu arada 3 Mart'ta Selanik Başşehbenderliği, Osmanlı Başkomutanlığı'na gönderdiği bir telgrafta, Çanakkale Boğazı'nın bir ay içerisinde zorlanabileceğinin hesaplandığını belirtmiş ve İngiltere ile Fransa askerlerinden oluşan bir kuvvetin karaya çıkarılabileceği yönünde bazı önemli kaynaklardan haber alındığını bildirmiştir. Başşehbenderlik ayrıca bu amaçla seçilmiş bazı birliklerin İngiltere'de eğitim gördüğü, Mart sonuna doğru veya Nisan başlarında bu birliklerin Mısır'a gönderileceğinin haber alındığını kaydetmiştir¹¹¹.

Roma Ataşemiliteri de 4 Mart'ta, İngiliz Başbakanı'nın Parlamento'da, Çanakkale'ye taarruzun gerek askerî ve gerek siyasî amacının iyiden iyiye hazırlandığını belirttiğini bildirmiştir¹¹². Roma Ataşemiliteri sonraki günlerde de Paris'ten alınan bir bilgiye dayanarak, Çanakkale için hazırlanan İngiliz ve Fransız kuvvetinin 50.000 kişiden olduğunu haber vermiştir¹¹³.

Savunma hattına fazla zarar veremeyen ve bataryalardan oldukça yara alan Müttefik donanması, 4 Mart saldırısından sonra daha etkili olabilmek için farklı bir yöntem uygulamaya başlamıştır. Şimdiye kadar yapılan saldırı düzeni fazla bir ilerleme kaydettileriyordu. Çünkü savaş gemileri boğazın iç kısımlarına doğru ilerledikçe seyyar bataryaların açık hedefi haline geliyor ve hasar görüyordu ve bu bataryalar hareket kabiliyetine sahip olduğu için yerleri tesbit edilip imha edilemiyordu. Bunun üzerine gemilerin sabit bir yerden aşırma atışlar yaparak Türk bataryalarına zarar vermesi yoluna gidilmiştir. Bu amaçla 5 Mart günü Saroz Körfezi'nde Kumtepe Koyu (Kabatepe) civarına demirleyen Queen Elizabeth, aşırma atışlar yaparak Kilitbahir bölgesini bombalamıştır¹¹⁴. Bu atışlar esnasında Mecidiye Kışlası kısmen zarar görmüştür¹¹⁵. Aynı gün öğleden sonra da bu uzaktan aşırma atışlar devam etmiş, bu kez Namazgâh Tabyası'ndaki bir topun döşemesi tahrip edilmiştir. İngiliz gemisi bu bombardımanda 34'lük toplarla¹¹⁶ 36 mermi atmıştır. Bu bombalama esnasında Çanakkale'deki bazı evler de zarar görmüştür. Ancak insan kaybı söz konusu değildir.

Öğleden sonra Vekimot (Weymouth?) Kruvazörü Bolayır savunma hattı üzerinde bulunan Merkez Tabya'ya ve Ay Tabya'ya dokuz mermi atmıştır. Merkez Tabyası'nda bir koğuşun çatısı zarar görmüş, ancak insan kaybı olmamıştır. Kruvazör gece Bakla Burnu'nda demirlemiş, Eksamil, Korudağ, Bolayır taraflarını projektörüyle aydınlatmıştır. Kumtepe Koyu'ndan Kilitbahir bölgesine aşırma atışlar gerçekleştiren Queen Elizabeth'e taciz ateşinde

¹¹¹ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 25.

¹¹² *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 26.

¹¹³ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 28.

¹¹⁴ Nazmi, s. 43; Robert Rhodes James, s. 47; Bayur, III/II, s. 64-65.

¹¹⁵ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 150-151.

¹¹⁶ Steel-Hart ise bu saldırıda 15 inçlik (38 santimetrelilik) topların kullanıldığını belirtmektedir. Bkz; s. 13.

bulunan bataryaya ateş edilmiş ise de bir zarar olmamıştır. Bu arada bir dretnot, kruvazör, dört torpido ve bir tayyare gemisi Kumtepe Koyu'nda kalmaya devam etmiştir¹¹⁷.

Queen Elizabeth bu bombardımanı ertesi gün de tekrarlamıştır. Birkaç günden beri devam eden bu ağır bombardımandan sonra Boğaz'ın iç kısımlarındaki tabyaların etkisiz hale geldiğini düşünen Müttefikler, bazı gemilerini içeriye sokmaktan çekinmemişlerdir¹¹⁸. Bu rahatlıkla 8 Mart'ta Queen Elizabeth Boğaz'a girip tabyalara doğrudan doğruya ateşe başlayınca, Türk topçuları sanki günlerce bombalanmamış gibi karşılık vermeye başlamıştır. Ortaya çıkan gerçek, daha önce yapılan bombardımanın sanılanın aksine büyük bir hasar vermediği idi¹¹⁹.

9 Mart 1915'te İtilaf donanmasına ait üç zırhlı Seddülbahir'deki siperleri aralıklı bir şekilde bombardıman etmiştir. Ancak ciddi bir hasar söz konusu değildir. Bu arada havanın sisli olmasından faydalanarak torpil hattına yaklaşmak isteyen mayın arama gemileri, bataryaların atışları sonucunda bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmıştır¹²⁰.

Ertesi gün ise iki zırhlı Kumkale ve Seddülbahir mevzilerini uzun bir süre bombardıman etmiş, fakat herhangi bir zarar verilememiştir¹²¹.

Bu arada Müttefikler bir yandan tabya ve bataryaları susturmaya çalışırken, diğer taraftan da Boğaz içerisindeki mayınları temizlemeye çalışmışlardır. Ancak, bu mayın arama-tarama faaliyeti gündüz yapıldığından sahildeki seyyar bataryalar buna izin vermemekte ve gemilere çok zarar vermektedir. Bu nedenle mayın arama-tarama işinin gece yapılmasına karar verilmiştir¹²². Bu amaçla 11/12 Mart gecesi bir kruvazör ve torpidolarının koruması altında birçok mayın arama-tarama gemisi, boğaz içerisindeki mayın hattına yaklaşmak istemiştir. Ancak, bataryalardan açılan şiddetli top ateşleriyle bazı gemiler batmış, diğerleri de geri çekilmek zorunda kalmıştır¹²³.

13 Mart'ta Saros Körfezi'nde bulunan bir kruvazör Merkez Tabya'ya altı mermi atmış ve Yıldız Limanı'nda karaya çekilen 5-F sandalına dört mermi atarak tahrip etmiştir. Körfezde bulunan dört zırhlıdan biri, öğleden sonra Merkez Tabya yakınına 150 mermi atmış ise de bir zarar verememiştir. Bu bombardımandan sonra tabyadan atılan mermiler üzerine gemiler sahilden uzaklaşmıştır.

Aynı gün altı İngiliz zırhlısı boğazın girişinde görülmüş ve bir ara İntepe'ye beş-on mermi atmıştır. Bu arada birkaç denizaltı da boğazın giriş kısmı ile Kepez arasında görülmüştür¹²⁴.

13/14 Mart gecesi bir kruvazör, birçok torpido ve mayın arama gemisi iki defa mayın hattına karşı teşebbüste bulunmuştur. Birince teşebbüs 15 dakika, ikinci teşebbüs bir saat

¹¹⁷ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 29. Genelkurmay, Bolayır'a bombardıman yapan geminin Dartmouth olduğunu kaydetmektedir. Bkz; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 152.

¹¹⁸ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 153-154.

¹¹⁹ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 156-158; Steel-Hart, s. 13.

¹²⁰ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 32-33, 40; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 158-159; Nazmi, s. 44.

¹²¹ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 160-161; *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 32-33.

¹²² Ahmet Altıntaş-Zeynep Altıntaş, s. 22.

¹²³ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 41; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 162-163; Steel-Hart, s. 13-14.

¹²⁴ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 164-165.

sürmüştür. Bataryalardan açılan ateş sonucu kruvazör üç isabet almış ve bazı mayın arama gemilerinde hasar oluşmuştur. Sabahleyin Karanlık Liman'da su yüzeyinde bazı mayınların görülmesi, birinci mayın hattında tahribatın yapıldığını göstermektedir.

14 Mart günü Cornwallis giriş kısmından Seddülbahir ve Kumkale'ye etkisiz bazı atışlarda bulunmuştur¹²⁵.

Saroz Körfezi'nde bulunan iki kruvazörden biri, Bolayır civarındaki sahte bataryaya yirmi kadar mermi atmıştır¹²⁶.

Yaklaşık bir aylık süre içerisinde önemli artış gösteren bu bombardıman ve taciz ateşi ile tarassut, Türk yetkilileri tarafından yakın bir gelecekte büyük bir saldırının habercisi olarak değerlendirilmekte idi. Bu nedenle boğazın böyle büyük bir saldırıya karşı korunması için gerekli önlemler hızla alınmaya devam edilmiştir. Bu arada Şubat ayı sonlarında ve Mart ayı başlarında gerçekleşen saldırılara Türk tabya ve bataryalarının gösterdiği mukavemet ve karşı koyuş, yetkililer tarafından takdirle karşılanmış, övgüye layık bulunmuştur¹²⁷.

Türk yetkililer tarafından takdirle karşılanan bu savunma sonunda İtilaf donanması gerçekten büyük hasar görmüştür. Mart ayı başına kadar donanmadan yedi gemi, Türk tabya ve bataryalarının karşı koymaları sonucunda önemli ölçüde zarar görmüştür. Bu başarılı savunma karşısında yüzlerce asker yaralanmıştır. İtilaf donanması bu yaralıların ancak bir kısmını Kanada Fransız hastahane gemisiyle Yunanistan'ın Pire limanına götürebilmiştir. Hasar gören gemiler arasında Gaulois, Agamemnon¹²⁸, Lord Nelson ve Suffren gemileri de yer almaktadır. İtilaf donanması bu kaybindan dolayı saldırılarına bir süre ara vermek zorunda kalmıştır¹²⁹.

Çanakkale Boğazı'nda ciddi bir başarı elde edilememesine rağmen önemli miktarlarda kayıpların verilmesi, İngiltere'de kaygıya neden olmuştur. Özellikle mayın arama-tarama faaliyetlerindeki başarısızlık ve bu esnada seyyar bataryalara hedef olunarak kayıpların verilmesi, özellikle Churchill nezdinde tenkit konusu olmuştur. Bu amaçla Churchill, 13 Mart'ta Amiral Carden'e "özel ve gizli" bir telgraf göndermiş ve mayın aramanın can kaybına neden olmayan ateş karşısında niçin aksadığını anlamadığını belirtmiştir. Churchill, bu telgrafında ayrıca mayınların temizlenmesinde verilen 200-300 kaybın küçük bir bedel olduğunu ve bu işin can ve tekne kaybına bakılmadan bir an önce yapılmasının iyi olacağını kaydetmiştir¹³⁰.

¹²⁵ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 41-43; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 166.

¹²⁶ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 43; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 167.

¹²⁷ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 32.

¹²⁸ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 42.

¹²⁹ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 35-36. Pire Deniz Ataşesi Kemal Bey'in Atina Büyükelçisi Galip Bey vasıtasıyla Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, limana gelen gemilerde 300 yaralı olduğunu, son bombardımanlarda kaybın "hayli mühim olduğunu", yaralıların daha çok olduğunu, ancak bu kadarının hastahane gemisine konulabildiğini belirtmektedir. Bkz; s. 36.

¹³⁰ Moorehead, s. 50.

Diğer taraftan daha önce 29. Tümen'i Çanakkale'ye göndermekten vazgeçen Kitchener'in tekrar fikir değiştirdiği görülmektedir. 10 Mart'taki Savaş Konseyi toplantısında bu görüşünü açıklayan Kitchener, 29. Tümen'in gönderilmesini istediğini belirtmiştir¹³¹.

Bu arada d'Amade'nin Doğu Sefer Gücü'nün başına atanması üzerine¹³² İngilizler daha üst mertebede bir komutanı bölgeye göndermek durumunda kalmışlardır. Aslında Birdwood en üst komutan olmayı bekliyordu. Ancak, Kitchener, 11 Mart'ta Savaş Bakanlığı'na Merkezi Kuvvetler Komutanı olan General Sir Ian Hamilton'u Çanakkale Boğazı'na girişilecek büyük harekât için en üst komutan olarak atadığını bildirdi¹³³. Ertesi gün, Hamilton Kitchener'la görüştü ve yeni görevi tebliğ edildi. Hamilton ve kurmayları en kısa sürede Doğu Akdeniz'e ulaşabilmek için hemen yola çıktılar. Hamilton ve kurmay heyeti Doğu Akdeniz Filosu'nun üstlendiği Bozcaada'ya 17 Mart akşamı ulaşabildiler¹³⁴.

X. 18 Mart 1915 Saldırısı ve Kazanılan Zafer

13 Mart'ta Akdeniz Sefer Gücü'nün üst rütbeli subaylarının toplantısına Carden'in vekili Koramiral de Robeck başkanlık etmişti. Toplantıda donanma ile Boğazın nasıl zorlanacağı fikri ele alındı. Albion gemisinin topçu subayı Yarbay Gibson'a göre, toplantıya katılan hemen hemen herkes Boğazı zorlayarak geçmenin çılgınlık olduğunu biliyordu. Gibson'a göre, Boğaz'ın en dar yeri mutlaka mayınlanmış olmalıydı. Bombardımanın savunma hattını susturduğu, fakat toplara önemli bir zarar vermediği açıkça görülmüştü. Çünkü topçular ateş altında rahatlıkla saklanabiliyorlardı. O'na göre Amiral de Robeck'in Boğaz harekâtını düşünmesi siyasetçilerin büyük baskısının sonucu idi. Mart ayı başlarına kadar yapılan saldırılar herhalde Carden'de Boğazı sadece donanma ile geçme ihtimalini zayıflatmış olsa gerek, 16 Mart'ta rahatsızlanmıştır. Bunun üzerine Londra, Carden'i görevden almış yerine vekili John de Robeck'i getirmiştir¹³⁵.

Mart ayı ortasında İtilaf Donanması bütün hazırlıklarını tamamlamış ve büyük saldırı için artık gün saymaya başlamıştı. Bu arada Müttefikler, geceleri boğaz içerisindeki mayın hatlarının temizlenmesi için büyük gayret gösteriyor, gündüzleri de tabya ve bataryalara taciz ateşinde bulunuyordu. Amiral de Robeck'e, Boğaz'ın en dar yerine kadar olan bölgenin yedi kilometre yakınına kadar mayınların temizlendiği yönünde rapor verildi. O yüzden donanma Kepez-Soğanlı hattına kadar rahat sokulup manevra yapabilecekti. Ancak Nusret Mayın gemisinin, gemilerin manevra yapabileceği alana, Karanlık Liman açıklarına (Erenköy Koyu) bir mayın hattı döşemesi bu planları bozacaktı¹³⁶.

¹³¹ Bayur, III/II, s. 67; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 176-177; Moorehead, s. 70.

¹³² General de Amade emrindeki Fransız Doğu Sefer Kuvveti, 11 Mart'ta Bizerte'den hareket etmiş ve 15 Mart'ta Mondros Limanı'na gelmişti. Bkz; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 178.

¹³³ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 178; Karal, s. 436.

¹³⁴ Steel-Hart, s. 14-15.

¹³⁵ Steel-Hart, s. 16; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 178-179; Moorehead, s. 51-52; Karal, s. 436; Karatay, s. 180.

¹³⁶ Steel-Hart, s. 17.

Boğaz önünde büyük bir saldırı için hazırlık yapmakta olan Carden, Deniz Bakanlığı'na “çetin ve kesin davranma zamanının geldiği konusunda” hemfikir olduğunu, Marmara'ya geçtiği anda bağlantıyı sağlamak için geride askerî faaliyetlerin başlaması gerektiğini, bu geçiş esnasında büyük kayıplar olabileceğini, bu yüzden yedek savaş gemilerinin hazır tutulması gerektiğini belirtmiş ve mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde yedek cephane istemiştir.

Bakanlık 15 Mart'ta Amiral Carden'e, harekât esnasında Mondros'ta 59.000 askerin bulunabileceğini, ayrıca 18.000 kişilik 29. Tümen'in 2 Nisan'dan sonra bölgeye varabileceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Deniz Bakanlığı Carden'e Boğaz harekâtının nasıl yapılması gerektiği hakkında şu hususları hatırlatmıştır: Çanakkale ve Kilitbahir hattındaki tabyaları yakından bombalamak için mayınları tahrip edip güvenilir bir yol açmak. Bu işi yapacak olan mayın arama-tarama gemilerini donanma toplarıyla korumak. Bu yapıldıktan sonra merkez tabyaları yakından bombalayıp tahrip etmek ve bu şekilde Boğaz'ın her iki yakasında bulunan tabya ve bataryaları bombalayarak ilerlemek¹³⁷.

14 Mart ile 17 Mart arasında da müttefik donanmasının bazı savaş gemileri, boğazın giriş ve iç kısımlarındaki bataryaları bombalamış ve mayın arama-tarama gemileriyle giriş kısmından Karanlık Liman'a kadar olan bölgede mayın arama faaliyetlerini sürdürmüştür¹³⁸.

26 Şubat'tan 17 Mart'a kadar geçen süre içerisinde Müttefik donanmasının Boğaz'ın iç kısımlarında hemen hemen her gün, gece gündüz sürdürdüğü saldırılar, Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa'yı yeni bazı tedbirler almaya zorlamıştır. Cevat Paşa, bu saldırılar esnasında zaman buldukça bombardımanın etkisini azaltmak için gerekli tedbirleri almaya çalışmış, ancak bunlar yeterli olmamıştır.

18 Mart büyük deniz taarruzundan önce Cevat Paşa, Başkomutanlığın isteği doğrultusunda, Boğaz bölgesindeki bazı birlikleri iç kısımlara kaydirmiş, yeni gelen birlikleri de boğazın her iki yakasına yerleştirmeye gayret etmiştir. Ayrıca emrindeki bütün birliklere, gerek Müttefik donanmasının geceleri tabyalara yapacağı baskınlara karşı alınacak tedbirleri; gerekse mayın hatlarına karşı yapılan arama-tarama etkinliğini engellemek için 2. Ağır Topçu Tugay Komutanlığı'na da gerekli emir ve talimatları göndermiştir.

Bu arada Boğaz'a karadan da bir çıkarma yapma ihtimali üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın komuta ettiği 19. Tümen'e, Morto Limanı, Seddülbahir-Ertuğrul Tabya arasındaki tabyalar içinde ve Tekke burnunda piyade mevzilerinin hazırlanmasını bildirmiştir. Ayrıca Cevat Paşa, Harap Tabya tahkimatının güçlendirilmesini istemiş, uygun yerlere konuşlandırılacak obüs, sahra ve dağ bataryalarıyla, Boğaz'ın giriş kısımlarında ve çıkarma yapılabilecek yerlerde gerekli tedbirler alınmasını da ilgili tümene emretmiştir.

Bu hazırlıklar esnasında Nusret Mayın Gemisi de 7/8 Mart gecesı Çimenlik Kalesi önünden ayrılmış ve Erenköy Koyu'na Saat 05:00'ten itibaren 100 metre aralıklarla 26 adet

¹³⁷ Bayur, III/II, s. 68.

¹³⁸ 18 Mart saldırısından önceki günlerdeki askeri faaliyetler hakkında geniş bilgi için bkz; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 166-170.

karbonik mayın dökmüştür. Mayın aralıkları 100 ile 150 metre, su yüzeyinden derinlikleri 4,5 metredir¹³⁹.

17 Mart 1915'te Queen Elizabeth gemisinde, donanma tarafından Boğaz'a yalnız denizden yöneltilecek saldırı konusunda bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Müttefik Filo Komutanı De Robeck, Kurmay Başkanı Keyes, Limni Üs Komutanı Wemyss, Fransız Filo Komutanı Guepratte ve Akdeniz Sefer Kuvveti Komutanı Hamilton ile Fransız Doğu Sefer Kuvveti Komutanı De Amade katılmıştır. Toplantıda 18 Mart'ta yapılacak taarruzun nasıl bir plan dâhilinde yapılacağı kararlaştırılmıştır.

Müttefikler bu şekilde saldırı için bütün hazırlıkları tamamlamak üzere iken, Türk tarafı da gerekli önlemlerini almaktadır. 18 Mart saldırısından önce Çanakkale Boğazı'nın savunmasından sorumlu olan Cevat Paşa komutasındaki Müstahkem Mevki Komutanlığı, doğrudan doğruya Başkomutanlığa bağlı idi ve şu birliklerden oluşuyordu: 2. Ağır Topçu Tugayı (3., 4. Ağır Topçu Alayları); Erenköy Ağır Topçu Bölge Komutanlığı (8. Ağır Topçu Alayı, 3. Nümune Ağır Topçu ve 4. Muhasara Topçu Taburları) 9. ve 11. Piyade Tümenleriyle, Müstahkem Mevki bağlıları (ikişer istihkâm inşaat ve amele taburu, birer istihkâm, muhabere bölüğü ile uçak, ışıldak ve cephane depo birlikleri. Ayrıca 3. Kolordu kuruluşunda olup, Eceabat'ta genel ihtiyatta bulunan Kurmay Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk) komutasındaki 19. Tümen de emrinde idi¹⁴⁰.

18 Mart Saldırısını yönetecek olan İngiliz Amiral de Robeck Müttefik donanmasının başında bulunuyordu. Donanma ikisi İngiliz ve bir de Fransız olmak üzere, 3 deniz tümeninden meydana geliyordu. Donanmanın Kurmay Başkanı Komodor Roger Keyes'dir.

Amiral de Robeck'in komutası altında bulunan 1. Tümen donanmanın en güçlü gemileri olan Queen Elizabeth, Agamemnon, Lord Nelson savaş gemileriyle, Inflexible muharebe kruvazöründen oluşmaktaydı.

2. Tümen'in komutanı Albay Hayes Sadler'dir. İngiliz Ocean, Irresistible, Albion, Vengeance, Swiftsur, Majestic, Canopus ve Cornwallis gemilerinden meydana gelmişti.

3. Tümen'in komutanı Fransız Amiral Guepratte idi. Fransız Suffren, Bouvet, Gaulois ve Charlemagne gemileri ile İngiliz Triumph ve Prince George muharebe gemilerinden oluşmaktaydı.

Bu kuvvetlerin yanı sıra kara kuvvetleri de hazır edilmişti. Herhangi bir durum karşısında kullanılabilecekti¹⁴¹.

17/18 Mart gecesi İngiliz Mayın tarama filosu Akyarlar'la Kepez Körfezi arasındaki alanı taramış ve 18 Mart sabahı vermiş olduğu raporda bölgenin mayınsız olduğunu belirtmiştir¹⁴².

¹³⁹ Nazmi, s. 44; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 170-173; Emrullah Nutku, s. 23-24.

¹⁴⁰ Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın 18 Mart taarruzundan önce almış olduğu düzen hakkında bilgi için bkz; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 180-187; Şükrü Erkal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi Deniz Harekâtı (Boğazın Zorlanması)", *Çanakkale Muharebeleri 75'nci Yıl Armağanı*, Ankara 1990, s. 54-55.

¹⁴¹ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 188-192.

¹⁴² Steel-Hart, s. 17.

Aynı şekilde Fransız mayın arama-tarama filosu da Akıarlar'a kadar olan bölgenin mayından temizlenmiş olduğunu bildirmiştir.

Müttefik donanmasının büyük bir hazırlık içinde olduğunu değişik kaynaklardan öğrenen Albay Cevat Bey (Paşa), Bozcaada'da savaş gemilerinin toplanmakta olduğuna dair de bazı haberler almıştı. Ayrıca 18 Mart sabahı bir keşif uçağı Bozcaada'da büyük bir hareketlilik olduğunu tesbit etmiş ve komutanlığına bildirmişti. Ancak, Müstahkem Mevki Komutanlığı herhalde bu hareketliliğı farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Belki bu sebeple Cevat Paşa, 18 Mart sabahı Gelibolu Yarımadası'nda Kirte'de bulunan askeri birliklerini ve Seddülbahir sahil mıntıkasını Mustafa Kemal Paşa ile birlikte teftişe gitmiştir¹⁴³. Karargâha ancak öğleden sonra Saat 14:00'te gelebilmiştir¹⁴⁴. Bu süre içerisinde savaşı Kurmay Binbaşı Selahaddin Adil (Paşa) yönetmiştir. Yardımcıları Kurmay Kolağası Osman Zati ile Yüzbaşı Hamdi'dir. Türk tarafındaki bu durum, 18 Mart saldırısının beklenmediğini ve baskın şeklinde olduğunu göstermektedir.¹⁴⁵

Yapılan hazırlıklardan sonra Müttefik donanması, 18 Mart sabahı Amiral De Robeck komutasında kalabalık bir şekilde Çanakkale Boğazı'na giriş yaptı. 1. İngiliz Tümeni, Saat 10.30'da¹⁴⁶ Agamemnon önderliğinde Boğaz'dan içeri girmiştir. Saat 11:00'da gemiler, Kumkale'nin arkasından açılan obüslerin ateşi altına girmişlerdir. Gemiler hedeflenen yere doğru gittikçe, bu taciz ateşi de şiddetini arttırmıştır. Saat 11:30'da 14:000 yarıdan (12,801,60 m.) İtilaf donanmasına ait 13 büyük savaş gemisi, yanlarında birçok torpido ile beraber Dardanos, Hamidiye ve Rumeli yakasındaki Mecidiye istihkâmlarını şiddetli bir şekilde bombardımana başlamıştır. Müttefikler açısından ilk yarım saatlik bombardıman başarılı idi. Ancak, gemilerin iç kısımlara ilerlemeleri devam ederken sayıları artmış olan obüslerin atışları eskisinden daha etkili bir şekilde yapılıyordu.

"A Hattı"ndaki gemiler Boğazın batısından doğusuna doğru şu şekilde sıralanmışlardı: Batıda Queen Elizabeth, Agamemnon, Lord Nelson ve Inflexible.

Queen Elizabeth'in hedefi Anadolu Hamidiye Tabyası, Agamemnon'un hedefi Rumeli Mecidiye Tabyası, Lord Nelson'un hedefi Namazgâh Tabyası ve Inflexible'in hedefi Rumeli Hamidiye Tabyası idi¹⁴⁷.

Queen Elizabeth savaş gemisinin ateşe başlamasından kısa bir süre sonra "A Hattı" gemilerinin tamamı bombardımana başlamıştır. Tabyalardan bu atışlara karşılık verilmiyor veya bir-iki tane atış yapılıyordu. Ancak, mayın hatlarını koruyan bataryalarla, obüs

¹⁴³ Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu...*, s. 8; Selahattin Adil Paşa, "Çanakkale Hatıraları", *Çanakkale Hatıraları*, Yay. Haz., Metin Martı, C. 1, İstanbul 2001, s. 130. Mustafa Kemal Paşa, 18 Mart saldırısı ile ilgili olarak hatıratında şu ifadelerle yer vermiştir: "Düşmanın mağlubiyetiyle neticelenen bugünkü muharebe yalnız bahren cereyan etmiş, kara mıntıkasında düşmanın bazı gemileriyle sahili ateş altında bulundurmuş olduğundan başka şâyân-ı tezkâr bir hadise olmamıştır. Bu hadise-i bahriyeden sonra düşmanın boğazı yalnız donanmasıyla zorlayarak istihsal-i maksat etmekten nâûmit kaldığına hükmediyor ve sahile asker ihracı suretiyle devam-ı teşebbüsatta bulunacağına ihtimal veriyordum". Bkz; *Arıburnu...*, s. 8.

¹⁴⁴ Selahattin Adil Paşa, s. 134-135.

¹⁴⁵ Karal, s. 440.

¹⁴⁶ Bayur, III/II, s. 69; Selahattin Adil Paşa, s. 131; Emin Ali, s. 25; Moorehead, s. 53; Karatay, s. 181.

¹⁴⁷ Karal, s. 439; Moorehead, s. 54; Şükrü Erkal, s. 60.

bataryalarının ateşi şiddetlenerek artıyordu. Öğle üzeri Queen Elizabeth, Çimenlik Tabyası'nı bombalamaya başlamış ve attığı bir mermi patlamaya neden olmuştu. Bu arada Triumph savaş gemisi de Dardanos Tabyası'nı hedef almıştı. Öğleye kadar Müttefik donanması şiddetli bir şekilde tabyaları ve bataryaları bombalamış, ancak Türk topçusundan ciddi bir karşılık görmemişti. Saat 12.20'de Çimenlik Tabyası cephaneliğine bir mermi isabet ettiği için yanma ve patlama sonucunda ağır hasar oluşmuştu¹⁴⁸. Saat 12.25'te Anadolu Hamidiye Tabyası'na isabet eden bir merim kışlanın gere kalan bölümünü de yıkmıştır. Diğerlerinin de çıkan dumanlardan hasar aldıkları tahmin edilmekte idi.

Bu durum karşısında Amiral de Robeck, Saat 12.06'da verilen zararı yeterli görerek 3. Tümen'in "A Hattı"nın arasından geçerek daha yakın bir yerden atış yapmasını emretmiştir¹⁴⁹.

Ancak bu sırada kapalı mevzilerde bulunan toplar ve obüs bataryaları atışlarını arttırmışlardır. Bu atışlardan gemiler fazla zarar görmemesine rağmen, bir süre sonra Agamemnon ile Inflexible¹⁵⁰ isabet almaya başlamıştır. Erenköy'ün güneyinde bulunan bir bataryanın atışlarından isabet alan Agamemnon'un komutanı, Türk topçularına mesafe kaybettirmek için 360 derecelik dönüş yaptırarak eski yerini almak zorunda kalmıştır.

Amiral Guepratte, Amiral de Robeck'den işareti alınca, "A Hattı" gemilerine yer açmak için Suffren ve Bouvet gemileriyle Anadolu kıyısından ve Gaulois ile Charlemagne gemileri de Boğaz'ın batı kıyısından ilerlemeye başlamıştır. Ancak, gemiler daha ateşe başlayamadan Çanakkale-Kilitbahir ve diğer topçuların ateşi altında kalmışlardır. Buna rağmen Guepratte, gemilerinin 10.000 yarda (9,144 metre) mesafeye kadar yaklaşmalarını istemiştir. Müttefik donanmasının bu ağır ateşi karşısında bazı bataryalar susturulmuşsa da tabyalardaki toplar bütünüyle susmamıştır. Ancak, donanmanın ateşi gittikçe şiddetini arttırmaktadır.

Saat 13:15'te Kumkale arkasından Irresistible, Cornwallis ve Vengeance ile beraber üç gemi daha Boğaz'a girmiş ve üçer üçer ortadaki gemilerin yanlarında yer almışlardır.

Saat 13:20'de Anadolu Hamidiye Tabyası Dardanos'a yaklaşmak isteyen Bouvet gemisini hedef alarak ateşe başlamıştır.

Saat 13:30 civarında Türk topçusunun ateşinin azaldığını gören de Robeck, mayın arama gemilerinin ön saflara gelmesini istemiş ve geride bulunan Hayes Sadler komutasındaki 2. Tümen'in zarar gören Fransız Tümeni'nin yerine geçmesini emretmiştir

Saat 13:30'da İngiliz filosu ağır bir şekilde ama sürekli ve düzenli bir ateşle ilerlemekte, savaş alanına giren Fransız gemileri de bu şiddetli ateşe ortak olmakta idi. Böylelikle Rumeli Mecidiye, Hamidiye ve Namazgâh Tabyaları şiddetli bir ateş altında bırakılmıştı. Bu arada Queen Elizabeth 380 mm çapındaki toplarıyla Anadolu Hamidiye Tabyası'nı şiddetli bir şekilde ablukaya almıştı. 380 mm'lik bu top mermileri düştüğü yerde büyük hasar oluşturmakta, müthiş

¹⁴⁸ Ş. Çamoğlu, *Çanakkale Boğazı...*, s. 95.

¹⁴⁹ Steel-Hart, s. 17

¹⁵⁰ Bayur, III/II, s. 70; Karal, s. 441.

bir patlama sesi duyulmaktaydı. Bu mermiler 10-12 metre çapında ve 3-4 metre derinliğinde çukurlar açmakta, denize düşenler, 20-30 metrelik su sütunları kaldırmaktaydı.

Dardanos, Mesudiye bataryalarıyla, Soğanlı Bölgesi, sürekli olarak donanmanın şiddetli ateşine maruz kalıyordu. Rumeli Mecidiye Tabyası'nda yoğun bombardıman esnasında isabet alan mermiler yüzünden iki top takım erlerinin hepsi şehit veya yaralandığından, toplar savaş dışı kalmıştı. Bu bataryada 10 şehit ve 24 yaralı bulunmakta idi.

Saat 14:00'e doğru Türk topçularının ateşinin azalmaya başladığı gözlenmektedir. Bu sırada Rumeli Mecidiye Tabyası'nda sadece 1-2 top karşılık verebilmektedir. Anadolu Hamidiye Tabyası'nda 355/35'lik iki topla 240/25'lik toplardan sadece birkaçı ateş açabiliyordu. Rumeli Hamidiye Tabyası'nda ise her iki top da zarar gördüğü için savaşa katılamıyordu¹⁵¹.

Saat 14:00'te Anadolu Hamidiye Tabyası tarafından ateş altına alınan Bouvet gemisinin isabet aldığı görülmüş, hafif bir duman yükselmiş¹⁵² ve gemi yan yatmaya başlamıştır. Üç dakika sonra da batmıştır. Bouvet'nin isabet aldığını gören filodaki diğer gemilerdeki mürettebat, hemen sandallarla yardıma gitmiş, fakat patlamasından korkulduğu için fazla yanaşmamış, sadece bazı mürettebat kurtarılabilmektedir¹⁵³. Bouvet'de mahsur kalan Albay Rageot ve mürettebattan 639 denizci boğulmuştur¹⁵⁴. Bouvet'nin batması ile savaşın gidişatı değişmeye başlamış, Müttefik donanması Saat 14:10'da ateşini azaltmıştır. Queen Elizabeth ve Agamemnon hariç diğer gemiler ateşi kesmişlerdir. Müttefik donanmasında bir şaşkınlık belirtisi görülmektedir. Bu arada bazı balıkçı gemileri mayın arama gayesiyle Bouvet'nin battığı yere gelmiş, hemen çalışmalara başlamıştır.

Yarım saatlik bir duraksamadan sonra donanma gemileri Saat 15:00'te tekrar ateşe başlamışlardır. Anadolu Hamidiye Tabyası bu kez Agamemnon gemisini ateş altına almıştır.

Saat 15.15'te Namazgâh kışlasına düşen bir mermi, kışlanın çatısını uçurduğu gibi büyük bir yangın çıkarmış ve 15 dakikada kışla büyük ölçüde yanmıştır. Saat 15:20'de Anadolu Hamidiye Tabyası, ateşini Irresistible'e yöneltmiştir. Saat 16.14'te İngiliz gemisi bir mayına çarpmıştır¹⁵⁵.

Bu arada saat 16:11'de büyük bir yara almasına rağmen "A Hattı"ndaki yerine korumaya çalışan Inflexible, sancak tarafından bir mayına çarparak ağır hasar almıştır. Tehlikeli bir şekilde yana yatan gemi, mayına çarptığını, savaş alanından çıkmak istediğini bildirmiştir. Inflexible, yanına yardım için gelen Phaeton kruvazörünün eşliğinde güç bir şekilde Boğaz dışına çıkmıştır¹⁵⁶.

¹⁵¹ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 194-207.

¹⁵² Selahattin Adil Paşa, s. 134; Steel-Hart, s. 17.

¹⁵³ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 44-45, 67-68; Nazmi, s. 47; Karal, s. 442; Bayur, III/II, s. 70; Karatay, s. 181-182. Savaşı gazeteci olarak takip eden Schrazy ise Bouvet'nin üç çeyrek gece isabet aldığını belirtmektedir. Bkz; a.g.e., s. 67; Ş. Çamoğlu, *Çanakkale Boğazı*, s. 96.

¹⁵⁴ Moorehead, s. 55.

¹⁵⁵ Steel-Hart, s. 19; Bayur, II/II, s. 70.

¹⁵⁶ Moorehead, s. 56.

Saat 16:30'da Irresistible, iskele yönüne yatmış ve duman içinde kalmıştır. Gemi obüs bölgesine yakın olduğu için şiddetli top ateşine tutulmuştur. Ateş edemediği gibi, hareket de edemiyordu. Akıntıyla önce Karanlık Liman, sonra da Dardanos bataryası doğrultusunda yol almaya başladı. Saat 17:30'da gemiye Rumeli Mecidiyesi'nden de isabetli atışlar yapıldı.

Bu arada Irresistible gemisinin yanına gelmeye çalışan Ocean¹⁵⁷, sancak yönüne doğru eğilmiştir. Torpidolar Irresistible'a yardıma gitmek istiyor, ancak obüsler buna izin vermiyordu. Bu yüzden torpidolar Ocean gemisinin yanına gitmiştir. Zor şartlar altında batmakta olan her iki geminin mürettebatını tahliye etmeye çalışmışlardır¹⁵⁸.

Muharebelerin en çetin anında Rumeli Mecidiye Tabyası'na isabet eden bir merminin verdiği hasardan dolayı askerlerin bir kısmı şehit olmuş ve topların mekanizması bozulmuş, çalışamaz hale gelmiştir. Müttefik gemilerinin Boğaz'ın iç kısımlarına doğru gelmekte olduğunu gören Edremitli Seyid Onbaşı, kendisinden kat kat ağır olan top mermisini sırtına alıp topun ağzına sürmüştür. Topun hedefinde İngiliz Ocean gemisi vardır. Seyid Onbaşı'nın atışı Ocean'a isabet etmiş ve gemi bulunduğu yerden ayrılarak, geriye dönmek istemiştir. Ancak manevra yaparken mayın hattına çarpmış, bir süre sonra da batmıştır¹⁵⁹.

18 Mart saldırısı esnasında yoğun bir şekilde ateşe maruz kalan Dardanos bataryası, bu bombardımana karşılık vermeye çalışırken Batarya Komutanı Üsteğmen Hasan'ı, Teğmen Mevsuf'u, yedek subay adayı Halim'i ve iki eri şehit vermiştir. Ancak Batarya Komutanlığı'na atanan Yüzbaşı Muhittin, kısa zamanda bataryayı hazırlamış ve ateşe başlayarak Irresistible üzerine bomba yağdırmaya başlamıştır¹⁶⁰.

Müttefik donanmasının beş muharebe gemisi Saat 17:00'de Bozcaada'ya doğru çekilirken, hasara uğrayan iki gemisi Saat 18:00'de Boğaz'da kendi kaderlerine bırakılmış, diğer gemiler çekilmeye başlamıştır. Böylelikle Müttefik donanması geride birçok kayıp bırakarak, Boğaz'ın sadece donanma ile geçilemeyeceğini anlamış bir şekilde geri çekilmek zorunda kalmıştır¹⁶¹. 18 Mart'ta Müttefikler yenilmiş, Türk topçusu donanmayı Boğaz'dan geçirtmemiştir.

18 Mart günkü saldırıda Çanakkale şehri de bombardımandan zarar görmüştür. Birleşik filo ilk gülleyi Saat 11:30 civarında Çanakkale'nin üstünde bulunan dağa atmıştır. Bu arada şehirde bulunan ve savaşı takip eden gazeteciler, patlayan mermilerin etkisiyle yanan şehrin dışında bulunan tepenin yakınlarına da mermilerin isabet almaya başlaması üzerine Çimenlik istihkâmına sığınmak zorunda kalmışlardır. Bu sırada bazı gazeteciler sığınaklarından çıkarak şehri dolaşmaya başlamış ve birçok evin atılan mermiler yüzünden yıkıldığını görmüştür. Gazeteciler 100 yarda (91,44 metre) uzakta patlayan mermilerin parçalarının havaya fırladığını görmüş ve her yerden patlama seslerinin geldiğini işitmiştir. Boğaz istihkâmlarına atılan

¹⁵⁷ Karal, s. 442.

¹⁵⁸ Moorehead, s. 56-59.

¹⁵⁹ Baha Vefa Karatay, s. 162-164.; İlhan Akşit, *Çanakkale Savaşları Harp Sahaları ve Abideler*, İstanbul 1973, s. 80; Ekrem Boz, *Adım Adım Çanakkale Savaş Alanları*, İstanbul 1994, s. 29.

¹⁶⁰ Şükrü Erkal, s. 65.

¹⁶¹ 18 Mart 1915'teki çarpışmalar hakkında geniş bilgi için bkz; Emin Ali, s. 24-52.

mermilerin patlaması sonucunda çıkan duman bulutları bazen tabya ve bataryaların görülmesini bile engelleyebiliyordu. Bu kadar yoğun bir bombardıman olmasına rağmen, duman bulutu dağıldığı zaman Türk savunma hattının “hasara uğramamış bir halde olduğu görülüyordu”¹⁶².

Sekiz saat devam eden bombardıman¹⁶³ esnasında bazı mermilerin şehrin muhtelif yerlerine düşmesi üzerine¹⁶⁴ üç yerde yangın çıkmıştır. Bunun sonucunda bazı evler yanmış, bazı binalar da hasar görmüştür. Bu yangınların bazıları şehirde yaşayan gayrimüslimlerin evlerini de etkilemiş, birçok ev yanmıştır. Ancak, itfaiye teşkilatı bu yangınlara zamanında müdahale ederek hasarın büyümesini engellemiştir. Şehirdeki yangın 18 Mart gecesi de devam etmiştir¹⁶⁵.

18 Mart'ta Müttefik Filosu'nun kaybı büyük olmasına rağmen Türk tarafının kaybı daha azdı. Kullanılan 176 toptan sadece sekizi tahrip edilmişti¹⁶⁶. İnsan kaybı olarak 4 subay şehit, bir subay yaralı, 22 er şehit 52 er yaralı; Almanların da bir subay yaralı 3 er ölü ve 14 er yaralı olmak üzere toplam kayıp 97'dir¹⁶⁷.

18 Mart saldırısında Türk tarafı 1968 mermi atmış olmasına rağmen, Müttefikler sadece Dardanos tabyasına 4.000 mermi atmışlardır¹⁶⁸.

Müttefik donanmanın üç önemli gemisi (Bouvet, Ocean, Irresistible) batmış, dört gemisi (Inflexible, Goulois, Suffren ve Agamemnon)¹⁶⁹ savaş dışı kalmıştır. İnsan kaybı ise 800'ü bulmuştur¹⁷⁰.

18 Mart 1915 günü dünyanın en modern savaş gemileri, bol cephaneli ağır ve uzun menzilli toplarıyla Türk tabya ve bataryalarına karşı gerçekleştirdikleri bombardımanları sonucunda Boğaz'ı cehennemî bir hale getirmişlerdir. Ancak, gün sonunda bu modern ve büyük armada gücünün 1/3'ünü kaybederek geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu büyük gücün karşısında bulunan Türk topçuları ise sınırlı cephane ve menzillere sahip olmasına rağmen dayanabilmiştir. Savaş bitiminde Türklerin cephanesinin sadece 1/3'ünün kullanıldığı anlaşılmıştır¹⁷¹. Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa, bütün birliklerin büyük gayret ve mücadelesi ile bazı tabya ve bataryaların hasara uğramalarına rağmen, bunları kısa zamanda tamir etmiş ve tekrar savaşa hazır hale getirmiştir. Bu arada Cevat Paşa, topçuların gösterdiği kahramanlığı yakından görmüş ve bu gayretleri takdir etmiştir. Hatta

¹⁶² Müttefiklerin Çanakkale Boğazı'na 18 Mart 1915 saldırısı esnasında şehirde bulunan Scharzy isimindeki gazetecinin gözlemleri için bkz; *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 66-67.

¹⁶³ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 45. Gazeteci Schrazy'nin Amerika Matbuatı İstanbul Muhbiri Damon'a gönderilen telgrafta ise bombardımanın yedi saat sürdüğü belirtilmektedir. Bkz; a.g.e., s. 66.

¹⁶⁴ Karal, s. 440; Karatay, s. 181.

¹⁶⁵ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 67-68.

¹⁶⁶ Karal, s. 433.

¹⁶⁷ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 209-211. Ş. Çamoğlu, 3 subayın şehit, 2 subayın yaralı, 22 erin şehit ve 50 erin de yaralı olduğunu kaydetmektedir. Bkz; *18 Mart 1915...* s. 34.

¹⁶⁸ Ş. Çamoğlu, *Çanakkale Boğazı*, s. 99-100.

¹⁶⁹ Ahmet Altıntaş-Zeynep Altıntaş, s. 41.

¹⁷⁰ Bayur, III/II, s. 71.

¹⁷¹ Joseph Pomiankowski, s. 110.

Başkomutanlığa yazdığı bir telgrafla, Hasan ve Mevsuf Beylerin gösterdiği kahramanlık dolayısıyla onların anısına Dardanos Bataryası'nın isminin "Hasan-Mevsuf Bataryası" olarak değiştirilmesini teklif etmiştir¹⁷².

Savaşı yakından izleyen İngiliz gazeteci Ellis Ashmead-Bartlett, 18 Mart Zaferi üzerine Türklerin kazandığı moral güç hakkında şu hususları dile getirmektedir: "Türklerin Avrupa'daki günlerinin sayılı olduğu herkesçe bilinmekteydi. Ne var ki, bu işin pek güçlkle vukua geleceğini ve Türklerin insanüstü bir kahramanlık ve fedakârlık göstereceklerini de kimse inkâr edemezdi. Çanakkale'de iki İngiliz ve bir Fransız zırhlısının batırıldığını ve birçoklarının da mermi vuruşlarıyla yaralandıklarını 19 Mart sabahı okuduğumuz zaman herkes yıldırımla vurulmuşa döndü"¹⁷³.

18 Mart 1915'te İtilaf Devletleri'ne karşı Osmanlı Devleti'nin kazandığı zafer, yurt dışında da etki yapmıştır. Özellikle İttifak bloku içerisinde yer alan Avusturya, bu başarıya çok sevinmiştir. Bu amaçla Viyana Belediye Başkanı şehir namına sevincini ve tebriklerini Osmanlı Padişahı Mehmed Reşad'a iletmek için bir mektup göndermiştir. Ordunun kazandığı bu muzafferiyetten dolayı takdirlerini belirten Viyana Belediye Başkanı'nın bu mektubundan dolayı Padişah da memnuniyetini dile getirmiştir¹⁷⁴.

Avusturya Donanma Cemiyeti de Nisan ayı başında Osmanlı yetkililerine Çanakkale'de gösterilen başarı dolayısıyla takdirlerini bildirmiştir¹⁷⁵.

İtilaf Devletleri'ne karşı kazanılan 18 Mart Zaferi üzerine, "Türlere karşı mütehassis oldukları Turanî münasebet-i ırkiyyelerinden mütevellid" olan Macarlar da değişik şekillerde sevinçlerini dile getirmişlerdir. Çanakkale'de kazanılan bu başarı üzerine Budapeşte Kordafrates denilen Darülfünun Fakülteleri Talebe Cemiyeti Başkanı Etienne Çembedi'nin girişimiyle Peşte üniversite öğrencilerinden oluşan bir grup 27 Mart gecesi Osmanlı Başşehbenderliği binası önüne gelerek şarkılar söyleyerek sevinçlerini dile getirmişlerdir. Ayrıca her fakülteden seçilen temsilciler Peşte Başşehbenderi Ahmed Hikmet Bey'in nezdine gelerek sevinçlerini ve memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra Peşte Hilâl-i Ahmer Şubesi'nin teşvikiyle bir müsamere düzenlenmiş ve elde edilen gelirden bir kısmı hayırlı işlere tahsis edilmiştir. Bu toplantıya birçok yetkili ve milletvekili katılmış ve Osmanlı Devleti lehine konuşmalar yapılmıştır¹⁷⁶.

Bu arada 18 Mart Zaferi'nin kazanılmasında önemli bir rolü bulunan Bahr-i Sefid Boğazı Kumandanı Cevat Paşa'ya, Almanya Devleti tarafından ikinci rütbeden "Croix de Fer" nişanı verilmiştir¹⁷⁷.

Bu arada Osmanlı Devleti'nin Rusya, İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşa girdiğinden beri ordu ve donanmanın kazanmış olduğu çeşitli başarılarından ve özellikle 18 Mart'ta elde edilen

¹⁷² *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 209-212; Selahattin Adil Paşa, s. 137-138; Şükrü Erkal, s. 66.

¹⁷³ Karal, s. 443.

¹⁷⁴ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 50.

¹⁷⁵ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 61-62.

¹⁷⁶ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 73-74.

¹⁷⁷ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 63-64.

“Çanakkale Muzafferiyet-i Azîmesi” üzerine Halife-Padişah Mehmed Reşad’a Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ üyelerinin imzalarıyla “Gazi” unvanı verilmiştir¹⁷⁸.

18 Mart Zaferi’nin kazanılması, en çok uzun bir zamandır yenilgi yüzü görmeyen İngilizlerin moralini bozmuş, onların “yenilmez armada” ününe gölge düşürmüştür. Sömürgeler üzerindeki itibarını sarsacak bir sonuç doğurmuştur. Sömürgelerde yaşayan -Müslüman olsun olmasın- halklar, bu zaferi kendi kurtuluşları için “değerli bir örnek” olarak görmüşlerdir. Türkler açısından ise durum çok daha farklıdır. Bazı maddi kayıplara rağmen, elde edilen moral güç ve kazanç çok daha fazladır. Çünkü Çanakkale’nin geçilip geçilemeyeceği konusunda birçok kişi tereddüt içerisindeydi. Boğaz’ın çok iyi bir şekilde tahkim edilmesine rağmen yine de Müttefik donanmasının elindeki yüksek silah gücü karşısında durulup durulamayacağı tartışmalı idi. Bu nedenle İstanbul’da Çanakkale’nin geçilmesi ihtimaline göre hazırlıklar yapılıyor, hükümetin ve Padişah’ın Eskişehir’e taşınması için girişimlerde bulunuluyordu¹⁷⁹.

Her ne kadar Eskişehir’e taşınmak için bazı hazırlıklar yapıldıysa da Mehmet Reşat, Boğaz’ın geçilemeyeceğini düşünmekte idi. 5 Mart 1915’te Padişah Mehmet Reşat ile görüşen Fevzi (Çakmak) Paşa, Çanakkale Boğazı’nda Müttefik donanmasının bu faaliyetleri hakkında Padişah’ın “Ben çok tarih okudum, vaktimi boş geçirmedi. Bununla biliyorum ki, düşman donanması Boğaz’dan geçemez” dediğini nakletmektedir¹⁸⁰.

18 Mart’ta elde edilen zafer, Türkler için “kurtuluş anlamını taşıyordu”. 18 Mart akşamı Müttefik donanmasının Boğaz’ı geçemediği haberi İstanbul’a ve diğer şehirlere ulaştığında, evler bayraklarla süslenmiş, aydınlatılmış ve şenlik yapılmıştır¹⁸¹.

Bu arada 18 Mart Zaferi’nin kazanılmasında önemli katkıları olan Çanakkale (Bahr-i Sefid) Boğazı Mevki-i Müstahkem Komutanı Cevad Paşa, kara muharebelerinin neredeyse bittiği ve tahliyenin konuşulmaya başlandığı bir sırada 9 Ekim 1915’te 14. Kolordu Komutanlığı’na atanmıştır¹⁸².

XI. 18 Mart Zaferi’nden Sonra Denizde Yapılan Faaliyetler

Birleşik Filo’nun 18 Mart 1915 mağlubiyetinden sonra Amiral de Robeck donanma ile Çanakkale’yi geçme fikrinden vazgeçmemiştir. 18 Mart akşamı Churchill’e gönderdiği ilk raporda, saldırıda hasar gören ve batan gemilerin dışında, donanmanın geri kalan kısmının yeniden harekâta hazır olduğunu, ancak saldırı planını yeniden gözden geçirmenin ve mayınların hakkından gelmenin yolunu bulmak gerektiğini belirtmiştir. Amiral, mayın tarama işinde görülen başarısızlık üzerine bu gemilerin personelini değiştirmiş, -çünkü çoğunluğu balıkçı idi- ve yerlerine batan veya yara alan gemilerin tayfalarından mürettebat oluşturmıştır. O’na göre, tekrar harekâta başlanılınca savaş gemileri kısa zamanda tabyalara karşı mayın

¹⁷⁸ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 78-79; Hatemi, s. 318.

¹⁷⁹ Bayur, III/II, s. 72-74.

¹⁸⁰ Hatemi, s. 307.

¹⁸¹ Karal, s. 443-444.

¹⁸² *Çanakkale Muharebeleri* – II, s. 141.

arama-tarama işine girişebilecek ölçüde bir üstünlük sağlayabilecekler, tabyaların çoğunu susturabilecekler, mayınları buna göre hazırlık yapan torpido muhripleri tarayacak ve bu iş başarılı olunca Marmara'ya geçilecektir. Görüldüğü üzere Amiral'in planındaki tek değişiklik, mayın arama işinin torpido muhriplerine havale edilmesidir.

19 Mart'ta Deniz Bakanı Churchill, de Robeck'e gönderdiği bir telgrafta, savaş dışı kalan gemilerin yerlerine dört zırhlının yola çıkarıldığını, tabyaların tamir edilmesine meydan vermeden harekâta devam edilmesini ve Queen Elizabeth'in Gelibolu Yarımadası üzerinden bombardıman yapması için bol cephane verildiğini kaydetmiştir. Bu arada Fransızlar da batan Bouvet zırhlısının yerine VI. Henri gemisini harekât alanına göndereceklerini bildirmişlerdir¹⁸³.

Diğer taraftan Ruslar, uzun bir zamandan beri ısrarla bir gemilerinin de Boğaz harekâtına katılmasını istemişler, sonunda İngiltere bunu kabul etmiş ve 25 Mart'ta Askold kruvazörü Müttefik donanması içerisinde yer almıştır¹⁸⁴.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere de Robeck gibi Churchill de donanmanın tek başına Boğaz'ı geçemeyeceği gerçeğini görmek istememektedir. O yüzden harekâta devam edilmesi için aralarında yazışmalar devam etmiştir. Ancak bir süre sonra Churchill de bu işin olamayacağını görmüş ve başarısızlığını kabul etmiştir. Churchill hatıralarında bu düşüncesini şu ifadelerle açıklamıştır:

“Hareketi yeniden canlandırma işini başaramadım. Bütün menfi kuvvetler ittifak etmeye başladılar.

“Bundan böyle Çanakkale aşılamaz manevî bir setle perçinlenmiş olacaktır.

“Çanak(kale) geçidinde, hiçbir biçimde aşılamaz, bir billur duvar (hayali duvar anlamında) yükseldi ve bu duvara karşı kullanılabilecek hiçbir çare yoktu. ‘Hayır olamaz’ esası insanların kafasına saplanmıştı ve hiçbir vakit hiçbir şey onu oradan sökemedi. Bundan böyle hiçbir vakit Amirallikteki Savaş Komisyonu’na ne de Savaş Komitesi’ne azimli bir hareket kararı verdiremedim.

“Cihanın ümidi (yani Boğazın zorlanması böylelikle Rusya’nın canlandırılması ve savaşın kısaltılması) olduğunu sanmaktan vazgeçmeyeceğim şeyi öldürücü ağırlığı ile ezen ‘hayır’, yapmakta olduğumuz danışmalar üzerine ebedî biçimde çökmüş bulunuyordu”¹⁸⁵.

Sadece donanma ile Boğaz'ın geçilemeyeceğini anlayan İtilaf Devletleri, Çanakkale'yi geçme fikrinden ise vazgeçmemiştir. Müttefikler, bu sefer donanmanın desteğiyle Gelibolu Yarımadası'na asker çıkararak bu hedefini gerçekleştirmek istemiştir. Bu amaçla hemen hazırlıklara başlayan İngiltere ve Fransa, bölgeye sevk edeceği birlikleri oluşturmaya ve eğitmeye başlamıştır. Bir ayı geçen bir süre içerisinde İtilaf Devletleri, 75.000 kişilik bir kara ordusu meydana getirmiş ve 25 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'nın güney ve batı kısımlarına ve Anadolu yakasında Kumkale'ye gemilerin desteğiyle asker çıkarmaya

¹⁸³ Bayur, III/II, s. 82-83.

¹⁸⁴ Askold'un Çanakkale Savaşları'ndaki faaliyetleri için bkz; Tuncoku, s. 33-37.

¹⁸⁵ Bayur, III/II, s. 92.

başlamıştır. Seddülbahir ve Arıburnu'na asker çıkaran İngilizler, ikinci çıkarma yerinde Anzaklara görev vermişlerdir. Kumkale'ye ise Fransızlar asker çıkarmışlardır. Buraya çıkan Fransızlar, iki günlük çarpışmadan sonra geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak Gelibolu Yarımadası'na çıkan birlikler, uzun bir süre Türk Ordusu ile çarpışarak yarımadaı işgal etme hedefinden vazgeçmemiştir. Yaklaşık sekiz buçuk aylık bir mücadeleden sonra İtilaf birlikleri Osmanlı Devleti karşısında mağlubiyeti kabul ederek yarımadaı tahliye etmek zorunda kalmıştır¹⁸⁶.

18 Mart Zaferi'nden sonraki günlerde de Çanakkale Boğazı'nda ve çevresinde İtilaf Devletleri gemilerinin faaliyetleri devam etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de gerekli tedbirleri almıştır. Müstahkem Mevki Komutanlığı, Müttefiklerin faaliyetleri üzerine Çanakkale Boğazı'na yeni bazı mayın hatları döşemiştir¹⁸⁷.

30 Mart 1915'te İtilaf donanmasına ait bir ganbot Saroz Körfezi'nde Kuruçiftlik, Yeniköy, Çınar Limanı, Despot ve Deliyani sırtları, Koyun limanı gibi bazı yerleri bombaladıktan sonra Ece Limanı tarafına gitmiştir. Bu arada iki denizaltı da Deliyani taraflarında görülmüştür.

Saroz Körfezi'ndeki İtilaf gemilerinin faaliyeti ertesi gün de devam etmiş, Dördüncü Henri, Lord Nelson ve Agamemnon zırhlıları körfezde görülmüştür. Bir diğer zırhlı ise Saz Limanı'nın kuzey-doğusundaki Karaağaç Limanı'nı bombalamıştır¹⁸⁸.

3 Nisan'da boğazın giriş kısmında da bazı gemilerin faaliyetleri söz konusudur. Bugün İntepe ve Hisarlık bataryalarına ateş açan zırhlılar belli aralıklarla öğleden sonraya kadar her iki mevzie 100'den fazla mermi atmışlardır. Bu arada bataryalardan atılan bir mermi mayın arama gemisine zarar vererek, yangın çıkarmış ve diğer gemiler hasar gören gemiyi Bozcaada'ya doğru götürmeye çalışmıştır. Ancak bunda muvaffak olunamamış ve arama gemisi Kumkale açıklarında batmıştır. Aynı gün bir zırhlı tarafından Seddülbahir civarındaki Harap Kale'yi bombardıman etmişse de zarar verememiştir¹⁸⁹.

7 Nisan'da Saroz Körfezi'nde Dördüncü Henri zırhlısına ateş eden bir dağ bataryası mukabil ateşten hiçbir zarar görmemiştir. Batarya 52 adet mermi atmış ve bunların çoğu gemiye isabet etmiştir. Buna mukabil Dördüncü Henri 45 mermi ile cevap vermiştir. Batarya iyi bir şekilde mevzi aldığından dolayı herhangi bir hasar oluşmamıştır.

Aynı gün İtilaf gemileri Anadolu yakasındaki bazı bölgelere de atış yapmıştır¹⁹⁰. Bu çerçevede Yeniköy bombardımanında halktan bir kadın ölmüş, iki erkek ve bir kız yaralanmıştır.

¹⁸⁶ Müttefiklerin Gelibolu Yarımadası'na 25 Nisan 1915'te asker çıkarmaları ve kara muharebeleri hakkında geniş bilgi için bkz; *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi*, C. V, 2. Kitap, Ankara 1978; Murat Karataş, s. 28-175.

¹⁸⁷ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I, s. 231-232.

¹⁸⁸ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 55-56.

¹⁸⁹ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 58-59.

¹⁹⁰ Nazmi, s. 54.

9 Nisan'da bir zırhlı Ece Limanı'nı yirmi dört mermi kullanmasına rağmen etkisiz bir şekilde bombalamıştır¹⁹¹.

12 Nisan'da boğaz dışından medhal yakınındaki bataryalara yarım saat ateş açılmıştır. Bu saldırıya cevap veren bataryalar, müttefiklerin bir zırhlı ve torpidosuna isabetli atışlar gerçekleştirmiştir¹⁹².

14 Nisan'da İtilaf donanması büyük bir harekât düzenlemiştir. Bugün 16 zırhlı ve birçok torpedo muhriplerinden oluşan donanma, Çanakkale Boğazı'ndaki ileri bataryalara ve avcı siperlerine karşı karanlık oluncaya kadar binlerce bomba atmıştır. Buna rağmen sadece bir subay ile üç asker hafif surette yaralanmıştır. Bataryalar da bu saldırıya karşı isabetli atışlar yapmış, Seddülbahir önünde iki nakliye gemisi hedef alınmış ve bir tanesi karaya oturmak zorunda kalmıştır. Nakliye gemilerinin yakınında bulunan asker dolu sandallar ve römorkörlerle çekilen birçok mavnalar batırılmıştır. Bu mukabil ateş sonunda Majestic ve Triumph zırhlıları da zarar görerek, boğaz girişinden ayrılmak zorunda kalmıştır¹⁹³.

Bu arada Demirhisar torpidosu 17 Nisan 1915'te Ege Denizi'nde bir İngiliz nakliye gemisine taarruzda bulunmuştur. Bu saldırı sonunda gemide bulunan 100 İngiliz askeri boğulmuştur. Bu taarruzun akabinde Demirhisar torpidosu, İngiliz kruvazör ve torpedo muhripleri tarafından Sakız adasına kadar takip edilmiştir. Bu takip sonunda daha fazla kaçamayacağını anlayan torpedo mürettebatı, geminin İngilizlerin eline geçmemesi için Demirhisar'ı havaya uçurmuştur¹⁹⁴. Torpedo mürettebatı Sakız'da bulunan görevliler tarafından kurtarılmıştır¹⁹⁵.

Diğer taraftan 17 Nisan'da Saroz Körfezi'nde İtilaf Devletleri'nin deniz ve hava kuvvetlerinin bazı faaliyetleri olmuştur. Bugün körfez üzerinde uçan bir Müttefik uçağı Türk tarafının ateşi sonucunda yara alarak Sazlı Liman yakınında denize düşmüştür. Bunun üzerine yardıma gelen diğer bir uçağa topçuların ateş etmesi sonucunda uçak batırılmıştır. Bu durumu gören Amiral Nelson zırhlısı ile bir uçak gemisi yardım etmek istemiş, ama bataryaların isabetli atışlar yapması üzerine zırhlı uzaklaşmış, uçak gemisi de yara alan uçağı arkasına bağlayarak körfezden uzaklaşmıştır¹⁹⁶.

18 Nisan'da boğaza yaklaşmak isteyen bazı torpidolar, bataryalardan açılan ateş sonucunda geri çekilmek zorunda kalmıştır¹⁹⁷.

İtilaf denizaltılarının faaliyetleri Nisan ayı içerisinde de devam etmiş ve Çanakkale Boğazı'nı geçerek Marmara'ya ulaşma ve İstanbul'a varma hedeflerinden vazgeçmemişlerdir. Aslında Müttefikler bu girişimlerine 18 Mart mağlubiyetinden sonra hız vermişlerdi. Bu çerçevede boğazı geçmeye çalışan İngiliz E-15 denizaltısı 17 Nisan 1915'te Saat 05.30

¹⁹¹ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 60.

¹⁹² Çanakkale Muharebeleri – I, s. 71-72.

¹⁹³ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 81-82, 93.

¹⁹⁴ Hatemi, s. 315; Türk Deniz Tarihi, s. 477-478.

¹⁹⁵ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 72.

¹⁹⁶ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 90.

¹⁹⁷ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 72.

sıralarında Akıarlar'ın 2,00 metre kuzeyinde görölmüş, Hasan-Mevsuf Bataryası'ndan yapılan bir atışla darbe almıştır. Denizaltının 31 kişilik mürettebatından üç subay ile 21 asker kurtarılarak esir alınmıştır¹⁹⁸. Esir alınanlar arasında Çanakkale eski İngiliz Konsolosu Plmer'in (gönüllü yedek üsteğmen) de bulunması dikkat çekicidir. Batırılan E-15 denizaltısının (tahtelbahirinin) özellikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo II. E-15 Denizaltısının Özellikleri¹⁹⁹

<i>Tahtelbahirin tonesi</i>	825	
<i>Sürati</i>	Deniz üstünde	16 mil
	Deniz altında	10 mil
<i>Eslihası</i>	4 adet 0,53'lük (35'lik olması muhtemel) torpil kovarı	
	2 adet 7,6'[lık] husufi kundak üzerinde topu vardır.	
<i>Makinesi</i>	1750 bârgîr (beygir) kuvvetinde 2 pervaneli, Makinesi gazla müteharrik	
<i>Tûlü</i>	53,6	
<i>Arzı</i>	7	

Yara alan bu denizaltıyı İngilizler batırmak için büyük uğraş vermişlerdir. Aynı gün sabahleyin E 15'i batırmak üzere BT 6 denizaltısı Boğaz'a girerek torpidosunu atmış fakat isabet ettirememiştir. Uçakla yapılan teşebbüs başarılı olmamıştır. 17/18 Nisan'da iki torpidobot Tenger'e kadar ilerlemesine rağmen topçuların ateşe başlaması üzerine geri çekilmiştir. 18 Nisan sabahı İngilizlerin B 11 denizaltısı Boğaz'a girdiyse de sis nedeniyle E 15'i görememiştir. 18/19 Nisan'da iki motorbot Çanakkale Boğazı'na girmiştir. Bu sırada bir ışıldağın yanlışlıkla kullanılması üzerine E 15 görülebilmiştir. Bu durumu fırsat bilen motorbotlar attıkları bir torpido ile gemiyi batırmışlardır²⁰⁰.

20 Nisan'da Müttefik donanmasından iki zırhlı Çanakkale'yi uzaktan bombalamış, 100 mermi atmıştır²⁰¹.

¹⁹⁸ Nazmi, s. 57; Çanakkale Muharebeleri – I, s. 91; Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/3, s. 508; Moorehead, s. 91-92. Genelkurmay Başkanlığı'nın yayınladığı esere göre, denizaltı mürettebatından altı kişi boğularak ölmüş, 25 kişi kurtarılmıştır. Bkz; Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/I, s. 252-253.

¹⁹⁹ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 91.

²⁰⁰ Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/I, s. 253.

²⁰¹ Hatemi, s. 315.

28 Nisan'da boğaz bataryalarının ateşi sonucunda Fransız Jeanne D'Arc zırhlı kruvazörü hasar görmüş, yapılan isabetli atışlar sonunda gemide yangın çıkmış ve zırhlı Bozcaada'ya çekilmiştir. Ayrıca aynı gün boğazın giriş kısmında bir İngiliz torpido muhribi Türk istihkâmından açılan ateş sonucunda batırılmıştır²⁰².

30 Nisan'da Çanakkale Boğazı'nı geçerek Marmara Denizi'ne girmeye çalışan AE-2 Avustralya-İngiliz denizaltısı Türk savaş gemilerinin müdahalesi sonucunda batırılmıştır. Denizaltının batması esnasında üç subay ile 29 askerden oluşan mürettebatı esir edilmiştir²⁰³. Esir alınanlar arasında denizaltının komutanı olan Kıdemli Yüzbaşı Staker de bulunmaktadır²⁰⁴.

2 Mayıs günü öğleden önce boğazdan geçmek isteyen Fransız Joule denizaltısına ateş açılmıştır. Denizaltı bu esnada bir mayına çarparak batmıştır²⁰⁵. Bir anda battığı için denizaltı mürettebatını kurtarmak mümkün olamamıştır²⁰⁶.

10 Mayıs günü İngiliz Implacable zırhlısı Çanakkale Boğazı girişinde iken Anadolu yakasındaki bataryalara ateş açmıştır. Buna cevap veren bataryaların dört mermisinin isabet etmesi üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır²⁰⁷.

13 Mayıs'ta öğleden önce boğazın giriş kısmında yer alan Morto Limanı'nda bulunan İngiliz Goliath zırhlısına Türk donanmasının önemli gemilerinden olan Muavenet-i Milliye torpido muhribi üç torpille hücum etmiş, zırhlı komuta köprüsünden, ortasından ve gerisinden almış olduğu üç isabetli atış sonrasında kısa zamanda batmıştır²⁰⁸. Birçok geminin bulunduğu bir zamanda ani ve başarılı bir hareketle Goliath'ı batırmayı başaran Muavenet-i Milliye²⁰⁹, hemen geri dönmeye çalışmış, arkasından birçok Müttefik torpidosu tarafından takip edilmiştir. Ancak sahil bataryalarının etkili atışları sonunda bu torpidolar geri çekilmeye mecbur kalmış, Muavenet-i Milliye de yara almadan boğazın iç kısımlarına gelebilmiştir²¹⁰. Goliath batarken 500 kişilik mürettebatından çok az bir kısmı kurtulabilmiştir. Bugünkü başarılı Türk torpidosunun hücumundan dolayı, sonraki günlerde Müttefik donanması, Boğazın giriş kısmından Türk bataryalarına dikkatli, fakat daha şiddetli bir şekilde saldırmaya başlamıştır²¹¹.

²⁰² Çanakkale Muharebeleri – I, s. 81, 93.

²⁰³ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 95.

²⁰⁴ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 221.

²⁰⁵ Hatemi, s. 318; Çanakkale Cephesi Harekâtı, V/3, s. 510. Bu eserde batış tarihi olarak 26 Temmuz verilmektedir.

²⁰⁶ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 95-96; Aziz Kaylan, s. 113.

²⁰⁷ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 101.

²⁰⁸ Nazmi, s. 68-69. Ashmead Bartlett'in 26 Ekim 1915'te Times gazetesinde çıkan yazısı için bkz; Çanakkale Muharebeleri – II, s. 208; Tefik İnci, "Golyat'ın Batırılışı", Türk Deniz Tarihi, s. 470-472; Ş. Çamoğlu, 18 Mart 1915... s. 35-36; Aziz Kaylan, s. 79; Hatemi, s. 320; Türk Deniz Harp Tarihi'nde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar, Muavenet-i Milliye ve Goliath'ın Batırılışı, Sayı: 1, İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı, Ankara, b. t. yok, s. 63-74. Steel-Hart, Goliath'ın 13 Mayıs gece yarısından sonra saat 01.17'de torpillendiğini kaydetmektedir. Bkz; s. 131.

²⁰⁹ Çanakkale Cephesi, V/2, s. 427.

²¹⁰ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 120.

²¹¹ Çanakkale Muharebeleri – I, s. 102-103. Steel-Hart, geminin mürettebatının 750 kişi olduğunu ve sadece 183'ünün kurtulabildiğini belirtmektedir. Bkz; s. 131.

Yine aynı gün Seddülbahir'deki savunma hattına Anadolu bataryaları ateş açmış, bunun üzerine Majestik ile Albion zırhlıları boğaza girerek karşılık vermeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır²¹².

Goliath'ın batırılmasından sonra 14 Mayıs'ta boğazın giriş kısmındaki bataryalar Müttefik gemileri tarafından bombardıman edilmiştir. Bu bombardımana rağmen Anadolu yakasındaki bataryalar, Seddülbahir'deki mevzileri şiddetli bir şekilde topa tutabilmiştir. Bu atışlar esnasında üç mermi İngiliz Vengeance zırhlısına isabet etmiştir²¹³.

18 Mayıs sabahı bir torpido muhribiyle, Charlemagne, Henri Quatre zırhlılarının Gelibolu Yarımadası'ndaki mevzilere ateş açmaları üzerine Anadolu bataryalarının karşılık vermiş, bunun üzerine geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Öğleden sonra Implacable ve Lord Nelson zırhlıları da aynı şekilde ateş açmak istemişlerse de bu gemiler de bataryaların ateşi üzerine geri çekilmişlerdir. Bu arada Lord Nelson yanlış atış yapması üzerine denize 200 mermi düşürmüştür. Müttefik donanmasının bugünkü bombardımanı sonucunda Türk tarafından sadece iki asker yaralanmıştır²¹⁴.

Boğaz çevresindeki Türk gemilerinin ve sahilde bulunan topçuların Müttefik gemilerine zarar vermesinin yanı sıra Mayıs ayında bölgeye gelen Alman denizaltılar onlar için daha büyük tehlike oluşturmaya başlamıştır. Bölgeye gelen ilk Alman denizaltılarından olan Binbaşı Otto Hersing komutasındaki U-21 denizaltısı, 25 Mayıs 1915'te saat 12.30'da Arıburnu önlerinde bulunan İngiliz Triumph zırhlısını torpilleyerek batırmıştır²¹⁵. Mürettebatından çok az kişi kurtulabilmiştir. Triumph zırhlısı 11.800 ton büyüklüğünde, 4 adet 25'lik ve 14 adet 19'luk topa sahipti²¹⁶. Bu saldırı üzerine Triumph'un yanında bulunan diğer gemiler hızlı bir şekilde İmroz Adası'na doğru kaçmıştır. Diğer taraftan Goliath'ın batırıldığı Morto Limanı'na gelerek bombardımana başlayan bir zırhlı, Anadolu yakasındaki bataryaların ateş açmasıyla bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmıştır²¹⁷.

27 Mayıs 1915'te İngiliz Majestic zırhlısı, Seddülbahir önlerinde iken Otto Hersing komutasındaki Alman U-21 denizaltısının atmış olduğu bir torpil ile batırılmıştır²¹⁸. Torpil zırhlının kıç tarafına isabet etmiş ve çıkan yangınla beraber yan yatmıştır. Kısa bir süre sonra da önce kıç tarafı, sonra da tamamı batmıştır²¹⁹. Majestic mürettebatından 40 denizci ölmüştür. Saldırı esnasında Majestic'in etrafında on tane nakliye gemisi bulunmakta idi. Bu nedenle yan

²¹² *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 121.

²¹³ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 116.

²¹⁴ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 122, 149.

²¹⁵ *Çanakkale Cephesi*, V/2, s. 427; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/3, s. 511-512; Nazmi, s. 73; Hatemi, s. 322; Aziz Kaylan, s. 115; Moorehead, s. 187-188; Liman von Sanders, s. 99.

²¹⁶ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 107. Triumph batarken dört mil uzağında Swiftshure gemisinde bulunan ve bu olayı diğer yetkililerle takip eden Ashmed Bartlett'in gözlemleri için bkz; *Çanakkale Muharebeleri* – II, s. 166-167. Steel-Hart, England'ın Chelmer'i iyi kullanması sonucunda Triumph'un sadece 75 kayıp verdiğini kaydetmektedir. Bkz; s. 132.

²¹⁷ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 119.

²¹⁸ Nazmi, s. 73; *Çanakkale Cephesi*, V/2, s. 427; *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/3, s. 512; Hatemi, s. 322; Liman Von Sanders, s. 99.

²¹⁹ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 128.

tarafından vurulmuştur. Aslında geminin korunması için çelik ağlar bulunmaktadır, fakat Alman denizaltısının sahip olduğu mermiler en güçlü çelik ağları bile kolayca delebilmektedir²²⁰.

Çanakkale Boğazı'nın girişinde ve Arıburnu önünde iki önemli zırhlısını kaybeden Müttefikler, bundan sonra denizaltılara daha çok önem vermeye başlamıştır. Bu arada İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin Marmara Denizi'nden Çanakkale Cephesi'ni takviyesini engellemek maksadıyla yeni bir denizaltı harekâtı planlamış ve bu nedenle çok sayıda denizaltıyı gizli yollardan Marmara Denizi'ne nakletmiştir. Osmanlı Donanması, gerek Boğaz'ın dar geçitlerinde mevkilendirdiği ağ ve mayın maniaları, gerekse Marmara Denizi'ndeki su üstü gemileri ile İtilaf Devletleri'nin denizaltı harekâtını engellemeye çalışmıştır.

Marmara Denizi'ne geçmeyi başarabilen bazı denizaltılar, zamanla yolcu gemilerine tecavüze ve İstanbul'u tarassut etmeye başlamıştır. Bundan sonra denizaltıların bölgeye giden bazı küçük vapurlara dahi saldırma ihtimalinin belirmesi üzerine, Osmanlı Devleti Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği'ne başvurarak, böyle bir durum olduğunda halkın hissiyatını farklı bir şekilde gösterebileceğini, hükümetin de İngiliz ve Fransız tebaası hakkında şiddetli tedbirler alması gerekebileceğini belirtmiş ve durumun acilen ilgili devletlere bildirilmesini istemiştir. Osmanlı yetkilileri bu küçük gemilerle hiçbir şekilde askerî sevkiyat yapılmayacağını da belirtmiştir²²¹.

Bu ikaza rağmen 7 Haziran 1915'te bir Müttefik denizaltısı, Lâpseki'nin Halilpaşa Çiftliği yakınında bulunan Ceyhun Nakliye vapurunu torpilleyerek batırmıştır²²².

Bu arada 4 Temmuz'da saat 13.30'da Alman U21 denizaltısı, Seddülbahir önlerinde bulunan iki bacalı Fransız nakliye gemisi Carthage'i batırmıştır²²³. İsabet alan Fransız gemisi üç dakika içerisinde tamamen batmıştır²²⁴.

26 Temmuz 1915'te Fransız Mariotte denizaltısı Çimenlik Kalesi'nden açılan ateş sonucu vurulmuştur. Darbe alan Mariotte su yüzeyine çıkmış ve karaya oturmuştur. Denizaltı mürettebatından 32 kişi denizci askerler tarafından esir alınmıştır²²⁵. Mariotte denizaltısının deniz üzerindeki istiaab hacmi 530 ton, denizini altında iken ise 630'dur. Deniz altındaki hızı 10

²²⁰ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 150. Amerika Matbuat Cemiyeti İstanbul muhabirinin Panfizer, Triumph ve Majestic zırhlılarıyla beş nakliye gemisini batıran Alman U-21 denizaltısının komutanı Yüzbaşı Hershing ile yapılan mülakatı *Berliner Zeitung am Mittag* gazetesi yayınlamıştır. Mülakatta Hersing, İngiliz gemilerine karşı elde edilen bu başarının çok rahat bir şekilde elde edildiğini söylüyor ve şu ifadeleri kullanıyor: “Bizim vazifemizin en müşkil ciheti, düşman gemisine tesadüf edebilmektedir. Tesadüf vaki’ olduktan sonra onu imha etmek müşkil değildir”. Steel-Hart, İngilizlerin kaybının 43 kişi olduğunu belirtmektedir. Bkz; s. 133.

²²¹ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 111. Temmuz ayı içerisinde denizaltıların Tekirdağ Limanı ve civarında kayıklara verdiği zarar için bkz; a.g.e., I, s. 225-226. Denizaltıların Ağustos ayı ortalarında Mudanya'yı bombalaması hakkında bkz; a.g.e., II, s. 24; Savaş kurallarına mugayir bir şekilde diğer bazı gemilere yapılan saldırılar için bkz; a.g.e., II, s. 273-277.

²²² *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 157.

²²³ Moorehead, s. 190.

²²⁴ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 169-170; Hatemi, s. 328.

²²⁵ Nazmi, s. 85; Hatemi, s. 331.

mil (16,09 kilometre), deniz yüzeyindeki iken hızı 15 mil (24,14 kilometre)dir. Deniz yüzeyinde iken 7 adet torpil kovani bulunmaktadır²²⁶.

Ağustos ayı başlarında Queen Elizabeth drenotu Çanakkale savaş alanından çekilmek zorunda kalmıştır. İngiliz gemisinin on mil hızla giderken kullandığı 38'lik topların çıkardığı gürültü ve sarsıntıdan makinesindeki türbinlerin iç kısımlarında bulunan paletlerin zarar görmesinden dolayı hızı beş mile kadar inmiştir. O yüzden bu hızla savaş alanında bulunması tehlikeli olduğundan dolayı geçici bir süreliğine geriye çekilmiştir²²⁷.

7 Ağustos'ta içerisinde 30.000 topçu mermisi bulunan Barbaros zırhlısı Bolayır önlerinde (Şarköy civarında) İngiliz E-2 denizaltısı tarafından batırılmıştır²²⁸. Sabah 05.00 sularında İngiliz denizaltısı, Barbaros zırhlısını yakalamış ve torpido hücumunu başlatmıştır. Yara alan Barbaros, hemen karşı bir manevrayla denizaltının üzerine yönelmiş; ancak su aldığını fark edince tekrar sığılğa gitmek zorunda kalmış ve 20 metre derinlikte batmıştır. Mühimmat taşıyan Barbaros zırhlısında beş subay ve 300'e yakın er şehit olmuştur²²⁹.

Çanakkale Cephesi'nde Anafartalar'da kara muharebelerinin en yoğun yaşandığı bu dönemde Hilal-i Ahmer gemileri olan Gülnihal ve Akdeniz vapurlarıyla Şirket-i Hayriye'nin 60, 61, 63 ve 70 numaralı vapurları, Çanakkale Cephesi'nde yaralanan Türk askerlerini İstanbul'daki hastanelere taşımaktadır²³⁰. Bu arada Osmanlı Hükümeti yetkilileri bu gemilere Marmara'da bulunan denizaltılar vasıtasıyla herhangi bir müdahale yapılmaması için Amerikan Büyükelçiliği ile yakın irtibata geçmiş, böyle bir müdahalenin savaş kurallarına aykırı olacağı belirtilmiştir²³¹.

4 Eylül 1915'te Marmara'ya ikinci seferini yapmakta olan Yzb. Cochrane komutasındaki İngiliz E-7 denizaltısı, Çanakkale Boğazı'nda Nara'da 30-35 metre derinlikte denizaltı mania hatlarına takılmış ve Alman UB-14 denizaltısı komutanı Heimbürg ve aşçısı tarafından atılan sualtı bombalarıyla yüzeye çıkmaya zorlanmıştır. Denizaltı daha sonra kaptanı tarafından batırılmıştır. Üç subay ve 25 askerden oluşan mürettebatının tamamı esir edilmiştir²³². E – 7, 810 ton büyüklüğünde olup, makine gücü 1.750 beygir, hızı 16 mildir ve 4 tane torpil kovani bulunmaktadır²³³.

²²⁶ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 206-207. Denizaltıdan esir edilenler arasında yer alan Morris Wery isimindeki mürettebat daha sonra Afyonkarahisar Esirler Garnizonu'na götürülmüştür. Bkz; *Çanakkale Muharebeleri* – II, s. 140.

²²⁷ *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 197.

²²⁸ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/3, s. 509; Nazmi, s. 87-88; Hatemi, s. 333.

²²⁹ Mürettebatının büyük çoğunluğunun kurtarıldığı hakkında bkz; *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 215.

²³⁰ Cemalettin Taşkiran, “Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletleri'nin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 1, Mart 2003, ÇOMÜ, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale 2003, s. 104.

²³¹ Hükümet yetkilileri ile Amerikan Büyükelçiliği arasındaki yazışmalar için bkz; *Çanakkale Muharebeleri* – I, s. 235-246.

²³² Nazmi, s. 93-94; Hatemi, s. 342.

²³³ *Çanakkale Muharebeleri* – II, s. 27. Ayrıca bkz; “Marmara'da Deniz Savaşları”, Der., Yetkin İçsen, www.gallipoli1915.org; “Karadeniz'deki Alman Denizaltıları”, www.tinaturk.org

13 Eylül’de sahile yaklaşmak isteyen bazı Müttefik kruvazör ve torpidoları, bataryaların ateşi ile geri çekilmek zorunda kalmıştır²³⁴.

14 Eylül’de bir Müttefik denizaltısı, Burgas İskeleyi’ne bir torpil atmıştır. Ancak torpil patlamamış ve sahile çıkmıştır. Bu arada Boğazlar Kumandanlığı’nın verdiği bilgiye göre, 13 Eylül’de Müttefikler, Seddülbahir’le Yenişehir Burnu arasında bir torpil hattı oluşturmuştur. Üç torpil gemisinin oluşturduğu bu mayın hattı Seddülbahir civarındadır²³⁵.

18 Eylül günü öğleden sonra Fransız Patri gemisi ile beraber Seddülbahir’deki kara bataryaları, Anadolu sahil bataryalarına bir saate yakın ateş açmış, fakat zarar verememişlerdir²³⁶.

14 Ekim 1915’te Lapseki Limanı’nda bulunan bir Şirket-i Hayriye vapuruna Müttefik donanmasına mensup bir denizaltı tarafından etkisiz bir şekilde iki torpido atılmış, torpidonun biri sahilde patlamıştır²³⁷.

30 Ekim’de Fransız Turquoise denizaltısı bir askerin periskopunu nişan alarak ateş açması sonucu ele geçirilmiştir. Çanakkale Boğazı’nda suyun altında iken yüzeye çıkmaya yeltenen bu denizaltıya birlik komutanı Bnb. Şerafettin Bey’in emir vermesiyle topçu onbaşı Müstecip ateş açmış ve denizaltı teslim olmak zorunda kalmıştır. İki subayla 24 askerden oluşan mürettebatı esir edilmiştir²³⁸.

Türk haber alma subayları tarafından 1.318 tonluk Turquoise denizaltısı kaptanının seyir defteri incelenmiş ve denizaltının beş gün sonra E-20’yle denizde buluşacağı tesbit edilmiştir. Bu önemli bilgiye ulaşan Osmanlı Deniz kuvvetleri yetkilileri, hemen harekete geçmiş ve E-20’ye karşı gerekli tedbirleri almıştır. Yapılan plan gereği 4 Kasım’da buluşma yerine gidilmiş ve E-20 su yüzeyine çıkar çıkmaz bir Alman U-boot’u tarafından torpillenip batırılmıştır. Bu esnada denizaltıdan sadece güvertede bulunan İngiliz kaptan ve mürettebattan iki subayla altı asker kurtulabilmiştir²³⁹.

Birkaç ay önce Çanakkale Boğazı’nda görülmüş olan İngiliz E-20 denizaltısı, 61 metre uzunluğunda, 800 ton hacminde idi. Deniz yüzeyinde 19, deniz altında 14 mil hız yapabilen denizaltında 8 torpil kovani ile 7,67 santimetrelik 2 adet seri ateşli top ve 30 kişilik mürettebat mevcuttu²⁴⁰.

²³⁴ Çanakkale Muharebeleri – II, s. 32.

²³⁵ Çanakkale Muharebeleri – II, s. 79; Hatemi, s. 344.

²³⁶ Çanakkale Muharebeleri – II, s. 83.

²³⁷ Çanakkale Muharebeleri – II, s. 144.

²³⁸ Çanakkale Muharebeleri – II, s. 152; Nazmi, s. 105-106; Bülent Ersoylu, “Turkuvaz’ı Ben Yakaladım”, *Türk Deniz Tarihi*, s. 473-475; Hatemi, s. 354.

²³⁹ Moorehead, s. 192.

²⁴⁰ Çanakkale Muharebeleri – II, s. 161. Fevzi Çakmak, 3 subay, 6 asker esir alındığını kaydetmektedir. Bkz; Hatemi, s. 354. İstanbul’a getirilen ve ismi Müstecip Onbaşı olarak değiştirilen Turquoise denizaltısı, cüz’i bir ücret karşılığında halkın ziyaretine açılmıştır. Bkz; Çanakkale Muharebeleri – II, s. 163.

21 Kasım sabahı boğazdan içeri girmeye çalışan bir Müttefik torpidosu, Türk topçularının açtığı ateş sonucunda geri çekilmek zorunda kalmıştır²⁴¹.

Sonraki günlerde de Müttefik donanmasının bazı savaş gemileri boğaz yakınlarına gelerek Türk bataryalarını bombalamıştır. Ancak karada herhangi bir ilerleme olamayacağını gören Müttefikler, ilk önce 19/20 Aralık'ta Arıburnu ve Anafartalar bölgelerini tahliye etmişlerdir²⁴². Bu tahliye çok iyi organize edilerek yapıldığı için neredeyse hiç kayıp verilmemiştir. O nedenle sonraki günlerde Seddülbahir bölgesinin de tahliyesine karar verilmiştir. Ancak burası tahliye edilirken Türk topçuları sık sık karşı tarafı rahatsız etmiş ve birçok atış yapmıştır. Sonuçta 9 Ocak 1916 tarihinde Gelibolu Yarımadası'nda hiçbir İtilaf askeri kalmamış, Seddülbahir bölgesi de tekrar Türk ordusunun kontrolüne girmiştir. Böylelikle yaklaşık sekiz buçuk ay süren kara savaşları sona ermiştir. İtilaf Devletleri Çanakkale'yi geçememişler, zafer Türklerin olmuştur.

9 Ocak'ta bütün İtilaf askerleri yarımadayı terk etmişlerse de savaş gemilerinin saldırısı sonraki günlerde de devam etmiştir. 9/10 Ocak gecesi bir Müttefik savaş gemisi, sabaha kadar Gökçeada yönünden Seddülbahir, Tekke Burnu ve Hisarlık bölgelerini aralıklarla bombardıman etmiştir. 10 Ocak'ta ise birkaç torpido muhribiyle bir kruvazör aralıklarla Seddülbahir'i bombalamış, ancak bataryaların karşılık vermesi sonucunda geri çekilmek zorunda kalmıştır²⁴³.

12 Ocak'ta Boğazın girişinde bulunan bir kruvazör ile dokuz torpido ve bir monitor değişik zamanlarda Tekke Burnu ile Seddülbahir iskelelerine ateş açmıştır. Bunun yanı sıra bir diğer monitor Kilitbahir tarafını etkisiz bir şekilde bombardıman ederken, deniz uçağı tarafından bölgeden uzaklaşmaya zorlanmıştır²⁴⁴.

Denizaltı savunma harbi harekâtı kapsamında, I. Dünya Harbi'nin sonunda Marmara'da ve Çanakkale Boğazı'nda, 7 İngiliz, 1 Avustralya ve 5 Fransız olmak üzere toplam 13 denizaltı batırılmıştır.

Sonuç

18 Mart Zaferi'nin kazanılmasında topların ve Boğaz'a dökülen mayınların büyük etkisi olmuştur. Ancak, bu başarının elde edilmesinde mayınların başrol oynadığını söylemek abartı olmayacaktır. Churchill, yaptığı bir konuşmada Nusrat Mayın Gemisi'nin dökmüş olduğu mayınlara atıf yaparak, Boğaz'ın niçin geçilemediğini şu şekilde belirtmiştir: "1915 yılında bütün Avrupa'da milyonlarca insan bir ölüm kalım mücadelesine girmişti. Büyük taarruzlar yapılmaktaydı... 4-5 bin harp gemisi denizlerde hareket halindeydi. Fakat Nusrat gemisinin gizlice döktüğü bu 20 demir kap, harbin devamı ve dünyanın geleceği bakımından diğer bütün gayretlerden daha mükemmel ve daha kesin sonuçlu hedeflere varmak içindi.

²⁴¹ Çanakkale Muharebeleri – II, s. 198; Nazmi, s. 113.

²⁴² Hatemi, s. 361-362; Nazmi, s. 122-123.

²⁴³ Çanakkale Muharebeleri – II, s. 251-252; Nazmi, s. 130.

²⁴⁴ Çanakkale Muharebeleri – II, s. 253.

“Bu engel, İngilizler tarafından başarı ile başlanmış olan Çanakkale harekâtını durduran birtakım psikolojik karışıklıklar doğurdu. Yalnız başına bu engeldir ki, Türkiye’yi bir bozgunundan kurtardı ve harbi uzattı. Bu yüzden mağluplar kadar muzaffer Avrupa da sarsıldı. 6/7 milyon insan, düşmanlarının kurşun ve gülleleriyle değil, 18 Mart sabahı Çanakkale’nin kuvvetli akıntısı altında, ağırlıklarına bağlı bulundukları tel halatları üzerinde gerili duran 20 demir kap yüzünden yok olup gittiler”²⁴⁵.

Çanakkale Cephesi’nde Müttefikler donanma açısından çok iyi bir durumda olmalarına rağmen, muhkem bir halde bulunan istihkâmları geçememiş, bu başarısızlık üzerine de Gelibolu Yarımadası’na asker çıkararak Çanakkale’yi geçmeye çalışmıştır. Ancak yaklaşık 8,5 ay süren kara muharebeleri sonunda da mağlup olarak çekilmek zorunda kalmıştır.

Çanakkale’yi sadece donanma gücüyle geçeceğine inanan Churchill, “sınırlı bir direnme hareketiyle (Çanakkale Boğazı Harekâtı) direnmekten vazgeçmeyeceğiz” düşüncesiyle, Boğaz’daki Türk savunma sistemini ve topçularının göstereceği gayret ve fedakârlığı gözden kaçırmıştır. Aslında bütün İngiliz yetkililer, O’nun gibi düşünmemekte idi. Ancak, Çanakkale Boğazı’ndan geçildiği zaman elde edilecek kazançlar, zamanla diğer yetkilileri de bu fikre sıcak yaklaşımlarına sebep oldu. İngilizler ve Fransızlar, Boğaz’dan geçeceklerine o kadar emindirler ki, sonraki süreç için bütün planları yapmışlar hatta “Çanakkale Boğazı Geçildikten Sonra İzlenecek Siyaset” başlıklı raporlar bile hazırlamışlardır.

Çanakkale Boğazı’ndan geçilememesi sonucunda Rusya’da iç siyaset ve ekonomik durum gittikçe karmaşık bir hale gelmiş ve Çarlık rejiminin yıkılıp Bolşeviklerin iktidara geçmelerine yol açmıştır.

‘İtilaf Devletleri’nin 18 Mart 1915’te Çanakkale Boğazı’nın geçememesi ve sonrasında kara muharebelerinde mağlup olarak Gelibolu Yarımadası’nı tahliye etmesi I. Dünya Savaşı’nın iki yıl daha uzamasına sebep olmuştur’ denilebilir. Lloyd George’un bir konuşmasında, “Bu muharebe Karadeniz’e geçiş, bizim için, hayati bir sorundur. Hâlbuki bizi bu harekete bırakmadılar ve bu yüzden savaş en azından iki yıl daha uzadı” ifadelerini kullanması bu görüşü teyid etmektedir.

Asırlardır yenilgi yüzü görmeyen İngiliz ve Fransız donanması, uzun bir zamandır zafer kazanamamış olan Türk askeri karşısında mağlup olmuştur. Balkan bozgununu yaşamış olan bir ordunun, kısa bir süre sonra böyle bir mücadeleyi sergilemesi beklenmemekteydi. 18 Mart Zaferi, Türk ordusunun (siyasetçilerinin de) kendisine güven duymasını sağlamış, bütün ülkede sevinç gösterileriyle karşılanmıştır.

Çanakkale Cephesi’ndeki deniz harekâtı esnasında Türk denizcileri büyük kahramanlıklar göstermiştir. Müttefiklerin saldırıları karşısında topçular da yaptıkları isabetli atışlarla zaferin kazanılmasında büyük pay sahibi olmuşlardır.

²⁴⁵ Erol Mütercimler, s. 186.

KAYNAKÇA

- Akşit, İlhan, *Çanakkale Savaşları Harp Sahaları ve Abideler*, İstanbul 1973.
- Altıntaş, Ahmet – Altıntaş, Zeynep, (Yay. Haz.), *Çanakkale’de Bahriyelilerimiz* (Muharriri: Emil Vedel), ÇOMÜ, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yay., Çanakkale, 1997.
- Altıntaş, Ahmet, *Belgelerle Çanakkale Savaşları*, ÇOMÜ, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Yay., Çanakkale, 1997.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Yay. Haz., Uluğ İğdemir, Ankara 1968.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı*, C. III-I, Ankara 1991.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları*, C. III, K.II, Ankara 1991.
- Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi*, C. V, 2. Kitap, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Harp Tarihi Yay., Ankara 1978
- Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı, (Haziran 1914 – 25 Nisan 1915)*, C. V, I. Kitap, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1993.
- Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi*, C. V, 2. Kitap, Ankara 1978.
- Boz, Ekrem, *Adım Adım Çanakkale Savaş Alanları*, İstanbul 1994.
- Bülent Ersoylu, “Turkuvaz’ı Ben Yakaladım”, *Türk Deniz Tarihi*, (Der.) Sadullah Tezcan), Ankara, 2005.
- Çamoğlu, Şemsettin, *18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi*, Çanakkale 1953.
- Çamoğlu, Şemsettin, *Çanakkale Boğazı ve Savaşları*, İstanbul 1962.
- Çoker, Fahri, *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler*, Ankara 1994.
- Emin Ali, “Çanakkale’ye Düşman Donanmasının Hücumları 5 Mart 1331”, *Yeni Mecmua*, (Özel Sayı), Neşre Haz. Abdurrahman Güzel, AÇASAM Yay., Çanakkale 1996, s. 1-52.
- Erat, Muhammet, “Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İaşe Problemi”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı. 1, Mart 2003, ÇOMÜ, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale 2003, s. 114-133.
- Erkal, Şükrü, “Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi Deniz Harekâtı (Boğazın Zorlanması)”, *Çanakkale Muharebeleri 75’nci Yıl Armağanı*, Ankara 1990, s. 54-55.
- Güvenç, Serhat, (Haz.), *Dretnot Ateşi ve Osmanlı Devleti, Reşadiye ve Sultan Osman Savaş Gemilerinin Öyküsü*, İstanbul 2005.
- Hatemi, Nilüfer, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, C. I, İstanbul 1999.
- Higgins, Trumbull, *Winston Churchill and the Dardanelles*, Londra, 1963.
- İnci, Tevfik, “Golyat’ın Batırılışı”, *Türk Deniz Tarihi*, (Der.) Sadullah Tezcan), Ankara, 2005.
- İnci, Tevfik, “Yavuz ve Midilli Kruvazörünü Nasıl Aldık ve Birinci Dünya harbi’ne Nasıl Girdik”, *Türk Deniz Tarihi*, (Der.) Sadullah Tezcan), Ankara, 2005, s. 444-447.
- James, Robert Rhodes, *Gallipoli*, Londra, 1956.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. IX, Ankara 1999.

Karataş, Murat, *Haritalarla Çanakkale Savaşları (Osmanlı Kaynaklarına Göre Gelibolu Yarımadası Kuzey Bölgesi Muharebeleri)*, ÇOMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006.

Karatay, Baha Vefa, *Mehmetçik ve Anzaklar*, Ankara 1987.

Makela, Matti E., *Yavuz (Goeben)'un İzinde*, Çev. Namık Kemal Ebiz, İstanbul 2006.

Manchester, William, *Winston Spencer Churchill, The Last Lion, Visions of Glory, 1874-1932*, New York, 1989.

Mehmetefendioğlu, Ahmet -Arslan, Ozan, “Fransız Arşiv Belgelerine göre Birinci Dünya Savaşı Başlangıcında Çanakkale Boğazı Önlerinde Goeben ve Breslau”, *Çanakkale, Savaşı ve Tarihi*, I, İstanbul 2006, s. 25-37.

Moorehead, Alan, *Gelibolu*, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul 2002.

Mütercimler, Erol, *Destanlaşan Gemiler, Hamidiye, Yavuz, Nusrat, Alemdar*, İstanbul 1987.

Nazmi, (Deniz Mayınları Grup Komutanı Binbaşı), *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü (1914-1922)*, Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı, İzmir, 2004.

Nutku, Emrullah, *Çanakkale'nin Şanlı Tarihine Bir Bakış*, b.y. yok, [1975].

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri – I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., No: 71, Ankara 2005.

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri – II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 73, Ankara 2005.

Pomiankowski, Joseph, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, Çev. Kemal Turan, İstanbul 1990.

Sanders, Liman von., *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul 1968.

Sayılr, Burhan, “Nedenleri ve Sonuçları ile Çanakkale Savaşı”, *Orman Mühendisliği Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart 2005.

Selahattin Adil Paşa, “Çanakkale Hatıraları”, *Çanakkale Hatıraları*, Yay. Haz., Metin Martı, C. 1, İstanbul 2001.

Steel, Nigel- Hart, Peter, *Gelibolu, Yenilginin Destanı*, Türkçesi: Mehmet Harmanlı, Yeni Binyıl, [İstanbul], b. t. yok.

Taşkıran, Cemalettin, “Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletleri'nin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S. 1, Mart 2003, ÇOMÜ, Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi, Çanakkale 2003, s. 103-113.

Taşkıran, Cemalettin, *Ana Ben Ölmedim*, İstanbul, 2001.

Tuncoku, Mete, *Çanakkale 1915, Buzdağının Altı*, Ankara 2002.

Türk Deniz Harp Tarihi'nde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar, Muavenet-i Milliye ve Goliath'ın Batırılışı, Sayı: 1, İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı, Ankara, b. t. yok.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, C. X, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1985.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916), C. V, 3. Kitap, Ankara 1980.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul, 2000.

Wallach, Jehuda L., *Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye’de Prusya-Alman Askerî Heyetleri 1835-1919*, Çev. Fahri Çeliker, Ankara 1985.

VI. ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA 14. ALAY'IN MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN EMRİ ALTINDAKİ FAALİYETLERİ

M. Mutlu KARAKAYA*

Türk Ordusu 18 Mart 1915'te, “yenilmez armada” olarak adlandırılan, döneminin en güçlü deniz kuvveti olan İngiltere ve Fransa tarafından oluşturulmuş Birleşik Filo'ya tarihinin en büyük yenilgisi yaşatıldıktan sonra Çanakkale'de deniz savaşı dönemi kapanmıştır. Bu şanlı zaferden sonra en az bu zafer kadar önemli ve meşakkatli, yaklaşık dokuz ay sürecek kara savaşları dönemi başlamıştır. Çanakkale cephesini açan İngiltere'nin pek çok amacının yanı sıra, en önemli isteği İstanbul'un alınması olmuştur. Buna karşılık bu cephede savaşan vefakâr ve cefakâr Türk askerinin gösterdiği kahramanlıkta da en büyük motivasyon kaynağı İstanbul'u korumaktır.

Çanakkale Savaşı'nın ikinci evresi olarak nitelendirilebilecek kara savaşları, 25 Nisan 1915'te yine İngiltere ve Fransa kuvvetlerinin birleşmesiyle oluşan Akdeniz Seferi Kuvvetleri tarafından eş zamanlı olarak gerçekleştirilen Arıburnu ve Seddülbahir cephesi çıkarmaları ile başlamıştır. Türk komuta kademesinin Kuzey ve Güney Grubu olarak adlandırdığı bu bölgelerde yapılacak çıkarmaların ortak amacı Kilitbahir platosunu ele geçirebilmek olmuştur. Bu amaç gerçekleştirilince boğazın en dar yerindeki istihkâmlar düşürülebilecek ve İstanbul'a kolaylıkla ulaşılabilecektir.

Bu amacı bilen Türk Başkomutanlığı, İtilaf Devletleri'nin uğradıkları deniz hezimetinden sonra vazgeçmeyeceğini ve karadan çıkarma ile devam edeceğini tahmin ettiğinden 24 Mart 1915'te 5. Ordu'yu kurarak Çanakkale Cephesi'nin savunmasını bu orduya bırakmıştır. Bu süreçte bir Alman generali olan Liman von Sanders 5. Ordu komutanı olmuştur. Bu ordunun kurulmasıyla beraber, doğrudan ordu komutanına bağlı olan 5. Tümen'in içinde yer alan 14. Alay ve 3. Kolordu'ya bağlı olan 19. Tümen'in komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'in Kuzey Grubu içindeki ilginç ve önemli kader birliği de başlamıştır¹. Bu bölümde Çanakkale Savaşı literatüründe çok az yer alan, ancak İtilaf Kuvvetleri'nin İstanbul'a giden yolu üzerindeki “nirengi noktalarında” karşısına çıkmış olan 14. Alay ile bunun gerçekleşmesini sağlayan Mustafa Kemal Atatürk'ün ilişkisi incelenecektir.

Kara savaşları başladığı sırada Bolayır'ın kuzey batısında Eksamil'de (Ortaköy) bulunan 14. Alay, çıkarmanın başlamasıyla beraber Kavaksuyu'na doğru yavaşlatılmış ve 5. Tümen'in diğer birlikleri de Saros Körfezi'nin yakınlarına yayılmıştır². Ordu komutanı Liman von Sanders'in çıkarmayı asıl olarak Bolayır'dan beklemesi ve hatta çıkarma başladığında

* Dr.

¹ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk çıkarma başladığı sırada Yarbay rütbesindeydi. Savaş sırasında 1 Haziran 1915'te Albay rütbesine yükseltildi. Anlatım sırasında tarihi gerçekliği bozmamak için unvanları aynen kullanılacaktır.

² ATASE, Koleksiyon (Kol): *Birinci Dünya Harbi (BDH)*, Klasör (Kls): 4799, Dosya(D): 4, Fihrist (F): 008.

Saros Körfezi'ndeki aldatma hareketini gerçek zannederek 25 Nisan'ı Bolayır'da geçirmesi hatırlanacak olursa, 14. Alay'a ve 5. Tümen'e verilen bu görevin önemi de anlaşılacaktır. Sanders'in bu kadar önem verdiği bölgede konuşlanan 14. Alay'ın bu görevi ileride üsteleneceği görevlerin habercisi olmuştur³.

Saros Körfezi'ndeki aldatma harekâtının aksine, Seddülbahir ve Arıburnu bölgeleri için planlanan gerçek çıkarmalar başlamıştı. İngilizler bugün Anzak Koyu olarak bilinen bölgedeki çıkarmayı Kabatepe'nin kuzeyindeki kumsala yapmayı planlamışlardı. Ancak bazı yanlış hesaplamalar neticesinde bu çıkarma fiilen Anzak Koyu'nda gerçekleşmiş ve Arıburnu çıkarması olarak adlandırılmıştır.

İngilizlerin bu bölgede kullandıkları kuvvet Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerinden oluşan Anzak Kolordusu olmuştur. Diğer yandan aynı bölgedeki Türk savunması 9. Tümen birliklerinden olan 27. Alay'a bırakılmıştı. Sabaha karşı saat 4.25'ten itibaren karaya asker çıkarmaya başlayan Anzak birliklerine karşı, 27. Alay ne kadar direnirse dirensin yardıma ihtiyacı vardı ve 27. Alay komutanı Şefik (Aker) Bey, bölgenin en önemli noktası olan Kocaçimen'in 19. Tümen tarafından tutulması gerektiğini bildiren bir telgraf çekmişti. Durumu ciddiyetle takip eden 19. Tümen Komutanı Yarbey Mustafa Kemal Bey, 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya ulaşamamasına rağmen, emri altındaki 57. Alay'ı derhal Kocaçimen Tepe'ye yollamıştı. Kendisi de önden küçük bir grupla Conkbayırı'na gelmişti. Bu girişim Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşı'nda "kaderin adamı" olmasını sağlayan ilk önemli hareketiydi ve verdiği emir de bunun göstergesiydi. Conkbayırı'na geldiğinde baskına uğrayıp kaçan askerleri gördüğünde "*düşmandan kaçılmaz, süngü tak, yere yat*" emrini vermiş, düşmanın öncü birliklerinin ilerleyişini duraksatmıştı. Kendi tabiriyle "*kazandığımız an bu andı*"⁴.

Çarpışmanın ilk günü her iki taraf için de büyük karmaşa ve kayıplarla geçmiş, ancak İngilizler yeni birlikleri, silah ve mühimmatı karaya çıkarmaya devam etmişti. Buna karşılık Türk tarafı da bölgeyi takviye girişimlerine başlamıştı. 28 Nisan 1915'te gerek 5. Tümen'in Maydos'a kaydırılması, gerekse 14. Alay'ın 19. Tümen emrine verilmesi bu takviye çalışmaları kapsamındaydı. Böylece 14. Alay, Ordu Komutanı Sanders için çok önemli bir bölge olan ve fakat burada bir çıkarma olmayacağı anlaşılan Saros'dan çekilip, Mustafa Kemal Bey'in emrine verilerek muharebe bölgesine dâhil olmuştu⁵.

30 Nisan saat 05.00'te Kocadere'ye ulaşan 14. Alay komutanı Yarbey Ali Rıfat Bey ile tabur komutanlarına, durumu ve araziye incelemek üzere saat 07.30'da Mustafa Kemal Bey'in yanına gelmeleri bildirilmişti⁶. Yarbey Ali Rıfat Bey cepheye girdiği bu günden itibaren 15 gün boyunca doğrudan Mustafa Kemal Bey'den emir almıştır. Mustafa Kemal Bey de, Çanakkale Savaşı'nın en önemli taarruzlarından olan, Anzakları yerine çivileyen, savaşın bir siper savaşına

³ M. Mutlu Karakaya, *Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay*, T.C. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İst., 2017, s. 96-111.

⁴ Ruşen Eşref Ünaydın, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İst., 2009, s.23.

⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Yay. Haz.: Suat Akgül, Hülya Toker, Sema Demirtaş, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ank., 2011, s. 52-54.

⁶ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu(K):41, Gömlek(G):5, Belge No(BN): 5-3.

dönüşmesine neden olan 1 Mayıs taarruzuna karar vermesini, emrine verilen bu yeni kuvvetin gelmesine bağlamıştır⁷. Bu derecede önemli bir taarruzun 14. Alay'ın gelmesiyle kararlaştırılması da bir kader ânı olarak nitelendirilebilir. Çünkü 1 Mayıs taarruzu yukarıda belirtilen özellikleri nedeniyle savaşın gidişatını etkileyen önemli bir dönüm noktası olmuştur. Savaş bundan sonra siper savaşı niteliğini kazanmıştır.

14. Alay savaş hattına girince, merkezde Edirnesırtı'na yerleştirilmiş, ileri birlikleri de Bombasırtı'na gönderilmişti⁸. 14. Alay, bölgeyi 27. Alay'dan devralmıştı⁹. Merkeztepe olarak adlandırılan bu bölge İngiliz komutanlar açısından özellikle önem verilen bir bölgeydi çünkü Anzak kuvvetlerinin kilit noktasıydı ve üç taraftan sarılmıştı. Bu nedenle Mustafa Kemal Bey taarruzu planlarken üç kol oluşturmıştı. Bunlar merkez kuvvetleri, sağ kanat kuvvetleri ve sol kanat kuvvetleriydi. Taarruz asıl olarak merkez kesimden yapılacaktı. Bu bölgede taze kuvvet olarak gelen 14. Alay görevlendirildiği gibi, buradaki birliklerin yönetimi de 14. Alay Komutanı Ali Rıfat Bey'e bırakılmıştı¹⁰. Taarruzun ilk hedefi Bombasırtı'nın batısı, boyun noktası ve Merkeztepe hattıydı. Bir günde sadece bu cephede 6.000 kişinin kaybedilmesine yol açacak kadar şiddetli geçen çarpışmalarda, 14. Alay birlikleri düşman siperlerine çok yaklaşp hatta yer yer siperlere girmeyi başarmalarına rağmen, yan kolların ilerleyemeyişi nedeniyle çapraz ateş altında kalmaları, arazi yapısı, Anzakların takviye kuvvetle desteklenmesi gibi nedenlerle net bir sonuca ulaşılammıştı¹¹.

Taarruz sırasında Mustafa Kemal Bey, sol kanat kuvvetleri komutanı olan Şefik Bey'den faaliyetlerini arttırıp, cephelerindeki tepeleri işgal etmelerini ve böylece 14. Alay'ın ilerlemesini sağlamalarını bildirmişti. Çünkü özellikle 14. Alay cephesinde çarpışmalar sırasında dehşet verici görüntüler ortaya çıkıyordu. Askerler, önlerinde kılıçlarını çekmiş ilerleyen subaylarla düşman siperlerine saldırıyor, ancak ağır makineli tüfeklerden açılan ateşlerle yere düşüyor, vurulanların yerleri diğer askerler tarafından dolduruluyor ve bu ataklar ardı ardına tekrarlanıyordu¹². İşte 14. Alay'a ait bu manzara, Mustafa Kemal tarafından savaş sonrasında Ruşen Eşref'e verdiği röportajda anlattığı Bombasırtı vakasıdır. *“Anzaklarla karşılıklı siperler arasında 8-10 metreye kadar düşen mesafelerde ölüm muhakkakken, birinci siperdekiler hiç biri kurtulamadan düşüyor, ikinciler tam bir itidal ve tevekkülle onların yerine gidiyor. Öleni görüyor, öleceğini bile bile sarsılmadan, ellerinde Kuran-ı Kerim, kelime-i şehadet çekerek yürüyorlar”* ifadeleriyle anlattığı bu anlar Mustafa Kemal'e Türk askerinin

⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 52.

⁸ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915)*, C:V, K:II, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, Ank., 2012, s. 98.

⁹ İsmet Görgülü, “Atatürk'ün ‘Arıburnu Muharebeleri Raporu’ ve ‘Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe’ Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlardan Bir Demet”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, S:19 (Kasım 1990), s. 94.

¹⁰ ATASE, Kol: BDH, Kls: 5315, D: 4, F: 006/006-001; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, *a.g.e.*, s.94-100. Bu taarruz sırasında Mustafa Kemal Bey'in, 27. Alay Komutanı Şefik Bey'e taarruzdan çok savunma eğilimli olması nedeniyle yönelttiği eleştiriler hatırlanacaktır. Bkz.: Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 64.

¹¹ M. Mutlu Karakaya, *a.g.t.*, s. 118-129.

¹² Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, *a.g.e.*, s. 102-103.

manevi kuvvetini göstermiştir. Ona göre Çanakkale Savaşı bu yüksek ruh sayesinde kazanılmıştır¹³.

Bu muharebeyle beraber 14. Alay'ın oluşturduğu siperler Anzaklara en yakın siperler haline gelmişti. Genelde 10-12 hatta yer yer 7-8 metreye düşen mesafelerde kurulmuş olan 30, 31, 32, 33, 34 numaralı siperlerde karşı faaliyet yapmak çok kolaydı. Çünkü bu bir el bombası atma mesafesiydi. Bu nedenle bu siperlerde karşılıklı olarak askerler baş çıkaramaz durumdaydı. Ancak diğer yandan bu durum askerlerin birbirleriyle iletişim kurmasını da sağlıyordu. Anzak takviye birlikleri geldiğinde Türk askerleri o birliklere ismiyle seslenerek “*sizin geldiğinizi biliyoruz*” diyorlardı¹⁴. Bu siperler bugün de savaş alanı ziyaretlerinde “düşmana en yakın siperler” olarak görülebilmektedir.

Çanakkale Savaşı'nın bütününe bakıldığında alayların çok etkin olduğu görülür. Ancak çıkarmanın şiddeti ile ilk 15-20 gün içinde yukarıda bahsi geçen 1 Mayıs taarruzu da dâhil olmak üzere pek çok irili ufaklı çarpışmayı gerçekleştirmek için birlikler nerede ihtiyaç varsa orada cepheye sürülmüştür. Birlikler alay hatta tabur bazında birbirine karıştığı için emir-komuta zinciri de karışmıştır. Özellikle 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey komutası altında neredeyse bir kolordu seviyesinde kuvvet birikmiştir. Bu fiili durum, onun idareyi eline alıp 19. Tümen unvanını değil de Arıburnu Kuvvetleri Komutanı unvanını kullanmasına yol açmıştır. 12 Mayıs günü cepheyi ziyarete gelen Başkomutan Vekili Enver Paşa da bu karmaşayı fark etmiş, ertesi gün yayınladığı emirde bu durumun düzeltilmesini istemiştir¹⁵. 17 Mayıs 1915'ten itibaren yürürlüğe giren yeniden yapılanmada 14. Alay, 5. Tümen'in emri altına, Mustafa Kemal Bey de 19. Tümen Kumandanlığına geri dönmüştür. Bu görev devir tesliminde Mustafa Kemal 14. Alay'dan da bahsettiği bir teşekkür mesajı yayınlamıştır¹⁶.

1 Mayıs taarruzundan sonra düşmanı denize dökme amacıyla yapılan büyük taarruzlardan ikincisi 19 Mayıs'ta gerçekleşmiştir. Kuzey Grubu Komutanlığı'nın idaresindeki taarruzun cephedeki yerleşim düzeninde kuzeyden güneye doğru 19. Tümen, 5. Tümen, 2. Tümen ve 16. Tümen konuşlanmıştı. Burada 14. Alay, 5. Tümen emri altında ve boyun noktasında görev almıştı. Bu bölge Bombasırtı'yla Merkeztepe arasında kalmaktaydı. Çarpışmanın başlamasıyla 14. Alay'ın sadece boyun noktasında değil Bombasırtı'nda da etkili olduğu görülmüştür. Bu taarruzda 14. Alay'ın, sağında bulunan 57. Alay'ın ateşinden yürümesi kararlaştırılmıştı yani 57. Alay'ın görevi 14. Alay'ın ilerlemesini kolaylaştırmaktı. Ancak çarpışmalar sırasında 57. Alay'ın ilerleyemediği, bu nedenle 14. Alay'ın yoğun makineli tüfek ateşine maruz kaldığı görülmüştü. 57. Alay hücumu kalkması için pek çok kez uyarılmış ve sonunda komutanı Mustafa Kemal Bey tarafından hücum emri verilmiş ancak günün sonundaki durumdan bunun yeterli olmadığı anlaşılmıştı. Çünkü gerek 14. Alay'a ait harp ceridelerinde

¹³ Ruşen Eşref Ünaydın, *a.g.e.*, s. 49-50.

¹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s.119; Charles Bean, *The Story Of Anzac*, V:2, 11. bs., Angus and Robertson, Sydney, 1941, s. 120.

¹⁵ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, *a.g.e.*, s.117; M. Mutlu Karakaya, *a.g.t.*, s. 49-50.

¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s.97; Hülya Toker, *Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri (Belge ve Fotoğraflarla)*, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, Ank., 2014, s. 5.

gerekse yabancı kaynaklarda anlatılanlara göre 14. Alay askerleri düşman siperlerine girmiş ancak bu durum bir ilerleme sağlamamıştı. Çünkü askerler siperlerde şehit olmuşlardı. Özellikle 14. Alay'ın etkin olduğu boyun noktasında, Avustralya'nın resmi tarih yazarı Charles Bean tarafından anlatılan Er Jacka olayı, yukarıda anlatılanlarla birebir örtüşmektedir. Buna göre Türk askerleri Anzak siperlerine girmiş, 10 kadar Anzak'ı etkisiz hale getirmişti. Ancak siperin iki tarafından Anzak askerlerinin yaptığı hücumla sıkıştırılınca, Türk askerlerinin yapabileceği bir şey kalmamıştı. Bu olayda siperin bir tarafında çıkış noktasını tek başına tutmuş olan Er Jacka'ya Victoria Cross nişanı verilmiştir. Bir Yeni Zelandalının ilk defa Victoria Cross nişanını alması ve bunun 14. Alay cephesindeki savunması nedeniyle gerçekleşmesi, bölgedeki çarpışmalarda tek bir siperin bile tutulmasına verilen önemin göstergesidir¹⁷. Taarruzun sonunda 10.000'e yaklaşan kayıpla, 19 Mayıs taarruzu Çanakkale Savaşı'nın en kanlı muharebesi olmuştur¹⁸.

19 Mayıs'tan sonra 14. Alay'ın başka bir yönünü vurgulayacak bir taarruz türü yine 14. Alay liderliğinde gerçekleşmiştir. Burada 14. Alay ve Mustafa Kemal ilişkisi cephe yardımlaşması olarak kendini göstermiştir. Çanakkale Savaşı sırasında lağım kazılması, düşmana yaklaşmak için bu yöntemin kullanılması, bunun neticesinde lağım savaşının başlaması ilk olarak 14. Alay cephesinde gerçekleşmiştir. 14. Alay bölgesinden, Anzak mevkiisi olan Quinn's'e doğru tünel kazıldığı ilk olarak 5 Mayıs'ta Anzakların dikkati çekmiştir. Bu durumu tam olarak tespit edebilmek için madenciler getiren Anzaklar 9 ve 10 Mayıs'ta 14. Alay'a saldırılar düzenleyerek bu lağımları ele geçirmek istemişlerdir. Hatta Türk kuvvetlerinin düzenlediği 19 Mayıs taarruzunun da bu lağımları patlatmak için gerçekleştirildiğini ancak tüneller bitirilemediği için bunun yapılamadığını iddia etmişlerdir¹⁹. 19 Mayıs taarruzundan sonra 24 Mayıs'ta ateşkes yapıp yaralar biraz da olsa sarılınca, 25 Mayıs akşamı lağımlardan biri, 27 Mayıs ve 28 Mayıs sabahları da diğer ikisi, karşı lağımla Anzaklar tarafından patlatılmıştır. Bölgede çarpışan 14. Alay 1. Tabur askerlerinden Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünde yer alan bu konu olayın farklı bir yönünü ortaya çıkarmıştır. Anzaklar üç patlama ile üç lağımdan kurtulduklarını zannederken aslında dört lağımdan sadece ikisini patlatabilmişlerdi²⁰. Anzakların lağımları fark etmiş olması ve karşı taarruzla zarar vermeye başlaması, Türk tarafının önlem çareleri düşünmesine yol açmıştı. Bu amaçla yapılan plana göre 14. Alay tarafından düşmanın bu bölgedeki siperlerine bir baskın hücumu yapılacaktı. Kalan iki lağım sabah erken saatlerde patlatılacak ve gönüllü olan grup tarafından hemen Anzak siperleri işgal edilecekti. Ayrıca 19. Tümen birliklerinden 27. Alay'ın 2. Taburu, 14. Alay'a yardımcı olacak ve yine 19. Tümen birliklerinden 64. Alay'dan bir müfreze de Yüksek Sirt'ta gösteri harekâtı yaparak dikkatleri dağıtacaktır. Sabaha karşı 3.30'da başlayan hücumla düşman siperlerine yerleşilse de, hava ağardıktan sonra gemilerden bombardıman başlaması, geri

¹⁷ ATASE, Kol: BDH, Kls: 4805, D: H5, F: 001-029/029a/030/033a/035; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, *a.g.e.*, s.129-135; Charles Bean, *a.g.e.*, V:2, s.148-150; M. Mutlu Karakaya, *a.g.t.*, s. 143-156.

¹⁸ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, *a.g.e.*, s. 128,137.

¹⁹ Charles Bean, *a.g.e.*, V:2,s.199-205; C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Harekâtı*, C:2, Yay. haz.: Metin Martı, 2.bs., Arma Yayınları, İst., 2005, s. 24,33.

²⁰ Hasan Cevdet Temizkanlı, *Kıyamet Koptuğunda Hasan Cevdet Bey'in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü*, Haz: Mutlu Karakaya, Yeditepe Yayınları, İst., 2015, s. 30-31.

çekilen Anzak askerlerinin takviyeyle beraber geri dönmesi gibi sebeplerle istenen sonuca ulaşamamıştı²¹.

Bundan sonraki süreçte kuzey cephesinde Haziran ve Temmuz ayları nispeten daha sakin bir döneme girmiştir. Bu dönemde 14. Alay ile Mustafa Kemal arasında yine ilginç bir etkileşim gerçekleşmiştir. 31 Mayıs 1915'ten itibaren çeşitli yazışmalarda takip edilebildiği gibi Albay Mustafa Kemal Bey, Sazlıdere bölgesinin önemini açıklayan, bu nedenle de sınırlarının belirlenmesi gerektiğini, hangi birliğin sorumluluğu altında olacağının çok önemli olduğunu belirttiği yazışmalar yapmıştır. Sonradan Ağıldere mıntıkası adıyla anılan bu bölge hakkında Esat Paşa'ya birkaç defa uzun açıklamalar göndermiştir. Özellikle 8 ve 18 Haziran'da gönderdiği mektuplarında düşman karaya çıkarma yapacak olursa mutlaka bu bölgeyi kullanacağını ve Kocaçimentepe'yi hedefleyeceğini çok isabetli bir biçimde açıklamıştır ki, 6 Ağustos'ta bu öngörüsü gerçekleşmiştir. Her ne kadar bu yazışmalar Esat Paşa'yı sinirlendirmişse de, 10 Haziran'dan itibaren Sazlıdere'yi içine alacak şekilde Ağıldere Mıntıkası adıyla özel bir bölge oluşturmuş ve doğrudan kendine bağlanmıştır. Böylece bu kararlar Mustafa Kemal Bey'in bu kadar önem verdiği bölgenin sorumluluğu 14. Alay'a bırakılmıştır. 14. Alay komutanı Ali Rıfat Bey "Ağıldere Mıntıkası Kumandanı" olmuştur²².

Ağustos ayı ise Çanakkale Savaşı açısından çok önemli muharebelerin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Bu döneme 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey olarak giren Atatürk, Anafartalar kahramanı olarak çıkarken halkın gözünde en tanınan ve sevilen komutanlardan biri haline gelmiştir. Ağustos ayı içinde gerçekleşen çarpışmalar dizisi, İngilizlerin yeni bir çıkarma hamlesi yaparak, İstanbul'u ele geçirme planlarına devam etme isteklerinden kaynaklanmıştır. Bu dönem 14. Alay ile Mustafa Kemal'in irtibatına yeni ve İstanbul'a giden yolun kapatılması gibi çok önemli bir boyut kazandırmıştır.

İstanbul'a ulaşmakta Çanakkale'nin önemini bilen İngiliz yönetimi, 9. Kolordu adıyla yeni bir ordu kurarak ve bu defa Conkbayırı'nı hedeflemiş ve Anafartalar Körfezi'ndeki çıkarmayı yapmıştır. 6 Ağustos'ta başlayan bu çıkarmanın bir kolu da Mustafa Kemal Bey'in öngördüğü gibi Sazlıdere'den giren ve doğrudan Conkbayırı'na yürüyen birliklerden oluşmuştur. Daha önce açıklandığı gibi bu bölge 14. Alay sorumluluğu altındaki Ağıldere bölgesidir. Ayrıca İngilizler Kanlısirt tarafına da dikkat dağıtma amacıyla birlikler yollamış, ama buradaki çarpışmalar dikkat dağıtmanın çok ötesinde büyük kayıplara yol açmıştır.

Ağıldere Müfrezesi'nin normal konuşlanma düzeninde, çıkarma kuvvetlerinin ilk saldırdığı yer olan Halit Rıza Tepesi'nde 14. Alay'ın 1. Tabur'u bulunmaktaydı. Burası ileri karakol konumundaydı. Ancak bu tabur, 19. Tümen'in takviye olarak başka bir tümene gönderdiği bir taburun yerine 19. Tümen'in yani Mustafa Kemal Bey'in emrine verilmişti.

²¹ ATASE, Kol: BDH, Kls: 5315, D: 5, F: 013/013-001/013-002; ATASE, Kol: BDH, Kls: 4805, D: H6, F: 001-028a/030; Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 110; Halis Ataksor, *Çanakkale Raporu*, [Çev.: Ragıp Batumlu], Eser Matbaası, İst., 1975, s. 205-207.

²² ATASE, Kol: BDH, Kls: 5315, D: 5, F: 017/018; Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s.114-119; Mustafa Kemal Atatürk, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, Yay. Haz.: Suat Akgül, Hülya Toker, Sema Demirtaş, ATASE Başkanlığı Yayınları, Ank., 2011, s. 7-10; *Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları*, Yay. haz.: İhsan Ilgar, Nurer Uğurlu, 2. bs., Örgün Yayınevi, İst., 2004, s. 132-136.

Akşam 19.00'da 19 Tümen'e katılmak üzere yola çıkan 1. Tabur, 23.00'da Kemalyeri'ne ulaşmıştı²³.

Öte yandan İngilizler çıkarmayı kolaylaştırmak için bir taktik uyguluyorlardı. Buna göre her gece 21.00'da Halit Rıza Tepesi projektörlerle aydınlatılıyor ve bombardımana başlanıyordu. Siperdeki asker bu uygulamayı bildiği için gerideki siperlere çekiliyor, bombardımanın bitmesini bekliyor ve sonra yine ön siperlere geçiyordu. Ancak 6 Ağustos akşamı durum böyle olamadı. Çünkü bombardıman biter bitmez Anzak kuvvetleri bu siperlere baskın yaptı. Bu baskına uğrayan normalde orada bulunması gereken 14. Alay'ın 1. Taburu değil, onun yerine gönderilen 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburları olmuştu. Bu birliklerden 200 kadar şehit verilmiş, geri kalanların bir kısmı esir olurken, bir kısmı geri çekilmiş, çekilenlerin bir kısmı da 19. Tümen karargâhına sığınmıştı. Bu taarruzun sonrasında 2. ve 3. Taburların ikmal edilemediği, mürettep tabur haline getirilmelerinden anlaşılmaktadır²⁴.

Ağıldere'deki düşman kuvvetlerinin saldırısının ısrarla devam etmesi üzerine hedefin Conkbayırı olduğu anlaşılnca, Mustafa Kemal Bey elindeki 14. Alay 1. Tabur'un iki bölümünü Conkbayırı'na, diğer iki bölümünü de Düztepe'ye yakın bir mevziye göndermişti. Düztepe'de çarpışan Hasan Cevdet Efendi'nin notlarından, Düztepe'ye gönderilen iki bölükten birinin 4. Bölük olduğu anlaşılmaktadır. Kısa süre içinde Düztepe'deki bu birlikler de Conkbayırı'na gönderilmiştir²⁵.

7 Ağustos sabahı saat 06.00 dolaylarında Conkbayırı'na doğru yola çıkan birliklerin başında 1. Tabur Komutanı Binbaşı Reşit Bey vardı. Reşit Bey yolda Şahinsirt'ın yani Conkbayırı'nın tam karşısındaki tepenin Yeni Zelanda taburları tarafından işgal edildiğini görünce, düşmanı yan ateşine aldığını bildiren bir raporu Mustafa Kemal Bey'e göndermişti. Ancak Mustafa Kemal Bey bunu zaten fark etmiş ve başka birlikleri görevlendirmişti. Bu nedenle ve Conkbayırı'nın hayati önemini bildiği için, cevaben Reşit Bey'e hiç oyalanmadan hemen Conkbayırı'na gitmesini bildirmişti. Mustafa Kemal en küçük vakit kaybının Conkbayırı'nı tehlikeye sokacağına farkındaydı. Bu nedenle Düztepe'de bırakılan 14. Alay 1. Tabur'un diğer iki bölümü de hemen Conkbayırı'na doğru yola çıkarılmıştı. Saat 08.05'te Reşit Bey, taburuyla Kurt Geçidi dâhil olmak üzere Conkbayırı'nı seyrek avcı hattıyla işgal ettiğini bildirmişti. Reşit Bey bu raporda ayrıca 72. Alay'dan iki bölümün kendilerinin solunda konuşlandığını, 9. Tümen Komutanı emriyle bu bölükleri kendi komutasına aldığını ve 19. Tümenle Conkbayırı arasındaki irtibat görevinin de kendisine verildiğini de bildirmişti. Böylece 14. Alay 1. Tabur'un 19. Tümen komutanı Mustafa Kemal Bey emri altında 6 Ağustos saat 19.00'dan 7 Ağustos saat 08.00'a kadar geçirdiği süre, savaşın en önemli noktasında görevlendirilmesiyle bitiyordu. Bu saatten itibaren 14. Alay 1. Tabur Conkbayırı savunmasına

²³ Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s.130; *Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları*, s. 272-273; Hasan Cevdet Temizkanlı, *a.g.e.*, s. 54.

²⁴ ATASE, Kol: *BDH*, Kls: 4568, D: 54, F: 001-44/44a; ATASE, Kol: *BDH*, Kls: 4558, D: 6, F: 002-01; Charles Bean, *a.g.e.*, V:2, s. 458; Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 130; C.F. Aspinall-Oglander, *a.g.e.*, C:2, s. 207.,

²⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 130-131; Hasan Cevdet Temizkanlı, *a.g.e.*, s. 54-55.

9. Tümen emri altında devam edecekti. Benzeri bilgileri saat 09.00'daki raporuyla tümen mülhakı Hayri Bey de vermişti. Ayrıca 25. Alay'dan iki tabur ile 64. Alay'ın da Conkbayırı savunmasına destek olmak üzere yola çıkarıldığını bildirmişti²⁶. Mustafa Kemal Bey de yazdığı raporda destek kuvvet gelinceye kadar Conkbayırı'nı tutan ilk birliğin 14. Alay 1. Tabur olduğunu ve diğer birliklerin ancak öğleden sonra gelebildiğini belirtmiştir²⁷.

Conkbayırı'nda saat 09.00 civarı yine bir değişiklik olmuş, 9. Tümen Komutanı yaralanınca, Conkbayırı'ndaki birliklerin idaresi 4. Tümen Komutanı Yarbay Cemil (Conk) Bey'e verilmiştir. Aslında 4. Tümen'e devredilen bölge bu kadarla sınırlı değildir. 14. Alay'ın diğer iki taburu olan 2. ve 3. taburlarının kaldığı Asmadere bölgesi de bu yetki alanı içindedir. Kısaca 14. Alay, sadece 1. Tabur olarak değil bütünüyle 4. Tümen emrine girmiştir. Ancak bölgesel parçalanma nedeniyle ayrı mevkilere savunmalarını sürdürmüşlerdir. Hatırlanacağı gibi bu iki tabur baskına uğrayıp kan kaybedince, 32. Alay'ın 1. Taburu ile desteklenmiş (ki bu destek sadece 50 askerdir) ve bu halleriyle, Asmadere tarafından yapılan saldırıya karşı koymuşlardır. Bu direnci gören İngiliz Komutanlar Kocaçimen Tepe'ye saldırmaktan vazgeçmiş, taarruzu Conkbayırı'na yöneltmişlerdir²⁸.

Bu sırada 25. Alay yetişinceye kadar Conkbayırı'ndaki çarpışma ve bombardıman sırasında 14. Alay 1. Tabur üç yaralı subay da dâhil olmak üzere 300 kayıp vermiştir²⁹. 6 Ağustos 19.00'da yürüyüşle Kemalyeri'ne gelen, akşamın ilerleyen saatlerinde Düztepe'de çarpıştıktan sonra sabaha karşı Conkbayırı'na gönderilen, burada da yaklaşık saat 10.00'dan itibaren bombardıman ve çarpışmalarla 300 zayıat veren 14. Alay 1. Tabur'a, saat 20.40'ta Mustafa Kemal Bey'den gelen yeni bir emirle Şahintepe'deki düşmanın üzerine yürümesi bildirilmiştir³⁰. Bu emir, Mayıs muharebelerinde de bahsi geçtiği gibi Mustafa Kemal Bey'in bölgenin fiili komutanlığını yürüttüğünü göstermektedir. Anzak tarafında ise bir takım kararsızlıklar, gecikmeler nedeniyle 7 Ağustos'ta tam bir saldırı gerçekleştirilememiş, 8 Ağustos sabahının erken saatlerine bırakılmıştır.

Conkbayırı'nda taraflar arasında mevzilerini koruma ve hatta ilerleme savaşı yaşanırken, 7 Ağustos saat 22.10'da bölgedeki durumu kontrol altına almak için bir üst komutanlık kurulmuştur. Anafartalar Grup Komutanlığı adı verilen bu oluşuma 4. Tümen, 9. Tümen birlikleri ve Anafartalar Müfrezesi dâhil edilmiş ve komutanlığı da Albay Feyzi Bey'e verilmişti. Ancak Feyzi Bey bu görevini sadece yirmi dört saat yürütmüş, Sanders ile oluşan

²⁶ ATASE, Kol: BDH, Kls: 4798, D: 13, F: 2-4; Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s.131-132; *Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları*, s. 280-281; Hasan Cevdet Temizkanlı, *a.g.e.*, s. 55.

²⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, s.14-15; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915- 09 Ocak 1916)*, C:V, K:III, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları,Ank., 2012, s. 363.

²⁸ ATASE, Kol: BDH, Kls: 4798, D: 13, F: 2-4; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, *a.g.e.*, s.327; *Çanakkale Muharebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekat-ı Tarihçesi*, Yay. haz: Bülent Özdemir, Abdülmecit Mutaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank., 2012, s. 55.

²⁹ ATASE, 14. *Piyade Alayı Tarihçesi* [Kurum Nüshası], TSK 414, [Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları], [Ank.], 1973, s. 39.

³⁰ İsmet Görgülü, *a.g.m.*, s. 103.

bazı anlaşmazlıklar neticesinde görevinden alınmıştır. Albay Mustafa Kemal Bey, 8 Ağustos saat 21.45'te Anafartalar Grubu Komutanı olmuştur.

Komuta karmaşası içinde geçen 8 Ağustos 1915 günü, Conk Tepe'nin düşman eline geçip geçmemesi yani İstanbul'un kilidinin kırılıp kırılmaması açısından bir ölüm kalım savaşına sahne olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi Conkbayırı'nda durumun öneminin yanında, sıklıkla el değiştiren bir emir-komuta düzeni yaşanıyordu. Birlikler bu duruma kendileri çare bularak raporlarını Mustafa Kemal Bey'e yolluyorlardı. Bu durumu biraz olsun çözebilmek isteyen Cemil Bey, kendi sorumluluğu altındaki cephenin sağ kanadını oluşturan Abdurrahman Sırtı'nda bulunan 14. Alay Komutanı Ali Rifat Bey'e bu bölgenin sorumluluğunu bırakmıştı³¹. 8 Ağustos öğleden sonra saat 14.00 civarında 9. Tümen Komutanı olarak Yarbay Potrich'in görevlendirilmesi de bu durumun bir parçasıydı. Ancak Conkbayırı'nda yaşanan en kritik süreç bu saate kadar olup bitmişti.

8 Ağustos sabahı 04.30'da bombardıman ve piyade ateşiyle başlayan düşman taarruzu, 06.00'da Mustafa Kemal Bey'in ifadesiyle tasviri mümkün olmayan bir boğuşmaya dönüşmüştü³². Bu sırada 25. Alay siperlerine girebilen Anzak askerlerinin bir kısmı siperlerden çıkarılamamıştı. Saat 10.00 dolaylarında iki taraf yine süngü süngüye gelmiş ve bunu gözleyen Mustafa Kemal Bey, Conk Tepe önündeki mevzilerden düşmanın çıkarılamadığını anlamıştı. Zaten verilen raporlarda da düşmanın Conkbayırı'nı işgal ettiği, üst hattı neredeyse tamamen ele geçirdiği ancak 64. ve 25. Alay'ın karşı taarruzlarıyla tutunamayarak geri çekildiği, iki taraf askerlerinin aralarında yaklaşık 10 metre olacak şekilde üst hattın iki tarafına yerleştiği bilgileri yer almıştı³³. Bu dönemi anlatan belgelerde hiç adı geçmeyen 14. Alay 1. Tabur'un, emir-komuta zinciri anlamında önce 64. Alay, sonra 11. Alay birlikleri arasında savaşa devam etmiş olması ihtimal dâhilinde olsa da, askeri haritalarda tuttuğu siperler açıkça 14. Alay 1. Tabur olarak işaretlenmiştir. Bu duruma dair en açık ifade o gün orada bulunan Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünde yer almıştır. Hasan Cevdet Efendi, düşmanın Conkbayırı sırtını işgal ettiğini, İstanbul'un kilidini kazandığını, ancak topçumuz ve piyadimizin ateşiyle def edildiğini yazarak, tepeyi geri alan 64. Alay'dan iki tabur ile 14. Alay'dan 1. Tabur'a (kendi taburu) milletin şükran duyacağını belirtmiştir³⁴. Böylece Mustafa Kemal Bey'in emriyle Conkbayırı'na gelen ilk birlik olan 14. Alay 1. Tabur, sonradan gelen destek kuvvetlerle Conk Tepe'ye yapılan ilk ciddi zapt girişimini engellemiştir.

Conk Tepe çok önemli bir mevki olsa da, savaş tek bir noktada devam etmemektedir. Bütün Gelibolu yarımadasında çarpışmalar söz konusuydu. Bunlardan bir tanesi de tarihe Anafartalar Muharebesi olarak geçen 9 Ağustos taarruzuydu. Artık Anafartalar Grup Komutanı olan Mustafa Kemal Bey'in emrinde gerçekleşen bu taarruz sayesinde İngilizlerin

³¹ ATASE, Kol: BDH, Kls: 4568, D: 54, F: 001-48.

³² Mustafa Kemal Atatürk, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, s.16; Hasan Cevdet Temizkanlı, *a.g.e.*, s. 55; Cemil Conk, *Çanakkale Conkbayırı Savaşları*, Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ank., 1959, s. 44.

³³ ATASE, Kol: BDH, Kls: 4568, D: 54, F: 001-48/ 48a/49/49a/50; Mustafa Kemal Atatürk, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s. 135.

³⁴ Hasan Cevdet Temizkanlı, *a.g.e.*, s. 55. Daha geniş bilgi için ayrıca bkz.: M. Mutlu Karakaya, *a.g.t.*, s. 219-228.

Anafartalar'daki ilerleyişi durdurulmuştu. 14. Alay 2. ve 3. Taburlarıyla çarpışmalara destek olmak istemişse de yan ateşine açık olmaları sebebiyle pek bir varlık gösterememişlerdi³⁵. Öte yandan Conkbayırı'nda üç gündür savaşılan 14. Alay 1. Tabur 9 Ağustos'ta geriye çekilip dinlendirilmişti.

Anafartalar'daki başarıdan sonra Conkbayırı'nın da tamamen düşmandan temizlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle 10 Ağustos'ta bu mevki için bir taarruz planlandı. Askerin çok sessizce hiç kurşun atmadan sadece süngüsüyle ileri atıldığı bu taarruz literatürde "Conkbayırı süngü hücumu" olarak geçmektedir. Mustafa Kemal Bey'in askeri teşvik etmek için en önde kılıcını çekerek hücum emri verdiği bu çarpışmalar sırasında herkesin hatırlayacağı kalbinin üstüne isabet eden şarapnel parçasından cebindeki saat sayesinde kurtulduğu olay da yaşanmıştır. 14. Alay 1. Tabur halen Conkbayırı'nda olmasına rağmen 10 Ağustos'taki hareketine dair bilgiye sadece Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğü sayesinde ulaşılmıştır. Hasan Cevdet Efendi düşmandan bir siperin geri alındığını, direnişinin kırıldığını, ancak kendi kayıplarının da çok olduğunu belirtmiştir. Günlüğünde son dört günde taburunun mevcudunun 224'ten 60'a düştüğünü yazmıştır³⁶. Aynı günler için bu mevkideki kayıp 20.000 olarak tahmin edilmektedir³⁷.

Diğer yandan 10 Ağustos'ta Abdurrahman Bayırı'nda bulunan 14. Alay boş durmamıştı. Mustafa Kemal Bey'in 5. Ordu Komutanlığı'na bildirdiği gibi, Kayacık deresi güneybatı sırtları bu birlikler tarafından ele geçirilmişti.

6 Ağustos'tan beri ikiye bölünmüş şekilde iki ayrı mevkide savaş veren 14. Alay, 13 Ağustos'ta birleşmiştir. 1. Tabur, Abdurrahman Bayırı'na gelerek 14. Alay'a katılmıştır. Bundan sonra fiilen bir muharebeye katılmayan 14. Alay, yine de cephede Anafartalar Grup Komutanlığı altında Mustafa Kemal Bey'in emrinde bulunmuştur. Bu durum Ekim ayında cepheden çekilinceye kadar devam etmiştir.

Gerek yukarıda bahsi geçen Conkbayırı'nı savunmak için verilen büyük kayıp, gerekse daha önceki muharebelerde verilen kayıplar, millete başta İstanbul'u ve daha da önemlisi Balkan Savaşı'ndan sonra kaybettiği güven ve gururunu yeniden kazandırmıştır. Ayrıca artık sevdiği, güvendiği, peşinden gidip İstiklal Savaşı'nı birlikte vereceği komutanını, Mustafa Kemal'i de tanımıştır. Ancak vatani kurtarmak için daha çok muharebeler geçirilecektir. Bu muharebelerden Kafkas Cephesi'nde Bitlis'in Ruslardan kurtarılmasında, İstiklal Savaşı'nda da Sakarya Muharebesi'nde 14. Alay ile Mustafa Kemal Bey'in yolları yine kesişecektir³⁸.

³⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, *a.g.e.*, s. 386-387.

³⁶ Hasan Cevdet Temizkanlı, *a.g.e.*, s. 55-56.

³⁷ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, *a.g.e.*, s. 352.

³⁸ M. Mutlu Karakaya, *a.g.t.*, s. 86-94.

VII. ÇANAKKALE MUHAREBELERİNİN KIRILMA ANI: 6-10 AĞUSTOS MUHAREBELERİ

Muzaffer ALBAYRAK*

25 Nisan 1915'te başlayıp 9 Ocak 1916'ya kadar devam eden Çanakkale Kara Muharebelerinin zirve noktasını teşkil eden ve sonuçları itibarıyla dengeleri Türk ordusu lehine çeviren kırılma anı, İngiliz-Fransız Müttefik ordusunun büyük umutlarla giriştiği Arıburnu-Conkbayırı-Kocaçimen hattına yönelik kuşatıcı taarruz harekâtı ile Anafartalar sahiline yapılan çıkarma ve bu çerçevede icra edilen 6-10 Ağustos tarihleri arasındaki muharebeler zinciridir.

Gelibolu Yarımadası üzerinde her iki tarafın o ana kadar topladığı en büyük kuvvetleri karşı karşıya getiren bu muharebelerde Seddülbahir'den Anafartalar'a kadar uzayan harp sahası beş gün boyunca durmaksızın devam eden kanlı ve sert mücadelelere sahne olmuştu. Neticede yarımada üzerindeki Türk ordusunun sağ cenahından kuşatılarak mağlup edilmesini hedefleyen taarruz planı akamete uğramış, Türk savunmasını kırarak Çanakkale kilidini kırmayı hedefleyen Müttefik planı iflas etmişti.

İngiliz-Fransız Müttefik ordusunun Çanakkale'de 25 Nisan çıkarmaları ile başlattığı kara muharebelerinin asıl hedefi, 19 Şubat - 18 Mart 1915 tarihleri arasında yaşanan Çanakkale deniz muharebelerinde yenilgiye uğrayan İngiliz-Fransız müttefik donanmasına Marmara Denizi'ne giden boğaz yolunu açmaktı. Bu hedefe ulaşmak için 25 Nisan günü Gelibolu Yarımadası'nın en güneyindeki Seddülbahir bölgesine ve buradan yaklaşık 30 km. kuzeydeki Arıburnu mıntıkasına asker çıkaran İngiliz-Fransız müttefik ordusu, on beş gün içinde yarımada üzerindeki Türk kuvvetlerini etkisiz hale getirip Kilitbahir platosunu ele geçirmeyi planlamıştı.

Çanakkale'de bulunan 5. Türk Ordusu 25 Nisan çıkarmalarını takip eden birkaç gün içinde geçirdiği buhranlı anlara rağmen hem Seddülbahir'de hem de Arıburnu'nda düşmanı durdurmuş ancak denize dökülecek son darbeye vurmaya muvaffak olamamıştı. Türk ordusunun bilhassa Mayıs ayı içinde her iki cephede bu amacı hedefleyen taarruzlarda başarılı olamayınca, fazla zayiata sebep olan bu taarruzlara son verilerek tutmuş olduğu cephe hattını tahkim ederek inatçı ve kararlı bir savunma harbi vermeye başlamıştı.

Öte yandan İngiliz-Fransız müttefik ordusunun Türk savunmasını kırmak adına, Haziran ayından Temmuz ayının ortasına kadar peş peşe bütün kuvvetlerini kullanarak tekrarladıkları taarruzlar akamete uğrayınca, Gelibolu Yarımadası üzerinde bulunan Müttefik ordusu için yeni kararlar almak kaçınılmaz olmuştu. Zira Gelibolu Yarımadasında 25 Nisan'dan beri sürüp giden muharebeler ağır kayıplara sebep olmaktaydı ve bu kayıpların yerini doldurmak zordu. Artık Çanakkale'deki savaş, yıpratıcı ve kesin sonuç almaktan uzak bir siper

* Tarihçi, Yazar.

savaşına dönüşmüştü. Hem Arıburnu hem de Seddülbahir mıntikalarında 25 Nisan hedeflerinin çok uzağında kalmışlardı. Olağan muharebe zayıatına ilave olarak yaz sıcaklarıyla birlikte baş gösteren hastalıklar da eklendiğinden, günlük saf dışı kalan asker sayısında büyük artış olmuştu. Hem Gelibolu Harekâtı'nı Londra'dan yöneten İngiliz Savaş Konseyi, hem de Çanakkale'de bulunan Müttefik ordu komutanlığı bir yol ayırımına gelmişti. Ya Gelibolu Harekâtı'nda başarısızlığa uğradıklarını kabul edip çekilecekler ya da yeni ve taze kuvvetler getirerek hedeflerine ulaşmak adına yeni bir denemede bulunacaklardı.

I. Arıburnu Taarruz Planı ve Anafartalar Çıkarması Kararı Nasıl Alındı?

Çanakkale'de Haziran-Temmuz aylarında icra edilen taarruzlardan bir netice alınamayıp yukarıda bahsedildiği üzere sefere devam edip etmeme hususunda bir karar vermek noktasına gelindiğinde, alınacak karara Avrupa harp sahasının batı ve doğu cepheelerindeki vaziyet doğrudan tesir etmişti. Zira 1915 yazı aylarına gelindiğinde Müttefikler için Avrupa'da Almanlar karşısında durum hiç de parlak değildi. Batı cephesinde yaşanan olumsuzluklara ilaveten, bilhassa Almanya-Avusturya ortak harekâtıyla doğu cephesinde Rusların uğradıkları kayıplar, Müttefikler için savaşı lehlerine döndürmek adına bir girişimi zorunlu kılmaktaydı.

Çanakkale'deki cephe kapatılarak buradan tahliye edilecek yaklaşık 80 bin asker Avrupa'da batı cephesinde savaşa dâhil edilse bile, batı cephesindeki ölçütlere göre küçük sayılan bu kuvvetin sonuca etki etme şansı yoktu.

Öte yandan Çanakkale'de bulunan bu kuvvet, yeterli takviye birlikleriyle desteklenirse 25 Nisan hedeflerine, yani Gelibolu Yarımadası'nın güneyinin işgal edilerek Boğazı savunan tabyaların susturulması, denizdeki mayınların toplanması ve donanmaya İstanbul yolunun açılması mümkün olabilirdi. Bu gerçekleştiği takdirde Osmanlı Devleti savaş dışı kalır, Balkan devletleri Müttefikler safına dâhil olur, Rusya ile irtibat kurularak bütün güçleriyle Almanya-Avusturya üzerine yüklenilir ve kısa sürede savaş kazanılabılırdı. Ortadaki soruna tam da bu noktadan yaklaşan Çanakkale Seferi'nin en başından beri baş destekçisi İngiliz siyasetçisi Churchill, Haziran ayında yeni kabineye verdiği bir raporda; "Fransa cephesinde bir sonuca ulaşmak için ne yeterli askere, ne de yeterli cephaneye sahip olduğunu ama Hamilton'a verilecek nispeten daha küçük bir desteğin durumu lehlerine değiştirebileceğini" iddia etmişti.

Başarılı olunması durumunda elde edilecek kazanımları hesaplayan İngiliz Savaş Bakanı Kitchener'ın da Churchill ile hemfikir olması sonucunda 1915 Temmuz ayı başında toplanan Savaş Konseyi Çanakkale'ye beş tûmenden oluşan bir takviye kuvvet gönderme kararı aldı. Böylece 6 Ağustos 1915'te Anafartalar sahilinde Suvla Koyu'na yapılan yeni çıkarma hareketiyle başlayan Arıburnu-Anafartalar harekâtı, Gelibolu Yarımadası üzerinde Seddülbahir'den Anafartalar'a kadar uzayan geniş bir sahada, 6-10 Ağustos tarihleri arasında beş gün boyunca hiç ara vermeksizin yaşanan şiddetli ve kanlı muharebeleri başlattı.

II. Arıburnu-Anafartalar Harekâtı Öncesi İki Tarafın Askeri Gücü

İngilizlerin Çanakkale'ye yeni kuvvetlerin gönderilerek büyük bir taarruz harekâtına hazırlandığı sırada, Türk ordusu Haziran ayı başından Temmuz ortasına kadar devam eden Müttefik taarruzları karşısında ağır kayıplar vermiş, bilhassa asker sayısı azalan Seddülbahir cephesinin takviyesi gerektiğinden, 2. Ordu birlikleri Seddülbahir'e nakledilmeye başlanmıştı. 2. Ordu komutanı Vehip Paşa Güney Grubu diye isimlendirilen Seddülbahir cephesinin müdafaasına memur edildi. Kuzey Grubu yani Arıburnu cephesi ise ağabeyi Esat Paşa komutasındaydı. Bu sırada Çanakkale'yi savunan 5. Ordu'nun harp sahası üzerinde dağılımı şöyleydi:

1- Saros bölgesinde üç tümen (yaklaşık 25 bin asker): 6. Tümen Saros Körfezi doğusunda, 12. Tümen Bolayır sahilinde, 7. Tümen Gelibolu'nun kuzeyinde Yeniköy'de.

2- Anadolu yakasında üç tümen (yaklaşık 35 bin asker): 3. Tümen Kumkale-Beşige Burnu arasında, 2. Tümen Beşige Burnu-Kum Burnu arasında, 11. Tümen Ezine kuzeyinde.

3- Tayfur Bölgesinde Saros-Anafartalar arasında 4. Süvari Alayı (yaklaşık 1.000 asker).

4- Anafartalar bölgesinde dört tabur (yaklaşık 3.500 asker): Gelibolu Jandarma Taburu Ece Limanı'nda, Bursa Jandarma Taburu Küçük Kemikli-Büyük Kemikli arasında, 31. Alay 2. Taburu Küçük Anafarta güneyinde Mestantepe ve İsmailoğlu-tepe'de, 32 Alay 1. Taburu Kocaçimentepe güneyinde.

5- Arıburnu bölgesinde (Kuzey Grubu) dört tümen (yaklaşık 40 bin asker): Arıburnu cephesinde kuzeyden güneye doğru 19. Tümen ve 16. Tümen, cephe gerisinde ihtiyatta 5. Tümen (14. Alayı Conkbayırı kuzeyi ile Ağıldere bölgesinde), 9. Tümen Kabatepe güneyinde Kayaltepe'de.

6- Seddülbahir bölgesinde (Güney Grubu) altı tümen (yaklaşık 50 bin asker): Güney Grubu'nda cephenin sağında 14. Kolordu'ya bağlı 1. ve 10. Tümenler, cephenin solunda 5. Kolordu'ya bağlı 13. ve 14. Tümenler bulunmaktaydı. Güney Grubu cephe gerisinde ihtiyatta 8. ve 4. Tümenler vardı.

Buna mukabil Seddülbahir'deki İngiliz-Fransız ve Arıburnu cephesindeki Avustralya-Yeni Zelanda (Anzak) kuvvetlerin muharip asker mevcudu 80 bin askerd. Takviye için gönderilecek tümenlerle bu kuvvetin 150 bine çıkması düşünülüyordu.

6 Ağustos harekâtının ağırlık merkezini oluşturan Arıburnu cephesinde, 25 Nisan'dan beri General Birdwood komutası altında iki tümeden oluşan Avustralya-Yeni Zelanda Kolordusu bulunmaktaydı. İngilizlerin Sarıbayır diye isimlendirdikleri, Kocaçimen-Conkbayırı-Düztepe-Kılıçbayırı hattının zaptı için yarımadaya yeni gelen kuvvetlerden 13. Tümen, 10. Tümen'den bir tugay ve 29. Hind Tugayı ile Anzak cephesi takviye edilmişti. 25 bin kişilik bu kuvvetle Anzak cephesinde Birdwood'un elinin altında 37 bin asker toplanmıştı. (Bkz. Kroki-1)

III. Müttefik Ordu Komutanı Hamilton'un Arıburnu-Conkbayırı-Anafartalar Taarruz Planı

Çanakkale’de kendisinden beklenen zafere ulaşmak adına ikinci bir şans yakalayan Müttefik Ordu Komutanı Hamilton için cevaplanması gereken bir mesele vardı. Elinin altındaki ordu mevcudunu iki katına çıkaracak sayıda kendisine gönderilecek yeni kuvvetleri en etkili ve kati neticeyi tayin edici şekilde nerede kullanmalıydı?

Bu konu üzerinde Çanakkale’de kader birliği yaptıkları müttefik Fransız komutanlarla aralarında anlaşmazlık çıkmıştı. Fransızlar yeni gelen birliklerin bir kısmının Anadolu yakasına çıkarılmasında ısrarcı olmuşlardı. Bolayır’a çıkarma yapılmasını savunanlar olduğu gibi, yeni ve taze tümenleri Seddülbahir’e çıkarıp üstün kuvvetlerle Türk savunma hattını ezip geçmeyi düşünenler de vardı.

Seçeneklerin hepsini değerlendiren Hamilton ve kurmay ekibi, bunlardan kati sonuç alınamayacağına hükmederek, Haziran ayı başında Anzak Kolordusu Komutanı Birdwood tarafından önerilen, Arıburnu cephesindeki Türk ordusunun sağ tarafında bulunan derelerden yapılacak bir kuşatma taarruzu ile İngilizlerin “Sarıbayır” diye isimlendirdikleri Kocaçimentepe-Conkbayırı-Düztepe-Kılıçbayırı hattının ele geçirilmesi planını benimsedi. Birdwood’un planı Hamilton’un hazırlayacağı esas taarruz planının prototipi olup, genel karargâhta ilavelerle genişletilerek daha kapsamlı bir hale getirildi.

Hamilton’un planının ruhu, yapılacak taarruz harekâtının tam bir “baskın etkisi” yaratmasına bağlıydı. Bu yüzden hazırlanan planın temel prensibi gizlilikti. O kadar ki Hamilton tasarlanan planı, ilgili kişiler haricinde emri altında bulunan en yakınlarından bile gizli tutmuştu. Zira Hamilton’a göre hazırlanan plan ağızdan ağıza yayılıp Türklerin kulağına gittiğinde, mevcut planı baştanbaşa değiştirmekten başka çare kalmazdı.

Temmuz ayı boyunca üzerinde çalışılan bu harekât planı son derece ayrıntılı ve birbiriyle ilişkili karmaşık bir plandı. Seddülbahir’den Anafartalar ovasına kadar geniş bir alan üzerinde zincirleme muharebelerin yer aldığı harekât planının esası şuydu:

6 Ağustos 1915 gecesı Arıburnu cephesindeki Anzak üssünden hareket edecek 20 bin kişilik iki taarruz kolu, Arıburnu kuzeyinde bulunan Sazlıdere, Çatlakdere, Ağıldere vadilerinden ilerleyerek Conkbayırı-Kocaçimen hattını işgal edecek ve aynı gece Anafartalar sahiline çıkarılacak yeni ordu birlikleriyle irtibat kurarak bu hâkim tepeler hattına yerleştikten sonra, güneye yönelip Arıburnu cephesini tutan Türk ordusunun arkasına düşecekti. Conkbayırı’na hâkim olduktan sonra bu tepenin güneyinde bulunan Düztepe-Kılıçbayırı-Cesarettepe-Bombasırtı-Kanlısırt hattındaki Türk birliklerinin burada tutunması imkânsız olacaktı. Bundan dolayı Arıburnu cephesi kısa sürede düşürölüp Boğaz sahiline kadar olan bölge kontrol altına alınacaktı. Bu sayede güneyde Seddülbahir mıntıkasında bulunan Türk ordusunun ikmal hattı kesileceğı gibi aynı zamanda iki ateş arasında kalacaktı. (Bkz. Kroki-2)

Uygulanacak planın ağırlık merkezi olan Conkbayırı-Kocaçimen hattına taarruzun gizlenmesi, dikkatlerin başka yöne çekilmesi ve esas harekât sahasına kuvvet kaydırılmasını

önlemek için mevcut plana Türk Ordu komutanlığını aldatmaya-oyalamaya yönelik bazı unsurlar ilave edildi.

Türk ordusunun dikkatini başka yere çekip oyalamayı amaçlayan iki taarruz planlandı. Bunlardan birisi Seddülbahir cephesinde bir taarruz hareketi, diğeri ise Arıburnu cephesinde Kanlısırt'taki Türk mevzilerine yapılacak saldırıydı.

Aldatıcı-gösteriş taarruzları ise, Saros Körfezi'nin kuzey sahilinde Karaçalı mevkiine çıkarılacak bir müfreze ile Anadolu yakasında Beşige Koyu'nda Fransız donanmasının yapacağı gösteriş hareketinden ibaretti.

IV. Türk Ordusu'nda Muhtemel Bir Taarruza Karşı Alınan Tedbirler

Türk ordu komutanlığı, her ne kadar 25 Nisan'da karaya çıkan düşmanı durdurup savaşın gidişatını lehlerine döndürdüklerini düşünüyorsa da savaşın daha bitmemiş olduğunun farkındaydı. Ağustos ayına gelindiğinde Çanakkale'deki Müttefik orduya oldukça önemli sayıda takviye birliği geldiği haber alınmıştı. Esas soru şuydu: Bu yeni kuvvetler nereye çıkarılacaktı?

Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, düşmanın muhtemel taarruz mevki olarak Bolayır'ı öngörmekteydi. 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders Bolayır'dan Anadolu yakasındaki Beşige Koyu'na kadar uzayan sahillerin tamamından endişeliydi.

Liman Paşa tam da bu görüşüne uygun olarak Çanakkale'deki 5. Türk Ordusu'nun dağılımını Saros bölgesi ile Boğaz'ın Anadolu yakasında üçer tümen bulundurarak hayata geçirmişti. Gerektiğinde bu kuvvetleri çıkarma yapılacak herhangi bir noktaya sevk etmek için de hazırlıklar yapılmıştı. Bununla birlikte Müttefiklerin, Anafartalar sahiline çıkaracağı kuvvetlerle Kocaçimentepe hattına ulaşmayı hedefleyeceği ihtimali de göz önünde bulundurularak, topçu birliği ile desteklenen dört taburluk bir kuvvet "Anafarta Grubu" adıyla Ece Limanı'ndan Anafartalar'a kadar olan sahayı tutmakla görevlendirilmişti. Arıburnu cephesi sağ ile Anafartalar ovası güneyi arasında kalan Halit-Rıza tepesi, Pilavtepe, Yaylatepe mıntıkasında kurulan "Ağıldere Müfrezesi" ise buradan ilerleyecek düşman birliklerine karşı ileri karakol görevi görecekti. Kabatepe güneyinde Seddülbahir ve Arıburnu cepheleri arasında bulunan Kumtepe mıntıkasına da bir çıkarma yapılabileceği düşünülerek, ordu ihtiyatı olan 9. Tümen bu bölgede mevzilenerek tahkimat yapmıştı.

V. 6-10 Ağustos Arıburnu-Conkbayırı-Anafartalar Muharebeleri

Yarımada üzerindeki en geniş ölçekli ve en kanlı muharebeleri oluşturan ve 6-10 Ağustos tarihleri arasında yaşanan birbiriyle bağlantılı beş günlük muharebeler zinciri, Güney Grubu'nda Seddülbahir'den başlayarak Arıburnu, Anafartalar ve Conkbayırı bölgelerinde, farklı mıntikalarda ancak aynı hedefe ulaşmak adına birbirini tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte bir planın parçaları olarak cereyan etmişti.

Çanakkale kilidini açmak adına, Müttefik ordu komutanlığının hazırladığı harekât planının uygulanması ve Çanakkale'deki 5. Türk Ordusu'nun bu harekâta karşı verdiği beş günlük kıyasıya mücadele, Seddülbahir'den Conkbayırı'na kadar aşağıdaki gibi gelişmişti.

A. Seddülbahir Bölgesi

Müttefik Ordu Komutanı Hamilton tarafından hazırlanan genel taarruz planının bir parçası olarak, Arıburnu kuşatma taarruzu ve Anafartalar'a yapılacak çıkarmayı örtmek, Seddülbahir cephesinde bulunan Türk kuvvetlerinin asıl harekât bölgesine yardım etmesini önlemek amacıyla Seddülbahir'deki İngiliz ordusu tarafından Türk mevzilerine yapılan taarruz, 6 Ağustos 1915 günü başladı.

Seddülbahir'deki İngiliz ordusu, saat 14.30'da bugün Alçıtepe'den Seddülbahir köyüne giden yolun sağında bulunan Türk mevzilerini yoğun bir bombardıman altına aldı. Bir saatlik bombardımanı takiben İngiliz piyadesi, 10. Türk Tümeni'ne bağlı 29. ve 30. Alay siperlerine taarruz etti. Bir tugay kuvvetindeki İngiliz taarruz kolu, bombardımandan hasar görmüş ve erlerinin çoğu şehit olmuş olan ilk Türk siper hattına girdiyse de geriden gelen takviye kıtaatı, siperlere giren İngilizleri ağır zayıyata uğratarak siperleri geri aldı. Taarruzu yapan 29. İngiliz Tümenine mensup İngiliz 88. Tugayı, hücum katılan 3 bin erinden 2 binini kaybetti.

29. İngiliz Tümeni'nin yapmış olduğu taarruzun başarısız olmasına rağmen, 7 Ağustos sabahı 42. İngiliz Tümeni tarafından taarruz yenilendi. İngilizler, Seddülbahir'deki Türk kuvvetlerini baskı altında tutarak kuzeydeki Arıburnu cephesine kuvvet kaydırmalarını engellemek amacındaydı. Saldırıda lokal başarılar kazanılarak Türk siperlerine girildiyse de bu kalıcı bir başarı olmadı ve hava karardığında 42. İngiliz Tümeni 1.500 zayıat verdirilerek püskürtüldü.

6-7 Ağustos'ta 24 saat süren bu taarruzlarda Seddülbahir'deki İngiliz Kolordusu'nun toplam zayıatı 3.500'ü bulmuştu. Taarruz amacı olan, Türk kuvvetlerini baskı altında tutarak kuzeydeki harp sahasına yardım gönderilmesini engelleme çabası da sonuç vermemişti. Güney Grubu Komutanı Vehip Paşa, ağabeyi olan Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın yardım talebine karşılık önce ihtiyattaki 4. Tümen'i, sonra da 8. Tümen'i en son olarak da 28. ve 41. Alayları göndererek Conkbayırı'nın düşman işgaline uğramasının önüne geçmişti.

B. Arıburnu Bölgesi

General Hamilton, taarruz planının ağırlık noktası olan Conkbayırı-Kocaçimentepe bölgesine yapılan kuşatıcı taarruz hareketini örtmek ve Arıburnu cephesindeki Türk birliklerini esas harekât alanından uzak tutmak amacıyla Kanlısirt'taki Türk mevzilerine Avustralya askerlerinden oluşan kuvvetli bir saldırı planlamıştı.

Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın idaresindeki Arıburnu cephesinde mevcut Türk birlikleri sağda Albay Mustafa Kemal komutasındaki 19. tümen, solda Albay Rüştü komutasında bulunan 16. Tümen'den ibaretti. Cephe arkasında Kuzey Grubu ihtiyatı olarak iki alaylı 5. Tümen bulunmaktaydı. Arıburnu cephesinin sol cenah bitiminden itibaren ise Kabatepe güneyindeki sahili muhafaza ile görevli 9. Tümen vardı ve gerektiğinde Kuzey Grubu emrine girecekti.

Arıburnu'nda cephe hattını tutan Türk kuvvetlerinin mevcudu verilen zayıatlarla iyice azalmış yaklaşık 20 bine düşmüştü. 6 Ağustos'a gelindiğinde Arıburnu'ndaki Avustralya-Yeni Zelanda (Anzak) Kolordusu'nun mevcudu yeni gelen takviyelerle önemli ölçüde artmıştı. Baştan beri Anzak'ta bulunan 1. Avustralya Tümeni ve 2. Avustralya ve Yeni Zelanda karma tümenine ilave olarak; üç tugaydan oluşan 13. İngiliz Tümeni, 10. İrlanda Tümeni'ne bağlı 29. Tugay ve 29. Hint Tugayı'ndan oluşan Anzak kuvveti sayı olarak 37 bin kişiye ulaşmıştı. (Bkz. Kroki-3)

6/7 Ağustos gecesi Arıburnu cephesindeki Anzak üssünden hareket edecek olan 2. Avustralya-Yeni Zelanda Tümeni ve takviye olarak gelen kuvvetler, ağırlık merkezi Conkbayırı olmak üzere kuşatıcı bir taarruz hareketi yapılacaktı.

Ancak bu kuşatma harekâtı başlamazdan önce, Arıburnu'nda bulunan Türk birliklerini tespit etmek ve kuzeyde harekât alanına yardıma gitmelerini önlemek için iki taarruz planlanmıştı.

İlk taarruz 6 Ağustos günü öğleden sonra Kanlısirt bölgesindeki Türk siperlerine yapılacaktı.

İkinci taarruz ise, 6/7 Ağustos gecesi hareket geçecek olan taarruz kollarının 7 Ağustos sabahı Conkbayırı'na ulaşacakları öngörüldüğünden bu kuvvetleri desteklemek için Cesarettepe (Nek) siperlerinden Kılıçbayırı istikametinde yapılacaktı.

1. Kanlısirt Taarruzu

Kanlısirt'a karşı planlanan taarruz, 6 Ağustos günü saat 15'te şiddeti gittikçe artan bir şekilde Kanlısirt'taki Türk mevzilerinin bombardımanı ile başladı. Ağırlık merkezi Kanlısirt'taki 47. Alay siperleri olan bu bombardımana, deniz ve kara toplarının tamamı katılıyordu ve o ana kadar bu şiddette bir bombardıman görülmemişti.

Kanlısirt'taki Türk siperlerinin üzeri bomba ve şarapnel tesirinden korunmak için kalaslarla örtülmüş, ateş etmek için mazgallar yapılmıştı. Düşmanın görülmemiş yoğunluktaki bombardımanı, bu siperlerin üzerindeki kalasların çökmesine siperlerin ve mazgalların kapanmasına yol açmıştı. Siper içindeki Türk erlerinin çoğu şehit veya yaralı haldeydi. Sağ kalanlar ise top mermilerinin çıkardığı gazdan etkilenmiş, sersemlemişti.

Saat 17.30'da topçu ateşi gerilerdeki sırtlara kaydırılınca, 1. Avustralya Tugayı'nın dört taburu tarafından, dört dalga halinde Kanlısirt'taki Türk siperlerine taarruza geçildi. Türk siper hattına ulaşan Avustralyalılar, bir taraftan topçu bombardımanı ile yıkılmış, tahrip olmuş siperlerin üzerinden içeriye ateş ederken, diğer taraftan da kalasları kaldırarak siperlere girmeye çalışmaktaydı. Siper içindeki Türk erleri topçu bombardımanı yüzünden yıkıntılar arasında kalarak şehit düşmüş veya yaralanmışlardı. Sağ kalanlar ise duman veya barut gazından kendilerini kaybetmişlerdi. Bu yüzden siperleri tutan 47. Alay'ın erleri, ne savunma ateşi açabilmişler ne de siper dışına çıkıp süngüyle karşı koyabilmişlerdi. Sağ kalan az sayıdaki Türk eri, karanlık siper dehlizlerinde Avustralyalı askerlerle boğaz boğazı boğuşarak, süngüleşerek hücumu durdurmaya çalışmış ancak buna muvaffak olamamıştı. Kanlısirt siperleri düşmanın eline geçmişti.

Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa, derhal ihtiyatta bulunan 5. Tümen'e bağlı 13. Alay'la, hemen ardında da 57. Alay'ın 1. Taburu ile Kanlısirt'ı takviye etti. Saat 19'da Türk karşı taarruzu başladı. Ancak Avustralyalıları girmiş oldukları siperlerden atmak mümkün olmadı.

Esat Paşa, ihtiyatta bulunan 5. Tümen'in elinde kalan son alay olan 15. Alayı cepheye sürerken, Kabatepe güneyinde Kayaltepe'de bulunan Alman Albay Kannengiesser komutasındaki 9. Tümen'in de Kanlısirt'a hareketini emretti.

Elinde başka ihtiyat kalmayan Esat Paşa, 5. Ordu Komutanlığı'na Arıburnu'ndaki tehlikeyi bildirerek takviye kuvvet istedi. Bunun üzerine Ordu Komutanı Liman von Sanders, Güney Grubu ihtiyatında bulunan 4. Tümen'i derhal Kuzey Grubu emrine gönderdi.

Kanlısirt'ta düşman eline geçen siperlerin geri alınmasını Kuzey Grubu Komutanlığı çok önemsemekteydi. Bu yüzden cepheye gönderilen 15. Alay'la birlikte, bölgedeki kuvvetlerin tamamı saat 23'te taarruza geçti. Sabaha kadar boğuşma halinde süren bu kanlı taarruzdan yine bir sonuç alınamadı. Türk taarruzu o derece kararlı ve yiğitçe idi ki subaylar ve erler hayatı hiçe sayarak hücum ediyorlardı. Bu kanlı taarruz gecesinde, 47. Alay Komutanı Binbaşı Tefik Bey ile 15. Alay Komutanı Yarbay İbrahim Şükrü Bey şehit düştüler. 6/7 Ağustos gecesine Kanlısirt'ta yapılan karşı taarruzlarda verilen büyük zayiata rağmen düşman eline geçen siperler geri alınamadı.

2. Cesarettepe (Nek) Taarruzu

Arıburnu cephesinde İngilizlerin yaptığı ikinci taarruz Yükseksirt'tan, şimdi üzerinde Mehmet Çavuş Abidesi'nin bulunduğu Cesarettepe (Nek) ve Kılıçbayırı istikametine yapılacaktı. Esasında Anzak Kolordusu Komutanı General Birdwood, bu saldırıyı 7 Ağustos sabahı Conkbayırı'nı ele geçirmiş olacak olan Sağ Taarruz Kolu'nun güneye yönelerek Kılıçbayırı istikametinde Düztepe'ye yapacağı taarruzla birlikte yapmayı düşünmüştü. Ancak General Birdwood, Sağ Taarruz Kolu'nun Conkbayırı'na ulaşamamış olduğunu ve kuzeyden desteklenmeyecek Nek (Cesarettepe) taarruzunun başarı şansının hiç derecesinde olduğunu bilmesine rağmen yine de yapılmasını emretti.

7 Ağustos sabahı, yarım saat süren şiddetli bir bombardımandan sonra, saat 04.30'da başlayan taarruz, dört dalga halinde saf tutmuş 600 Avustralyalı asker tarafından yapıldı. Peş peşe hücumla kalkan Avustralyalılar, çok kısa bir süre içinde Türk siperlerinden açılan etkili ateş altında yere serildiler.

Avustralyalıların Conkbayırı-Kocaçimen hattına yapılacak harekâtı örtmek için aldatma taarruzu niteliğinde başlattıkları Kanlısirt muharebeleri, genel taarruz planında öngörüldüğü şekliyle bir aldatma manevrası boyutundan çıkarak Arıburnu cephesinde Türk tarafı için ciddi ve tehlikeli bir buhranın yaşanmasına sebep olmuştu. Kaybedilen siperleri geri almak için, Kuzey Grubu'nun elinde bulunan bütün ihtiyat kuvvetleri buraya yığılmıştı. Ne pahasına olursa olsun siperleri geri almak için yapılan inatçı taarruzlar, Türk birliklerinin ağır zayiata uğramasına sebep oldu. 6-9 Ağustos arasında yaşanan Kanlısirt muharebelerinde, Türk

birliklerinin zayiatı çok ağır olmuştu. Bu dört gün içinde şehit, yaralı ve kayıp olmak üzere verilen toplam zayiat 7.100 kişiydi. Avustralyalıların zayiatı ise 1.700 kişiydi.

C. Anafartalar Bölgesi

6 Ağustos gecesi Suvla'ya çıkarılacak İngiliz kuvvetlerinin komutanı General Stopford idi. General Stopford, Temmuz ayı ortalarında önce Seddülbahir'e gelmiş ve burada bir süre İngiliz kolordusuna komuta etmişti. Stopford, 6 Ağustos planından ilk defa 22 Temmuz'da haberdar oldu. İngilizler tarafından Anafartalar bölgesinde yalnızca üç taburluk bir Türk kuvveti olduğu bilinmekteydi. Bundan dolayı baskın tarzında karaya çıkarılacak olan 11. İngiliz Tümeni'nin, süratle hareket ederek sabaha kadar Anafartalar ovasında stratejik öneme sahip Mestantepe ve İsmailoğlu-tepe'yi ele geçirmesi kesin olarak belirtilmişti. Harekâtın devamında ise karaya çıkacak olan 10. Tümenin katılımıyla Anafartalar ovasını çevreleyen Kavaktepe-Tekketepe hattının ele geçirilmesi söz konusuydu.

Türk tarafına gelince; çıkarma yapılacak olan Anafartalar sahili, Yarbay Wilmer komutasındaki üç taburdan oluşan Anafartalar Müfrezesi tarafından savunulmaktaydı. Anafartalar Müfrezesi, Kireç-tepe'nin doğusunda Ece Limanı bölgesindeki Gelibolu Jandarma Taburu; Küçük ve Büyük Kemikli Burnu etrafında yayılmış Bursa Jandarma Taburu ile İsmailoğlu-tepe ve Mestantepe'de bulunan 31. Alayın 2. Taburundan ibaret yaklaşık iki bin tüfekten oluşmaktaydı.

Türk ordu komutanlığının elinde Anafartalar sahiline yapılan çıkarmaya karşı bölgeye gönderilebilecek yegâne kuvvet, Saros Grubu adıyla Gelibolu-Bolayır mıntıkasında bulunan 7. ve 12. Tümenlerdi. Bu tümenlerin Anafartalar'a olan uzaklığı 30-40 km olduğu hesap edilirse çıkarma sahasına gelmeleri yaklaşık olarak bir günlük bir zaman istiyordu. Dolayısıyla Anafartalar Müfrezesi'nin görevi, ne pahasına olursa olsun Anafartalar sahiline çıkarma yapacak olan düşmanı, Saros bölgesinden yetiyecek takviye kuvvetler gelene kadar meşgul etmektir. 6 Ağustos gecesi karaya çıkan ve çıkacak kuvvetlerin 25 bine ulaşacağı göz önünde bulundurulunca bunun zor bir görev olduğu aşikâr.

İşte Türk tarafının bu kritik durumunun farkında olan General Hamilton, Anafartalar'a çıkacak İngiliz birliklerinin, baskın tarzında ve son derece süratli olarak 7 Ağustos günü tepeler hattını ele geçirmesini istemekteydi. Oysa ne Stopford, ne de karaya çıkacak olan 11. Tümen Komutanı Hammersley, hızlı hareket etmenin hayati önemini kavramıştı. Hatta Stopford tarafından tugay komutanlarına verilen emirde, ilerlemek hususunda sadece "mümkün olduğu takdirde tepeleri ele geçirmek"ten bahsedilmişti. Bu kesinlik arz etmeyen müphem emirler Türk ordusunun lehine İngiliz ordusunun aleyhine olarak hayati önemi haiz çok kıymetli saatlerin sahilde harcanmasına sebep olmuştu.

6 Ağustos gecesi 11. İngiliz Tümeni, saat 22'de Suvla Koyu'nun güneyinde Küçük Kemikli civarına dört taburunu çıkardı. Bu bölgede gözetleme yapan bir mangalık Türk kuvveti, mermileri bitinceye kadar çıkan İngiliz birliğine ateş ettikten sonra geri çekildi. Suvla Koyu'nun içinde çıkarılan İngiliz tugayı da bölgedeki Türk askerleri tarafından ateşle karşılandı. Softatepe'ye karşı taarruza başlayan İngilizlere karşı bu bölgeyi savunun Bursa Jandarma Taburu, saat 03'e kadar İngilizlere karşı mukavemet ederek hem zayiat verdirdi hem

de çok değerli zamanlarını çaldı. 6 Ağustos gecesi 11. İngiliz Tümeni Suvla Koyu'nda karaya çıkmayı başarmıştı ama Bursa Jandarma Taburu'nun inatçı direnişi karşısında duraklamış ilerleme imkânı bulamamıştı. (Bkz. Kroki-4)

7 Ağustos sabahı 10. İrlanda Tümeni de Suvla Koyu'nda karaya çıkarıldı. Artık İngilizlerin Suvla Koyu'nda iki tümendenden oluşan yaklaşık 25 bin kişilik kuvveti vardı. Anafartalar çıkarmasının hedefi olan Anafartalar ovasını çevreleyen tepeler hattıyla İngiliz birlikleri arasında, yalnızca iki bin erden ibaret Anafartalar Müfrezesi vardı. Ne var ki karaya çıkan İngiliz kolordusu son derece müsait olan bu durumdan faydalanma şansını yakalayamadı. Anafartalara yapılan çıkarmaya paralel olarak gelişen Conkbayırı-Kocaçimen hattı kuşatıcı taarruz harekâtına destek vermek üzere 7 Ağustos sabahına kadar karaya çıkan İngiliz birlikleri tarafından ele geçirilmesi gereken Mestantepe ve İsmailoğlutepe zapt edilememişti. Mestantepe 7 Ağustos akşamı işgal edilmişse de İsmailoğlutepe Bursa Jandarma Taburu ve 31. Alay 2. Tabur tarafından inatçı bir şekilde savunularak İngilizlere kaptırılmamıştı.

Türk ordusu için buhranlı saatler yaşanmaktaydı. Kanlısirt'a yapılan Anzak taarruzu bölgedeki yedek kuvvetleri oraya çektiğinden, Anafartalara yapılan çıkarmayı karşılayacak yegâne takviye kuvvet Gelibolu-Bolayır bölgesinde bulunan iki tümendendi.

5. Türk Ordusu Komutanı Liman von Sanders, düşman çıkarmasının Suvla Koyu'nda kesinlik kazanması üzerine, Anafartalar'a takviye kuvvet olarak Saros Grubu adıyla Gelibolu-Bolayır civarında bulunan 7. ve 12. Tümenlerin olabildiğince süratle bölgeye sevk edilmesini, Saros Grubu Komutanı Albay Ahmet Feyzi Bey'e emretmişti. Bu emir üzerine 7 Ağustos sabahı önce 7. Tümen, öğleye doğru da 12. Tümen Anafartalar istikametinde harekete geçti.

Gelibolu ve Bolayır'dan gelecek tümenler 40-50 km'lik bir yolu kat etmeleri gerektiğinden ancak 8 Ağustos sabahı harp sahasına ulaşabilecekti. Liman von Sanders, hiç vakit kaybedilmeden 8 Ağustos sabahı Anafartalar'daki İngiliz ordusuna taarruz edilmesini emretti. 8 Ağustos sabahı yapılması emredilen taarruz, 12. Tümen birliklerinin yetişememesi yüzünden gerçekleşmedi. Bunun üzerine Liman von Sanders, taarruzun aynı gün öğleden sonra yapılmasını emretti. Bu emir üzerine Ahmet Feyzi Bey tümenlere hücum hazırlanmaları emrini verdi. Yapılan hücum planına göre 12. Tümen, Küçük Anafarta köyü üzerinden Mestantepe hattına taarruz ederken, 7. Tümen de Büyük Anafarta üzerinden Damakçılık Bayırı istikametinde, Kocaçimen'i tehdit eden Avustralya birliklerine doğru taarruz edecekti.

Albay Ahmet Feyzi Bey, tümen komutanlarıyla yaptığı toplantıda taarruz hakkında görüşlerini almak istedi. Her iki tümen komutanı da 40-50 km'lik bir yolu cibri yürüyüşle, sıcağın altında kat etmiş olan askerlerin çok yorgun ve uykusuz olduklarını, bilinmeyen bir arazide taarruz etmenin tehlikelerini ortaya koyarak, taarruzun ertesi sabah gün ağarınca yapılması yönünde görüş bildirdiler. Esasında İngilizlerin Anafartalar ovasında ilerlediklerine dair bir işaret görülmediğinden, taarruzun aciliyeti olmadığı kanaatinde olan ve tümen komutanlarıyla aynı görüşte birleşen Ahmet Feyzi Bey, her türlü sorumluluğu üzerine alarak taarruzun ertesi sabah seher vakti yapılmasına karar verdi. Ahmet Feyzi Bey'in aldığı karar, kendisi için ağır sonuçlar doğurabilecek bir karardı. Haklı gerekçelere dayansa bile, ordu

komutanının vermiş olduğu emri yerine getirmemek kolaylıkla üstlenilebilecek bir sorumluluk değildi.

Nitekim öyle de oldu. Ordu komutanı Liman von Sanders, taarruz vaktinin vermiş olduğu emre uyulmayarak ve onayına başvurulmadan ertelenmesine çok öfkelenildi. Albay Ahmet Feyzi Bey'in gerçeği yansıtan gerekçelerine rağmen bu ertelemeyi onaylamayarak Albay Ahmet Feyzi Bey'i Anafartalar Grubu komutanlığından aldı. Liman von Sanders, Ahmet Feyzi Bey'in yerine 8 Ağustos 1915 gecesi saat 22'de Arıburnu cephesinde 19. Tümen Komutanı olan Albay Mustafa Kemal Bey'i tayin etti ve Anafartalar'da hazırlanmış olan taarruzun 9 Ağustos 1915 sabahı seher vakti yapılmasını emretti.

Türk komuta heyetinde Anafartalar'da yapılacak taarruzun zamanı konusunda tartışmalar yaşanıp komutan değışikliğine gidildiği sırada, enteresan bir şekilde İngiliz ordusunda da hemen benzeri bir kriz yaşanmaktaydı. Müttefik ordu komutanı Hamilton, Anafartalar'da karaya çıkan İngiliz kolordusunun süratle Tekketepe hattını tutmasını beklerken, İngiliz Kolordusu Komutanı General Stopford'un ihmalkâr ve kayıtsız tutumu yüzünden bunun gerçekleşmediğini ve önlerindeki altın fırsatın kaçmakta olduğunu öğrenip yerinde duramaz olmuştu.

Hamilton, Suvla'ya gelerek kolordu komutanı ile görüştü. Türk ordusunun takviye birliklerinin yolda olduğunu, ertesi sabaha kadar beklenirse Türklerin Anafartalar tepelerini tutabileceklerini, bu yüzden tepelerin bugün ele geçirilmesinin gerektiğini sert bir dille ifade etti. Hamilton'un ısrarlı tutumu üzerine 11. İngiliz Tümeni'nin bir tugayıyla harekete geçilerek ertesi sabah gün ağarmadan Tekketepe'nin ele geçirilmesi emri verildi.

Artık iki taraf için de zamana karşı bir yarış başlamıştı. 8 Ağustos gecesi Türk kuvvetleri Anafartalar'a yapılacak taarruz için hazırlanırken, İngiliz birlikleri de Tekketepe'yi ele geçirmek için harekete geçiyordu.

9 Ağustos sabahı saat 04'te Albay Mustafa Kemal, bir gün önce Albay Ahmet Feyzi Bey tarafından hazırlanmış olan taarruz planını değıştirmemiş, komutası altındaki birliklere gönderdiği yazıda, bir gün önce kendilerine tebliğ edilmiş olan plan gereğince taarruza geçmelerini emretmişti.

8/9 Ağustos 1915 gecesi, Saros bölgesinden yetişen iki Türk tümeni taarruz için hazırlık yaparken, aynı saatlerde İngiliz kolordusu da Müttefik ordu komutanı General Hamilton'un sert ikazları neticesinde iki günlük gecikmeden sonra harekete geçmişti.

Anafartalar gerisinde hazırlığını tamamlayan 12. Türk Tümeni 9 Ağustos sabaha karşı Tekketepe-Kavaktepe hattında mevziye girerek günün ışımasıyla birlikte Sülecik-Mestantepe hattında bulunan İngiliz birliklerine taarruza geçti. 12. Tümen'in yapmış olduğu saldırı karşısında İngiliz tugayı direnemeyerek düzensiz bir halde geri çekildi.

Büyük Anafarta köyü güneyinden Damakçılık Bayırı istikametine taarruz edecek olan 7. Türk Tümeni'nin hedefi; Kocaçimentepe'ye doğru ilerlemek isteyen Avustralya kuvvetlerini geri atmak, böylece Kocaçimen-Conkbayırı hattındaki Türk kuvvetlerinin sağ yanlarını emniyete almak ve Arıburnu'ndan kuzeye doğru genişletilen Anzak cephe hattının, Anafartalar

sahiline çıkan yeni İngiliz kuvvetleriyle birleşerek kesintisiz bir cephe hattı oluşturmalarını engellemekti.

7. Tümen'in, Damakçılık Bayırı istikametinde gün ışımadan başlayan taarruzu iyice tahkim edilmiş ve çok sayıda makineli tüfekle donatılmış Avustralya mevzileri önünde ağır kayıplar verdi. Sabah saat 10'a kadar süren muharebelerde Avustralya siperlerinden açılan şiddetli makineli tüfek ateşi yüzünden daha fazla ilerlenemeyince taarruz durduruldu. (Bkz. Kroki-5)

9 Ağustos'ta, "Birinci Anafartalar Muharebesi" olarak isimlendirilen muharebeler sona erdiğinde Anafartalar ovasını çevreleyen tepeler hattı Türklerin elindeydi. Muharebeyi kaybeden İngiliz kolordusu, 6/7 Ağustos gecesi karaya çıktığında 25 bin kişilik kuvvetle Anafartalar tepelerini ele geçirebilecekken, sahilde boşa vakit geçirerek İngilizlerin tabiriyle "altın fırsatı" kaçırmıştı. Öte yandan 40-50 km'lik mesafeyi bir günde yürüyerek Anafartalar'a yetişen Türk tümenleri, İngiliz birliklerini mağlup ederek Anafartalar bölgesindeki tehlikeyi bertaraf etmişti. Muharebelere katılan 13 Türk taburu, karşılarında bulunan 22 İngiliz taburunu yenerek parlak bir zafer kazanmıştı. İngilizlerin Anafartalar'dan başlatıp Kocaçimen'e ilerletmek istedikleri harekât sonuçsuz bırakılmış; Kireçtepe, Anafartalar sırtı ve İsmailoğlu-tepe Türk askerinin elinde kalmıştı.

D. Conkbayırı Bölgesi

İngilizlerin "Anzak Planı" diye isimlendirdikleri Arıburnu-Anafartalar Harekâtı'nın can alıcı noktası ve ağırlık merkezi, Arıburnu üssünden Conkbayırı-Kocaçimen hattına yöneltilen kuşatıcı taarruz hareketiydi.

6 Ağustos 1915 günü akşama doğru Kanlısirt'a yapılan taarruzla Türk komutanlığının bütün dikkati buraya yoğunlaşmışken, Müttefik ordu komutanı Genaral Hamilton esas planı uygulamaya soktu. Plana göre, Anzak'ta toplanmış kuvvetlerden ayrılıp General Goodley emrine verilen 20 bin kişi, Arıburnu kuzeyindeki dereler vadisinden yürüyerek gün doğmadan Kocaçimen-Conkbayırı-Düztepe hattını ele geçirecekti. Bu hâkim tepeler hattı ele geçirildiğinde Arıburnu cephesindeki Türk savunma hattı çökecek, Çanakkale Boğazı'na ulaşılarak yarımada'nın güneyine giden bütün yollar kontrol altına alınacaktı.

Kocaçimen-Conkbayırı hattını ele geçirmek üzere, iki öncü kolu ve iki taarruz kolu hazırlanmıştı:

Hedefi Conkbayırı olan Sağ Taarruz Kolu'nun öncü kolu, 6 Ağustos gecesi Arıburnu kuzeyindeki Türk ileri karakollarına taarruz ederek Halid-Rıza Tepesi, Pilavtepe, Yaylatepe'yi zaptedecekti. Hemen ardından da hazır beklemekte olan taarruz kolu harekete geçecekti. Sağ Taarruz Kolu Sazlıdere (Sazlıbeyitdere) vadisinden yürüyerek Conkbayırı istikametinde ilerleyecekti.

Hedefi Kocaçimentepe-Besimtepe hattı olan Sol Taarruz Kolu, Çatlakdere'yi (Çaylakdere) geçerek Damakçılık Bayırı üzerinden Ağıldere vadisine inecek ve buradan Kocaçimentepe-Besimtepe istikametinde ilerleyecekti. (Bkz. Kroki-6)

6/7 Ağustos gecesi Arıburnu'ndan yola çıkan sağ kanat taarruz kolu, Sazlıdere içinden ilerleyerek Halid-Rıza Tepesi-Pilavtepe-Keskintepe-Şahinsirt istikametinden Conkbayırı'na yönelmişti. Harekâtın yapılacağı bölgede bulunan Halid-Rıza Tepesi, Pilavtepe, Yaylatepe'de 14. Türk Alayı'nın 2. Taburu tarafından ileri karakollar halinde tutulan Türk mevzileri vardı. Çok geniş bir alanda serpiştirilmiş yaklaşık bin kadar Türk askerinin, düşmanın 20 bin kişilik taarruz kollarını durdurması mümkün değildi.

İngiliz taarruz kollarının öncüleri, 6 Ağustos gecesi saat 22'de harekete geçti. Sağ kolun öncüsü Sazlıdere'yi geçerek Halit-Rıza Tepesi, Keskintepe, Pilavtepe ve Yaylatepe'deki Türk ileri karakollarına taarruza başladı. Yeni Zelanda birlikleri tarafından gerçekleştirilen taarruz neticesinde Pilavtepe ve Yaylatepe geceyarısına kadar ele geçirildi. Bu tepeleri savunan 14. Alaya bağlı Türk birliği üstün kuvvetlere karşı tutunamayarak sağ kalan kuvvetleriyle gerideki sırtlara çekildi.

Sol Taarruz Kolu ise, sahil boyunca ilerledikten sonra Çatlakdere'yi geçerek Damakçılık Bayırı'na taarruza başlamıştı. Bu kolun hedefi Ağıldere vadisinden ilerleyerek Kocaçimentepe ve Besimtepe'ye ulaşmaktı.

6/7 Ağustos gecesi Arıburnu'nda bulunan Türk birliklerinin bütün dikkati Kanlısirt'ta düşman eline geçen siperlere çevrilmişken, Kocaçimen-Conkbayırı istikametinde başlatılan düşman taarruzunun arz ettiği tehlike başlangıçta yeterince kavranamamıştı. Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa eli altında bulunan bütün ihtiyatları Kanlısirt'a yönlendirmekteydi. Oysa Ağıldere mıntikasında baskına uğrayan 14. Alay 2. Taburunu geriye atan İngiliz taarruz kollarının önünde ciddi bir kuvvet kalmamış, savunmasız durumdaki Kocaçimen-Conkbayırı hattı büyük bir tehlike baş göstermişti.

Durumun ciddiyeti fark edildiği anda elde bulunan ihtiyat kuvvetleri Conkbayırı istikametine sevk edildi. 7 Ağustos sabahı yetişen 9. Tümen sayesinde Conkbayırı'nda ilk savunma hatları oluşturularak tepenin düşman eline geçmesi önlendi. (Bkz. Kroki-7)

8 Ağustos sabahı saat 03.30'da Şahinsirt üzerinde toplanan Yeni Zelanda kuvvetleri Conkbayırı'na taarruz etti. Baskın şeklinde başlayan bu taarruz başarılı oldu ve Yeni Zelandalılar hiç ummadıkları bir şekilde Conkbayırı batı yamaçlarını yani bugün Mehmetçik Kitabelerinin bulunduğu 261 rakımlı tepenin denize bakan tarafını ve Conkbayırı zirve noktasının hemen güneyinde, günümüzde var olan yolun hemen iç tarafında bulunan çeşmenin bulunduğu yere kadar olan bölgeyi ele geçirdi.

Conkbayırı tepe hattına kadar sokularak yerleşen düşman askeri büyük bir tehdit oluşturduğundan, 8 Ağustos sabahı gün ışımasıyla beraber Yarbey Servet Bey komutasındaki 64. Alay, Yeni Zelandalıların ele geçirdiği siperleri geri almak için yaptığı karşı taarruzda, düşmana zayıf verdirmesine rağmen Conkbayırı'nı düşmandan temizleyemedi.

8 Ağustos öğle vakti Conkbayırı'ndaki durum şöyle idi: Yeni Zelandalı birlikler ile Türk birlikleri Conkbayırı tepeler hattı üzerinde (zirve noktası hattı iki taraf arasında boş olarak) 25-30 metre mesafede karşı karşıya durmakta ve tuttukları hatta sebat etmekteydi.

9 Ağustos şafaktan önce İngiliz birlikleri Conkbayırı-Besimtepe-Kocaçimentepe hattı üzerinde şiddetli bir taarruz başlattı. Bu taarruz bilhassa Besimtepe yönünde etkili olmuş, tepe kısa bir süre için taarruz eden Hint Tugayı'na bağlı Nepalli Gurka birliğinin eline geçmişti. Tam bu sırada Abdurrahman Bayırı üzerinde mevzilenmiş Türk topçu bataryasının isabetli ve etkili bombardımanı Gurkalar ağır zayıat verdi. Karşı hücumla geçen Türk piyadesi de tepayı düşmandan temizledi. 9 Ağustos akşamı Kocaçimen-Besimtepe-Conkbayırı hattı Türk birliklerinin elindeydi. İngilizlerin etkili olabileceği yegâne mevki Conkbayırı tepe hattının denize yönelik kesiminde tutmuş oldukları siperlerdi.

1. 10 Ağustos 1915 Conkbayırı Süngü Hücumu

9/10 Ağustos gecesi Conkbayırı'nda vaziyet şöyleydi:

Conkbayırı-Şahinsirt hattında bulunan düşman kuvvetlerinin 30-40 metre karşısında 8. Türk Tümeni'nin 23. ve 24. Alayları bulunmaktaydı. Bunların solunda 261 rakımlı tepeden itibaren Düztepe'de 10. Alay bulunuyordu. Bu hattın solunda da 19. Tümen cephesi başlıyordu.

Conkbayırı-Kocaçimen hattında 9. Tümen'in 25. ve 64. Alayları ile 33. Alay'dan iki tabur bulunmaktaydı.

Kocaçimentepe'den itibaren Abdurrahmanbayırı ile Asmaderesi güneyindeki sırtlarda 14. ve 11. Alaylardan ikişer tabur ile 32. Alay'dan bir tabur bulunmaktaydı. Bu hattın sağında da 9 Ağustos'ta Anafartalar Muharebesi'ne katılmış olan 7. Tümen cephesi başlamaktaydı. (Bkz. Kroki-8)

Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal, 9 Ağustos sabahı Anafartalar bölgesinde yaptırdığı taarruzla bu bölgede düşmanı geri atarak tehlikeyi bertaraf etmişti. Şimdi esas tehlike Conkbayırı-Kocaçimen hattındaydı. Bilhassa Conkbayırı'nda denize nazır yamaçlara yerleşen İngiliz birlikleri ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı.

Mustafa Kemal, 10 Ağustos sabahı gün doğarken Conkbayırı'nda yapmayı planladığı taarruzu Güney Grubu'ndan Conkbayırı'na takviye olarak gelmekte olan 28 ve 41. Alaylara yaptıracaktı. Gece saat 22'de 28. Alay'ın gelmekte olduğu bildirilmiş ancak 41. Alay'dan haber yoktu. Bölgedeki birlik komutanları, askerin büyük kayıplar verdiği ve aşırı yorgun olduğu gerekçesiyle taarruzun ertelenmesi görüşündeydi. Ancak Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal aynı kanaatte değildi. Kaybedilecek vakit yoktu. Conkbayırı'nda her iki tarafın birbirine 30-40 metre mesafede tutmuş oldukları mevzilerin gerisinde dik yamaçlar, bazı yerlerde uçurumlar bulunmaktaydı. Yeterli kuvvetle yapılacak kararlı bir hücumla, Conkbayırı tepesinin ele geçirilmesi iki taraf için de mümkündü. Önce davranan kazanacaktı ve Mustafa Kemal bunun bilincinde olarak emri altındaki komutanların itirazlarının haklı gerekçelere dayandığını bilmesine rağmen, askerin yorgunluğu, takviye olarak gelmekte olan bir alayın daha yetişmemiş olduğu gibi olumsuzlukları göz ardı ederek eldeki imkânlarla baskın tarzında bir süngü hücumu zorunlu görmüştü.

10 Ağustos 1915 günü sabah saat 04.30'da gün ağarmak üzere iken taarruz için bütün tertibat alınmıştı. Hücum hattının sağında taarruza kalkan 23. Alay ve onu destekleyen 24. Alay, Conkbayırı'nı düşmandan tamamen temizlemişti. 23. Alay geri çekilen İngiliz askerlerinin

peşine takıldı. Conkbayırı'nın deniz yönünde, hemen altında bulunan Ağıl (İngilizlerin verdiği isim Çiftlik) kesimine hücum ederek burada bulunan General Baldwin komutasındaki İngiliz tugayı ile yakın mesafeden saatlerce süren boğuşmalar oldu. Burada yaşanan süngü muharebesi, Çanakkale'deki süngü muharebelerinin en şiddetlisi ve korkuncu olmuştur. Bu boğuşmalarda General Baldwin ve kurmay başkanı da aralarında olmak üzere İngilizler ağır kayıp verdiler.

Conkbayırı cephe hattının sol cenahından taarruz eden 28. Alay da Şahinsirt istikametinde ilerlemiş ancak bu sırtın batı ucunda mevzilenmiş olan düşman mitralyözlerinin ölümcül ateşinden ve İngilizlerin deniz ve kara topçusunun korkunç bombardımanından etkilenecek çok fazla kayıp vermiş ve daha ileri gidememişti. (Bkz. Kroki-9)

10 Ağustos günü Conkbayırı taarruzuna katılan Türk birlikleri, düşmanın gemi ve kara topçularının yoğun ve etkili ateşlerine rağmen asla yılgınlık göstermeden ileri atılmış, düşmanın makineli tüfek ve topçu ateş perdesini aşarak ilerlemişti. Saat 13'e geldiğinde güneyden kuzeye doğru olmak üzere 261 Rakımlı Tepe'den (Conkbayırı kitabelerinin bulunduğu yer) Conkbayırı, Besimtepe üzerinden Kocaçimentepe'ye kadar uzanan 2 km'lik hâkim tepeler hattı, denize doğru alçalan 500-600 metre derinliğindeki sırtlar da dâhil olmak üzere, sadece Şahinsirt'in batı yamaçları hariç olmak üzere Türk birliklerinin kontrolüne girmiş ve muharebe sona ermişti.

Değerlendirme ve Sonuç

İngiliz ordusunun büyük umutlar bağlayarak giriştiği, Çanakkale muharebeleri ölçeğinde önemli miktarda kara ve deniz vasıtası ile asker kullanılarak icra edilen Arıburnu-Conkbayırı-Anafartalar muharebeleri, yarımada üzerindeki mücadeleyi zirveye taşımış, bu beş günlük muharebeler Çanakkale'nin kırılma noktasını oluşturmuş ve neticede ibre İngiliz taarruzunu kıran Türk ordusunun lehine dönmüştü.

6-10 Ağustos tarihleri arasındaki beş günlük sürede İngiliz ordusu, Anzak'ta toplanan 37 bin kişiden 12 binini kaybetmişti. General Birdwood'un emri altında ancak mevzileri tutabilecek kuvvet kaldığından artık bir harekât yapma ihtimali söz konusu değildi. Böylece 6 Ağustos'ta başlayan Sarıbayır (Kocaçimen-Conkbayırı-Düztepe-Kılıçbayırı) hattını ele geçirmeyi hedefleyen General Birdwood'un "Anzak Planı", bir daha denenmemek üzere çökmüştü.

Aslında Conkbayırı-Kocaçimen hattını ele geçirmek için kâğıt üzerinde yapılan plan mükemmeldi. Önemli olan, planın uygulamaya konabilmesiydi. Zira planın uygulanma aşamasında, önceden öngörülmeleyen faktörler harekâtın kaderini etkilemişti. Bunlardan birincisi planın uygulanacağı arazinin harekâta yapacağı tesirler, ikincisi ise planı uygulayacak komutanlar ve askerlerin plan üzerinde oynayacağı roldü.

Kuşatma harekâtının yapıldığı Ağıldere bölgesindeki engebeli arazi yapısı, rehberlik eden kılavuzun yanlış istikamet tercihi, baskına uğratılan Türk birliğinin hiç beklenilmeyen inatçı direnişi, harekâta katılan komutanların hedefe ulaşma noktasında doğru karar alamama

ve yeterli azim ve gayreti gösterememeleri İngiliz planının uygulanmasına olumsuz yönde etki eden faktörler olmuştu.

Başta Müttefik ordu komutanı Hamilton olmak üzere zincirleme bir şekilde İngiliz ordusundaki komuta kademesi, planın mükemmelliği ve kazanılacak başarının büyüklüğü nispetinde azimli ve kararlı olamamışlardı. Planın uygulama safhasında verilmesi gereken kati, sert, kesin emirler yerine, verilen belirsiz, müphem emirler harekâtı yapacak birlik komutanlarının gevşek davranmasına yol açmıştı.

Buna mukabil Türk tarafında yukarıda açıklandığı üzere Anafartalar'a yapılacak taarruzun zamanı üzerinde 5. Ordu Komutanı Liman Paşa ile Albay Feyzi Bey arasında geçen hadisede, verdiği taarruz emrini geciktirerek uygulamayan Feyzi Bey'i –haklı ya da haksız– büyük bir kararlılıkla görevden alan Liman von Sanders, İngiliz komutan Hamilton'un gösteremediği kararlılığı göstermişti. Liman Paşa'nın Feyzi Bey yerine Anafartalar Grup Komutanlığına tayin ettiği Mustafa Kemal için bu hadise bir kader anı olacak, gelecekte ona büyük bir ün ve tanınma sağlayacak olan "Anafartalar Kahramanı" unvanını burada kazanacaktı.

Türk ordu komutanlığının başlangıçta harekât alanının bel kemiğini teşkil eden Conkbayırı-Kocaçimen hattını savunmasız bırakmaları, Anafartalar'da yetersiz kuvvet bulundurmalarına rağmen, buhranlı geçen bir yirmi dört saatte Seddülbahir ve Bolayır bölgelerinden getirilen takviyelerle tehlike savunma hattını güçlendirilerek tehlikeli durum bertaraf edilmiştir. Tabiidir ki tehlikenin ortadan kaldırılmasında Türk ordu komutanlığının hızlı hareket ederek yedek kuvvetlerini sahaya sürmesi kadar, onlara bu kritik yirmi dört saati kazandıran İngiliz ordu komutanlığının zaafı da rol oynamıştır.

İngilizlerin Arıburnu-Anafartalar taarruz planının şüphesiz en önemli safhası, Kocaçimen-Conkbayırı hattını ele geçirilmesiydi. Bu bölge ele geçirildiğinde, buradan güneye yönelecek kuvvetlerle Düztepe-Kılıçbayırı hattı zapt edilebilirdi. Bu durumda Arıburnu cephesinde bulunan Türk birliklerinin arkasına düşülmüş olacağından, Arıburnu'ndaki Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kalacaktı. Arıburnu cephesinin çökmesi, İngilizlerin Çanakkale Boğazı'na kadar ilerlemelerine ve Gelibolu Yarımadası'nın güneyinde bulunan Türk birliklerinin bağlantı yollarının kesilmesine yol açacaktı.

İşte başarılı olması halinde İngiliz ordusu için çok önemli bir avantaj sağlayacak ve belki de Çanakkale kilidinin kırılmasıyla sonuçlanacak Arıburnu-Anafartalar taarruz harekâtı, Türk ordusunun son derece kahramanlık ve fedakârlıkla karşı koymasıyla durdurulmuştu. 9 Ağustos Anafartalar Zaferi ve hemen peşinden 10 Ağustos Conkbayırı süngü hücumu ile düşmanın bütün umutları kırılmış, uzun hazırlıklar ve büyük kuvvetlerle başlanan Arıburnu-Anafartalar Taarruz Harekâtı, Türk süngüsü karşısında "iflas" etmişti.

Türk ordusunda genel anlamda görülen olumlu bir durum da komutanların karşılıklı yardım ve uyum içinde, koordineli çalışmaları olmuştur. Bunun en bâriz örneği, Kocaçimen-Conkbayırı savunması için, Güney Grubu'ndan verilen destekte görülmektedir. Kuzey Grubu Komutanı, Conkbayırı'nı tutmak için elinde kuvvet kalmayınca, Güney Grubu'dan yardım istenmişti. Bu sırada güneyde Seddülbahir cephesinde de İngiliz ve Fransız kuvvetleri Türk

hatlarına taarruz etmekte olmasına rağmen, Güney Grubu Komutanı Vehip Paşa bu yardım talebine kayıtsız kalmamış, önce ihtiyattaki 4. ve 8. Tümenleri, 9 Ağustos günü ise tehlikeli şekilde tehdit altında bulunan Conkbayırı'nı takviye etmek üzere elinin altında bulunan son ihtiyat kuvveti olan 28. ve 41. Alayları Esat Paşa'nın talebi ve kendi inisiyatifiyle Kuzey Grubu'na göndermişti.

6-10 Ağustos tarihleri arasında Arıburnu-Anafartalar-Conkbayırı muharebelerinde hiç ara vermeksizin yaşanan, son derece kanlı muharebelerde iki tarafın kaybı da büyük olmuştu. Türk tarafında bu beş gün içinde; Kanlısirt'ta 6.000, Conkbayırı'nda 9.200, Anafartalar'da 3.000, Cesarettepe-Kılıçbayırı hattında 1.800 olmak üzere toplam 20.000 zayıat verilmişti. İngilizlerin zayıatı ise; Kanlısirt'ta 2.600, Conkbayırı'nda 12.000, Anafartalar'da 8.400, Cesarettepe (Nek)-Kılıçbayırı hattında 2.000 olmak üzere toplam 25. 000'di.

Londra'daki Savaş Konseyi'nde karara bağlanıp, Çanakkale'deki Müttefik Ordu Komutanı Hamilton ve kurmaylarınca en ince ayrıntısına kadar planlanan Arıburnu-Conkbayırı-Anafartalar taarruz harekâtı büyük ümitlerle başlamış, büyük kuvvetler bağlanarak icra edilmişti. Çanakkale'nin kilidinin kırılıp İstanbul yolunun açılmasında kararlı ve kati son bir deneme olarak icra edilen bu harekât, ölümü hiçe sayarak vatanını müdafaa eden Mehmetçik karşısında akamete uğramıştı.

Çanakkale Muharebelerinin en buhranlı ve kanlı mücadelelerine sahne olan bu beş günlük muharebeler zinciri göstermiştir ki Gelibolu yarımadası üzerinde Türk askerinin inşa ettiği kararlı ve inatçı savunma hattı geçilemezdi. Ağustos ayı muharebeleri neticesinde İngiliz-Fransız Müttefik ordusu bu gerçeği kabul etmek zorunda kaldı. Kendisine son bir şans verilen General Hamilton'un hazırladığı plan iflas edince kendisi için de yolun sonu görünmüş, yerine başka bir komutan tayin edilerek İngiltere'ye geri dönmüştü.

Ağustos ayından sonra Çanakkale'ye taze kuvvetler gönderilerek yeni bir tecrübe için İngiltere ve Fransa'da bazı teşebbüsler zuhur ettiyse de Eylül ayı içinde Bulgaristan'ın Almanya ile ittifak içine girmesi neticesi Balkanlarda dengelerin değişmesi Çanakkale seferinin sonunu hazırlamıştı. Mevcut şartlarda bir başarı şansı görünmeyen bu harp cephesinin kapatılarak askerlerin tahliyesi fikri ağırlık kazanmıştı. 20 Aralık 1915'te Anafartalar-Arıburnu cephesi, 9 Ocak 1916'da Seddülbahir cephesi tahliye edilerek Çanakkale Muharebeleri Türk askerinin zaferiyle neticelendi.

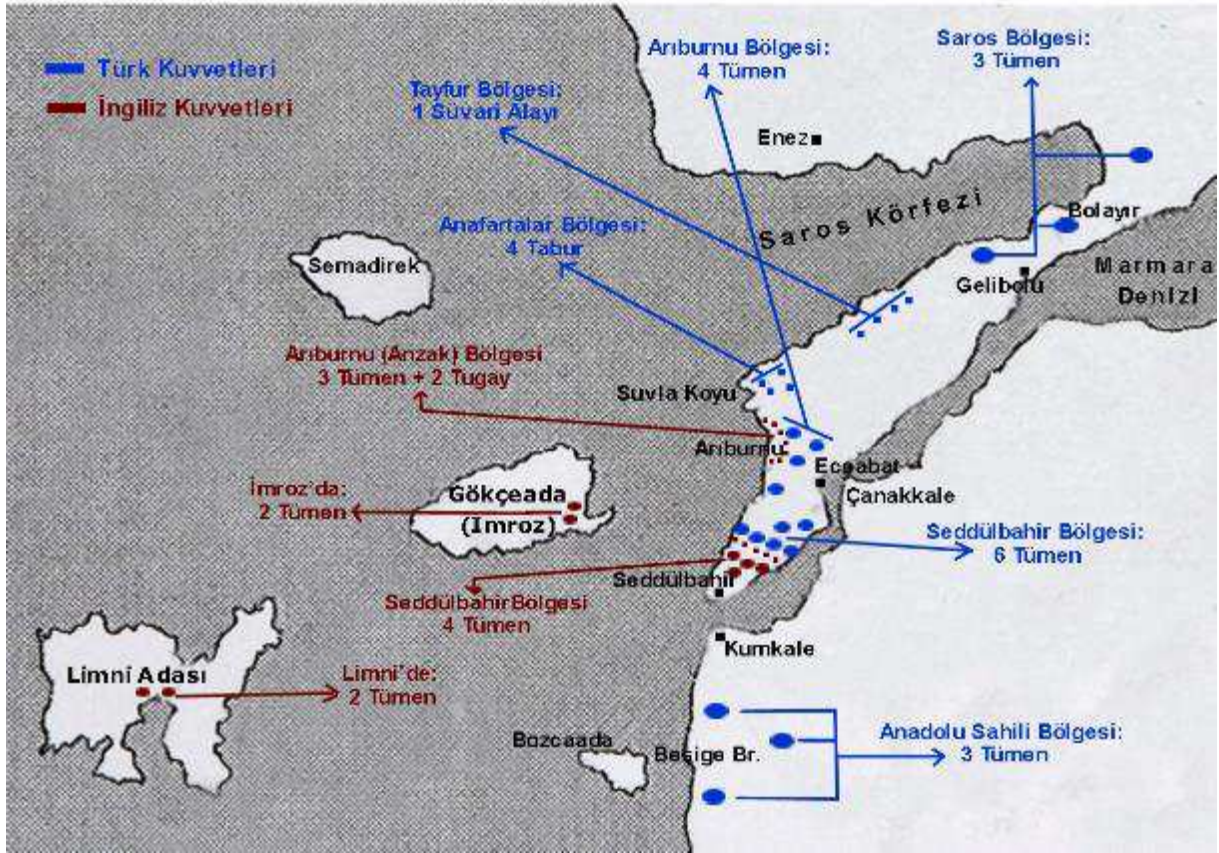
KAYNAKÇA

- Adil, Selahaddin, *Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- Alganer, Haydar Mehmet, *Çanakkale Kara Savaşları Günlüğü*, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009.
- Aspinall-Oglander, C. F., *Büyük Harbin Tarihi Gelibolu Askeri Harekâtı, II. Cilt*, Genelkurmay Harp Tarihi Yayını, İstanbul 1939
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe*, TTK Basımevi, Ankara 1990.
- Bartlett, Ellis Ashmead, *Çanakkale Gerçeği*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- Belen, Fahri, *Çanakkale Savaşı'ndan Alınan Dersler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
- Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, V. Cilt, III. Kitap*, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları, Ankara 2012.
- Conk, Cemil, *Çanakkale Conkbayırı Savaşları*, E. U. Basımevi, Ankara 1959.
- Esat Paşa, *Çanakkale Savaşı Hatıraları*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.
- Göncü, Gürsel – Aldoğan, Şahin, *Çanakkale Savaşı; Siperin Ardı Vatan*, MB Yayınevi, İstanbul 2006.
- Hamilton, Ian, *Gelibolu Günlüğü*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972.
- Hasan Cevdet, *Kıyamet Koptuğunda; Hasan Cevdet Bey'in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015.

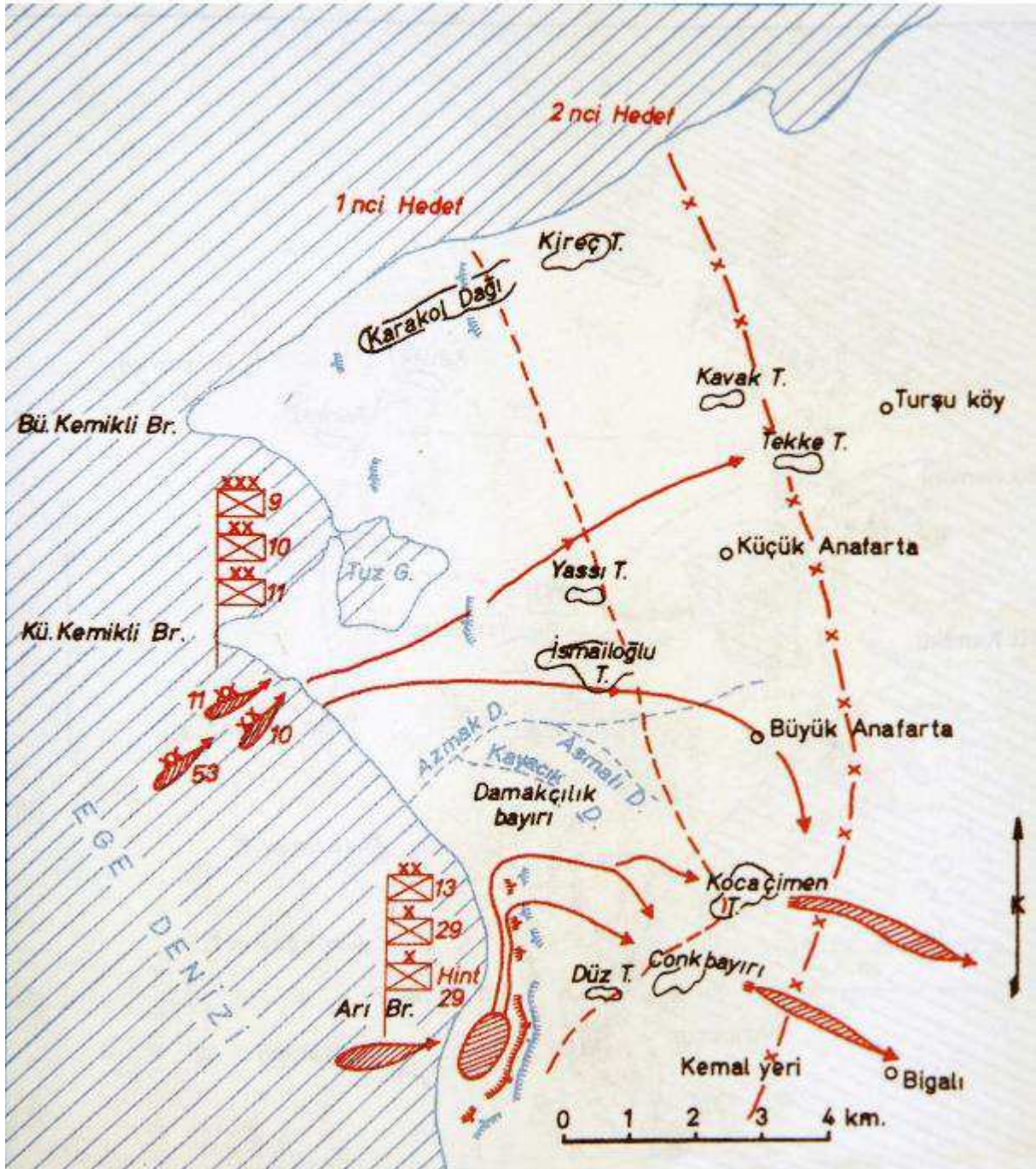
EKLER

Kroki -1:

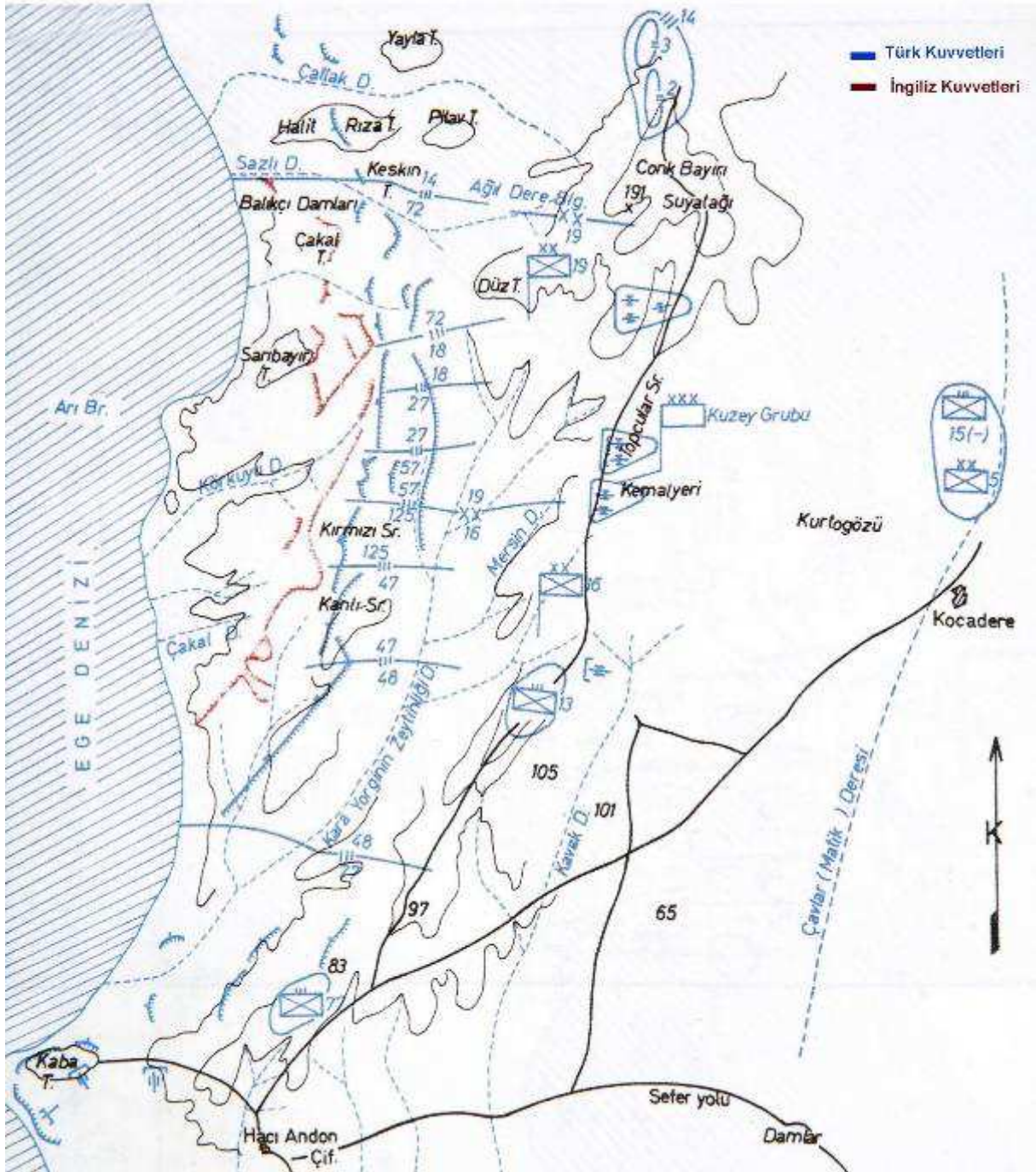
6-10 Ağustos Anıburnu-Anafartalar Harekâtı Öncesi Çanakkale'de Türk ve Müttefik Ordu Kuvvetlerinin Vaziyeti

Kroki-2:
Müttefik Ordu Komutanı General Hamilton'un Arıburnu-Anafartalar Taarruz Planı

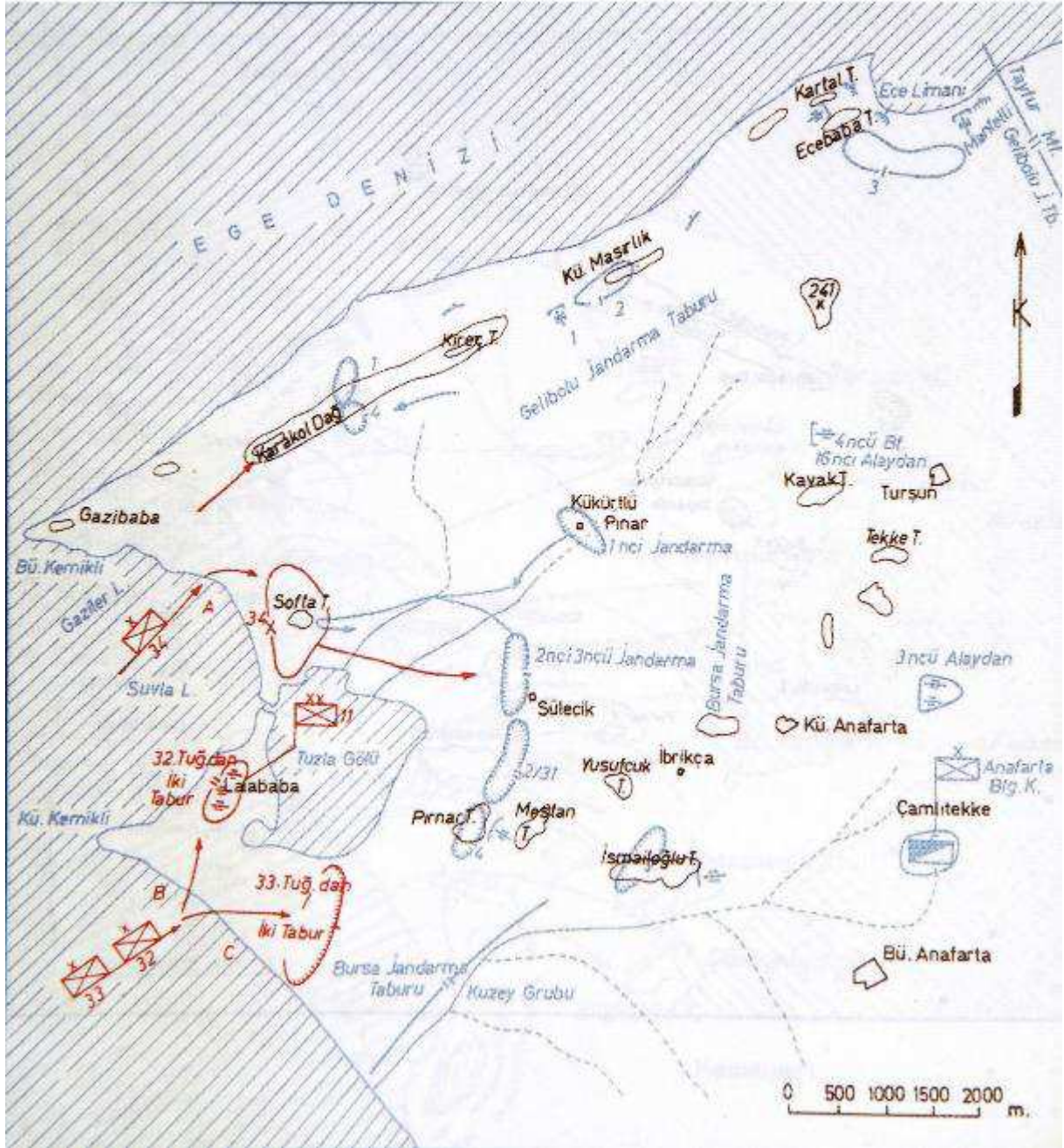

Kroki-3:
6 Ağustos 1915'te Kanlısirt Taarruzu öncesi Arıburnu Cephesinde iki tarafın vaziyeti

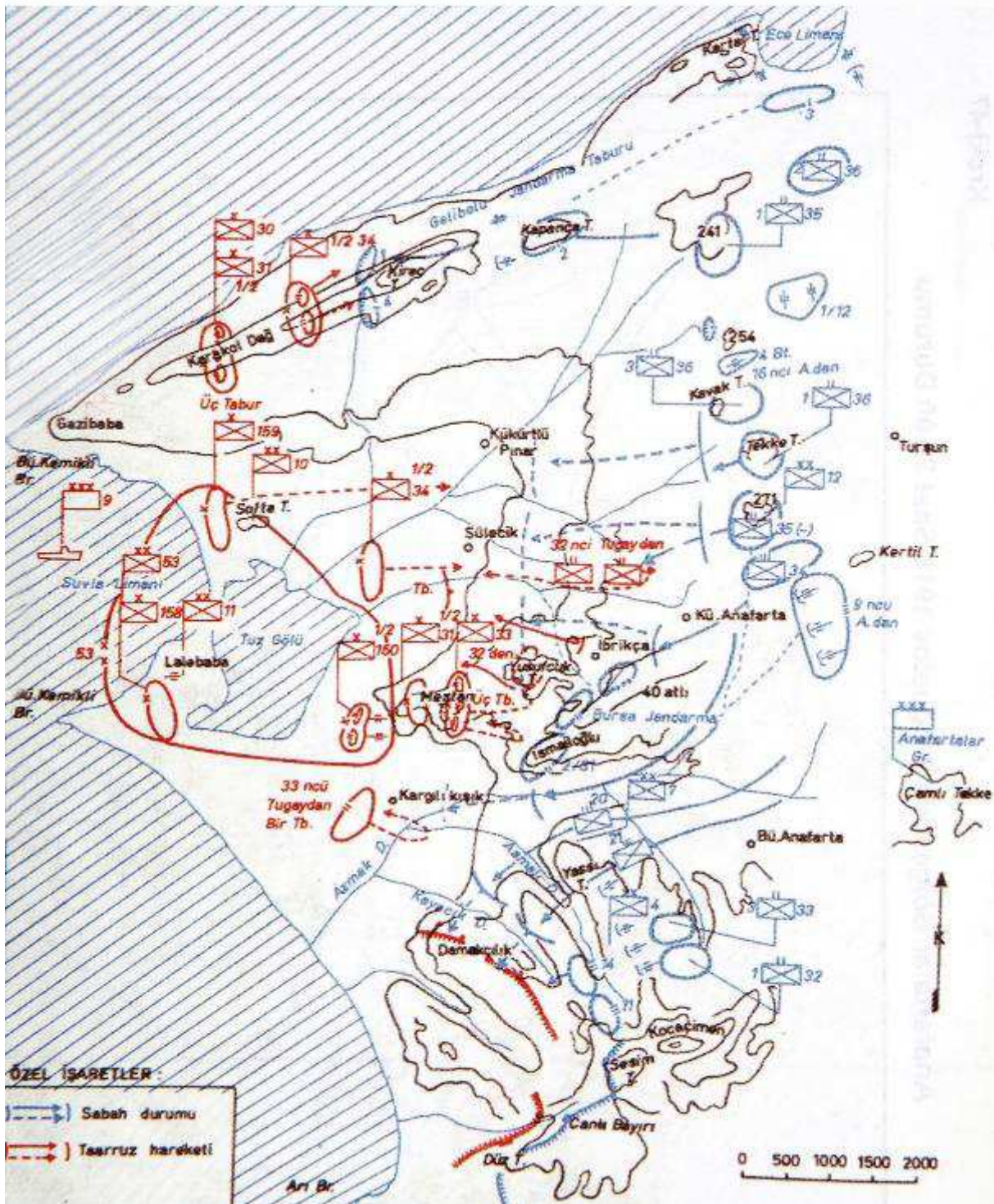

Kroki-4:

7 Ağustos 1915 sabahı, Suvla Koyu'na yapılan çıkarmadan sonra iki tarafın vaziyeti

9 Ağustos 1. Anafartalar Muharebesi öncesi iki tarafın durumu ve muharebelerin seyri

6/7 Ağustos 1915'te Kocaçimen-Conkbayırı Kuşatma Taarruzu İstikameti ve Hedefleri

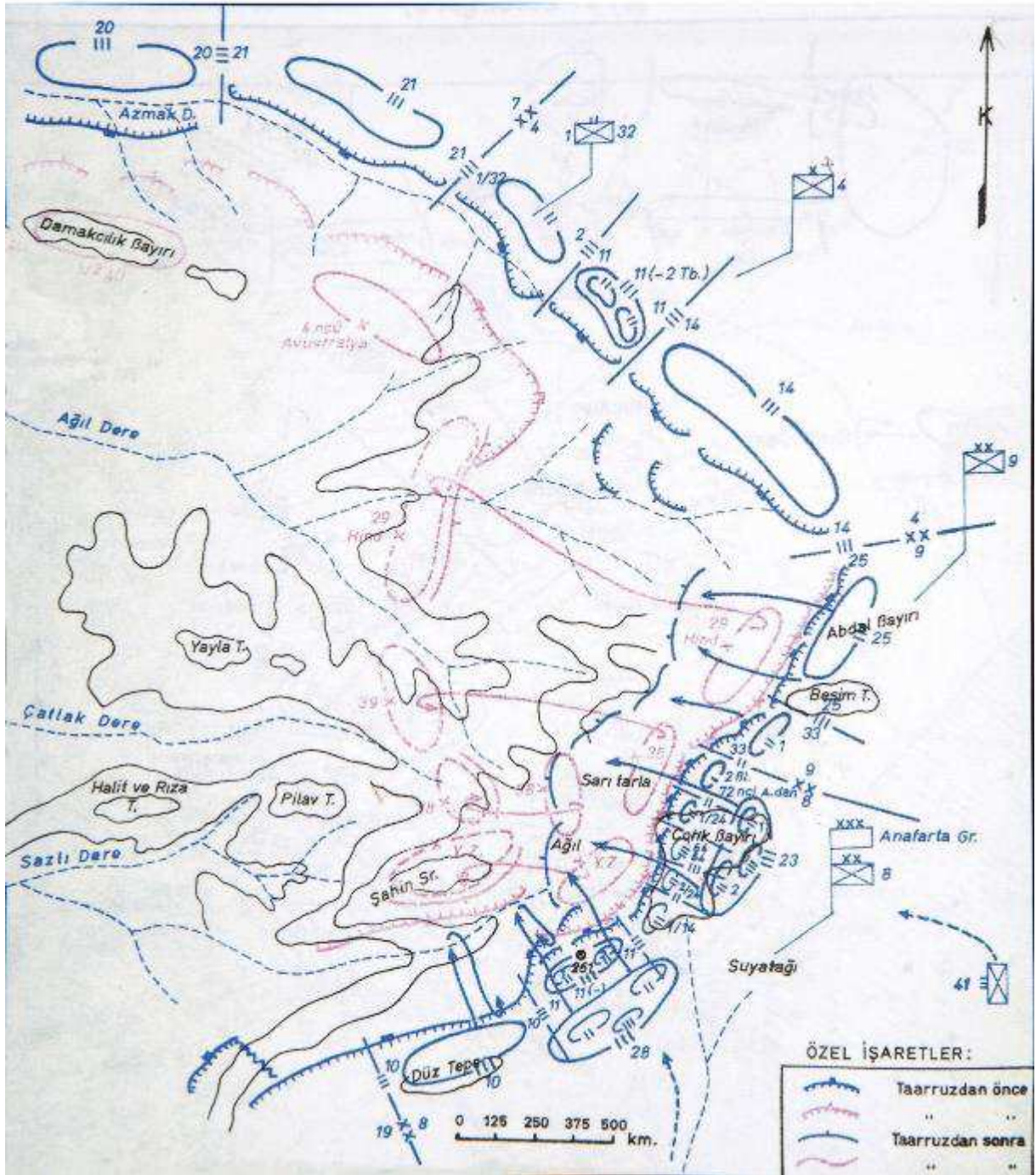

7 Ağustos 1915 öğle vakti Conkbayırı'nda iki tarafın vaziyeti

[illegible]

Kroki-9:
Conkbayırı'nda 10 Ağustos 1915 Sabahı Yapılan Türk Süngü Hücumu

VIII. ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE TÜRK HAVA HAREKÂTI*

Muhammet ERAT**

I. Türkiye’de Kara Havacılığının Kurulması

1910 yılında Avrupa’da havacılıkta büyük bir gelişme olmuş ve uçaklardan askerî alanda faydalanılması düşünülerek ordularda Hava Kuvvetinin de kurulmasına karar verilmiştir. Avrupa’daki bu gelişmeyi yakından izleyen ve önemini değerlendiren Osmanlı Hükümeti ve zamanın Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın direktifleri ile 1911 yılında Genelkurmay Başkanlığı’nda askerî havacılıkla uğraşacak bir şube oluşturulmuş ve bu şube sonradan Teknik Hizmetler ve Müstahkem Mevkiler (Kıtaat-ı Fenniye ve Mevaki-i Müstahkeme) Müfettişliği’ne bağlanmak suretiyle askerî havacılığın temeli olan teşkilât kurulmuş oldu¹.

Bu çalışmalara paralel olarak 1912 yılı başında İstanbul’da Yeşilköy’de bir hava uçuş okulu açılmış, iki subay pilot öğrenimi için Fransa’ya gönderilmiştir. Havacılıkta ileri gitmiş memleketlerde inceleme yapmak, uçak, balon satın almak ve uçuş öğrenimi sağlamak maksadıyla bir heyet Avrupa’ya gönderilmiştir².

Bu heyette Tayyare Komisyonu Başkanı Yarbay Süreyya ile İstihkâm Binbaşı Mehmet Ali Beyler bulunmaktadır. Fransa’ya gönderilen subaylar Yzb. Fesa ve Teğmen Kenan³ pilot diploması olarak ülkeye döndükten sonra Fransa’dan satın alınan uçaklarla Hava Uçuş Okulu’nda pilot ve rasıt (gözleyici) yetiştirilmesine başlanmış ve ayrıca Fransa ve İngiltere’ye yeniden, pilot ve bakımcı yetiştirilmek üzere personel gönderilmiştir.

Avrupa’ya gönderilen heyet Fransa, Almanya ve İngiltere’de yaptıkları incelemelerini bitirmiş, bu ülkelere uçak, malzeme ve bir de gezici (seyyar) balon sipariş edilmişti⁴. Heyetin İstanbul’a dönüşüne kadar muhtelif Avrupa memleketlerinden Rep, Döperdüsen, Bristol, Harlen ve Bleryo sisteminde uçaklarla ayrıca değeri 50.000 lira olan ve 2.500 metre küp gaz alır hacimde küçük bir kabili sevk balon alınmıştı.

* Bu çalışma daha önce yayınlanmış olan (“Çanakkale Cephesi’nde Türk Hava Harekâtı”, *Havacılık Tarihi Sempozyumu: 1911-1923 Bildirileri*, Yayına Haz., Hava Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul 2014, s. 109-125) başlıklı bildirimizin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.

¹ Sıtkı Tanman, *Türk Havacılık Tarihi 1912-1923, Birinci Kitap*, Yay. Haz. Hava Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul 2012, s. 19; Zekeriya Türkmen, “Çanakkale Savaşında Türk Hava Harekâtı”, *Çanakkale Tarihi*, C. IV, Ed. Mustafa Demir, İstanbul 2008, s. 2281.

² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi, IX’uncu cilt, Türk Hava Harekâtı*, Ankara, 1969, s. 5.

³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III’üncü Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap*, Ankara, 1971, s. 489-490; Bülent Yılmaz, *The Air War Çanakkale Hava Savaşları*, Ankara, s. 29.

⁴ *Türk Hava Harekâtı*, s. 5.

Alınan uçaklar şunlardı:

Adet: Cinsi:

1 Döperdüßen okul uçağı;

1 Döperdößen askerî uçak;

4 Rep askerî uçak;

2 Bristol askerî uçak;

2 Harlan bombalı askerî uçak;

2 Bristol bombalı askerî uçak;

3 Rep okul uçağı;

1 Bleryo askeri uçak (Bu uçak, eski Serasker Rıza Paşa tarafından satın alınarak Orduya hediye edilmiştir)

1 Döperdößen askerî uçak (Bu uçak Mısırlı Prens Celâlettin Efendi tarafından satın alınarak Orduya hediye edilmiştir)

Bu suretle 1912 yılı içinde Türk Ordusunun elinde 17 uçak bulunmakta idi⁵. Buna karşılık Avrupa’da yetiştirilen havacı subayların adedi ise sadece 18 idi. Bunlardan ikisi (Yüzbaşı Fesa ve Teğmen Kenan) Bleryo Tayyare Okulu’nda, diğerleri (Fethi, Aziz, Saffet, Fazıl, Abdullah, Sabri ve Mehmet Ali) ise İngiltere’de Bristol Tayyare Okulu’nda yerleşmişlerdi⁶.

II. Türkiye’de Deniz Havacılığının Kurulması

Balkan Savaşı’nda Osmanlı ordusunun başarı gösterememesi üzerine ordunun ıslahı için General Limon von Sanders’in başkanlığında bir Alman heyeti Türkiye’ye gelmişti. Havacılığın geliştirilmesi için de Fransa’dan Binbaşı De Goys başkanlığında bir heyet 4 Mayıs 1914’te getirilmişti⁷. De Goys’un geldiği sıralarda Bahriye Nezareti’nde donanmanın korunması, deniz keşiflerinin yapılması ve sahillerin kontrolü amacıyla deniz uçağı kullanmak için çalışmalar yapıyordu. Bu çalışmalar sonucu Yeşilköy’deki havacılık okuluna yakın bir yerde “Bahri Tayyare Mektebi” kurulması kararlaştırıldı.

Ancak Bahriye Nezareti’nce bu mektep için ayrılacak bahriye subaylarını yetiştirecek deniz uçuş öğretmeni bulunmadığından, önce bu subayların Kara Tayyare Mektebi’nde yetiştirilmelerine, diplomalarını aldıktan sonra Deniz havacılığının çekirdeğini oluşturmalarına karar verildi.

İlk aşamada Güverte Yüzbaşı Mehmet Sami, Güverte Yüzbaşı Savmi, Çarkçı Yüzbaşı İhsan, Çarkçı Mülâzımievvel Mehmet Yahya, Çarkçı Mülâzımievvel Ahmet Ali, Çarkçı Mülâzımievvel Kâmil Mehmet, Çarkçı Mülâzımievvel Ali Mehmet bu amaçla Kara Teyyare

⁵ Tanman, a.g.e., Birinci Kitap, s. 45.

⁶ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III’üncü Cilt, 6. Kısım (1908-1920), 1. Kitap*, s. 493

⁷ Tanman, a.g.e., Birinci Kitap, s. 161; Türkmen, a.g.m., s. 2282.

Mektebi'ne gönderilmişlerdir. Bu arada 1914 yılı Nisan ayı başında İstanbul'a ilk deniz uçağı gelmişti. Uçuş kabiliyeti pek yüksek olmayan bu Curtiss uçağı Deniz Havacılığının ilk eğitim uçağı olmuştur.

De Goys'un önerisi üzerine haziran ve temmuz aylarında bir Fransız, biri tek diğeri çift kişilik iki Nieuport uçağı getirmiş ve uçuşlar yapılmıştır. Bu iki uçağı seferberlikte el konulmuştur. Yeşilköy'de kurulması kararlaştırılan Deniz Tayyare Mektebi'nin kuruluşu ile ilgili atama emri ise ancak 25 Haziran 1914 tarihinde yayınlanmıştır.

Seferberliğin ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Almanlara olan eğilimini bilen De Goys, Fransa Hükümetinin telkiniyle ülkesine dönmüştür⁸. Bin bir fedakârlıkla Fransa'ya ısmarlanan hava ve deniz uçaklarına da el konulmuştur⁹.

III. Askeri Yardım

Eldeki uçak ve uçucular Türk ordusunun ihtiyacına yeter sayıda değildi. Bu yüzden Alman Hükümetiyle ilişki kurularak uçak, uçucu, yedek malzeme ve eğitim için personel istendi. Yapılan tekliflerin uygun karşılandığı ve Almanya'dan bir miktar uçak ve pilot gönderileceğı öğrenildi. Almanya safında harbe girildikten sonra istenilen uçak ve pilotlar gelmeğe başlamış, Türk askeri havacılığının yeniden düzenlenmesi amacıyla da Alman Hava Üsteğmeni Serno uzman olarak gönderilmişti. Doğrudan doğruya Başkomutanlık karargâhına bağlı olan bu subay, yardımcıları ile birlikte Uçuş Okulu'nda Türk Ordusuna pilot ve rasıt yetiştirmeye başlamış ve sonra Başkomutanlıkta teşkilât, kadro, eğitim, tedarik, ikmal ve hava savunma gibi, havacılığın bütün işlerini yürütmekle görevlendirilmişti¹⁰. Türk Hava Kuvvetlerinin başında bulunan Serno, Alman karargâh ile tayyarelerin sevk ve idaresini planlıyordu. Tayyarelerin demiryolu ile nakledilmesi planlanmıştı.

Avusturya, Macaristan, Romanya sınırının kesiştiğı yerdeki Mehadya Kasabasının güneyinde Herkülbad-Czernohavitz'de küçük bir askeri meydan bulunuyordu. Tayyareler buraya getirilecek, oradan Bulgaristan'da Lom Polanka'ya uçurulacak ve oradan gizlice sandıklanarak İstanbul'a gönderilecekti. Ya da hudut istasyonu Orsova'dan trene bindirilecek, kaynağı Yunanistan gibi gösterilip Romanya sınırından Bulgaristan'a getirilip doğruca Türkiye'ye sevk edilecekti. Ekim başında Bulgarlar da savaşa girdiğinden Kasım'da yollar açıldı. Orsova'dan direkt nakliyat başladı, ayrıca Rusçuk'a kadar nehirden, sonra trenle nakliyat da yapılabilirdi¹¹. Bundan sonra nakliye problemi kalkmıştır.

Deniz Tayyarelerine bakıldığında; Almanlar Haziran'da 5 küçük deniz tayyaresini (Gotha WD 1 tipi) Türkiye'ye göndermeye karar vermişlerdi. Bunlardan üçü flotörlerinin altına tekerlek takılmak suretiyle amfibi haline getirilmiş ve Makedonya'dan Lom-Palanka'ya uçup orada sökülerek Haziran'da Türkiye'ye getirilmişti. Bunlar silahsız tayyarelerdi. Geri kalan

⁸ Tanman, a.g.e., Birinci Kitap, s. 163.

⁹ Ömer Çekmecelgil, *Deniz Havacılık Tarihi*, Ankara, 1992, s. 14-16

¹⁰ *Türk Hava Harekâtı*, s. 6-7.

¹¹ Yılmaz, a.g.e., s. 55.

ikisi de Eylül'de Türkiye'ye gelmişti. Ekim'de Almanya'daki Türk deniz tayyarecileri, Savmi'nin idaresinde 3 yeni Gotha WD 2 tayyaresini aynı tarzda getirmişlerdir. Bu suretle yıl sonuna kadar 8 yeni deniz tayyaresine sahip olunmuştu¹².

1915 başından savaşın sonuna kadar Türkiye'de kullanılan Alman hava personeli yaklaşık 600 kişiyi buluyordu. Bunlardan 100'ü subay olmak üzere 150'si hava birliklerindeki uçucu personeldi; 250'si uçak monitörü ve diğerleri de teknik personeldi. Savaşın devamı boyunca Almanya, Türkiye'ye yaklaşık 460 uçak vermişti. Zayıat listelerinde Türk uçak birliklerinde hizmet ederken ölen 34 subay ve astsubayın ismi bulunmaktadır¹³.

IV. Boğazların Havacılık Bakımından Coğrafi Durumu

Coğrafi durumu dolayısıyla boğazlar tarih boyunca çeşitli devletlerin ihtiras ve emellerini üzerine toplayan büyük bir değer taşımaktadır. Karadeniz ve Akdeniz devletlerinin en kısa yoldan ilişkilerinin kurulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle boğazların iktisadi, ticari ve stratejik önemi büyüktür.

Hava Alanları;

Boğazlar bölgesinin düşman hava akınlarına karşı hava savunması ve boğazlara karşı denizden ve karadan yapılacak düşman taarruzî harekâtının daha boğazlar bölgesine yaklaşmadan önce havadan keşfedilmesi, yaklaşan düşman deniz ve kara kuvvetlerine havadan taarruz edilmesi için kullanılacak hava kuvvetlerine uygun düzlükleri genellikle bölgenin her tarafında bulmak mümkündür. Örnek olarak: Yeşilköy, Çorlu, Keşan, Uzunköprü, Gelibolu, Sarıgazi (Samandıra), İzmit, Adapazarı, Düzce, Çanakkale, Gelibolu yarımadasında Galata ve deniz üssü olarak da Ereğli, Amasra ve Morto limanı vardı.

Hava harekât ve faaliyetlerini etkileyen iklim ve meteorolojik şartlar:

Çanakkale Boğazı bölgesinde Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Kasım ve Aralık aylarında ortalama her ayın 11 günü kapalı ve 6 günü bulutlu geçmektedir. Meteorolojik şartlar içinde bu aylarda uçuş harekât ve faaliyetleri havanın uygun olduğu günlerde yapılabilmekte, en yoğun hava harekâtı ise yaz aylarında olmaktadır¹⁴.

A. Çanakkale Cephesi Türk Hava Harekâtı

1. Tarafların Kuvvetleri

a. Türk Kuvvetleri:

Çanakkale Boğazını savunacak olan 5'nci Türk Ordusu, düşmanın yapacağı hareketlere karşı koyacak şekilde büyük kısmı ile Gelibolu ve Çanakkale bölgelerinde konuşlanmıştı.

¹² Veli Yılmaz, *1'nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, İstanbul 1993, s. 132; <http://www.tayyareci.com/hvtarihi/1914-18/cephes-canakkale.asp>

¹³ Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Çev. Fahri Çeliker, Ankara, 1985, s. 180-181

¹⁴ *Türk Hava Harekâtı*, s. 12.

Almanya'dan gelen dört uçaktan üçü Başkomutanlık Vekâleti'nin emri ile Çanakkale Boğazı'na gönderildi. Bu uçaklar Çanakkale'deki alana inerek Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa'nın emrine girdiler.

b. İtilaf Kuvvetleri:

16 muharebe, bir uçak ana gemisi, iki kruvazör, muhrip, mayın arama ve tarama gemilerinden ibaretti. Ayrıca, Limni adasında İngiliz ve Fransızlardan karma büyük bir kara kuvveti toplanmıştı. Bozcaada'da bulunan Ark Royal uçak ana gemisinde iki kara Sopvith ile üçü Short olmak üzere toplam beş uçak vardı¹⁵.

2. Çanakkale'ye Gönderilen Türk Uçaklarının Harekât ve Faaliyetleri

25 Ağustos 1914'de Üsteğmen Fazıl'ın uçtuğu bir deniz uçağı Nara'daki alana indi¹⁶. Uçağın gelmesi ile boğaz dışında, Bozcaada ve Limni adasındaki İngiliz deniz ve diğer kuvvetleri ile tesislerinin havadan keşfedilmesi için gerekli hazırlıklara başlandı. 5 Eylül 1914'de Bozcaada ve Limni doğrultusunda yapılan hava keşfinde, boğazın 10 mil açığında Tavşan adalarının kuzey-batısında Basiliks sınıfından iki İngiliz muhribinin boğazdan çıkan iki nakliye gemisini durdurmuş olduğu, Gökçeada istikametinde bulunan Veymouth kruvazörünün uçağı görür görmez seyre başladığı¹⁷ ve Limni yönünde Defence tipinden bir kruvazörün daha bulunduğu tespit edilmişti. Yapılan bu ilk hava keşfi ile İngiliz deniz kuvvetlerinin boğaz dışında devriye gezdiği ve boğaza giren-çıkan gemileri kontrol ettikleri anlaşılmıştır¹⁸.

Fazıl Bey, ikinci uçuşunu 8 Eylül günü yaptıysa da bu seferde benzini tükendiği için Çanakkale Boğazı girişinin 5 mil kadar açığında denize inmek zorunda kalmıştı. Yakınında bulunan "Draç" adlı torpidobotunun uçağı yedekleyerek salimen hangara çekmesi sayesinde bu çok kıymetli keşif vâsıtası düşman eline geçmemiş oldu¹⁹.

2 Ekim 1914'de yapılan hava keşfinde, Bozcaada'nın batısında ve güneyinde İngiliz ve Fransızlara ait dört muhrip, iki kruvazör, iki muharebe gemisi, iki denizaltı, iki kömür gemisi ve bir yatın demirli olarak bulunduğu; Bozcaada'nın doğusunda ve Marmara burnu dolaylarında iki İngiliz muhribinin dolaşmakta olduğu görülmüştü²⁰. 14-19 Ekim 1914 günleri yapılan hava keşifleri ile İngiliz deniz kuvvetlerinde azalma olmadığı ve bu kuvvetlere bazı savaş ve nakliye gemilerinin katıldığı görülmüş ve bu keşiflerden elde edilen bilgilere göre İngiliz ve Fransızların Bozcaada ve dolaylarında çok sayıda harp gemisi topladığı ve yakın bir gelecekte Çanakkale Boğazı'na karşı harekâta geçeceği tahmin edilmişti. Tek uçakla devamlı keşif yapılmasına imkân olmadığından İstanbul'dan Çanakkale'ye Yüzbaşı Savmi komutasında iki kişilik bir Nieuport deniz uçağının daha gönderilmesine karar verildi. 19 Ekim 1914'de İstanbul'dan hareket eden Yüzbaşı Savmi, Marmara üzerinde motor yağının bitmesi

¹⁵ *Türk Hava Harekâtı*, s. 37.

¹⁶ *Türk Havacılık Tarihi, 1914-1916*, (Mazlum Keyüsk), İkinci Kitap, Birinci Cilt, s. 25; Türkmen, a.g.m., s. 2287.

¹⁷ Cenk Avcı, *Çanakkale Cephesinde Hava Savaşları*, Ankara 2009, s. 7.

¹⁸ *Türk Hava Harekâtı*, s.11-12, 25.

¹⁹ Mehmet Güney, "Havacılık Tarihimizin İlk Zaferini Çanakkale'de Kazandık", *Yıllar Boyu Tarih*, Sayı. 3, Mart 1980, s. 18

²⁰ Cenk Avcı, a.g.e., s. 8-9.

sonucu denize inmek zorunda kalmış ve uçak deniz üzerinde 24 saat kaldıktan sonra bir kurtarma motorbotu yedeğinde çekilerek Çanakkale'ye götürülmüştü²¹. Uçak daha sonra tamir edilmek üzere gemiyle tekrar İstanbul'a geri gönderilmiştir²². Bu tarihlerde havacılık çok ilkel bir durumda olduğundan ve görev yapan pilotlar da iyi yetişmediğinden sık sık kazalar olmakta, ancak Üsteğmen Fazıl, Üsteğmen Cemal ve Yüzbaşı Savmi gibi üstün özelliklere sahip subaylar görev yapabilmekte idiler. Fakat görevler birkaç kişinin elinde kaldığından ve uçakların sık sık arızalanmasıyla istenilen keşif görevleri tam olarak yapılamamakta idi. Bu devrede İngiliz hava harekâtına ait hiçbir faaliyet görülmemiştir²³.

3. Çanakkale Boğazı'na Yapılan Saldırı ve Hava Harekâtı

1915 yılı Mart ayı başında Çanakkale Cephesi'nde her iki taraf savunma ve taarruz için gereken hazırlık ve tertipleri almış durumda idi. 17 Mart 1915 tarihinde Başkomutanlık Karargâhı Hava Müşaviri Yüzbaşı Serno İstanbul'dan bir torpido bot ile Çanakkale'ye gelmiş ve 17-18 Mart gecesi alandaki uçağı uçuşa hazırlamıştır. 18 Mart sabahı rasıtı Kurmay Yüzbaşı Schneider ile birlikte düşman durumunu keşfetmek üzere Bozcaada'ya doğru havalandı. Uçak Truva harabeleri üzerine geldiği zaman hava aydınlanmış, Bozcaada tarafı iyice görülmeye başlamıştı. Bu sırada etrafı gözetleyen rasıt, ada önlerinde savaş gemileri, kruvazörler, uçak gemisi, tamir ve nakliye gemilerinden kurulmuş büyük bir gemi topluluğu görmüştü. Muharebe gemileri pruva hattında Çanakkale Boğazı'na doğru seyir halinde olup, bunları kruvazörler takip etmekte idi. Bir deniz kurmay subayı olan rasıt Schneider, gemi tiplerini tanımakta zorluk çekmedi ve düşmanın Çanakkale Boğazı'na taarruz etmek için ilerlediğini anladı. Havada daha fazla zaman kaybetmeden geri dönen keşif ekibi, düşman gemilerinden açılan ateş altında kaçınma manevraları yaparak en kısa yoldan Çanakkale'ye döndü ve hemen elde ettiği bilgileri Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bildirdi²⁴. Keşif ekibi tarafından verilen bu bilgiler üzerine Çanakkale'yi savunan ve böyle bir taarruzu bekleyen bütün birlikler gerekli tertibi almaya başladılar. Başlangıçta, düşman mevzilerini havadan keşfedip, bilgi edinmek amacıyla kullanılan uçaklar, üstü açık, bez gövdeli ve silahsızdı. Düşman uçağıyla karşılaşan pilotun kendisini koruması için başvuracağı tek çare, belindeki tabancasına dayanmaktı²⁵. O tarihlerde hava filomuzda silahlı keşif uçağı olmadığı gibi; av uçakları da mevcut değildi. Daha sonra savaş süresince çeşitli cephelerde kullanılmak üzere Almanya'dan silahlı keşif ve uçakları getirildi²⁶. Bir süre sonra boğaza gelen ve kıyı bataryalarını şiddetle bombardıman eden düşman donanması ilerlemeye başladı. Türk topçusunun azimle karşı koyması düşman ileri harekâtını ağırlaştırmakla beraber kayıp verdirmeye de başlamıştı. Karşılıklı topçu ateşi ile yapılan muharebeler öğleden sonra da devam etti. Öğleden sonra keşif yapmak üzere Alman pilotu Seidler ve Türk rasıtı deniz Yüzbaşısı Hüseyin Bey havalandı. Bu ekibin görevi Limni adası ve dolaylarındaki düşman faaliyetleri hakkında bilgi toplamaktı. Bir saatte bölgeye varan

²¹ *Türk Havacılık Tarihi*, İkinci Kitap, Birinci Cilt, s. 25-26.

²² Türkmen, a.g.m., s. 2287-2288; Avcı, a.g.e., s. 9.

²³ *Türk Hava Harekâtı*, s. 27.

²⁴ Avcı, a.g.e., s. 29-31.

²⁵ *Türk Hava Harekâtı*, s. 37-38.

²⁶ Mehmet Güney, a.g.m., s. 17-18

hava keşif ekibi, Mondros'ta 13 savaş, dört nakliye ve yirmi dokuz kömür gemisinin bulunduğunu tespit etmiş ve meydana dönüşte Çanakkale Boğazının ağzında hareket halinde bulunan topçu ateşi ile yaralanmış olan Fransız gemisi Gaulois'i görmüştü²⁷. 8 Mart'da Erenköy açıklarına Nusret mayın gemisi tarafından dökülen mayınları İngiliz ve Fransız keşif uçakları dokuz günden beri keşfedememiş, böylece 18 Mart 1915 muharebelerinde bu mayınlardan düşmanın haberi olmamıştı.

Öğleden sonraki muharebeler sonucunda Erenköy açıklarına dökülen mayınlara çarpan Bouve, Ocean, Irresistible zırhlıları batmış, Inflexible ağır hasara uğramış ve aksama doğru düşman yenilmiş olarak geri çekilmeye başlamıştı.

Sonuç olarak; 18 Mart muharebelerinde sabahın erken saatlerinde yapılan Türk hava keşfinde elde edilen bilgiler, düşman donanmasının harekete geçerek boğaza yaklaşmakta olduğu, zamanında Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bildirilmiş ve alarm halinde bekleyen Türk birliklerinin gerekli önlemleri almalarına yardımcı olunarak, zaferin kazanılmasında büyük katkı sağlanmıştır.

4. 19 Mart - 24 Nisan 1915 Dönemindeki Hava Harekâtı

18 Mart zaferinden sonra, yüksek komuta kademesini düşündüren mesele, düşmanın yeniden taarruzu tekrarlayıp tekrarlamayacağı veya Çanakkale Boğazı dolaylarında karaya asker çıkarıp çıkarmayacağı idi. İstihbarat kanalı ve diğer yollarla elde edilen bilgiler daha çok düşmanın karaya asker çıkaracağını göstermekte idi. Hava durumu nedeniyle görev uçuşları 26 Mart'ta başladı. 26 Mart günü öğleden önce Bozcaada ve Limni doğrultusunda keşif için havalanan uçuş ekibi Bozcaada'dan sonra hava durumu nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştı. Bu keşif esnasında Bozcaada önlerinde birkaç İngiliz gemisi tespit edildi. Bunlar arasında mayına çarparak yaralanan ve onarılmakta olan Inflexible da vardı²⁸. Aynı gün öğleden sonra hava şartları uygun olduğundan pilot Seidler ve rasıtı Yüzbaşı Hüseyin görevlendirildiler. Uçak Limni'ye ulaştığında, Mondros koyunda Queen Elizabeth'in demirli olduğunu, ayrıca beş adet nakliye gemisini tespit ettiler. Bu keşif sonucunda düşmanın donanma ile yeniden taarruza geçeceğine dair bir işaret tesbit edilemedi. Keşif faaliyetleri devam ederken iki tarafın hava birliklerinin kuruluşunda ise bazı değişiklikler yapılmıştı.

Türk Hava Birliği: Çanakkale'de bulunan üç uçak, Alman pilottan, Yeşilköy'de eğitim görmüş üç Türk subayı ve Alman bakım personeli ile 1'nci Türk Tayyare Bölüğü kuruldu. Bu bölükteki Alman sivil pilotlarına teğmen, makinistlere astsubay rütbesi verildi. Bölük komutanlığına Alman Teğmen Preussner getirilerek bölük, Müstahkem Mevki Komutanlığı emrine verildi. Bu komutanlık, rasıt olarak Yüzbaşı Hüseyin'i 1'nci Tayyare Bölüğü'ne atadı.

²⁷ Avcı, a.g.e., s. 33; Türkmen, a.g.m., s. 2289-2290.

²⁸ Avcı, a.g.e., s. 37.

İngiliz Hava Birliği: 24 Mart 1915’de İngiliz binbaşısı Samson’un komutasında bir uçak birliği Bozcaada’ya gelmişti²⁹. Bu birlikte İngiliz ve Fransızlardan karma 18 uçak bulunuyordu. Ayrıca, Bozcaada’ya daha önce getirilen iki tane de Fransız Nieuport uçağı bulunmakta idi³⁰.

Hava Komodor Samson artık karargâhını Bozcaada’da kurmuştur, deniz uçağı taşıyıcısı Ark Royal de filooya katılmıştır. Samson bu esnada büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Getirdiğı otuz uçak, sandıklarından çıkarıldığında, içlerinden sadece beşinin uçabilecek durumda olduğı görülmüştür, onların üzerindeki aletler de pek güven verici değildir. Bombalar ya pilotun ayağı altındaki ilkel bir yuvadan bırakılmakta ya da emniyet mekanizmaları açıldıktan sonra uçaktaki gözlemci tarafından aşağıya atılmaktadır. Bu tip uçaklarda makineli tüfek yoktur, bunun yerine yeterli sayıda çelik çivi kullanılmaktadır gerek pilot gerekse de gözlemci altlarında bir hedef gördüklerinde, çivileri fırlatacaklardır.

Havadan inerken sinir bozucu bir ıslık çıkarmalarına ve aşağıdaki piyadeyi korkutmalarına karşın bu çivilerin herhangi bir hedefe isabet ettikleri pek görülmemiştir. Samson’ın pilotları bunun dışında yanlarında bir tabanca, bir dürbün, denize düştüklerinde de sarılmak üzere bir cankurtaran yeleğı ya da sadece bir benzin bidonu bulundurmaktadır. Gözlemcilerdeyse bir tüfek, haritalar ve saat vardır. Bozcaada’da 730 metrelik bir pist oluşturmak için adanın Rum halkından yardım istenmiştir. Rumlar pisti açmak için bağları söker, çimento doldurulan benzin varillerini silindir gibi kullanarak oldukça düz bir alan oluştururlar. Yine de Bozcaada tamamıyla tatmin edici bir üs değildir. Adadan Gelibolu Yarımadası açıkça görülmekle birlikte İlyas Burnu on yedi mil, Avustralyalı ve Yeni Zelandalıların çıkacağı Kabatepe de otuz bir mil uzaklıktadır, her iki mesafe de o günün uçakları için oldukça önemli, neredeyse imkânsız uzaklıklardır.

Bütün bu güçlüklerle karşın, çoğı uçuşlara bizzat katılan Samson önemli sonuçlar almaya başlamıştır. Bunların arasında 23 Nisan’da Eceabat’a yönlendirilen top atışları da bulunmaktadır. Bu hadise Çanakkale Muharebeleri esnasında, İtilaf Devletlerinin savaş kurallarına aykırı olarak sivil hedeflere yönelik ilk önemli saldırısıdır³¹. Ancak Samson’ın saldırı başlamadan önceki günlerde gerçekleştirdiğı en önemli çalışma, havadan düşman siperlerinin resimlerinin çekimidir³². İtilaf Devletleri hava birlikleri, uçak sayısı bakımından bir üstünlük sağlamış olmasına rağmen, üç uçağı bulunan 1’nci Tayyare Bölüğü 27 Mart- 17 Nisan tarihleri arasında Çanakkale Boğazı önünde ikisi Limni’ye olmak üzere birçok keşif görevi yaptı. Bu keşifler sonucunda, düşmanın yeni harekât faaliyetlerine ait belirtiler ve kuvvetlerinde bir artış tespit edilmemişti. Bu görevlerde, İstanbul’da yapılan bombalar düşman nakliye gemilerine atılmış ve isabetler kaydedilmişti.

Gittikçe kuvvetlenen düşman birliklerinin bir hava üstünlüğü kurmasından endişe eden Müstahkem Mevki Komutanlığı, Bozcaada’daki düşman hava alanına baskın yapılmasına karar verdi. 18 Nisan 1915’de yapılan taarruzdan bir sonuç alınamadı. Çünkü düşman, önceden tedbir

²⁹ *Türk Havacılık Tarihi*, İkinci Kitap, Birinci Cilt, s. 52.

³⁰ *Türk Hava Harekâtı*, s. 39-40

³¹ Avcı, a.g.e., s. 59.

³² Alan Moorehead, *Gelibolu*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, 3. baskı, İstanbul 2002.

almış ve havada sürekli av devriyesi kurmuştu. Hava alanına yaklaşan Türk uçakları düşman av uçakları tarafından karşılanmış ve yapılan hava muharebesinde iki taraftan düşen ve yaralanan olmamış ise de Türk uçaklarının taarruzu etkisiz kalmıştı³³. Türklerin bu akınına aynı gün karşılık veren İngilizler, üçer uçaklı iki kolla Çanakkale'deki Türk hava alanına hücum etmişlerdir. Bu hücumda, uçaklar gizlenmiş olduğundan bir hasar görmediler. 23 Nisan'da Mondros koyunda yapılan bir keşifte İngiliz ve Fransızların bilinen deniz kuvvetlerinden başka altısı Fransız olmak üzere 26 nakliye gemisi³⁴, koy dolaylarında büyük iaşe, ikmal depoları ve aynı zamanda birçok kara birliklerinin bulunduğu görülmüş ve bunların bir çıkarma için kullanılacağı düşünülmüştü³⁵.

5. 25 Nisan-6 Temmuz 1915 Dönemindeki Hava Harekâtı

Gelibolu Yarımadası'nda kurulan üç cephe şunlardı:

Boğazın ağzında, Rumeli yakasında, güney burnunda ve Seddülbahir istihkam çöküntüleri ile Tekkeburnu arasında, derinliği ancak 5 mil olan 3.5 mil uzunluğunda birinci cephe.

Merkezde, Süngü Burnu'ndan Conkbayırı'na kadar 5 ve Conkbayırı'ndan Azmakdere'ye 3.5 millik bir açı teşkil eden Arıburnu Cephesi.

Bir de Azmakdere'nin üstünde, nihayet üç millik Anafartalar Cephesi³⁶. Çıkarmaya karşı koymak üzere Türk kuvvetlerince şu tertip alınmıştı: Saroz körfezinden Beşiğe limanına kadar kuzeyden güneye doğru 7nci, 19ncu, 9ncu, 3ncü ve 1nci Tümenler ile Gelibolu ve Çanakkale jandarma birliklerinden ve çıkarma bölgelerine ateş desteği yardımı yapacak Barbaros ve Turgut Reis savaş gemileri ve Erenköy'de bulunan bir tayyare bölüğünden ibaretti. Ayrıca, Saroz kuzeyinde bir süvari tugayı da bulunuyordu.

Çıkarmayı gerçekleştirecek olan İtilaf Devletleri kuvvetlerinin durumu ise şu şekilde idi: 18 savaş gemisi, 12 kruvazör, 31 muhrip, 3 torpidobot, 9 mayın arama ve tarama, 12 denizaltı, 1 uçak ana gemisi, 1 balon gemisi, 1 denizaltı ana gemisi, 1 hastane gemisi ve 67 büyük nakliye gemisi olmak üzere 156 parça gemiden ve ayrıca Fransız ve İngilizlerden karma 42 uçaktan ibaretti. Belirtilen deniz ve hava kuvveti dışında, 1'nci Avustralya ve 29'ncu İngiliz Tümenlerinden başka, ayrıca Mısır'dan bir atlı piyade tümeni ile bir Hint Tugayı gönderilecekti.

Düşmanın Çanakkale'ye yakın adaları elde bulundurmaya devamı, Mondros koyunda çok sayıda gemiler toplanması, koy dolaylarında depo ve kara birliklerini arttırması, boğaza karşı yakında yeniden harekete geçeceğine dair bir fikir vermekte idi. Nihayet 25 Nisan 1915 günü sabaha karşı Seddülbahir, Arıburnu ve Kumkale'ye çıkarma, Bolayır bölgesine ve Beşiğe kıyılarına çıkarma gösterisi başlamıştı. Kumkale'ye çıkan Fransız kuvvetlerini desteklemeye

³³ Türkmen, a.g.m., s. 2293-2294.

³⁴ Avcı, a.g.e., s. 63.

³⁵ *Türk Hava Harekâtı*, s. 40-41

³⁶ Anafartalar Cephesi'ndeki muharebeler hakkında geniş bilgi için bkz. *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916)*, V. Cilt, III. Kitap, Ankara 2012, s. 355-430.

iki uçak, Seddülbahir'e çıkan kuvvetleri desteklemeye Bozcaada'da konuşlanan uçaklar, Arıburnu'na çıkan kuvvetleri desteklemeye de Ark Royal ana gemisindeki uçaklar verilmiş ve Manica gemisindeki sabit balon da gözetlemeye ve gemi toplarına ateş etmekle görevlendirilmişti³⁷.

Çıkarma esnasında bir deniz uçağı Bolayır ve Saroz Körfezi'ni gözetleyecekti. 28 Nisan 1915'de, üç gün önce kıyıya çıkan düşman kuvvetleri çıktığı yerlerde tutunmaya çalışırken düşman savaş gemileri Türk birliklerine ateş yağdırmaya başlamıştır. Bu esnada Kirte'de iki taraf arasında çetin muharebeler meydana gelmiştir. Çıkarmadan önceki günlerde, Türk birlikleri sık sık yer değiştirmiş olduğundan, daha önce düşman uçaklarının tespit ettiği yerlerde Türk birlikleri bulunamıyordu. Bu sebepten çıkarmada yapılan düşman hava desteği tam etkili olamamıştır. Buna rağmen çıkarma günü ve çıkarmadan sonra harekât bölgesinde düşman hava faaliyeti oldukça yoğun olmuş ve özellikle Manica gemisinden yükselen sabit balon sayesinde, düşman gemi toplarının ateşi iyi bir şekilde idare edildiğinden Türk birlikleri çok kayıp vermişlerdir³⁸. Gelibolu Yarımadası ve Kumkale'ye çıkarma yapıldığı sırada Türklerin Çanakkale'deki alanında üç kara ve bir deniz uçağından oluşmuş bir tayyare bölüğü bulunmaktaydı. Bu bölük Müstahkem Mevki Komutanlığı emrinde olduğundan ancak bu komutanlığın verdiği görevleri yerine getirebilmiş, 5'nci Ordu emrinde uçak bulunmadığından ve iki komutanlık arasında uçakların görevlendirilmesi konusunda tam bir anlaşma da olmadığından çıkarma esnasında Türk uçaklarından gereği kadar faydalanılamamıştı. Çıkarma yapıldıktan ve ilk çıkan birlikler ileri harekete geçtikten sonra, Müstahkem Mevki Komutanlığı çıkarma bölgelerine yakın kıyılardaki düşman deniz kuvvetlerinin durumunu öğrenmek amacıyla hava keşif ekibini görevlendirmiştir. Görevlendirilen ekip, Saroz körfezinin en dar kısmından başlayarak Ege kıyılarına kadar olan sahada uzun bir keşif uçuşu yapmış ve Çanakkale Boğazı giriş kısmının her iki kıyısı ve Arıburnu önünde yükünü boşaltan 45 büyük düşman nakliye gemisi tespit etmişti³⁹. Önceden tespit edilmiş olanlara ilaveten Ernest Renen ve Henry IV adlı iki Fransız zırhlı kruvazörünün de katılmış olduğu görülmüş ve düşman nakliye gemilerine birkaç bomba atılmıştı. Elde edilen bu bilgiler 5'nci Ordu Komutanlığı'na zamanında ulaştırılamadığı için çıkarmayı takip eden günlerde dahi hava keşiflerinden istenilen düzeyde faydalanılamamıştı.

Hava keşif görevlerinde elde edilen bilgilerin gecikmesini önlemek için, 5'nci Ordu Komutanının Başkomutanlık karargâhına yaptığı teklif üzerine, hava birliğinin faaliyetleri çıkarma yerlerine yakın kıyılara yönlendirildi. İstanbul'dan geri çağrılan Yüzbaşı Serno tayyare bölüğünün emir ve komutasını tekrar üzerine aldı. Uçakların uçuşa hazır bir duruma sokulması için yer ve bakım kademeleri aralıksız bir çalışma yapmıştır. Bu bağlamda hazırlanan uçaklarla düşmanın çıkarma yaptığı bölgedeki depolarını, kıt'a topluluklarını ve topçu mevzilerini tespit etmek ve düşman nakliye ve savaş gemilerini bombalamak amacıyla birçok görevler ifa

³⁷ *Türk Havacılık Tarihi*, İkinci Kitap, Birinci Cilt, s. 54-55.

³⁸ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916)*, V. Cilt, III. Kitap, s. 473.

³⁹ Türkmen, a.g.m., s. 2294.

edilmiştir. Bu uçuşlarda, düşman durumunu iyi bir şekilde kavrayabilen deniz yüzbaşı Hüseyin Bey rasit olarak görev yapmıştır.

1915 yılı Mayıs ayı başından itibaren Arıburnu açıklarında bulunan İngiliz balon gemisi, Çanakkale Boğazı iç kısmındaki ikmal yolunu gözetlemek suretiyle tehlikeli olmaya başlamıştır⁴⁰. Bu nedenle, boğazdaki deniz ulaşımını kontrol edebilmek ancak gemi toplarının ateşi sayesinde mümkün olabiliyordu. Balon gemisi üzerine birçok hava hücumları yapılmasına rağmen bombalar küçük çaplı olduğundan gemiye etki yapmıyordu. Bununla beraber uçakların taarruz için gemiye yaklaşmaları sırasında balon aşağıya çekilmekte olduğundan, görevi aksamakta ve böylece Türk hava akınlarının faydası olabilmekteydi.

27 ve 28 Mayıs'ta Pilot Üsteğmen Mehmet Ali Bey ve gözetleyici Yüzbaşı Hüseyin Sedat Bey, yaklaşık olarak dört saat süren iki ayrı uçuş gerçekleştirmiştir. Bu keşif uçuşunda, Limni Adası'na sığınan düşman gemilerinin Mondros Limanı girişine gerilmiş olan ağlarla korunduğunu ve askerler için adada kışlalar kurulduğunu tesbit etmişlerdir⁴¹.

23-31 Mayıs 1915 tarihleri arasında yapılan hava keşiflerinden çıkarılan sonuç, düşmanın çıkarma bölgelerini yeniden takviye ederek taarruzî harekâtına hız vereceği doğrultusunda idi. Nitekim, bu süreçte Seddülbahir'de devam eden ve 4 Haziran'da başlayan üçüncü Kirte Savaşı şiddetini iyice arttırmıştır. Donanmanın desteği ve üstün kuvvetlerle saldırıya geçen İtilaf kuvvetleri, Türk birliklerinin azimli direnci ile karşılaşmıştır⁴². Bu çatışmalar sırasında Kanlıdere ve Harap kale dolaylarında bulunduğu tahmin edilen ve Türk kara birlikleri tarafından yerleri tespit edilemeyen düşman bataryaları çok kayıp vermiştir. Bu nedenle Seddülbahir Grup Komutanı düşman bataryalarının yerlerinin havadan tespit edilmesini istemiştir. Bunun üzerine görevlendirilen uçak, Kanlıdere'de topçu mevzilerinin görülemediğini, Zeytinlik ve batısında görülenler ile atış sırasında ağız alevleriyle yerleri tespit edilenler Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bildirilmişti. 6 Haziran 1915'de Türk uçakları düşman mevzilerini bombalamıştır. Bu bombardımandan sonra uçakların bakımının yapılması ve arızalarının giderilmesi için 13 Haziran'a kadar uçuşlara ara verilmek zorunda kalınmıştır⁴³. 13-14 Haziran tarihlerinde yapılan hava keşiflerinde ise Limni adası Mondros yakınlarında şimdiye kadar keşfedilenlere ilave olarak daha büyük çadır ve barakaların kurulduğu, limanda 18 gemi bulunduğu tespit edilmiştir. Bozcaada'nın kuzeyinde 1 savaş gemisi ve 5 muhrip, Gökçeada'da 2 muhrip, 2 savaş gemisi, adanın güneyinde 3 mayın arama tarama gemisi, Suvla, Arıburnu ve Seddülbahir'de muhrip ve mayın arama tarama gemilerinin bulunduğu tespit edilmiştir. 17 Haziran 1915'de Bozcaada'da bulunan hava alanında 16 uçak ile bir büyük hangar ve 18 uçak çadırı tespit edilmiştir. 22 Haziran 1915'de düşmanı bombalamak için havalanan iki Türk uçağından biri, Alçıtepe hizalarında karşılaştığı bir düşman uçağı ile yaptığı hava muharebesinde motoruna isabet alarak Alibey Çiftliği yakınına iniş yapmak zorunda kalmış, düşmanın yoğun topçu ateşine rağmen uçak, uçuş ekibi ve o civardaki Türk erlerinin

⁴⁰ *Türk Havacılık Tarihi*, İkinci Kitap, Birinci Cilt, s. 56.

⁴¹ Avcı, a.g.e., s. 97.

⁴² *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, s. 58-83.

⁴³ Türkmen, a.g.m., s. 2297.

yardımları ile kurtarılarak meydana dönmeyi başarmıştı. 25 Haziran 1915’de⁴⁴ İstanbul’dan gönderilen bir Türk uçağı aynı gün Arıburnu’ndaki düşman birlikleri üzerine İngilizce yazılmış 300 bildiri atmıştır⁴⁵.

29 Haziran 1915’de Seddülbahir’deki düşman birliklerini bombalamak üzere görevlendirilen iki uçaktan biri kalkışta kırım geçirmiş, diğeri görevini tamamlayarak geri dönmüştü. Türk uçakları alçak irtifada yaptıkları görevlerde yerden açılan ateş ile isabet almakta ve bazen de uçaklarını tanımayan Türk erlerinin açtığı ateşlerden yaralanmaktaydılar⁴⁶.

İngiliz ve Fransız uçaklarının 5 Temmuz 1915’te Çanakkale’deki Türk hava meydanına yaptığı taarruz sırasında 2 Türk uçağı yerde yakalanmış ve tahrip edilmiştir⁴⁷.

Marmara Denizi’nde dolaşan İtilaf devletleri denizaltı gemilerine hedef bulmak suretiyle yardım eden İngiliz uçakları, Saroz Körfezi’ne giren gemilerden kalkıyordu. Nitekim 12 Haziran’da savaş bölgesine gelen⁴⁸ ve Saroz Körfezi’nin nihayetine kadar sokulmuş olan Ben-My-Chree uçak ve balon gemisinden kalkan uçaklar, kendilerine verilen keşif görevlerini yapmış ve bu arada, E-14 Denizaltı Gemisi tarafından yaralanan ve batmamak için baştankara eden Mahmud Şevket Paşa Vapuru’na torpido atarak tahrip etmiştir. Deniz harp tarihinde ilk kez görülen bu olay, torpido uçakları fikrinin doğmasına neden olmuştur⁴⁹.

Çanakkale Cephesi’nde çetin çarpışmaların yaşandığı bu sırada, Almanya’nın Doğu Cephesi’ndeki parlak zaferlerinden cesaretlenen Bulgaristan, İttifak Devletlerine katılmak üzere gizli bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma ile uzunca bir süreden sonra, kara ve deniz uçakları da dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti’ne Almanya’dan malzeme akışı mümkün olabilecekti. Bu savaş malzemelerinin Çanakkale Boğazı’ndaki Türk ve Alman kuvvetlerine gideceği belli olurken, Müttefikler de bunları Sırbistan üzerinden göndermenin çok zaman alacağından emindi. Ne var ki bir ay sonra Sırbistan’a yapılan Avusturya-Alman ve Bulgar birleşik güçlerinin saldırısı, Müttefikleri Yunanistan’da Selanik’e doğru hareket etmeye zorladı ve böylelikle Makedonya’da ikinci bir cephe açıldı. Bu, Gelibolu’daki Müttefik hava kuvveti üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır. Diğer taraftan Bulgar sınırlarının da açılmasıyla Türk hava gücü artık toparlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Eylül 1915 sonlarında, Çanakkale Boğazı’nın güney kıyıları üzerinde yeni bir deniz uçağı istasyonu kurulmuştur. Orada, makineli tüfekle silahlanmış beş tane Gotha WD-2 deniz uçağı⁵⁰, Gökçeada ve Bozcaada’daki düşman hava üslerine ve kamplara geceleri bombardıman uçuşları düzenlemeye başlamıştır. Makineli

⁴⁴ *Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi*, s. 474.

⁴⁵ Türkmen, a.g.m., s. 2297.

⁴⁶ *Türk Hava Harekâtı*, s. 42-49.

⁴⁷ *Harp Tarihi Dairesi Arşivi*, No: 6/1666, Dosya 200, Dolap 36, Göz 23, *Bahrisefid Komutanlığı 13 No’lu Harp Ceridesi*, Sayfa 850’den aktaran *Türk Hava Harekâtı*, s. 48; *Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi*, s. 476.

⁴⁸ Avcı, a.g.e., s. 107; Yılmaz, a.g.e., s. 89.

⁴⁹ *Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi*, s. 470.

⁵⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 89.

tüfekler, gücü zayıf olan uçaklar için fazla ağır olduğundan dolayı çıkarılmıştır. Bu uçaklarla toplam olarak 150 uçuş yapılmış ve 200 bomba atılmıştır⁵¹.

Bu arada İtilaf Devletleri, ayrı ayrı sevk ve idare edilen hava birliklerini bir elden yönlendirilmesinin daha iyi olacağını değerlendirerek bütün hava birliklerini Gökçeada'daki Kefalo limanı yakınlarında bir araya toplamıştır. Bu gelişmeye paralel olarak İngiltere'den 22 uçak daha gönderilmiş, böylelikle İngiliz ve Fransızların toplam uçak sayısı 55'e yükselmiştir. Düşman uçaklarının çoğu makineli tüfekle donatılmış ve uzun menzilli yeni üretilen tiplerden oluşmaktadır. Bu nedenle, düşmanın hava harekât imkânları oldukça ilerleme göstermiştir. Buna rağmen, İnci Tayyare Bölüğü düşman uçakları ile temastan kaçınmak suretiyle ve fırsatlardan faydalanarak hava harekât görevlerini yerine getirmeye çalışıyordu⁵².

6. 7 Temmuz-6 Ağustos 1915 Hava Harekâtı

Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerine çıkarma yapan İngiliz ve Fransız birlikleri, Türklerin dirençli savunmaları karşısında çıkarma bölgesinde çakılıp kalmak zorunda kalmışlardı. Düşmanın son durumunu öğrenmek maksadıyla keşif görevine çıkan Türk uçuş ekibi, 18 Temmuz'da Kefalo koyunda rastladığı Müttefik Kuvvetleri Komutanı Hamilton'un yatına taarruz etmiştir. Ancak atılan bombalar yatın yakınında bulunan diğer gemilere isabet etmiştir⁵³. 28 Temmuz 1915'de Limni adasındaki düşmanın son durumunu keşfetmek üzere sabaha karşı havalanan Türk uçağı ay ışığında uçuşuna devam etmiş ve gün ağarırken Mondros'a varabilmiştir. Bu keşifte 13 savaş, diğerleri nakliye olmak üzere 87 gemi tespit edilmiş, bazı hedefleri bombalayan uçak üsse geri dönmüştü. 3 Ağustos 1915'te, Bozcaada'daki Fransız hava alanına hücum edilerek bomba ve uçak çivileri atılmış, üsse dönüşte düşman uçaklarının hücumuna uğrayan uçaklar, deniz seviyesine kadar alçalarak, zorlukla üslerine varabilmişlerdir. 4 Ağustos gecesi de Kefalo limanına taarruz edilmiş, düşman av uçaklarının hücumuna uğrayan uçaklar isabet almalarına rağmen üsse geri dönmeyi başarmışlardır. Düşman hava kuvvetlerinin üstünlüğü Türk hava harekâtının faaliyetlerini kısmî olarak azaltmıştır. Bu nedenle düşmanın Gelibolu Yarımadası'na yapmakta olduğu takviye ve hazırlıklar yetkililer tarafından yeteri kadar takip edilememiştir. Buna rağmen yapılan hava keşiflerinde düşman savaş ve nakliye gemilerinin Limni adasında toplanmakta olduğu ve adada kara birliklerine ait çok sayıda çadır kurulduğu ve bir kısım kuvvetlerin de Gökçeada'da toplandığı tespit edilerek 5 inci Ordu Komutanlığı'na bildirilmiştir. Hava keşif ekibinin elde ettiği bilgilerin değerlendirilmesinden düşmanın birliklerini takviye ettiği sonucuna varılmıştır. Fakat Komutanlık, yeni çıkarma harekâtının Bolayır bölgesine yapılacağını düşündüğünden dolayı mevcut 3 Tümenin Bolayır bölgesine konuşlandırılmasına karar vermiştir⁵⁴.

7. 7 Ağustos-Kasım 1915 Dönemindeki Hava Harekâtı

İlk İngiliz takviye çıkarması 6-7 Ağustos'ta Suvla'ya yapıldı. Bu çıkarma esnasında Türk uçakları keşif yapamamış, düşman Suvla'ya çıktıktan sonra ancak haber alınabilmişti. İtilaf

⁵¹ <http://www.hvkk.tsk.tr/tr/IcerikYazdir.aspx?ID=32&IcerikID=84>

⁵² *Türk Hava Harekâtı*, s. 49.

⁵³ *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, s. 475; Türkmen, a.g.m., s. 2298.

⁵⁴ *Türk Hava Harekâtı*, s. 49-50.

hava gücü, harekât alanında hava üstünlüğünü devam ettirmek amacıyla Çanakkale'deki hava alanına hücum ederek, uçakları yerde tahrip etmeye çalışmıştır. Düşmanın artan bu hava faaliyeti karşısında Türk uçakları alanda dağılma, gizlenme ve aldatma önlemleri alarak korunmaya çalışıyordu. Aldatma önlemlerinden biri de ise yaralanan uçakların açıkta bırakılmasıydı. Uçuşa hazır uçaklar çok iyi gizlendiğinden fazla bir zarar görmemiştir.

Çanakkale Muharebeleri sırasında Türk birliklerinin birlik, silah, cephane ve diğer ihtiyaçları deniz yoluyla yapılmaktaydı. Savaşın ilerleyen aylarında çok çetin geçen muharebeler nedeniyle Marmara'daki deniz trafiği gittikçe artmıştır. Bu nakliyatın güvenle yapılabilmesi için Marmara'ya giren düşman denizaltılarını tespit etmek amacıyla Müstahkem Mevki Komutanlığı elde kalan tek uçağı keşif ve bombalama amacıyla görevlendirmiştir. 9 Ağustos öğleden sonra Marmara adaları yakınlarında tespit edilen düşman denizaltısına taarruz eden deniz uçağının yaptığı bombardımanın sonucunun ne olduğu bilinmemiştir⁵⁵. Uçak ve personelle takviye edilen 1nci Tayyare Bölüğü, düşmanın hava üstünlüğüne rağmen, fırsatlardan faydalanarak düşman topçu mevzilerini, depolarını fotoğraflarla tespit ederek bu hedeflere bomba ve uçak oklarıyla hücum ediyordu. Düşman topçusuna ateş düzenlemesi yaptıran sabit balon gemisine, 18 Eylül'de iki deniz uçağı ile hücum edilmiş, bombalar balon gemisinin yanında bulunan bir kruvazör üzerinde patlayarak yangın çıkarmıştır.

20 Eylül'de Limni, Bozcaada, Midilli, Gökçeada, Saroz körfezi ve muharebe sahasında yapılan hava keşfinde, adalarda fazla deniz trafiği görülmediği, Gelibolu bölgesinde düşman birliklerinin eskiye göre bir miktar azaldığı tespit edilmiştir.

7 Eylül'de balon gemisine taarruz edilmiş, isabet eden bir bombanın yaptığı hasarın derecesi tespit edilememiştir. 28 Eylül'de havanın sisli olmasına rağmen aynı hedefe tekrar taarruz edilmiş, 300-400 metre yükseklikte görev yapan uçaklar balon gemisini görememişlerdir⁵⁶. Uçaklardan biri o bölgede gördüğü bir torpidobota iki bomba atmış, diğeri de Kabatepe kıyısında bulunan bir düşman gemisine hücum ederek geminin kış tarafına tam bir isabet sağlamıştır⁵⁷.

Diğer taraftan 26 Ekim'de Orta Avrupa'da Avusturya-Alman kuvvetleri Bulgarlarla birleşerek Sırbistan'ı ikiye bölmüştür. Böylece İttifak Devletleri Sırbistan'ı savaş dışı bırakıp, Berlin'den Bağdat'a uzanan "Orient Hattı"nı açmayı başaramamıştır. Bundan sonra Almanya'dan önemli miktarda topçu cephanesiyle tayyare ve yedekleri getirilmeye ve ordunun diğer eksiklikleri tamamlanmaya çalışılmıştır⁵⁸.

Bu dönem zarfında Müttefiklerin Suvla Körfezi'ndeki başarısızlığı nedeniyle yönetimdekilerin üzerindeki politik baskılar, "Çanakkale macerasından" vazgeçmeye doğru bir eğilim doğurmuştur. Bu amaçla 14 Kasım'da Lord Kitchener durumu araştırmak üzere, Gelibolu'yu ziyaret etmiştir.

⁵⁵ *Harp Tarihi Dairesi Arşivi*, No: 6/1666, Dosya 331, Dolap 31, Göz 7'de, *Beşinci Ordu 16 No'lu Harp Ceridesi*, Sayfa 3'ten aktaran *Türk Hava Harekâtı*, s. 52.

⁵⁶ Avcı, a.g.e., s. 165.

⁵⁷ *Türk Hava Harekâtı*, s. 49-53.

⁵⁸ *Türk Havacılık Tarihi*, İkinci Kitap, Birinci Cilt, s. 62.

Bir aydan daha kısa bir süre sonra, geri çekilmek üzere ortak bir Fransız-İngiliz antlaşması yapıldı. Buna göre 12 Aralık'ta Suvla Körfezi'ni boşaltma işlemi başlamış ve ayın 20'sine kadar devam etmiştir. Dokuz gün sonra 3 nolu R.N.A.S filosuna İngiltere'ye geri dönme emri verilmiştir. Müttefiklerin boşaltma işlemlerinin bir sonraki adımı, Helles ve Gelibolu Yarımadası'nın ucundan birliklerin geri çekilmesi idi. Balon gemileriyle birlikte 2 nolu R.N.A.S filosunun bölgeden çekilmesine göz yumulmasına rağmen, Hector ve Canning hâlâ faal durumda kalarak Osmanlı Hava Kuvvetlerinin körfezde kalmasına neden oldu. 10 Ocak 1916 akşamı Müttefiklerin bu filosu ve Fransız Escadrille M.F 98T. Gelibolu'yu terk etti. Müttefiklerin çekilmesi süresince, Osmanlı Hava Kuvvetleri mükemmel keşif görevleri icra etmiştir. Gözetleme raporları ve havadan çekilen fotoğraflar, Müttefiklerin çekilmek için hazırlandıklarını şüphe götürmez biçimde açığa çıkarmıştır. Türk deniz uçakları Suvla Körfezi'nde sadece kısa bir süre görünmelerine rağmen, düşman deniz altılarını saptamak için Marmara Denizi'ni gözleyerek ve İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e açılan girişi üzerinde havadan koruyucu gözlem yaparak Alman İmparatorluk Donanması'na yardım ettiler. Gelibolu Yarımadası üzerine gönderilen deniz uçaklarımıza Anzak topçu kamplarını ve nakil hatlarını bombalama emri verilmişti. Boşaltma döneminde, on yedi gözetleme uçuşu (çoğunlukla geceleri olmak üzere) gerçekleştirilmiştir. Boşaltma öncesinde işgal kuvvetlerinin tüm ikmal ve malzemeleri tahrip etmekte olduğunu açığa vuran pek çok yangına tanık olunmuştur. Bu zaman zarfında Türk hava birlikleri 32 bomba atmış ve Seddülbahir'deki kamplara 17 tam isabetle, pilotların (Schuz, Meinecke ve Muhra) düşürdüğü 5 uçak dahil edildiğinde Fokker'ler, bir kayba karşılık 9 düşman uçağını düşürmeyi başarmıştır. Ocak 1916'da Fokkerler 5'nci Ordu emrindeki 6'nci Tayyare Bölüğü'nün Harekât Komutası'na verildi. Müttefik kuvvetlerin Gelibolu'dan çekilmesinden sonra bile Fokkerler İngiliz deniz hava uçaklarına büyük zayıat verilmeye devam etmiştir. Sadece muharebenin son günlerinde 6 düşman uçağı düşürülmüştür⁵⁹.

Son Müttefik birlikleri 9 Ocak 1916 gecesi mağlup olarak savaş meydanından ayrılırken Çanakkale Boğazı'nın bulunduğu yarımada da havacılık durumu böyleydi.

8. 1915-1916 yıllarında Düşürülen ve Esir Edilen Tayyareler

22 Mart'ta Saroz körfezinde bir İngiliz deniz tayyaresi düşürüldü.

16 Nisan'da Saroz körfezinde Sazlık Limana bir İngiliz deniz tayyaresi indirildi, imdada gelen bir tayyare batırıldı. İlk tayyareyi gemiler çekip götürdü.

15 Haziran'da Arıburnu Kanlısirt'ta bir İngiliz deniz tayyaresi indirildi.

21 Haziran'da topçu bataryaları Seddülbahir önlerine bir tayyare düşürdü.

21 Haziran'da topçu bataryaları Seddülbahir önlerine ikinci bir tayyare düşürdü.

8 Temmuz'da Morto limanına bir tayyare düşürüldü.

22 Ağustos'ta Morto limanına bir İngiliz deniz tayyaresi indirildi.

⁵⁹ Tahliye esnasında Türk hava gücünün başarılı faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Türkmen, a.g.m., s. 2302-2304.

27 Eylül'de Preussner-Kettembeil hava muharebesi sonucu bir düşman tayyaresi düşürüldü.

13 Ekim'de topçular, Anafarta'da Tuzlu göl üzerine bir İngiliz tayyaresini ön siperlerin ilerisine indirdi.

6 Kasım'da topçular, Küçükgemlikli'de denize bir İngiliz iki satırlı tayyaresi düşürdü.

30 Kasım 1915 tarihinde Pilot Üsteğmen Ali Rıza Bey ve Teğmen İbrahim Orhan Bey, hava muharebesinden sonra Seddülbahir Kabatepe üzerinde bir Fransız Farman tayyaresi düşürdüler⁶⁰. Çanakkale Cephesi'nde havada kazanılan bu askeri başarının resmen doğrulanmasından sonra, her iki subaya para ödülü verilmiş ve rütbelerine iki yıl kıdem ilave edilmiştir.

1 Aralık'ta Tekeburnu üzerinde bir düşman tayyaresi 24. Alayın topçusu tarafından indirildi⁶¹.

4 Ocak'ta Bozcaada açıklarında Teğmen Schubert'in silahlı deniz tayyaresi bir Fransız tayyaresi indirdi.

6 Ocak'ta Karacaviran'a Buddecke Fokker tayyaresiyle bir Fransız Farman tayyaresi indirdi, pilot öldü⁶².

6 Ocak'ta öğleden sonra Pazarlıköy civarına Buddecke bir düşman tayyaresi düşürdü⁶³.

6 Ocak'ta Arıburnu açıklarına bir tayyare düşürüldü⁶⁴.

7 Ocak'ta Croneiss Fokker'ıyla Seddülbahir'e bir İngiliz Farman'ı düşürdü.

11 Ocak'ta Schüz ve Buddecke Çanakkale'de bir İngiliz tayyaresini denize düşürdüler⁶⁵.

1916 yılı içerisinde Çanakkale civarında yapılan hava mücadelesinde Fokker Tayyare Bölüğü pilotlarının büyük katkıları olmuştur⁶⁶. Özellikle Yüzbaşı Buddecke⁶⁷, toplamda 5 uçak düşürmek suretiyle Başkomutanlık Vekâleti'nin Altın İmtiyaz Madalyaları ile Almanya'nın en büyük Şeref Nişanıyla ödüllendirilmiştir⁶⁸.

Sonuç

Havacılıkta yeni adımlar atılırken Çanakkale Muharebeleri esnasında sayıca az da olsa Türk/Osmanlı hava gücü önemli bir rol oynamıştır. Harekâta kullanılan uçak sayısının nispeten düşük olduğu, hava koşullarının ağır, yedek parça sıkıntısının yaşandığı ve özellikle

⁶⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 101.

⁶¹ Avcı, a.g.e., s. 184-187.

⁶² *Türk Hava Harekâtı*, s. 85-86.

⁶³ *Türk Havacılık Tarihi*, İkinci Kitap, Birinci Cilt, s. 101-102.

⁶⁴ Avcı, a.g.e., s. 205.

⁶⁵ <http://www.tayyareci.com/hvtarihi/1914-18/1916esir.asp>

⁶⁶ Avcı, a.g.e., s. 209.

⁶⁷ Buddecke'in Çanakkale Cephesi'ndeki faaliyetlerini de içine alan hatıraları için bkz; Hans Joachim Buddecke, *Çanakkale Üzerinde Bir Şahin*, Çev. ve Haz. Bülent Erdemoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

⁶⁸ *Harp Tarihi Dairesi Arşivi*, No: 1/13, Dosya No 41'den aktaran *Türk Hava Harekâtı*, s. 86.

Almanlardan sağlanan ikmal çalışmalarının çok güç şartlarda yürütüldüğü bir dönemde ayrıca yetişmiş elemana da çok ihtiyaç vardı.

Çanakkale Muharebeleri sırasında Türk/Osmanlı hava gücünün ortaya koyduğu, elde bulunan çok az sayıdaki uçağı nasıl en iyi bir şekilde kullanabilecekleridir. Mevcut bulunan uçakların imkânsızlıklara rağmen kazandığı başarılar büyüktür. Özellikle savaşın son dönemlerinde hava mücadelesi Türklerin lehine dönmüştür⁶⁹. Müttefiklerin Birleşik Hava Kuvvetlerinin etkinliği azalmış, bunun aksine Türk Hava Gücü daha da güçlenerek, Çanakkale’de elde edilen eşsiz Türk zaferine katkıda bulunmuştur.

Savaş boyunca Türk ordusuna yazılı ve fotoğrafik hava istihbaratı vererek mükemmel savunma imkânları sağlayan ve İtilaf gücüne son darbeyi havadan vurarak geri çekilmesinin hızlanmasına katkı sunan hava gücünün kazanılan zaferdeki payı göz ardı edilemez⁷⁰.

⁶⁹ Rezzan Ünalp, “Turkish Air Operations During The Dardanelles Campaign, March 1915 January 1916”, *Communiques, The Joint Turkish-Israeli Military History Conference I (9-12 Nisan 2000)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000, s. 140-141.

⁷⁰ Avcı, a.g.e., s. 213.

KAYNAKÇA

Avcı, Cenk, *Çanakkale Cephesinde Hava Savaşları*, Ankara 2009.

Buddecke, Hans Joachim, *Çanakkale Üzerinde Bir Şahin*, Çev. ve Haz. Bülent Erdemoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Çekmecelgil, Ömer, *Deniz Havacılık Tarihi*, Ankara, 1992

Güney, Mehmet “Havacılık Tarihimizin İlk Zaferini Çanakkale’de Kazandık”, *Yıllar Boyu Tarih*, Sayı. 3, Mart 1980.

<http://www.hvkk.tsk.tr>

Moorehead, Alan, *Gelibolu*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, 3. Baskı, Doğan Kitapevi, İstanbul, Nisan 2002.

T.C. Genelkurmay, Askeri Tarih ve Statü Etüt Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, V inci Cilt, 3’üncü Kitap (Çanakkale Cephesi Harekâtı)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1980.

T.C. Genelkurmay, Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi, IX’uncu Cilt (Türk Hava Harekâtı)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969

T.C. Genelkurmay, Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III’üncü Cilt, 6 Kasım (1908-1920)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1971

Tanman, Sıtkı, *Türk Havacılık Tarihi 1912-1923, Birinci Kitap*, Yay. Haz. Hava Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul 2012,

Türkmen, Zekeriya “Çanakkale Savaşında Türk Hava Harekâtı”, *Çanakkale Tarihi*, C. IV, Ed. Mustafa Demir, İstanbul 2008, s. 2281-2320.

Ünalp, Rezzan, “Turkish Air Operations During The Dardanelles Campaign, March 1915 January 1916”, *Cammuniques, The Joint Turkish-İsraeli Military History Conference I (9-12 Nisan 2000)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000.

Wallach L. Sehuda, *Bir Askeri Yardımın Anotomisi*, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985

www.tayyareci.com

Yılmaz, Veli, *I’nci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, İstanbul 1993.

Yılmazer, Bülent, *The Air War Çanakkale Hava Savaşları*, Ankara.

IX. ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE TÜRK ORDUSUNUN BESLENMESİ VE LOJİSTİK FAALİYETLER*

Muhammet ERAT**

Çanakkale Savaşları, doğurduğu sonuçlar itibariyle Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir. 1915 yılında İtilaf devletlerine karşı kazanılan Çanakkale Zaferi'nin I. Dünya Savaşı'nın seyrini etkilediği ve sonraki dönem için belirleyici sonuçlar doğurduğu bilinen bir gerçektir.

Türk ordusu düşmanla sıcak temas sağladığı her yerde, büyük bir inançla ve azimle mücadelesini ortaya koymuştur. Çanakkale'de de bütün dünyanın yakından şahit olduğu büyük bir kahramanlık örneği göstermiştir¹. Aslında günümüze kadar Türk ordusunun Çanakkale'deki mücadelesi, kahramanlığı ve başarısı hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Ancak olayın çoğunlukla göze çarpmayan önemli bir yönü, cephede savaşan askerlerin ihtiyaçlarını karşılayan çeşitli birimlerin faaliyetleridir. Bu konuda ise sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir.

Çalışmamızın konusu savaşın cephe arkasını, görünmeyen kısmını teşkil eden bu birimlerden sadece birisini teşkil eden levazım (iaşe temini) faaliyetlerini ortaya koymak amacını gütmektedir.

I. Lojistik Desteğin Önemi

Barış zamanında modern silahlarla donatılmış, gerek muharebe ve gerekse atış eğitimlerini yaparak savaşa hazır bir hale gelen ordular, sefer sırasında istenilen hedefe ulaşamazlarsa, bunun sebebinin ancak idari faaliyetlerin ve lojistik desteğin yeterli derecede iyi planlanmadığı veya yürütülemediğinden ileri geldiği tespit edilmiştir². Çünkü cephede düşman karşısında iyi beslenemeyen, giyeceği, silah ve cephanesi yeterli derecede olmayan bir birliğin, ne kadar üstün ve kabiliyetli komutanların idaresi altında olursa olsun, isabetli kararları yerine

* Bu çalışma daha önce yayınlanmış olan ("Çanakkale Savaşı'nda Türk Ordusunun İaşe Problemi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Sayı: 1, Çanakkale 2003, s. 114-133) başlıklı makalemizin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı.

¹ Çanakkale'deki Türk kahramanlığı hakkında İngiliz resmi tarihini yazan Aspinall-Oglander'in görüşleri için bkz; c.f. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı*, C. II, Çev. Tahir Tunay, Yay. Haz., Metin Martı, İstanbul 2005, s. 536-538. Ayrıca bkz; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları*, C.III/II, Ankara 1991, s. 289-292. Liman von Sanders'in bu konudaki görüşleri için bkz; Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul 1968, s.97,120.

² Rauf Atakan, (Em. Top. Alb.), "Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Muharebeleri İdari Faaliyet ve Lojistik", *Çanakkale Muharebeleri 75'inci Yıl Armağanı*, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt başkanlığı Yay, Ankara 1985, s. 152.

getirmesi mümkün değildir. Cephede aç kalan erin, cephanesiz kalan silahların, sargı yerinde yaralarını sardıramayarak inleyen yaralının durumu, hep lojistik desteğin yeterli olmamasından kaynaklanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında cephelerde idari faaliyetler ve lojistik destek konusunda birçok eksiklik meydana gelmiştir. Çünkü bu savaşta menzil teşkilatı yeniden kurulmaya başlanmış, ancak bu sırada bazı noksanlıklar olmuş, idari faaliyet ve lojistik destek iyi bir şekilde planlanamamıştı. Bunun sonucunda da orduların beş sınıftan oluşan ikmal maddeleri, zamanında ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilememişti. Savaş sırasında diğer cephelerde ordunun idari faaliyetleri ve lojistiği konusunda birçok aksaklık meydana gelirken, Çanakkale Cephesi'nde durum böyle değildi. Çünkü burada ordunun ihtiyacı olan lojistik destek, hemen hemen zamanında ve istenilen yere ulaştırılabiliyordu. Türk ordusunun Çanakkale'de gösterdiği başarısında, kabiliyetli komutanların yüksek sevk ve idarelerinin yanı sıra, diğer cephelere göre ulaşım hatlarının daha kısa olmasının ve bu nedenle lojistik desteğin zamanında yapılmasının da büyük rolü olmuştu³.

II. Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın 5. Ordu'nun Kurulmasından önceki Lojistik Faaliyetleri ve Ordunun Erzak İhtiyacının Karşıllanması

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 5. Ordu'nun kurulmasına kadar Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Mevki Komutanlığı, 6 Ağustos 1914 tarihinden 25 Mart 1915'e kadar, 9. Piyade Tümeni de emrinde olduğu halde, doğrudan Başkomutanlığa bağlı idi. 9. Tümenin lojistik destek birlikleri, 3. Kolordu Komutanlığı tarafından yukarıda belirtilen tümen emrine verilmişti. Müstahkem Mevki birliklerinin büyük kısmı, barış zamanında var olan ve genelde yer değiştirmeyen birliklerden oluşmuştu. Bu nedenle ordu birliklerinin ihtiyacı olan ikmal maddelerinin depo edilmesine gerek duyulmasına rağmen, bazı sebeplerle bu tam olarak yerine getirilememişti.

1915 Mart ayında Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı ve 3. Kolordu Lojistik Birlikleri, Çanakkale merkez olmak üzere Okçular'da, Yağcılar'da, Kepez'de, Kalvert Çiftliği'nde ve Eceabat'ta bulunmakta idi. Ağır Erzak Kolu ile 5. Yinelemeli (Develi) Ağır Erzak Kolu ve 6. Yinelemeli Ağır Erzak Kolu Çanakkale'de idi. Ayrıca iki ağır erzak kolu Müstahkem Mevki Komutanlığı emrinde bulunuyordu. Bunun yanı sıra 19. Tümen Lojistik Destek birliklerinden olan 4. Hafif ve Ağır Erzak kolları Eceabat'ta; 11. Tümen Lojistik Destek Birliklerinden 4. Ağır ve 6. Hafif Erzak kolları ile ekmekçi takımı Ezine'de; 5. Hafif ve 8. Ağır Erzak kolları Bayramiç'te; 2. ve 3. Kolordu Komutanlığı Lojistik Teşkilatı içinde yer alan 2. ve 3. Ağır Erzak Kolları ile 2. ve 3. Hafif Erzak kolları Gelibolu'da; 1. Ağır Erzak Kolu Bakırköy'de ve 1. Hafif Erzak Kolu Markoplu'da bulunmakta idi. 3. Kolordu'nun ayrıca Tekirdağ ile Gelibolu'da ambarları ve imalathaneleri vardı⁴.

³ *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Cilt. X, Gnkur. Askeri tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay, Ankara 1985, s. 586-588.

⁴ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı, (Haziran 1914-25 Nisan 1915)*, Cilt: V, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 256-259

Harbiye Nezareti Levazım Dairesi, birinci sınıf ikmal maddelerinin yani ordunun beslenmesi için gerekli maddelerin tedariki ve dağıtılmasıyla vazifeli idi. İlke olarak bu malzemenin temin edilmesi ve dağıtılması işinin bölgesel olarak yapılması düşünülmekteydi. Fakat bölgesel kaynaklar ihtiyacı karşılamaya yemediğinde, bu maddelerin diğer yerlerden sağlanmasına çalışılıyordu. Müstahkem Mevki Komutanlığı doğrudan Başkomutanlığa bağlı olduğu gibi, bu komutanlığın ikmali de doğrudan doğruya Harbiye Nezareti Levazım Dairesi tarafından yapılıyordu.

Savaş sırasında ordu birliklerinin yiyeceğinin ve hayvanların yeminin bölgeden sağlanması, tekalif-i harbiye komisyonları vasıtasıyla yapılıyordu.

31 Temmuz 1914 ile 28 Şubat 1915 tarihleri arasında Harbiye Nezareti Levazım Dairesi, Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı Levazım Başkanlığı'na şu miktardaki ikmal maddelerini temin etmişti: 981.105 kilo buğday, 689.740 kilo buğday unu, 106.200 mısır unu, 85.954 kilo peksimet, 11.049 kilo et, 18.678 kilo konserve et (veya kavurma), 2. 880 kilo çorbalık kavurma, 5.493 kilo sebze ve konserve, 23.383 kilo pirinç, 9.880 yumurta, 76.976 kilo fasulye, 57.808 kilo bakla, 20.971 kilo bulgur, 16.161 kilo patates, 8.226 kilo soğan, 4.319 sadeyağ, 7.137,5 kilo zeytinyağı, 19.205 Kilo zeytin, 350 kilo sardalye, 111.090 kilo peynir, 33.331 kilo tuz, 24.485 kilo şeker, 1.717,5 kilo çay, 72.728 kilo üzüm, 1.885 kilo hurma, 7.133 kilo sabun ve 286.665 kilo arpa.

Aynı tarihler arasında Çanakkale, Karabiga, Biga Lapseki, Bayramiç, Ezine, Ayvacık, Edremit, Burhaniye ve Bursa Tekalif-i Harbiye Komisyonları'yla Eceabat Ambarı ile Bandırma Deposu'ndan şu miktarlardaki maddeler temin edilmiştir:

242.942 kilo buğday, 189.570 kilo buğday unu, 45.872 mısır unu, 35.325 kepekli buğday unu, 37.177 kilo et, 174.407 kilo konserve et (veya kavurma), 18 adet kesimlik hayvan, 1.549 yumurta, 3.918 kilo fasulye, 99.333 kilo nohut, 21.333 kilo bakla, 1.805 kilo mercimek, 930 kilo soğan, 77.106,5 kilo zeytinyağı, 50.121 kilo tuz, 100 kilo sirke, 6.680 kilo şeker, 73 kilo çay, 333.349 kilo arpa, 26.538 kilo ot, 26.058 kilo saman, 2.484 kilo çavdar, 6.301 mısır, 44.139 kilo burçak, 213.689 kilo yulaf 46.360 kilo kepek ve 342.403 kilo darı⁵.

İstanbul'dan ve çevreden gelen yiyecek ve yem ilk önce Müstahkem Mevki ve 9. Tümen ambarına gelmekte idi. Bundan sonra erzak kolları, dağıtılacak merkezlerle ambarlar arasında, taşıtlar da birliklerle dağıtımın yapılacağı merkezler ve erzak kolları arasında ulaşımı sağlıyordu. Bu sırada 9. Tümen, boğazın iki tarafına da yayıldığı için iki ambar oluşturulmuştu.

18 Mart 1915 Çanakkale Boğaz Zaferi'nden önce, bazı nedenlerden dolayı zaman zaman ordu içinde istenilen erzak stoku yapılamamıştı. Halta Müstahkem Mevki Birlikleri için 14 Şubat'ta bir aylık, 9. Tümen için ise sadece 25 günlük yiyecek stoku bulunmakta idi. Bu nedenle olsa gerek Başkomutanlık, 19 Şubat'ta yayımladığı bir genelge ile savunma mevzileri için en az üç ay için yetecek kadar yiyeceğin depo edilmesini emretmişti. Bunun üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı, 25 Şubat 1915'te kendi birlikleriyle 9. Tümen için, boğazın doğu ve

⁵ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı, (Haziran 1914- 25 Nisan 1915), Cilt: v, I Kitap, Çizelge: 12.*

batısındaki son savunma mevzilerinde üç aylık yiyeceğin ve bazı araç-gerecin depo edilmesini emretmiştir. Ne var ki, bu istekler birlikler tarafından kısa zamanda yerine getirilememiştir.

Bu sırada Mart ayı başında İstanbul'dan 9. Tümen için çeşitli maddelerden oluşan 1.283 ton yiyecek gönderilmişti. Önemli miktardaki bu erzak ilk önce Karabiga iskelesine çıkarılarak Biga'da depo edildi. Daha sonra 9.Tümen birliklerinin iâşesinin karşılanması için kullanıldı.

Çanakkale Müstahkem Mevki birliklerinin beslenmesi vazifesi, 5. Ordu'nun kurulmasıyla 5 Nisan'dan sonra bu ordu komutanlığına verildi⁶.

III. Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği'nin Kurulması ve Ordunun İâşesinin Temini Faaliyetleri

25 Mart 1915'te Boğazlar bölgesinde İtilaf devletleri kuvvetlerine karşı gerçekleştirilecek harekâtın sevk ve idaresinin kolaylaştırılması ve güç birliği yapılması amacıyla karargâhı Gelibolu'da olan 5. Ordu kurulmuştu.⁷ 5. Ordu'nun komutanlığına o zaman İstanbul'da 1. Ordu Komutanlığı görevinde bulunan Alman General Liman von Sanders getirilmişti⁸. 5. Ordu, 1. Ordu'nun 3. ve 5. Kolordularıyla, 1. Kolordu'nun 3. Tümen'i ye Çanakkale Müstahkem Mevki birliklerinden meydana gelmişti⁹. 5. Ordu'nun oluşturulmasının ardından 27 Mart'ta 5. Ordu Menzil Müfettişliği kurularak faaliyete geçmişti. Bundan sonra Genel Karargâhın ilgili şubeleri, Menzil Müfettişliği Karargâhı'nda örgütlenmesi gereken Menzil Sıhhiye Heyeti, Menzil Veteriner Heyeti, Cephane Komutanlığı Karargâhı, Menzil Ulaştırma Komutanlığı, İnşaat Şubesi, Menzil Posta-Telgraf Müdüriyeti, Evrak Kalemi, Menzil Müfettişlik Karargâh Komutanlığı, Muhasebe ve İâşe Subayı gibi idari personelin, Personel Dairesi'nce atanmaları, gerekli araç ve gereçlerinin de nerelerden temin edileceği hususunda diğer genel karargâh şubeleri harekete geçirilmiştir¹⁰.

5. Ordu Menzil Müfettişliği'nin 14 Mayıs 1915 tarihinde 2 Cephane Deposu, 4 Erzak Ambarı, 6 Nokta Komutanlığı, 1 Hamal Taburu, 9 Öküz Kolu, 16 Eşek Kolu, 7 Deve Kolundan ve çeşitli sağlık tesisleri ile kuruluşlarından ibaret idi.

Bundan sonra 5. Ordu Menzil Müfettişliği'nin nasıl işletileceği hususunun önem kazandığı görülmektedir. Bu nedenle Menzil Genel Müfettişliği Karargâhı, 1. Şube'ye gönderdiği bir genelge ile 5. Ordu'ya gönderilecek cephe, erzak ve diğer malzemelerin birleştirilerek, mevcut ulaşım imkanlarıyla nakledilmesinin organize edilmesini istemişti. Böylelikle Genel Müfettişlik, savaş gemilerinden, limanlarda bulunan iskele depolarından ve kara menzil araçlarından nasıl faydalanılacağını belirleyerek, ikmalin tek elden yapılmasını sağlamış ve herhangi bir karışıklığın doğmasını bu şekilde önlemeye çalışmıştır.

⁶ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I,264-265

⁷ *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, V/I,217.

⁸ Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul 1968, s. 77; Veli Yılmaz, *1'inci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 120.

⁹ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s. 299

¹⁰ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s. 221

Kara savaşları başladığı zaman 5. Ordu Menzil Müfettişliği örgütlenmesini tamamlamaya çalışıyordu. Bu nedenle ilk zamanlarda yiyecek ve malzeme nakli büyük zorluklarla yapılmaktaydı. En yakın tren istasyonu Uzunköprü'de bulunuyordu. Bu sırada ordunun nakliye kamyonu da bulunmadığından öküz arabaları, deve kolları ve diğer hayvanlarla pek az şey taşınabiliyordu. Bu nedenle Marmara Denizi'nden deniz yolu ile nakliyatın yapılması gerekiyordu. Ancak bu nakliyatı da İngiliz ve Fransız denizaltıları önlemeye çalışıyordu. Fakat, 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders'e göre düşman denizaltıları Türk tarafına fazla zayıat verememişlerdir. Denizaltılarının başarısızlığı, Marmara gibi dar ve gözetlenmesi kolay bir denizde, 4-5 denizaltı ile faaliyette bulunmak zorunluluğuna dayanmaktadır. Bunlar bazı gemileri torpidolarla batırabilirlerdi, ancak çoğu kere kendilerini tehlikeye düşürmekten korktukları için yakınlarından geçen gemilere bile saldırmaktan çekinmişlerdir.

Bu sırada 5. Ordu'nun levazım, silah ve cephane ikmali, ancak römorkörlerle çekilen mavnalar ve yelkenli gemilerle sağlanabildi. Bunlar geceleri bir menzilden diğer bir menzile direkt olarak hareketle, denizaltı hücumundan kurtulabilmişlerdi¹¹.

1915 yılı içinde Gelibolu Yarımadası'nda kara savaşları başlamadan 5. Ordu'nun insan gücünün 137.599 ve hayvan sayısının 24.734 olduğu görülmektedir. Bir günlük yiyecek ve yem durumu da şu şekilde idi: Ekmeklik 125.000, et 25.799, zeytinyağı 2.752, kuru sebze 16.512 tuz 4.125, gaz 1.376, odun 137.599, kömür 27.5 19, yem 98.936 ve ot 123.670 kilo.

Diğer taraftan Başkomutanlık, 29 Mart'ta 5. Ordu'ya gönderdiği genelge ile ordunun iaşesinin güvenilir bir biçimde yapılabilmesi için bazı direktiflerde bulunmuştur. Bu çerçevede Karabiga'dan itibaren denizyolundan faydalanmadan Biga'da bir iaşe merkezinin kurulması, deniz yolu açık olduğu sırada yiyecek maddelerinin Karabiga'dan Çanakkale'ye deniz yoluyla gönderilerek, buradan ihtiyaç sahibi birliklere temini ve bu amaçla da Levazım Dairesi Başkanlığı'na mavnaların düzenlenmesi istenmiştir.

Başkomutanlık tarafından gönderilen genelgede, Biga'ya bir kolordu için iki aylık yedek erzakın gönderilerek depo edilmesi, Pazarköyü-Ahmetler yolu üzerinde kollar kurulması için, orduya gelecek araçlardan yararlanılması, Biga ile Paşaköyü ve Ahmetler depolarının her birine ikişer tümeni besleyecek birer aylık yiyecek ve yemin temin edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Karabiga-Biga, Biga-Ahmetler ile Biga-Paşaköyü hatlarının oluşturulması ve iaşenin hiçbir şekilde aksamaması için düzenli işleyecek menzil teşkilatının kurulmasının gereği üzerinde durulmuştur.

Başkomutanlık tarafından öngörülen bu düzenleme savaş esnasında zaman zaman aksaklıklarla karşılaşılıyordu. 18 Mart zaferinden sonra boğazı denizden geçemeyeceğini anlayan İngiltere ve Fransa, Çanakkale'yi karadan geçmeyi denemek istedi. Bu maksatla İngiliz ve Fransız askerleri 25 Nisan'da karaya çıkmış¹² ve akabinde kara savaşları başlamıştır. Bu

¹¹ Sanders, a.g.e., 94-95

¹² Sanders, a.g.e., 86; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, 1914- 1981 Genel Savaşı, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları*, C.III/II, Ankara 1991, s. 294-298; İsmet Görgülü-İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın Günlüğü*, İstanbul 1999, s.94-95; İhsan Ilgar, *Çanakkale Savaşları 1915*, Ankara 1982, s. 59, 71.

Çarpışmalar sırasında Türk birlikleri sık sık durum ve yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda da asıl ikmal noktalarından uzaklaşılmış, hatta ikmal kuruluşları bazı bölünmelere bile uğramıştır. Bu şartlarda 5. Ordu Komutanlığı'nın ihtiyaç duyduğu gerekli iaşenin zamanında sağlaması mümkün olmuyordu. Bu nedende Ordu Komutanlığı meydana gelen yeni durum karşısında başka bir iaşe planı hazırlamıştır. Bu plana göre, Seddülbahir karşısında 7., 9. ve 15 Tümenleri içine alan 1. Muharebe Grubu ile Maydos (Eceabat) civarında 5., 11., 16. ve 19. Tümenleri içine alan 2. Muharebe Grubu kurulmuştur. Ayrıca 1. Muharebat Grubu için Maydos'ta bir ambar, Bayram  iftliğinde bir kolordu ambarı, 2. Muharebat grubu için de Kilya'da ve Akbaş' ta birer ambar, Biga'da da bir kolordu ambarı oluşturulmuştur. Bu durumda 1. Muharebe Grubu, Eceabat'tan alacağı erzakı Bayram  iftliği Ambarı'na, 2. Muharebe Grubu da Akbaş'tan alacağı erzakı Biga Ambarı'na teslim edecekti. Bu şekilde birliklerin desteklenmesinin Bayram  iftliği ve Bigalı'dan yapılması uygun görülmüştü. Sadece Kilya bölgesinde bulunan 11. Tümen'in, erzakını doğrudan Kilya Ambarı'ndan alması gerekmektedir.

1915 yılı başında Türk ordusunun yiyecek ve yem maddelerinin sağlanması için Hükümet tarafından düzenli bir çalışmanın içine girildiği görülmektedir. Bu amaçla Sadrazam Said Halim Paşa, Padişah V. Mehmet Reşat'ın da onayladığı, bir yılı kapsayan ordu ihtiyaç çizelgesini, Meclis-i Vükela'nın tasdikinden geçirdikten sonra uygulamaya sokmuştu. Kabul edilerek y r rl l ğe giren bu karara göre, 2443.540.970 kilo hububatın, 536.218.884 kilo hayvan yeminin (arpa, yulaf v.d.), 67.942.501 kilo kuru sebzenin, 359.414.000 kilo ot ve 11.885.129 kilo soğanın mali yıl içinde ürün sahibinden aşar yoluyla alınması kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra ordu için kullanılan hayvanların ihtiya ı için 232.116.789 kilo samanın varlıklı kimselerden hibe suretiyle elde edilmesi ve 69.697.527 kilo et ihtiyacının, kesilen havanların %15'i itibariyle teklif-i harbiye suretiyle, eksik kalan kısmının müteahhitler vasıtasıyla satın alınarak sağlanması kararı alınmıştır. Sade yağ, sabun ve çeşitli maddelerin yapımında kullanılan don yağının "el koyma" (vaz-ı yed) ile sağlanarak ihtiyaç duyulan 5.396.796 kilo sabunun, sabun üreten işyerlerinde yaptırılması, dış ülkelerden sipariş edilen kahve ile şekerin %15'i ve çayın %25'ine el konularak tedariki, 18.380.580 kilo tuzun çeşitli yerlerdeki stoklardan temini ve 9.000.000 kilo yaprağın mali yıl vergisi karşılığı mükelleften alınacak beyannamelerle sağlanması hükme baęlanmıřtır¹³.

Bunun akabinde ordu için gerekli iaşenin tedarik, depolama ve dağıtımın Genel Karargâh ve ordu sorumlularınca nasıl yapılacağı şu şekilde açıklanmıştır:

Genel Karargâhın yalnız ordular yanında kaç aylık yiyecek maddelerinin bulunacağı, harekatın genel gidişatı ve imkanlarının elvermesine göre Levazımat-ı Umumiye'nin gereken talimatı vermekle yükümlü bulunduğu, Levazım Dairesi'nce, ordulara yiyecek maddelerinin gönderileceği, ordunun iaşesinden Levazım Daire Başkanlarının sorumlu oldukları belirtilmiştir. Bu gerekçe ile ordu kurmay başkanları, ordu idare başkanlarıyla ordu menzil m fettişliklerine gereken emirlerin verileceği açıklanmış, faaliyetlerini birbirleriyle irtibat

¹³ ATASE Arşivi, No.176, Kls.1155, Dos.126, Fih.31'ten nakleden *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Cilt X, s.239-240.

kurarak ve bilgi alışverişinde bulunarak, ikmal edecekleri maddeler örneklerle belirlenmeye çalışılmıştır.

İtilaf devletlerinin Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmalarından sonra Başkomutanlık Vekaleti Genel Karargâh Kurmay Başkanı V. Bronsart 7 Mayıs 1915 tarihinde ordu komutanlıklarına gönderdiği bir genelge ile ordunun şartlar ne olursa olsun, iaşelerini sağlamada uygulayacakları yol hakkında şu hususların dikkate alınmasını istemişti:

İstanbul ve çevresi, 2. ve 5. Ordular için yurt içi iâşe bölgesi olmakla birlikte, 1. ve 2. orduların aynı zamanda harekât bölgesi olması itibariyle, kendilerine ayrılan kısmıyla iâşelerini karşılamaları mecbur kılınmıştı. Bu durum karşısında Levazım Dairesi Başkanlığı'nın yapacağı tahsislerde, ordulara ait malzemelerin karışmaması için gerekli özel işaretin konulması isteniyordu. Ayrıca orduların yedek ambarlarındaki maddelerde de ayrıcalık yapılmamasının gerektiği bildirilmiştir.

Ordu için yapılacak iâşe stoklamasında hareketin nasıl bir seyir takip edeceğinin önceden tahmini bir surette belirlenmesi gerek ordu ve gerek kolordu yedek ambarlarında bulundurulacak yiyecek maddelerinin yeterli derecede depo edilmesi isteniyordu. Ayrıca bu gibi durumlarda ordu ve kolorduların Levazım Dairesi'nden talepte bulunması ve desteklenmesinin mümkün olmayacağı belirtiliyor ve ordu hazırlıklarının askerî harekâta paralel bir şekilde yapılması emrediliyordu¹⁴.

Yukarıda dile getirilen esaslar çerçevesinde Genel Karargâh Kurmay Başkanı, yedek erzakın toplanması ve depo edilmesinin tasarlanan askeri harekâta göre nasıl olması gerektiğini ve depo ile ambarların kinim kontrolünde olacağını belirtmiştir. Buna göre ordu menzil müfettişliklerinin idaresinde bulunan ambarlar ile kolorduların emrindeki yedek erzak ambarları, Levazım Dairesi Başkanlığı'nın günlük iâşe için gönderdiği yiyecek maddelerini depo etmiş olan ambarlar, ordu idare başkanları ile menzil müfettişliklerinin devamlı denetiminde bulunacaktır. Bronsart, Genel Karargâh ile Genelkurmay Başkanlığı yetkililerini de bu konuda dikkatli olmaları için uyarmıştır. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı bu genelgesinde, 5. Ordu'dan büyük bir faaliyet beklendiği için daha önce Genel Karargâh tarafından verilen emrin dışında herhangi bir stoklamaya gidilmemesi ve Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki birliklerinin iâşesinin daha önceden verilen direktife göre yürütülmesi gerektiğini de dile getirmiştir¹⁵.

1915 yılında Başkomutanlık Vekâleti, Türk ordusunun Çanakkale'deki başarılı çarpışmaları sırasında lojistik destek konusunda yeni bazı tedbirler alma gereğini duymuştur. Bu amaçla 5. Ordu için Uzunköprü-Gelibolu arasında çalışan cephane menzil hattının önceden olduğu gibi faaliyete devam etmesi ve bunun için kolların başka bir hizmete verilmemesi uygun görülmüştü. 7 Temmuz 1915 tarihinde Uzunköprü ve Keşan bölgesinde 45.000 insan ve 15.000 hayvan için yaklaşık 15 günlük ekmeklik un, 5 günlük erzak ve 7,5 günlük de yem; Saros,

¹⁴ ATASE Arşivi, No. /6, Kls. 1169, Dos, 179, Fih.)-4'ten nakleden *Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s. 241

¹⁵ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s. 242

Şarköy ve Gelibolu bölgelerinde ise 30.000 insan ve 15.000 hayvan için 37 günlük ekmeklik, 23 günlük erzak ve sadece 3 günlük yem bulunmakta idi¹⁶.

Bu durumu göz önünde bulunduran Menzil Genel Müfettişliği, 1. ve 2. Ordu ile beraber, karargâhı Gelibolu'da bulunan 5. Ordu Komutanlığı ve Levazım Dairesi başkanlarıyla hemen irtibata geçerek gerekli hazırlığı yapmalarını sağlamıştır. Ayrıca yaptığı duyuru ile de ordunun iâşesi için menzil kollarını buna göre tertiplemelerini istemiştir.

Menzil Genel Müfettişliği, Başkomutanlık ile ordu komutanlıkları arasında koordinasyonu sağlamak, idari ve lojistik faaliyetleri düzenlemek üzere 5 Ağustos 1915 tarihinde kurulmuştu¹⁷.

Levazım Daire Başkanlığı'nın vazifesi, çeşitli yerlerden temin edeceği ve depolayacağı yiyeceğin ve yemin ordunun ihtiyacı nispetinde elde edilmesi ve bunun ordu birliklerinin istifadesine sunması idi. Bu dönemde insan sayısı 533.112 ve hayvan sayısı 120.268'e ulaşan 1., 2. ve 5. Ordu birlikleriyle, İstanbul bölgesinde bulunan ordu efradının bir günlük iâşesi için 175 vagon ekmeklik buğday, bulgur, sebze, yağ, tuz, sabun, arpa, ot, saman ve ete ihtiyaç vardı. Anadolu'dan temin edilmekte olan erlerin yiyeceği hariç, 50 vagon ot ve samanın Çatalca ve Edirne ile beraber Biga'dan sağlanması gerekmekteydi. Bu şartlarda 125 vagonluk bir ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu sırada bir miktar ot ve saman ile çeşitli ordu iâşe maddelerinin ikmalî için Anadolu'daki vilayetlerin kaynaklarına başvurulmuştu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Levazım Dairesi Başkanlığı, ordunun ihtiyaçlarını ülke içinde kendisine bağlı bulunan kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla karşılıyordu. Çanakkale ve çevresinde bulunan ordunun ihtiyaçları Erdek Sevkiyat Başkanlığı ve İskele Komutanlığı, Gelibolu, Çanakkale ve Tekirdağ Sevk Komisyonları, Bandırma Levazım Heyeti ve Bandırma Genel Depo Kurulu ile bölgedeki diğer kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla sağlanmaya çalışılıyordu.

Ordu için gerekli idari ve lojistik faaliyetler çerçevesinde, ülke içinde ordu efradının beslenmesi için gerekli düzenlemeler ve tedbirler alınırken, diğer taraftan da bu ihtiyaçların bir kısmının yurt dışından karşılanmasına başlanmıştı. Çanakkale Savaşları'nın zaferle sonuçlanması ve ülkenin Avrupa ile demiryolu bağlantısının kurulmasından sonra bazı Avrupa ülkelerinden de çeşitli yiyecek maddeleri gelmeye başlamıştır¹⁸.

Gelibolu Yarımadası'nda savaş devam ederken düşman donanmasının ateşine maruz kalabilecek olan Kilya, Eceabat ve Çanakkale'ye deniz yoluyla ikmal yapılması pek mümkün değildi. Buralara büyük gemilerin yanaşması zordu. Bu nedenle boşaltma genelde geceleri yapıldığından Akbaş' ta bir menzil ambarı kurulma gereği duyulmuştu. Bu şekilde geceleri mavna ve römorkörlerle Kilya ve Maydos ambarlarına erzak ulaştırılabiliyordu.

¹⁶ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s.242

¹⁷ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı, (Haziran 1914-25 Nisan 1915) Cilt: V, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 255*

¹⁸ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s. 244-249

Diğer taraftan Anadolu yakası için Burgaz'da bir menzil ambarı bulunmakta idi. Buradaki erzak, karadan menzil kollarıyla denizden de römorkörlerle sağlanıyordu.

Bağımsız Süvari tugayı ve menzil kolları ise Keşan ambarlarından faydalanıyordu.

20 Nisan 1915 tarihinde Müstahkem Mevki Komutanlığı Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na yazdığı bir yazı ile ordunun ihtiyacı için 270.000 kilo zeytinyağının temin edilmesini istemiştir. Bu nedenle komutanlık, Ayvacık kazasının dışına zeytinyağını çıkarmanın yasak olduğunu belirtmiştir. Bunun ardından Ayvacık halkı şikayetini dile getirerek, yakınlarındaki Edremit kazasından zeytinyağı ihracının serbest olduğunu belirtmiş ve kendilerine niçin böyle bir sınırlamanın getirildiğini öğrenmek istemiştir. Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı, durumu açıklığa kavuşturmak için konuyu Maliye Nezareti'ne sormuş, gelen cevapta ise Osmanlı Devleti'nin her tarafında zeytinyağının dağıtımının ve satışının serbest olduğu belirtilmiştir. Maliyeden gelen bu cevap, Müstahkem Mevki Komutanlığı'na iletmış ancak, Komutanlık, birliklerinin ihtiyacı olduğunu ileri sürerek, zeytinyağının sancak dışına çıkarılmasının yasak olduğunda ısrar etmiştir. Bunun üzerine ordunun kararına uyularak, sancaktaki zeytinyağı miktarının az olması dolayısıyla Ayvalık, Edremit ve Burhaniye kazalarından tekâlif-i harbiye suretiyle zeytinyağı alınmasına başlanmıştır. Bu çerçevede İdare-i Umumiye-t Dahiliye Müdüriyeti tarafından taahhüt edilen 270.000 kilo zeytinyağının peyderpey orduya verilmesine başlanmıştır. Bu şekilde sancağın zeytinyağı üretimi tamamen ordunun hizmetine sunulmuştur. Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Komutanlığı, bundan sonra da bu konudaki takibini devam ettirerek, Ayvacık ve Bayramiç'ten Lapseki'ye gelmiş olan zeytinyağlarıyla diğer mahsulatın kesinlikle ihraç edilmemesi ve daha önce ihraç edilmiş olanların da miktarının bildirilmesini istemiştir¹⁹.

Diğer taraftan Harbiye Nezareti, mayıs ayı içinde Dahiliye Nezareti'ne sabun imal edilmek üzere, yiyecek için kullanılmaya uygun olmayan zeytinyağlarına şiddetle ihtiyaç duyulduğunu bildirmiş ve bunun Hüdavendigâr vilayeti ile Karesi sancağından tekalif-i harbiye suretiyle sağlanmasını istemiştir. Bu maksatla tedarik edilecek zeytinlerin Gemlik'te yapıldığı gibi, sıkılarak suyunun alınmasını ve ayrıca bol miktardaki sabun ve zeytinyağının da hazırlanması gerektiğini belirtmiştir²⁰.

Diğer taraftan 1915 yılı ilkbaharında Edirne Valisi, 5. Ordu'nun et ihtiyacının, Meclis-i Vükela tarafından tespit edilmiş oran olan %15 nispetinde, el konularak koç, koyun, keçi, kuzu ve oğlaklarla temini için civar kaza ve köylere gerekli tebligatı yapmıştır. Bu arada Harbiye Nezareti, 5. Ordu'nun mayıs ayındaki ihtiyacı olan 210.878 kilo etin temini hakkında 3 Mayıs'ta Gelibolu Mutasarrıflığı'na gerekli emri daha önce bildirmişti. Gelibolu'dan gelen cevapla da bu miktarın karşılanabileceği, ancak haziran ayı için başka bir yardımın beklenmemesi gerektiği kaydedilmişti. Buna gerekçe olarak da Gelibolu'daki gayr-i

¹⁹ Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıfı Rauf Bey'in 12 Mayıs 331 (25 Mayıs 1915) tarihinde Dahiliye Nezaretine gönderdiği tahrirat, BOA, DH.İUM, 81- 1// 1-35, Lef-22

²⁰ Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nden seferberlik- 8201, 263 numara ile Harbiye Nazırı namına Müsteşar imzasıyla 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen Tezkire, BOA, DH.İUM, 81-1/1-33, Lef-6, Çanakkale'deki askeri birlikler için gereken asker miktarı hakkında geniş bilgi için bkz; BAO, DH.İUM, 93-1/1-67;93-2/1-2.

Müslimlerin savaş dolayısıyla başka yerlere nakledilmesinden ötürü nüfusun iyice azalmış olduğu belirtilmiştir²¹. Edime vilayetinin diğer kaza ve köylerinde ise el koyma (vaz-i yed) işlemleri tamamlanmamış olmasına rağmen koç, koyun, keçi, kuzu, oğlak olarak tekalif-i harbiye suretiyle 9.716 baş hayvan tedarik edilmiştir. Bunun üzerine Edirne Valisi Adil Bey, 5. Ordu'nun mayıs ayı et ihtiyacının karşılanacağını Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri ile beraber Levazimat-ı Umumiye Başkanlığı'na da bildirmiştir²².

1915 yılı ortalarında bombardımandan fazla zarar görmeyen Eceabat'ın iç kısımlarında yer alan fırınlar düzenli çalıştığından ve Tekirdağ, Karabiga ile Gelibolu'daki un fabrikaları da faaliyette olduklarından yiyecek ikmalinde önemli bir aksaklık görülüyordu²³.

Bu arada Lapseki'de bulunan Ordu Menzil Müfettişliği Akbaş, Gelibolu, Şarköy, Keşan, Tekirdağ, Karabiga, Biga, Balcılar, Burgaz ve Saraycık'ta menzil ambarlarını teşkil etmişti. Ayrıca, birliklerin iâşe ihtiyacını karşılamak için Tekirdağ ve Bandırma'da erzak dolu birer geminin bulundurulması da planlanmıştı²⁴.

Yaz aylarında Çanakkale'de bulunan askerlerin iâşe vaziyeti önemli bir devreye girmiştir. Bu sırada İstanbul'daki ve Rumeli'ndeki ordunun da ihtiyacı had safhaya ulaşmıştır. Bu üç yerdeki ordu için gönderilecek iâşenin iki ayı bulacağı göz önünde bulundurulduğunda bu süre için 34.000.000 kilo ekmeklik zahireye, 46.000.000 kilo yem'e ve üç milyon kilo kuru sebze ihtiyacı olduğu ordu yetkilileri tarafından ifade edilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, eldeki imkanları seferber ederek bir kısmını tekalif-i harbiye, aşar ve bazı ambarlardan karşılamaya çalışmış, bu yetmediği takdirde geri kalan kısmının senet mukabilinde el koymak suretiyle temin edilmesini istemiştir. Bu şekilde de ihtiyaç karşılanamazsa, geriye kalan miktarın satın alınması için ne kadar paranın gerekli olduğunun bildirilmesini istemiştir²⁵.

Bu sırada hükümet, Rumeli ve Çanakkale'deki birliklerin zahire ihtiyacını karşılamak için Anadolu'nun çeşitli vilayet ve sancaklarına ne miktarda zahire göndermeleri gerektiği hakkında çeşitli yazılar göndermiştir. Bu amaçla Niğde Mutasarrıflığı'ndan verilen cevapta, 500.000 kilo kuru sebzeden ancak 150.000 kilo kadarının karşılanabileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti geriye kalan 350.000 kilonun da temin edilmesine çalışılmasını Ankara Valiliği'nden istemiştir²⁶.

23 Temmuz 1915'te 5. Ordu'nun iâşe durumunun şu şekilde olduğu ortaya çıkmaktadır:

²¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz; BOA, KMS, 19/58; 19/63; 23/41; BOA, MV.MZB.,197/105; BOA, DH.SN.THR., 63/69; BOA, DH.İUM, 89-1/1-28-A; 89-1/1-43; BOA, DH.ŞFR, 54-118; 54-712; 54-336; Sanders, a.g.e. s.78

²² Edirne Valisi Adil Bey'in 9 Mayıs 1331 (2 Mayıs 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne "müsta'celdir" kaydıyla gönderdiği yazı, BOA, DH.İUM, 93-1/1-57, Lef-2.

²³ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s. 259

²⁴ Rauf Atakan, "Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Muharebeleri İdari Faaliyet ve Lojistik", *Çanakkale Muharebeleri 75. Yıl Armağanı*, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.148

²⁵ BOA, DH.İUM, 82-1/1-37, Lef-7/1, 15/1-2.

²⁶ Dahiliye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen tezkire, BOA, DH.İUM, 82-1/1-37, Lef-3/1

Tablo I. 23 Temmuz 1915'te 5. Ordu'nun İaşe Durumu

<u>Ambarın Bulunduğu Yer</u>	<u>Ekmeklik</u>	<u>Erzak</u>	<u>Yem</u>
Uzunköprü	255.5	178.5	510 ton
Keşan	18	94.5	79 ton
Gelibolu	---	125	---
Karabiga	25.5	212	1.139.5 ton
Biga	17	100.5	78 ton
Burgaz	0.5	204.5	292 ton
Akbaş	151	238	582.5 ton
Lapseki	8.5	36	8 ton
Kilya	100	144	50 ton
Balcılar	---	43	784 ton
Işıklar	121	24	47 ton
<u>Genel olarak</u>			
Anadolu yakasında	173.6	621.5	2.549 ton
Rumeli yakasında	525.6	780.5	1.222 ton
Toplam	699.2	1.402	3.771 ton

Bu sırada 5. Ordu'nun insan mevcudu 218.431 ve hayvan mevcudu 64.913 olarak tespit edilmiştir²⁷.

Başkomutanlık Vekaleti, 1915 yılında en hassas bölge olan Çanakkale ve çevresini her türlü ikmal maddelerinde olduğu gibi, beslenme yönünden de büyük imkanlarla donatmıştı. Bunun en açık örneği 28 Eylül 1915'de ilgililer tarafından yapılan inceleme sonucunda oluşturulan raporda görülmektedir. Bu raporda ordunun elinde bulunan iaşe miktarının 3.509.931; hayvanların ihtiyacı olan yemlik, arpa, yulaf, burçak vs.nin 1.389.682 kilo ve ot, saman, kepek vb.nin de 1.880.734 kilo olduğu belirtilmektedir. Bu tarihte ordu mevcudu da şu şekilde idi²⁸:

Tablo II. 28 Eylül 1915'te Ordu Mevcudu

	<u>İnsan</u>	<u>Hayvan</u>
Şimal (Kuzey) Grubu	58.351	18.657
Cenup (Güney) Grubu	65.679	14.600

²⁷ İdari Faaliyetler ve Lojistik, s.250-260.

²⁸ Atakan, a.g.m., s.148; İdari Faaliyetler ve Lojistik, s. 671 (EK-30)

Anafartalar Grubu	109.237	28.939
Asya Grubu	20.445	7.119
Müstahkem Mevki Komutanlığı	17.600	2.764
Menzil	15.812	6.921
Toplam	287.124	79.000

1915 Sonbaharında Harbiye Nezareti, Dahiliye Nezareti'ne soğukların başlaması dolayısıyla 5. Ordu efradı için, pekmez ve kuru üzüme şiddetle ihtiyaç duyulduğunu belirterek, bu maddelerin temini için Hüdavendigar Vilayeti ile Karesi Mutasarrıflığı nezdinde gerekli girişimlerin yapıldığını belirtmiştir. Ancak Karesi Sancağı'ndan alınan cevapta, Erdek'te yetişen üzümlerin şarap üretimi için kullanılacağı ve diğer bazı nedenlerle de istenilen miktardaki kuru üzüm ve pekmezin gönderilemeyeceği kaydedilmiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti, 5. Ordu'nun acil bir şekilde bu maddelere ihtiyacı bulunduğunu ve şarap üretiminden vazgeçilmesi, üzümlerin pekmez üretiminde kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Harbiye, ayrıca Dahiliye Nezareti'nden ilgili yerlerden temin edilecek kuru üzüm ve pekmezin 5. Ordu efradına ulaştırılması için Bandırma Ambarı'na gönderilmesini de istemiştir²⁹.

Bu dönemde ayrıca Dahiliye Nezareti, gördüğü lüzum üzerine vilayetlere ve sancaklara gönderdiği bir yazıda, ordu hayvanlarının beslenmesi için önemli miktarda samana ihtiyaç duyulduğunu ve illerin ne miktardaki samanı sağlayabileceklerini bildirmelerini istemiştir. Bunun üzerine Anadolu'daki birçok il ve sancak, temin edebileceği miktarı merkeze bildirmiştir. Karesi Sancağı da verdiği cevapta azami olarak 4.000.000 kilo samanının Bandırma'ya gönderildiğini ve bunun büyük çoğunluğunun ordu yetkililerine teslim edildiğini belirtmiştir³⁰.

Bu sırada Dahiliye Nezareti, Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan da 5. Ordu efradının iâşe ve hayvanlarının ihtiyacı olan ot ve samanının sağlanması için gerekenin yapılmasını istemiştir³¹.

²⁹ Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nden 17491- Seferberlik, 759 numara ile Harbiye Nazırı namına Müsteşar imzasıyla 25 Eylül 1331 (8 Ekim 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire, BOA, DH, İUM, 82-2/1-18, Lef-3

³⁰ Karesi Mutasarrıfı Mithat Bey'in 30 Eylül 1331 (13 Ekim 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH, İUM, 93-3/1-48. İzmir ve çevresinde Bandırma'ya gönderilen çeşitli miktarlardaki ot ve saman için bkz; BOA, DH, İUM, 16-6/2-2

³¹ BOA, DH, İUM, 93-2/1-84

1915 yılı içinde 5. Ordu'nun ihtiyacını karşılamak üzere Bandırma Ambarı'na çevre şehir ve kasabalardan başta çavdar, arpa, pamuk³², mısır darısı³³, kepek, zeytinyağı³⁴, sabunluk yağ³⁵, sabun³⁶, bakla³⁷ olmak üzere çeşitli iâşe maddeleri gönderilmiştir. Bu çerçevede Gönen'den 14 Ağustos'ta 12.278 kilo³⁸ ve 25 Ağustos'ta 20.082 kilo çeşitli zahire³⁹, Karesi'den 110.200 kilo arpa, 600 kilo mısır, 20.331 burçak, 44.8 10 kilo nohut, 13.500 kilo bakla ve diğer bazı maddeler gönderilmiştir⁴⁰. Diğer taraftan Harbiye Nezareti, Balıkesir Mutasarrıflığı'na gönderdiği bir telgrafla buğday, arpa, yağ vs. erzak maddelerinin Bandırma'ya sevk edilmesini istemişti⁴¹. Bandırma Ambarı'nda depolanan bu maddeler diğer ordu birlikleri ile birlikte 5. Ordu efradının ihtiyacı için de kullanılmıştır.

1915 yılı sonlarına doğru Çanakkale Cephesi'nde bulunan birliklerin lojistik olarak desteklenmesi için, hareketin seyrine göre yapılmış olan düzenlemelere göre meydana getirilen gruplar adına menzil hatları ve komutanlıklar yeniden oluşturulmuş ve ulaşımın hangi araç ve gereçlerle, deniz ve kara menzillerinden faydalanarak yapılacağı planlanmıştı⁴².

Çanakkale Cephesi'nde 5. Ordu bölgesinde levazım ve cephane nakli için çeşitli yollar kullanılmakta idi: Saros ve Gelibolu Yarımadası'ndaki ana ikmal yolu, İstanbul-Uzunköprü demiryolu ve Keşan'dan başlayarak Bolayır, Gelibolu ve Bigalı'dan geçerek Seddülbahir'de sona eren karayolu. Diğer taraftan deniz yolundan da faydalanılmış, ancak bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Anadolu yakasında ise Balıkesir-Balya-Yenice-Çan-Bayramiç-Ezine-Erenköy-Çanakkale karayolu ile Karabiga-Biga-Çan-Kirazlı-Çanakkale karayolu ve Biga-Beyçayırı-Lapseki karayolları ikmal için kullanılmıştır⁴³.

IV. Bölgenin İâşe Durumu ve Orduya Katkıları

³² BOA, DH.İUM, E-8/69

³³ Karesi Mutasarrıfı namına Cemil Bey'in 15 Haziran 1331 (28 Haziran 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH.İUM, E-8/97

³⁴ Mutasarrıf Ahmet Mithat Bey'in 27 Haziran 1331 (10 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH.İUM, E-8/120

³⁵ Mutasarrıf Ahmet Mithat Bey'in 30 Haziran 1331 (30 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH.İUM, E-9/2

³⁶ Karesi Mutasarrıfı Ahmet Mithat Bey'in 5 Temmuz 1331 (18 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH.İUM, E-9/9

³⁷ Mutasarrıf Mithat imzasıyla 7 Temmuz 1331 (20 Temmuz 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH.İUM, E-9/9

³⁸ Mutasarrıf Mithat imzasıyla 1 Ağustos 1331 (14 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf, BOA, DH.İUM, E-9/114

³⁹ Karesi Mutasarrıfı Ahmet Mithat Bey'in 12 Ağustos 1331 (25 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH.İUM, E-9/102

⁴⁰ Mutasarrıf Mithat imzasıyla 11 Eylül 1331 (24 Eylül 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf, BOA, DH.İUM, E-9/112

⁴¹ BOA, DH.ŞFR, 53, (5.BB.1333).

⁴² *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s.222.

⁴³ Mustafa Öztürk, "Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İkmal ve İâşe Durumu", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:12, Şubat 1987, Sayı:22, Ankara 1987, s.155

Çanakkale ve çevresi savaş sırasında ordu birliklerinin ihtiyacı olan iaşenin sağlanması için önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, nüfusun azalması sonucunda üretimin düşmesi, istenilen miktarın temin edilmesini bazen mümkün kılmıyor, hatta bazen eldeki imkânların bölge halkına bile yetmediği oluyordu. Bu durumda da ordunun elinde bulunan erzak halkın istifadesine sunuluyordu.

1915 Sonbaharında Kal'a-i Sultaniye Sancağı'nda üretilen hububat ancak bölge halkına yetecek kadar olduğundan, Meclis-i Vükelâ kararıyla Çanakkale'den zahire ihracının yasaklandığı görülmektedir⁴⁴.

Diğer taraftan 5. Ordu Levazımat Dairesi, ordu efradının sebze ihtiyacının karşılanmasına yardımcı olunması için bölge halkından faydalanmak istemiştir.

Harbiye Nezareti, 1915 Ağustos ayında Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda, yetkililer tarafından mümkün olduğu kadar taze sebze tedarik edilerek 5. Ordu Levazım Dairesi'ne verilmesi için Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na gerekli emirlerin gönderilmesini istemiştir⁴⁵. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti de bu isteği Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na iletmiştir⁴⁶. Ancak Mutasarrıf Rauf Bey⁴⁷, bölge halkının bir kısmının savaş dolayısıyla başka yerlere nakledilmesinden dolayı, mevcut taze sebzenin, ancak halka yeteceğini ve ordunun ihtiyacı için yardımcı olunamayacağı kaydetmiştir⁴⁸.

Diğer taraftan cephede çarpışan birliklerin iaşesi düzenli bir şekilde karşılanırken, kışa doğru bölge halkının sıkıntı içinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle Kala-i Sultaniye Mutasarrıfı Rauf Bey, Dahiliye Nezareti'ne durumu bildirme ihtiyacı hissetmiştir. Rauf hey, sancağın her tarafında erzaka şiddetle ihtiyaç olduğunu, alınan olağanüstü tedbirlerin de buna bir çare olmadığını, gönderileceği bildirilen tohumluk hububatın acilen sevk edilmesini ve bu konuda kendilerine de bilgi verilmesini istemiştir⁴⁹. Bu arada Dahiliye Nezareti'ne, Kal'a-i Sultaniye sancağının tohumluk, yemeklik ve yemlik için muhtaç olduğu zahirenin daha önceleri ordu tarafından alındığı da hatırlatılmıştır. Sancağın zahire ihtiyacının Bandırma'dan deniz yoluyla karşılanabileceği kaydedilmiş ve bunun için de Levazımat-i Umumiye-i Askeriye Dairesi Başkanlığı'nın yardımı talep edilmiştir⁵⁰. Harbiye Nezareti ise Dahiliye Nezareti'nden

⁴⁴ BOA, DH.İUM, 89-4/1-21, Lef-1/1,3/1

⁴⁵ Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nden 11689-Seferberlik, 499 numara ile Harbiye Nazırı namına Müsteşar imzasıyla 28/29 Temmuz 1331 (11/12 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne "müsta'celdir" kaydıyla gönderilen tezkire, BOA, DH.İUM, 89-2/1-41, Lef-2

⁴⁶ BOA, DH.İUM, 89-2/1-41, Lef-1/1, 3/1

⁴⁷ İstanbul Vilayet Mektupçusu Rauf Bey'in Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na tayin edilmesi hakkında bkz; BOA, DH.İUM, 89-2/1-41, Lef-4

⁴⁸ Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıfı Rauf imzasıyla 30 Temmuz 1331 (13 Ağustos 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf, BOA, DH.İUM, 89-2/1-41, Lef-4

⁴⁹ Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıfı Rauf Bey'in, 30 Teşrinisani 1331 (13 Aralık 1915) tarihinde Biga'dan Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgraf, BOA, DH.İUM, 89-5/1-41, Lef-3, BOA, DH.İUM, 98-1/1-10

⁵⁰ Maliye Nezareti Müsteşarlık kalemi Komisyon-ı Mahsus Reisi namına Tahsin imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne 22 Kanun-ı Evvel 1331 (4 Ocak 1916) tarihinde gönderilen tezkire, BOA, DH.İUM, 98-1/1-45, Lef-2

Kal'a-i Sultaniye ahalisinin ihtiyacının, zahiresi bol olan diğer mahaller piyasalarından tedarik edilerek gönderilmesini, orduya ait olan zahireye ilişilmemesini istemiştir⁵¹.

Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, Çanakkale halkının iâşesini Bursa, Karahisar, Kütahya ve Balıkesir'den karşılamaya çalışmıştır⁵². Bu çerçevede 5. Ordu'nun Levazımat Dairesi, gerekli hububatı Bandırma'dan Karabiga'ya nakletmeye başlamıştır⁵³.

1915 yılı son aylarında Gelibolu Yarımadası'ndaki çarpışmaların şiddeti iyice azalmış ve İtilaf devletleri birlikleri yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır⁵⁴. Bu nedenle Türk ordusunun mevcudunda önemli bir azalma görülmekte, ancak iâşe yönünden büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. İtilaf devletleri kuvvetlerinin yarımadayı tamamen terk etmelerinden sonra 23 Şubat 1916 tarihinde Türk ordusunun mevcudu şu şekilde idi: İnsan sayısı: 192.193, hayvan sayısı: 53.521. Buna mukabil ordu ambar ve birliklerinde bulunan iâşe miktarı 6.313.5 tona ulaşmıştı⁵⁵.

Sonuç

Çanakkale Cephesi'nde çarpışan ordu birliklerinin, savaşın başından sonuna kadar her zaman aynı şekilde (ideal bir biçimde) beslendiğini, her vakit sıcak yemek bulduğunu ileri sürmek belki tam anlamıyla doğru olmayabilir, ancak genelde aç kalmadığını söylemek mümkündür.

Türk ordusunun Çanakkale'deki başarısında, “dirayetli komutanların yüksek sevk ve idareleri yanında, diğer cephelere göre ulaşım hatlarının kısa oluşu(nun), lojistik desteğin zamanında yapılmasının da büyük rolü”nün olduğunu belirtmek gerekir⁵⁶.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarılarla ve yenilgilere dikkatli bir şekilde bakıldığında, gelecekte kötü sonuçlar doğurabilecek olaylarla karşılaşılmasında için, “amaca ulaşmanın ancak harekâtla lojistik faaliyetlerin birlikte planlanması ve eksikliklerin önceden sağlanması” gerektiği görülecektir. Bu nedenle daha barış ortamında bulunulurken, idari faaliyetlerin uygun bir şekilde planlanmasıyla birlikte, devlet ve millet olarak dış kaynaklara bağılıktan kurtulmanın çarelerini arayıp bulmak, iç kaynaklara yönelmek gereği ortaya çıkmaktadır.

Son olarak şunu söylemek mümkündür: Savaş meydanlarında lojistik desteğin yeterliliği ve miktarı, uygulanacak olan stratejiye ve taktiğe büyük ölçüde etki etmektedir. Lojistik destek veya bunun olmayışı seferberliğin, hatta savaşların sevk ve idaresine önemli ölçüde etki eden

⁵¹ Harbiye Nezareti Levazımat- Umumiye Dairesi İkinci Şubesi'nden seferberlik –18407, 824 numara ile Harbiye Nazırı namına Müsteşar imzasıyla 5 Teşrini evvel 1331 (18 Ekim 1915) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne “mühimdir” kaydıyla gönderilen tezkire, BOA, DH.İUM, 59-1/1-67, Lef-3

⁵² BOA, DH.İUM, 59-1/1-67, Lef-2

⁵³ BOA, DH.İUM, 98-1/1-45, Lef-1/1. Biga ve Ezine civarının yemeklik zahire ihtiyacı hakkında ayrıca bkz; BOA, DH.İUM, 98-1/1-33

⁵⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz; Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., III/II, s. 384-386

⁵⁵ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, s.673 (EK-31).

⁵⁶ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, X, 586-588.

bir unsur olma özelliğini hep korumuştur⁵⁷. Günümüzde artık savaşların sonucunu belirleyici unsurun, ülkelerin ekonomilerinin gücü ve büyüklüğüne bağlı olduğu bilinen bir gerçektir.

⁵⁷ *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, X, s. 588

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

- BOA, KMS, 19/58; 19/63; 23/41.
- BOA, MV.MZB.,197/105.
- BOA, DH.SN.THR., 63/69.
- BOA, DH.ŞFR, 54-118; 54-712; 54-336.
- BOA, DH.İUM, 89-1/1-28-A; 89-1/1-43.
- BOA, DH.İUM, 81- 1/ / 1- 35, Lef-22.
- BOA, DH.İUM, 81-1/1-33, Lef-6.
- BAO, DH-İUM, 93-1/1-67;93-2/1-2.
- BOA, DH.İUM, 93-1/1—57, Lef-2.
- BOA, DH.İUM, 82-1/1-37, Lef-7/1, 15/1-2.
- BOA, DH.İUM., 82-1/1-37, Lef-3/1.
- BOA, DH.İUM, 82-2/1-18, Lef -3
- BOA, DH.İUM, 93-3/1-48.
- BOA, DH.İUM, 16-6/2-2.
- BOA, DH.İUM, 93-2/1-84.
- BOA, DH.İUM, E-8/69.
- BOA, DH.İUM, E-8/97.
- BOA, DH.İUM, E-8/120.
- BOA, DH.İUM, E-9/2.
- BOA, DH.İUM, E-9/9.
- BOA, DH.İUM, E-9/114.
- BOA, DH.İUM, E-9/102.
- BOA, DH.İUM, E-9/112.
- BOA, DH.İUM, 89-4/1-21, Lef-1/1, 3/1.
- BOA, DH.İUM, 89-2/1-41, Lef-2.
- BOA, DH.İUM, 89-2/1-41, Lef-1/1, 3/1.
- BOA, DH.İUM, 89-2/1-41, Lef-4.
- BOA, DH-UM, 89-5/1-41, Lef-3.

BOA, DH.İUM, 98-1/1-10.
BOA, DH.İUM, 98-1/1-45, Lef-2.
BOA, DH.İUM, 59-1/1-67, Lef-3.
BOA, DH.İUM, 59-1/1-67, Lef-2.
BOA, DH.İUM, 98-1/1-45, lef-1/1.
BOA, DH.İUM, 98-1/1-33.

B. Araştırmalar

Aspinall-Oglander, C.F., *Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale, Gelibolu Askeri Harekâtı*, C. II, Çev: Tahir Tunay, Yay. Haz., Metin Martı, İstanbul 2005.

Atakan, Rauf (Em. Top. Alb.), “Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Çanakkale Muharebeleri İdari Faaliyet ve Lojistik”, *Çanakkale Muharebeleri 75. Yıl Armağanı*, Gnkur. Askeri tarih ve Stratejik Etüt başkanlığı Yay, Ankara 1985, s. 141-153.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları*, C.III/II, Ankara 1991.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı, (Haziran 1914-25 Nisan 1915), Cilt: V, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Görgülü, İsmet – Çalışlar, İzzettin, *On Yıllık Savaşın Günlüğü, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, Orgeneral İzzettin Çalışlar’ın Günlüğü*, İstanbul 1999.

İlgar, İhsan, *Çanakkale Savaşları 1915*, Ankara 1982.

Sanders, Liman von., *Türkiye’de Beş Yıl*, Çev.M. Şevki Yazman, İstanbul 1968.

Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, Cilt. X, Gnkur. Askeri tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay, Ankara 1985.

Öztürk, Mustafa, “Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İkmal ve İaşe Durumu”, *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl: 12, Şubat 1987, Sayı: 22, Ankara 1987.

Yılmaz, Veli, *1 inci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Tarihi*, İstanbul 1993.

X.
ÇANAKKALE MUHAREBELERİ’NİN TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASI

Ali ŞEYLAN*

Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın
Bu toprak, bir devrin battığı yerdir.
Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın
Bir vatan kalbinin attığı yerdir.

Giriş

“19 Şubat 1915-9 Ocak 1916 tarihleri arasında cereyan eden Çanakkale Muharebeleri, Türk askerinin inanç, azim, cesaret ve vatan sevgisinin ölümsüz bir destanıdır. Çanakkale Zaferi, Türk’ün gerektiğinde vatanı uğruna severek ölüme koşmasının ve Türk kahramanlığının anıtlaşmış örneğidir”¹. Türk milleti bu savaşta çok sayıda yetişmiş insanını kaybetmesine rağmen, kendine has bir kahramanlık örneği sergileyen ordusu ve kumandanları sayesinde, Balkan Savaşları’ndan kalma ezikliği üstünden atarak büyük bir askerî başarı kazanmıştır. Bu zafer bütün İslâm dünyası ve ezilmiş milletler için yeni bir ışık olmuş, Türk edebiyatında halkın hislerini dile getiren pek çok esere de konu teşkil etmiştir².

Çanakkale Zaferi, Kurtuluş Savaşı’nın kıvılcımını yakan bir toplum bilinci yaratması açısından da tarihimizin en önemli zaferlerinden biridir. “Kurtuluş Savaşı’na katılan komutanların büyük çoğunluğu ve önemli görevleri üstlenenler Çanakkale Muharebeleri’nde

* Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Oğuz Aytepe, “Çanakkale Savaşı Bibliyografyası,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 25-26, 2000, s. 1.

² Zekeriya Kurşun, “Çanakkale Muharebeleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, s. 208.

savaşanlardandır³. Zorlu şartlar altında savaşan, vatani uğruna canını seve seve verebilecek bu mümtaz komutanlardan bazıları Çanakkale’de şehit olmuşlardır⁴.

“Çanakkale Muharebeleri’ne yarbay rütbesi ile bir tümen komutanı olarak katılan ve zamanla üstün komuta yeteneği ve liyakatiyle parlayarak albay rütbesi ile kolordu komutanlığına getirilen, Anafartalar ve Conkbayırı muharebeleriyle düşmanın Çanakkale Cephesi’ndeki son ümitlerini de boşa çıkaran Mustafa Kemal “Anafartalar Kahramanı” ve “İstanbul’u kurtaran komutan” unvanlarıyla bütün yurttan tanınmıştır”⁵. Türk askeri, Türk komutanların sevk ve idaresi altında neleri başarılabilceğini Çanakkale’de bir kez daha tüm dünyaya göstermiştir.

Tüm Anadolu’nun seferber olduğu, liselerin savaşta hayatını kaybeden öğrencileri yüzünden mezun veremediği, annelerin evlatlarını alnına kına yakarak gönderdiği, Türk milletini yok etme gayesiyle birleşen yedi düvele karşı ölüm kalım mücadelesine girildiği bir savaşın tek amacı tam bağımsızlıktan başka bir şey olamazdı. Mustafa Kemal Atatürk, Çanakkale Muharebeleri’nde şehadet şerbetini içmiş talebeler için “Biz Çanakkale’ye bir Darülfünun gömdük.” demiş, keza Winston Churchill de “Biz onların çiçeklerini kopardık.” diyerek vatani uğruna seve seve can veren gençliğin aslında ne kadar büyük bir kayıp olduğunu teyit etmiştir⁶.

Araştırmalar, Çanakkale Muharebeleri’nde hemen hiçbir savaşta yaşanması mümkün olmayan hadiselerin cereyan ettiğini ortaya koymuştur. Okurken insanı hayretler içinde

³ Hem Çanakkale’de hem de Kurtuluş Savaşı’nda görev alan komutanlardan bazıları şunlardır (İsmet Görgülü, “Çanakkale Muharebelerinin ve Komuta Kadrosunun Türk Kurtuluş Savaşı’na Etkileri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (95’nci Yıl Özel Sayısı*, sayı 13-32), ÇOMU Yayını, Çanakkale 2011, s. 27-28:

ÇANAKKALE’DE

1. Alb. Mustafa Kemal (ATATÜRK) Anafartalar Gr. K.
2. Tuğg. Fevzi (ÇAKMAK) 5. Kor. K, Anafartalar Gr.K.
3. Tüm. Cevat (ÇOBANLI) Müst. Mvk. K., 14. Kor. K.
4. Alb. Yakup Şevki (SUBAŞI) Sağ Kanat Blg. K.
5. Yb. Kazım KARABEKİR 14. Tüm. K.
6. Yb. Selahaddin Adil 12. Tüm. K., 13. Tüm. K.
7. Yb. Cafer Tayyar (EĞİLMEZ) 1. Tüm. K.
8. Yb. Çolak H. Selahattin 10. Tüm. K.
9. Yb. Ali Fuat (CEBESÖY) 25. Tüm. K.
10. Yb. Cemil (CONK) 4. Tüm. K.
11. Alb. Rüştü (SAKARYA) 16. Tüm. K.
12. Alb. Nazif (KAYACIK) 6. Tüm. K.
13. Yb. Mehmet Şefik (AKER) 19. Tüm. K.
14. Yb. Abdülrezzak 11. Tüm. K.
15. Yb. Nuri (CONKER) 8. Tüm. K.

KURTULUŞ SAVAŞI’NDA

- Başkomutan
- Genel Kurmay Başkanı
- Elcezire Cephesi Komutanı
2. Ordu Komutanı.
- Doğu Cephesi Komutanı
- Kolordu K. (2. Grup K.)
- Kolordu K. (1. Kor.)
- Kolordu K. (3 Kor.)
- Kolordu K. (20 Kor.)
- Tümen K. (11. Tüm)
- Tümen K. (61. Tüm)
- Tümen K. (3. Kafkas Tüm.)
- Tümen K. (57. Tüm.)
- Tümen K. (11. Tüm.)
- Tümen K. (41. Tüm.).

⁴ Görgülü, a.g.m., 2011, s. 28.

⁵ Komisyon, *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2015, s. VI.

⁶ Mahmut Bıyıklı, “Çanakkale’nin Öğrenci ve Öğretmen Kahramanları”, *İstanbul Eğitim ve Kültür Dergisi*, sayı 10, İstanbul 2015, s. 31.

bırakan, üzen, yüreğini burkan olayları hem yerli hem de yabancı arşiv belgelerinden öğrenebiliyoruz. Biz burada yaşanmış olaylardan sadece birkaçını vermekle iktifa edeceğiz:

İngiliz-Fransız donanması Gelibolu öncesi 200 yıl boyunca hiç yenilmemiştir.

Savaş boyunca bir metre kareye ortalama 6000 mermi düşmüştür. Bu oran dünya savaş tarihinin en yüksek oranıdır. Savaş alanında çok yakın mevzilerde savaşıldığı için, havada çarpışarak birbirine geçmiş birden çok mermi bulunmuştur. İki merminin havada çarpışma olasılığı 600 milyonda birdir⁷.

Havranlı Seyit Onbaşı, topun ağzına mermi süren vincin arıza yapması sebebiyle 3 adet 250’şer kiloluk mermiyi sırtında taşıyarak topa yerleştirmiştir. Koca Seyit’in bu azmi, gücü ve başarısı sayesinde savaşın âdeta seyri değişmiş, sonucunda da İtilaf Devletleri ağır bir yenilgiye uğramıştır. Seyit Onbaşı’nın bu kahramanlığı üzerine şiirler yazılmıştır⁸.

İngiliz donanmasının son mayın kontrolünden sonra sabaha karşı elde kalan 26 deniz mayını, Tophaneli Hakkı Binbaşı, Nusret Mayın Gemisi ile Ertuğrul Koyu’nda kıyıya paralel olarak döşemiştir. Nusret’in mayınları, 639 kişilik mürettebatıyla Bouvet, HMS Inflexible, Bolva gibi en güçlü zırhlıları Çanakkale Boğazı’na gömmüştür⁹.

İngilizler 18 Mart yenilgisinin sebebi olarak mayın taramacıları görmüşler ve hepsini kurşuna dizmişlerdir. Her iki ordunun arşivi açıklanıp gerçek durum ortaya çıkınca ailelerinden özür dilenip ailelerine yüklü miktarlarda tazminat ödenmiştir.

Türk askerleri soba borularından top bataryaları yaparak siperden çıkmadan top atışı yapabilmiş, bu şaşırtmaca savaşta çok işimize yaramıştır. İngilizler ise zaten mühimmatı az olan Türk topçusunu yanıltmak için tahtadan büyük gemiler inşa ederek yüzdürmüşlerdir.

Bir bölgeye çıkarma yapan 2000 kişilik İngiliz ve Fransız bölüğü, bölgede bulunan servi ağaçlarını Türk birliği sanıp çıkartma yaptıkları yerden kaçarak bölgeyi terk etmişlerdir. Bu olay yıllar sonra kendi raporlarında ortaya çıkmıştır.

Mısır’da askerlerin kayıtlarını tutan bir kâtip, sürekli olarak “Australia and New Zealand Army Company / Avustralya ve Yeni Zelanda Ordu Birliği” yazmaktan sıkıldığı için kelimelerin baş harflerini alarak ANZAC kısaltmasını bulmuş, bu kısaltma da dünya tarihine geçmiştir¹⁰.

Çanakkale Savaşı’nda erkekler ile birlikte kadınlar da hem keskin nişancı hem de piyade olarak ön saflarda savaşmış ve ortak mücadele vermişlerdir.

⁷ <http://ozcan.bilisimkirac.com/> (Erişim Tarihi: 03.06.2019).

⁸ Seyit Onbaşı için yazılan bazı şiirler ve şairleri şunlardır: Kocaseyit-Ali İhsan Gürbüz, Koca Seyit-Yahya Garip, Koca Seyit-Ahmet Tok, Ey Koca Seyit-Engin Namlı, Koca Seyit-Aslı Yeniay, Koca Seyit Destanı-Erol Konur, Affet Koca Seyit-Ekrem Şama, Çanakkale’de Ne Gördüm-Ozan Erbabı vb.

⁹ http://www.burasicanakkale.com/burasicanakkale/extra_pages/cnk_savaslar/savaslar.htm (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹⁰ <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/yeni-neslin-canakkale-savasi-hakkinda-bilmesi-gereken-15-gercek-1141787/> (Erişim Tarihi: 04.03.2019).

ANZAK, Avustralya ve Yeni Zelanda arşivlerinden yiğit Türk kadınlarıyla ilgili bilgiler yer almasına karşın bizim belgelerimizde ve arşivlerimizde pek azı kayıt altına alınmıştır. 250 bin şehit verdiğimiz savaşta sadece 62 kadına ait şehit kaydı bulunmaktadır. Nitekim asker mektupları ve günlüklerine yer veren dönemin Avustralya gazetesi ‘The Age’, Eylül 1915 tarihli baskısında şöyle bir haber-yoruma yer vermiştir: “Erkek kılığındaki Türk kadınları cephede çatışmalara katıldı. Cephede olduğu kadar, cephe gerisinde de askerlere mermi ve erzak taşıyarak zafere katkıda bulundular...”¹¹

Avustralyalı piyade er J. C. Davies, annesine yazdığı mektupta, kendilerine karşı çarpışan bir kadın savaşçıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Benim de vurulduğum 18 Mayıs 1915 günü, keskin nişancı bir Türk kızı pusuda çarpışıyordu. Gizlendiği yerden gün boyu ateş etti ve çok sayıda adamımızı vurdu. Ancak gün batmadan bir Avustralyalı tarafından öldürülmesine gene de üzüldüm. Güzel, yapılı ve tahminen 19-20 yaşlarındaydı. Vücudunda tam 52 kurşun yarası vardı”¹².

Çanakkale Boğazı’nı geçerek hem Osmanlı Devleti’ni I. Dünya Savaşı’nın dışına itmek hem de müttefikleri olan Rusya’ya yardım götürmek amacıyla, üzerinde güneş batmayan imparatorluk diye anılan İngiltere, hiç yenilmemiş donanmasıyla diğer devletlerle birlikte topraklarımıza saldırmıştır. Bu topyekûn saldırıların neticesinde İtilaf Devletleri, planlarında muvaffak olamadıkları gibi, müttefiklerden yardım alamayan Rusya’da da Bolşevik İhtilali gerçekleşmiş, I. Dünya Savaşı’nın süresi uzamış ve İstanbul’a açılan yol kapanmıştır. Çanakkale Savaşları sonunda, zamanın en modern silahları ile donatılmış birleşik filo ve kara birlikleri, Türk askeri karşısında ağır bir yenilgiye uğramış, Gelibolu yarımadasından çekilmek zorunda kalmıştır.

I. Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri

Şiir; zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan, hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan edebî anlatım biçimidir¹³. Sözlü edebiyatın en eski ve en çok tercih edilen edebî türü olmasının en önemli nedenlerinden biri hiç kuşkusuz yukarıdaki tanımda da belirtilen özellikleriyle hem okuyucuda hem de dinleyicide kalıcı bir etki bırakmasıdır. Bu türde söyleyiş; heyecan uyandırıcı, akılda kalıcı ve etkileyicidir. Nitekim yazının icadından önce başta dinî öğretiler olmak üzere toplumları etkileyen her olayın kuşaktan kuşağa daha etkin ve daha kolay aktarılmasının ilk yolu daima şiir ya da şiirsel söyleyiş olmuştur.

Konuları bakımından çeşitlilik gösteren türlerden biri olan epik şiir, pek çok milletin kültüründe teşekkül eden kahramanlık destanlarıdır. “Özellikle Türk boylarında “Oğuznâme” geleneği kapsamında birçok örneğini görmek mümkündür. Türklerde “Kırgız, Kazak, Özbek,

¹¹ İlknur Bektaş, “Çanakkale Savaşı’nın Gizli Kahramanı Türk Kadınıdır”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, Kültür A.Ş. Yayını, İstanbul 2015, s. 121.

¹² Bektaş, a.g.m., s.123.

¹³ TDK Güncel Türkçe Sözlük, <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.06.2019).

Uygur, Başkurt, Hakas Yakut, Nogay, Tuva vb. gibi her boyun kendi destanî anlatıları vardır. Toplumun sözlü tarihini oluşturan en eski arkaik destanlardan, günümüz yapay destanlarına kadar epik şiir çeşitli vesilelerle toplumsal yaşamın içerisinde kendisine yer edinmiştir. Oğuz Kağan veya Dede Korkut Kitabı'nda örnekleri görülen bir kahraman etrafında teşekkül eden epik anlatı, yapay destanlarda da benzer bir çizgidedir"¹⁴.

Milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleri olan destanlar, doğal ve yapay destanlar olmak üzere iki ana kategoride değerlendirilmektedir. Şifahî edebiyatın ilk örneklerini teşkil eden destanların konuları genel hatlarıyla, milletlerin hayatında çok büyük tesirler bırakan unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, istilalar, yeni coğrafyalarda vatan kuruşlar gibi halk hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hadislerdir"¹⁵.

Destanları oluşturan şartların tümüne sahip bulunan Türklerin destanları, coğrafi, tarihi ve kavmî dairelere göre gruplandırıldığı gibi İslâmiyet'ten önceki ve sonraki destanlar şeklinde de gruplandırılmaktadır"¹⁶. İslam öncesi Türk destanlarının ilki Yaratılış Destanıdır. Bundan sonra Alp Er Tunga Destanı, Şu Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Attila Destanı, Bozkurt Destanı, Ergenekon Destanı, Türeyiş Destanı, Göç Destanı, Dokuz Oğuz-On Uygur Türklerinin Destanı gibi destanlar öne çıkar. İslam sonrası Türk destanlarının bazıları ise şunlardır: Satuk Buğra Han Destanı, Manas Destanı, Cengiz Destanı, Köroğlu Destanı, Battal Gazi Destanı, Saltuk-nâme, Dânişmend-nâme. Bunlara Anadolu destansı Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan ve XV. yüzyılda yazıya geçirilen Dede Korkut Hikâyeleri'ni de eklemek gerekir.

Anadolu topraklarında yüzyıllar boyunca türlü savaşlar görmüş, bazen bizzat bu savaşlara katılmış şairler yaşayıp gördüklerini, duyduklarını şiirlere dökerek harp ve kahramanlık şiirlerinin zenginleşmesine katkı sağlamışlardır. Özellikle XVI, XVII, XVIII ve XIX. yüzyıllarda Âşık tarzı geleneğini sürdüren saz şairleri, oldukça etkili ve dilden dile dolaşan kahramanlık şiirleri yazmışlardır. Bu kahramanlık şiirlerinden biri de XVI. yüzyıl sonunun en büyük saz şairlerinden Karacaoğlu'nın yazmış olduğu bir koçaklamadır. "Düşman üzerine yürüyen maddî ve manevî Türk-İslam kuvvetlerini bir bir saymak suretiyle, orduların yürüyüşündeki heybeti canlandıran bir destan tarzının ilk örneklerinden biri olan bu şiirin, Türk savaş edebiyatı tarihinde mühim bir yeri vardır. İleride; Türk-Rus, Türk-Avusturya ve Türk-İran savaşları dolayısıyla XVIII ve XIX. asır saz şairleri tarafından söylenecek aynı tarzda şiirlere âdetâ klasik bir örnek teşkil etmiştir"¹⁷.

Hazır ol vaktine Nemçe kralı

Yer götürmez asker ile geliyor.

¹⁴ M. Akif Korkmaz-Mehmet Özdemir, "Türk Kahramanlık Kültürünün 15 Temmuz'a Yansımaları", *Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Darbeler ve Tepkiler*, Divan Kitap Yayını, Giresun 2017, s. 316.

¹⁵ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987, s. 7.

¹⁶ Kâzım Yetiş, "Destan", *TDV İslam Ansiklopedi*, Cilt IX, İstanbul 1994, s. 203.

¹⁷ Banarlı, a.g.e., Cilt II, 1994, s. 717.

Patriklerin inmiş tahttan diyorlar
Bir halife kalmış o da geliyor.

Yetmiş bin var siyah postal giyecek
Seksen bin var Allah Allah diyecek
Doksan bin var tatlı cana kıyacak
Yüz bini de Tatar Han'dan geliyor.

Gelen Ahmet Paşa'nın kendidir kendi
Altmış bin dal-kılıç kûsuru cündî
Kaçma kâfir kaçma ölümün şimdi
Hacı Bektaş Velî kalkmış geliyor.

Şevketlü efendim Sultânım, vezir
Altmış bin kılıçlı yanında hazır
Deryalar üstünde boz atlı Hızır
Benli Boz'a binmiş o da geliyor.

Karac'oğlan der ki burda durulmaz
Güleç yüze, tatlı söze doyulmaz
Gökteki yıldızdan çokdur sayılmaz
Yedi iklim dört köşeden geliyor.

Karacaoğlan

IV. Murad'ın Bağdad seferine bizzat katılan XVII. yüzyıl ordu ve saz şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa, o savaşta büyük kahramanlık gösteren Genç Osman adlı yiğidin cengini ve şehadetini anlattığı şiiri o kadar beğenilir ki bu şiir sayesinde Anadolu'da Genç Osman Hikâyesi adlı yeni bir hikâye doğup yayılır. Şiir şudur:

İptidâ Bağdâd'a sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genç Osman.
Vuruldu sancaktar kaptı sancağı

İletti bedene dikti Genç Osman.

Eğerleyin kır atımın ikisin
Fethedeyim düşmanların hepsin
Sabah namazında Bağdâd kapısın
Allah Allah deyip açtı Genç Osman.

Sultan Murâd eydür gelsin göreyim
Nice kahramandır ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim
Kılıcından al kan saçtı Genç Osman.

Kul Mustafa karakolda gezerken
Gülle kurşun yağmur gibi yağarken
Yıkılası Bağdâd seni döğerken
Şehîdlere serdâr oldu Genç Osman.

Kayıkçı Kul Mustafa

XVIII. yüzyılda kahramanlık şiirlerine örnek olabilecek destanlardan biri Âşık Mustafa'nın 1768 Rus Harbi üzerine yazdığı 'gerekdür' redifli Moskof Destanı şiiridir.

1839 yılında başlayan Tanzimat İnkılabı'yla birlikte bir yandan batılılaşma yolunda adımlar atılırken öte taraftan başta Rusya olmak üzere çeşitli ülkelerle savaşlar yapılmakta, bu savaşlar da Osmanlı teb'ası üzerinde ciddi etkiler bırakmaktaydı. 1853 yılında yapılan Kırım Savaşı, Kars Müdafaası, Silistre Savunması vb. savaşlara kayıtsız kalmayan şairler çeşitli destanlar kaleme almışlardır. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında şiirler yazılmaya devam edilmiş, Çanakkale Muharebeleri süresince ve muharebelerin sonunda kanla, gözyaşıyla kazanılan zaferle birlikte kahramanlık şiirleri coşkuyla yazılmış ve söylenmiştir.

Günümüzde Türk edebiyatında ve Türk kültüründe destanlar değerini nispeten yitirmiş olsalar da bazı tanınmış yazar ve şairler, daha çok önemli tarihî olayları yeniden nazma çekerek suni destan tarzında eserler meydana getirmektedirler. Türk edebiyatında bu şekilde yazılmış birçok destan vardır, bazıları şunlardır: "Halûk Nihat Pepeyi'nin Çanakkale (Ankara 1938) ve Millî Mücadele Destanı (İstanbul 1940), Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Üç Şehitler Destanı (İstanbul 1949) ve İstiklâl Savaşı (İstanbul 1951), Mehmed Çavuşoğlu'nun Ulubatlı Hasan Destanı (İstanbul 1959), Yahya Kemal Beyatlı'nın "Selimnâme" (Eski Şiirin Rüzgârıyla adlı eserin içinde, İstanbul 1962), M. Necati Sepetçioğlu'nun Yaradılış ve Türeyiş (Ankara 1965),

N. Yıldırım Gençosmanoğlu'nun *Malazgirt Destanı* (İstanbul 1971), Basri Gocul'un üç kitaptan oluşan *Oğuzlama* (Bursa 1971) adlı eserleri Cumhuriyet'ten sonra kaleme alınmış sunî destanların en önemlileridir. Bilhassa Basri Gocul, 10.274 mısradan oluşan *Oğuzlama* adlı eseriyle bu türün oldukça başarılı bir örneğini ortaya koymuştur¹⁸.

Ünlü Tarihçi İlber Ortaylı, bir söyleşisinde düşman donanmasının Gelibolu'dan geçerek İstanbul'a gelip işi bitirmeyi hedeflediğinden söz eder. Nusret Mayın Gemisi tarafından o gece mayın döşendiğini hatırlatan Ortaylı, şöyle diyor:

“Savunma bizim işimiz. Alman generaller Türk ordusunun başında bir bela. Bunların bazıları daha akıllıca adamlardır. Yabancı orduların komutanlarına orduyu teslim etmek çok akıllı bir iş değildir. Ön tarafta Fransızlar, ‘Efendim biz kıyıları, Gelibolu’yu döveriz, siz ilerlersiniz, karaya da siz çıkarsınız.’ dediler. Bayıldılar buna; ama iş öyle olmadı. Fransız donanması çok ağır kayıplar verdi. 3 gemi tamamen saf dışı kaldı. Elizabeth bile yara alıp çekilmek zorunda kaldı. Dolayısıyla ‘Çanakkale geçilmez’ lafı oradan kaldı. Çanakkale geçilmez’ lafını diyen biz değiliz. İngiliz Harp Kabinesi buna karar verdi, ‘Gelibolu ve Dardanel Geçilmez’ dendi”¹⁹.

İşte bu “Çanakkale Geçilmez” sözü Türk şiirinde gerek amatörce gerekse edebî açıdan değeri olan şiirler içinde en çok kullanılan şiir adlarından biridir. İnceleme imkânı bulduğumuz üç bin kadar şiirde “Çanakkale Destanı” ve “Çanakkale” adıyla yazılmış şiirler de çokça yer almaktadır²⁰.

Yapılan çalışmalar, Trablusgarp ve Balkan Savaşları da dâhil olmak üzere dönemin şair ve yazarları tarafından Çanakkale Zaferi'nin hak ettiği değerde işlenmediğini ortaya koymaktadır. Hem askerin ve halkın moralini yüksek tutmak hem başta şiir olmak üzere edebî eserlerle tarihe not düşmek hem de bir harp edebiyatının oluşmasına katkı sağlamak amacıyla dönemin hükümeti ve Harbiye Nezareti zaman zaman girişimlerde bulunur; kampanyalar açar, para ödülleri ortaya koyar; şair, yazar, ressam ve bestekârlardan oluşan bir heyeti harbin gerçekleştiği bölgeye gönderir. Bütün bu çabalara karşın dönemin aydınlarından arzu edilen seviyede eserler elde edilemediğini gören Harbiye Nezareti, İstanbul'daki şair ve yazarlara bu türden eser kaleme alanların eserlerinin bastırılıp cephelerde askere dağıtılmak üzere satın alınacağını bildiren birer yazı gönderir. Bu teklif doğrultusunda ilk eserlerden birini Yusuf Ziya adında bir şair ortaya koyar ve bu eserden orduya dağıtılmak üzere on bin adet basılır. İçinde yirmi kadar şiir bulunan eserin adı “Akından Akına”dır²¹.

Muharebeler ve bunların sonucunda elde edilen büyük zaferle ilgili yazılmış şiirlere bakıldığında “Çanakkale Zaferi”ni en güzel ifade eden şiirlerin başında, Mehmed Âkif'in *Asım*

¹⁸ Yetiş, a.g.m., 1994, s. 205.

¹⁹ <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201903041038004799-ilber-ortayli-canakkale-gecilmez-lafini-diyen-biz-degiliz/> (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

²⁰ <https://www.antoloji.com/canakkale/siirleri/sayfa-32/> (Erişim Tarihi: 12.02.2019).

²¹ Bu konuda daha geniş bilgi için Emek Üşenmez, *Türk Şiirinde Çanakkale Savaşı*, Çanakkale Valiliği Yayını, Çanakkale 2012; Zekeriya Kurşun, “Çanakkale Muharebeleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1993, s. 205-208; Mustafa Uzun, “Çanakkale Muharebeleri-Edebiyat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1993, s. 208-209.

adlı manzum tiyatrosunda Hocaşade'nin dilinden teatral bir anlatımla ifade edilen, belagat sanatının da güzel örneklerinden biri olan 'Çanakkale Şehitlerine' adıyla bilinen şiiri gelir"²².

Çanakkale Şehitlerine şiirinin oluşmasına tesir eden, şiirin alt yapısını oluşturan ve bu muhteşem şiirin duygu yoğunluğunu meydana getiren olaylar vardır. Mehmet Akif Ersoy, 1914 yılının sonlarında Harbiye Nezâreti tarafından istihbarat çalışmaları için kurulmuş olan Teşkilât-ı Mahsûsa'nın verdiği görevle Berlin'e gider. Bundan bir yıl sonra (Mayıs-Ekim 1915 tarihleri arasında) yine aynı teşkilatın verdiği görevle Arabistan'a gönderilir.

Birlikte Arabistan'a gittiği arkadaşlarından biri olan Binbaşı Ömer Bey, daha sonra hatıratında Çanakkale Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren Akif'in Akif'in ümit, korku, heyecan ve endişenin birbirine karıştığı duygular içinde şu soruyu sorduğunu söyler: 'Ömer Bey, bu Çanakkale ne olacak?' Ömer Bey'in, hemen her defasında cevabı şu olur: 'Allah bilir; ama vaziyet tehlikelidir. Askerlik nokta-i nazarından düşünülürse ümit yok. Ancak fen kaidelerinin hâricinde, fevkalbeşer bir şey olmalı ki dayanabilsin.' Ömer Lütfi Bey, Akif'le ilgili hatıralarına şöyle devam eder: "Ben böyle dedikçe (Eyvah son istinadgâhımız da yıkılırsa ne olur?) diyerek gözlerinden yaşlar dökmeye başladılar. Akif'in Çanakkale için ağlamadığı gün yoktu..."²³

Çanakkale Muharebeleri bütün şiddetiyle devam etmektedir. Harbiye Nazırı Enver Paşa, Teşkilât-ı Mahsûsa başkanı Eşref Sencer Kuşçubaşı'na bir telgraf çeker ve birliğini alıp en kısa sürede Cidde'ye ulaşmasını emreder. Motorlu araçların olmadığı, ağırlıkların at ve develerle çekildiği bu çöl ortamında hemen her şey çok meşakkatlidir. 126 kişiden oluşan bu toplulukta bulunanlardan biri de Akif'tir ve yolculuk yaklaşık olarak iki ay sürer. Necid çöllerinde günlerce devam eden bu meşakkatli yolculuktan sonra El-Muazzam istasyonuna varan kabile artık rahatlamıştır. Teşkilat-ı Mahsusa reisi Eşref Bey, buradan hemen Başkumandan ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı arar. Enver Paşa Çanakkale'de kazanılan büyük zaferi müjdelemektedir. Eşref Bey bu müjdeyi, kendisine defalarca Çanakkale Savaşı'nın serencamını soran Akif'e ulaştırmak için sabırsızlanır ve gidip müjdeyi verir.

Eşref Bey, bu müjde karşısında donup kalan Akif'i ikna etmek için söylediklerini teyit eder ve "Müjdeyi bizzat Enver Paşa'dan aldım" der. O ana kadar, heykelleşmiş bir şekilde duran Akif birden coşar, dostunun boynuna atılır. Koca Akif, Eşref Bey'in omzunda masum bir çocuk gibi hıçkırı hıçkırı, sarsıla sarsıla ağlar. Bu büyük müjdenin akşamında Akif'in gözüne uyku girmez ve Allah'a Çanakkale Destanı'nı yazmadan canını almaması için dua eder/yalvarır:

–Ya Rabbi! Bana bu destanı, bir âciz kulunun ifadesinin azamisi içinde yâd edebilmenin saadet ve imkânını bahşet. Bu ulvî vazifeyi bana nasip et, sonra emanetini al, Ya Rabbi..! Eşref Bey, Çanakkale Şehitleri şiirinin yazılışının hikâyesini şu ifade ile bağlar: "Çanakkale Şehitlerine şiirini Mehmet Akif, Hicaz yolculuğu devam ederken, daha yolda yazdı ve ancak

²² Mehmet Güneş, "Ümraniye Belediyesi Çanakkale Zaferi Konulu Şiir Yarışmaları Örneğinde Sanata Teşvikte Yerel Yönetimlerin ve Sanat Yarışmalarının Rolü", *TYB Akademi Dergisi*, İstanbul 2016, s. 115.

²³ M. Orhan Okay, *Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1989, s. 111-112.

ondan sonradır ki, tabîî hüviyetine girebildi.” Tohumu Necid çöllerinde atılan bu destansı şiir Safahat’ın Altıncı Kitap’ı olan Asım’ın sonunda yer alır ve şiir Hocaşade’ye söylettirilir²⁴:

Çanakkale Şehitlerine

Şu Boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?
En kesif orduların yükleniyor dördü beşi.
-Tepeden yol bularak geçmek için Marmara’ya
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya.
Ne hayâsızca tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde-gösterdiği vahşetle ‘bu: bir Avrupalı’
Dedirir-Yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!
Eski Dünyâ, yeni Dünyâ, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, mahşer mi, hakikat mahşer.
Yedi iklimi cihânın duruyor karşında,
Ostralya’yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk:
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.
Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâuna da züldür bu rezil istilâ!
Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-i asil,
Ne kadar gözdesi mevcûd ise hakkıyla, sefil,
Kustu Mehmedciğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.
Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyyet denilen kahbe, hakikat, yüzsüz.
Sonra mel’undaki tahribe müvekkel esbâb,
Öyle müdhiş ki: Eder her biri bir mülkü harâb.
Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;

²⁴ Muharrem Dayanç, “Mehmet Akif Ersoy’un Çanakkale Şehitleri Şiirinin Hikâyesi”, *Türk Yurdu*, Cilt: 27, Sayı: 235, Ankara 2007, s. 56-59.

Beriden zelzeleler kaldırıyor a'mâkı;
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lağam,
Atılan her lağamın yaktığı: Yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkaaz-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara vâdilere, sağnak sağnak.
Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,
Yıldırım yayılımı tûfanlar, alevden seller.
Veriyor yangını, durmuş da açık sinelere,
Sürü halinde gezerken sayısız teyyâre.
Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehlide güler!
Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'â mı göğsündeki kat kat iman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sis-i İlâhi o metin istihkâm.
Sarılr, indirilir mevki-i müstahkemler,
Beşerin azmini tevkif edemez sun'-i beşer;
Bu göğüslerse Hudâ'nın ebedi serhaddi;
'O benim sun'-i bedi'im, onu çiğnetme' dedi.
Asım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçerk:
İşte çiğnetmedi nâmusunu, çiğnetmiyecek.
Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O, rükû olmasa, dünyâda eğilmez başlar,
Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değerk.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhidi...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmiyecek makberi kimler kazsın?
'Gömelim gel seni tarihe' desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyyetler eder istiâb.
'Bu, taşındır' diyerek Kâ'be'yi diksem başına;
Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namıyla,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmıyla;
Ebr-i nîsânı açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan;
Sen bu âvizenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,
Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvizeni lebriz etsem;
Tüllenlen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.
Sen ki, son ehl-i salibin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddin'i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslam'ı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,
O demir çenberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a'sâra gömülse taşacaksın... Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...
Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber.

Mehmed Âkif Ersoy

Necmettin Halil Onan tarafından, Büyük Zafer (30 Ağustos 1922) için yazılmış olsa da Büyük Zafer'i hazırladığı için Çanakkale Muharebeleri'ne de yazılmış kadar değerli olan bir başka şiir de çok haklı bir şöhret kazanmış olan "Bir Yolcuya" başlıklı şiiridir.

Çanakkale zaferinin idrakini telkin etmesi bakımından önemli bir yeri olan şiirin ilk iki bendi bugün Çanakkale Boğazı'nı süsleyen çok anlamlı bir görsel olarak yerini almaktadır:

Şekil 1. Çanakkale Boğazı'ndaki *Dur Yolcu Anıtı*nın denizden görünüşü.

Bir Yolcuya

Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın
Bu toprak, bir devrin battığı yerdir.
Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın
Bir vatan kalbinin attığı yerdir.

Bu ıssız, gölgesiz yolun sonunda
Gördüğün bu tümsek Anadolu'nda,
İstiklal uğrunda, namus yolunda
Can veren Mehmed'in yattığı yerdir.

Bu tümsek, koparken büyük zelzele,

Son vatan parçası geçerken ele,
Mehmed'in düşmanı boğdugu sele
Mübarek kanını kattığı yerdir.

Düşün ki, haşrolan kan, kemik, etin
Yaptığı bu tümsek, amansız, çetin
Bir harbin sonunda bütün milletin
Hürriyet zevkini tattığı yerdir.

Çanakkale Zaferi ile ilgili olarak yazılan ilk ve en ilginç şiirlerden biri otuz beşinci Osmanlı padişahı V. Mehmed Reşad tarafından yazılan bir gazeldir (Temmuz 1916):

Manzûme-i Garrâ-i Hazret-i Hilâfet-Penâhî²⁵

Savlet etmişdi Çanakkal'aya bahr ü berden
Ehl-i İslâmın iki hasm-ı kavîsi birden
Lâkin imdâd-ı ilâhî yetişip ordumuza
Oldu her bir neferi kal'a-i pûlâd-beden
Asker evlâdlarımın pîşgeh-i azminde
Aczini eyledi idrâk nihâyet düşmen
Kadr ü haysiyyeti pââmâl olarak etdi firâr
Kalb-i İslâma nüfûz etmeğe gelmiş-iken
Kapanıp secde-i şükrâna Reşâd eyle duâ
Mülk-i İslâmı Hudâ eyleye dâim me'men.

²⁵ Gazelin bugünkü Türkçesi şöyledir:

Müslümanların güçlü iki düşmanı birleşerek denizden ve karadan Çanakkale'ye saldırmıştı.

Fakat Allah'ın yardımını ordumuza yetiştirdi ve askerlerimiz çelik bedenli birer kale oldu.

En sonunda, asker evlâtlarımın azmi karşısında düşman âcizliğini anladı.

[Düşman askeri] İslâm'ın kalbini (İstanbul'u) ele geçirmeye gelmişken şerefini ayaklar altına alarak kaçtı.

Reşad! Şükür secdesine kapan ve Allah'ın İslâm ülkelerini daima güvenli kılması için dua et.

Şekil 2. Sultan V. Mehmed Reşad’ın el yazısıyla “Çanakkale Gazeli” ve Yahya Kemal’in “Tahmîs-i Manzûme-i Hümâyûn” adlı şiiri (Kaynak: *Yeni Mecmua Çanakkale Nüsha-i Mümtâzesi*, İstanbul 1918).

“Yayımlandığı günden itibaren dikkatleri üstüne çeken Çanakkale Gazeli Almanya’da da neşrolunmuştur. Ayrıca Şair Sâfi Efendi tarafından manzum olarak Arapçaya tercüme edilmiştir. Bu gazel, Kâzım Uz (1872-1938) tarafından Rast makamında “Duâ-nâme-i Hazret-i Pâdişâhî” adıyla marş olarak da bestelenmiştir. Gazel, halk tarafından da ilgi ve sevgiyle karşılanmış ve bu şiire onlarca tahmis yazılmıştır. Büyük bir zaferin mahsulu olan bu gazelin gazetelerde yayımlanmasının ertesi günü İbrahim Alaeddin tarafından ilk tahmis yazılır ve *Tanin* gazetesinde neşrolunur. Bunu Bolu’dan, Elazığ’dan, yurdun her tarafından çeşitli kesim ve mesleklerden kişilerin yazdığı tahmisler izler”²⁶.

İlk olması bakımından İbrahim Alaeddin’in tahmisini buraya almak yerinde olacaktır:

Mekâtib-i Resmiye Muallimlerinden İbrahim Alâeddin Bey’in Tahmîsi

Saltanat taht-gehi olduğuna muftehiren
Her küçük zerresi Tufan-ı hamîyyet köpüren
Şanlı İstanbul’a tevcih ile bir haşr-i fiten
Savlet etmişdi Çanakkal’aya bahr ü berden
Ehl-i İslâm’ın iki hasm-ı kavîsi birden

²⁶ E. Doğan ve F. Tıgılı, “Sultan V. Mehmed Reşad’ın Çanakkale Gazeli ve Bu Gazele Yazılan Tahmisler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 33, İstanbul 2005, s. 41-96.

Öyle bir heybet-i bi-misl ile kopmuşdu gaza
Ki uğuldardı hey-a-hay-ı kıyametle feza
Saldı vahşileri dehrin şu güzel yurdumuza
Lakin imdâd-ı ilâhî yetişip ordumuza
Oldu her bir neferi kal'a-i pûlâd-beden

Anlamak ister isen kudretini hazminde
Ordunun satvet-i şiranesini rezminde
Oku sultanımızın beyt-i hikem cezminde
Asker evlâdlarımın pîşgeh-i azminde
Aczini eyledi idrâk nihâyet düşmen

Giremez bağ-ı hilafet icine şaibe-dar
Edemez cunku bu cennetde o iblis karar
Hafr edip şanına amaline husranlı mezar
Kadr ü haysiyyeti pââmâl olarak etdi firâr
Kalb-i İslâma nüfûz etmeğe gelmiş-iken

Yuz surup toprağa millet ede terfik-i nida
Nezd-i Bari'ye bu şevketli halavetli sada
Yukselip yağdıracaktır bize baran-ı reha
Kapanıp secde-i şükrâna Reşâd eyle duâ
Mülk-i İslâmı Hudâ eyleye dâim me'men.

İbrahim Alâeddin Bey

En başarılı tahmislerden birinin Yahya Kemal Beyatlı'ya ait olduğu kabul edilmektedir:

Şâir Yahya Kemâl Bey'in Tahmîsi

Cepheden topları ejder gibi baru-efgen
Arkasından gemiler bir suru div-i ahen
Gokde tayyarelerinden sacarak nar-ı fiten

Savlet etmişdi Çanakkal'aya bahr ü berden

Ehl-i İslâmın iki hasm-ı kavîsi birden

Kadın erkek anadan ta sut emen yavrumuza

Hepimiz canla sarıldıkça vatan duygumuza

İntizar etdi adu tehlikeden korkumuza

Lakin imdâd-ı İlâhî yetişip ordumuza

Oldu her bir neferi kal' a-i pûlâd-beden

Şükür Allah'a ki gördüm bu mübarek sinde

Kahraman ordumu serhadde muzaffer zinde

Müjde İran ile Turana ve Cin u Hinde

Asker evlâdlarımın pîşgehi azminde

Aczini eyledi idrâk nihâyet düşmen

Allah Allah nidasıyla muhacim ahrar

Tepelerden boşanıp saika-vari kahhar

Etdiler düşmeni bir oyle ki icla-yı kenar

Kadr ü haysiyyeti pââmâl olarak etdi firâr

Kalb-i İslâma nüfûz etmeğe gelmiş-iken

Ruh-ı peygamberi tebşire giderken şuheda

Millet arkanda bugün vecd ile tekbir-sera

Yuru mihrab-ı hilafetde sena-han-ı Huda

Kapanıp secde-i şükrâna Reşâd eyle duâ

Mülk-i İslâmı Hudâ eyleye dâim me'men.

Yahya Kemal Bey

Çanakkale Zaferi ile ilgili tespit edilebilen ilk şiir, Çanakkale Muharebesi'nin başlangıcından iki hafta sonraki 19 Mart 1331 Rûmî tarihli Türk Yurdu'nda yayımlanmıştır. Şiirin adı “Çanakkale Güllenenirken”dir; ancak şairin adı yoktur²⁷:

Çanakkale Güllenenirken

Ey bir zaman ölü yurdu diriltlen kız! Ey Jeanne d'Arc!

Ey müstevli korsanların eliyle

Ateşlere yanan müncî! Bugün, bak ne büyük fark,

Katillerin milletinle el ele!..

Fransa'ya bir destan kazandıran Napolyon!

Saint Aelen'in ey muazzam sürgünü!

Fransızlar unuttular artık, kimdir Wellington

Envalid'den uzan, seyret bu günü.

Moskova'nın yangınında yüreğini ısıtan

O kahraman askerin evlâdı

Vücuduyla Avrupa'nın çehresini karartan

Vahşîlerin kan lekeli eteğine sarıldı...

Yavuz Selim oğlu büyük Türk Hakanı Süleyman!

Uzat biraz cennetinden başını.

Şarlken'in ordusunun arkasında, bu hüsrân

İle yanan gözlerinin yaşını

Akıtarak sürüklenen Francois! Senin de

Başın azıcık mezarından uzansın.

Birinizin içi yansın bu küfranın önünde,

Birinizin nazarları utansın...

Milletlerin tarihine biz yabancı değiliz,

Biliriz ki minnettarlık genç ölür!

Zararı yok, âcizlere destek olan elimiz

Düşmanlara bir pençedir, bilekleri bükülür...

Ey düşmanlar! Hırsınızla ruhunuzu bileyin,

²⁷ Üşenmez, 2012, s. 28.

Toplarınız saçsın ateş ve demir;
Onlar bizi kızıştırır... Yalnız şunu belleyin:
Çanakkale Sivastopol değildir!
İstanbul'un kilidini kurcalayan elleri
Kırmak için bekliyoruz, geliniz;
Türk'ün azmi bir süngüdür, başınızı ileri
Uzattıkça ona çarpıp deliniz!
Beş bin yıllık ırkın oğlu, korkusuz bir milletiz;
Her hücumu gerilidir göğsümüz.
Düşmüşlere el uzatan, ölüye can veren biz
Canımıza kastedene affetmeyen ölümüz!..

Lâ-Edrî

Çanakkale ile ilgili şiirlerden biri de Ziya Gökalp'e aittir. "Hemen hemen her olay hakkında şiir yazmış olan Gökalp "Çanakkale" adlı şiirinde Türklük ve İslam âlemi için en tehlikeli düşman olarak gördüğü İngilizlere dikkati çeker"²⁸.

Çanakkale

Uzaklarda bir ada var,
Halkına derler İngiliz,
Hem medeni, hem canavar,
Fendinden emin değiliz.

Doğrulukta Rus Kazağı,
Onun yanında sofudur.
Topu tutar dört bucağı
Denizlerin Moskofu'dur.

²⁸ İnci Enginün, "Çanakkale Zaferinin Edebiyata Aksisi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, İstanbul 1987, s. 111-129.

Budur en gizli emeli:
Müslümanlar uyanmasın!
Uçtan uca İslam ili
Kendine arpalık kalsın..

Allah dedi: “Kabul olsun”.
Ümmetimin bedduası,
Dağılsın ordusu Rus’un,
İngilizlerin donanması...

Türk dedi: “Demek yaradan
Kurtarmayı ister bizden;
Karaları Kızıl Rus’tan,
Denizleri İngiliz’dan...”

Türk köyünden kalktı geldi.
Hazırladı siperine...
Bu geliş ok gibi deldi,
İngiliz’in ciğerini.

Moskof dedi İngiliz’e:
“Çanakkale aşılmalı;
Kızıl, Kara, Akdeniz’e
Hâkimiz, anlaşılmalı...”

İngiliz, Fransalı’yı,
Aldı beyaz kotrasına...
Tutmuşum sandı yalıyı,
Geldi Boğaz sefasına...

Beş Mart'ta iki donanma,
Kal'amıza saldırdılar...
Toplarımız coşkun suya,
Zırhlıları daldırdılar...

İngilizler korktu kaçtı,
Rus ümidi kesti artık;
Anarşistler bayrak açtı,
Rus ilinde düştü Çarlık...

Çok geçmeden birdenbire,
Parçalandı Rus ülkesi,
Sevinçle düştü tekbire,
Elli milyon Türk'ün sesi...

Ancak "Turan" hayal değil.
Hakikata döndü bugün...
Türk bilecek yalnız bir dil,
Bizim için bu düğün...

Çanakkale dört devlete,
Galebeye sen çevirdin!
Çar kölesi yüz millete,
İstiklali sen getirdin!

Senden ötürü bilsen daha,
Kurtulacak nice ülke...
Ne Afrika, ne Asya'da,
Kalmayacak müstemleke...

Çünkü nasıl karalarda,
Artık yoksa Rus zorbası;
Gezemeyecek deryalarda,
İngiliz'in donanması...

Ziya Gökalp

Enis Behiç Koryürek millî edebiyat şairlerinin en gür seslisidir. İbrahim Alaeddin'e ithaf ettiği "Çanakkale Şehîdliğinde" adlı şiirinde, şehitlere karışmamış olmanın ızdırabını hissettirir²⁹.

Çanakkale Şehîdliğinde

— İbrâhim Alâeddin'e

Ey şimdi köyünden pek çok uzakta,
Ey şimdi bir yığın kara toprakta
Uyanmaz uykuya dalan yiğitler!
Şehîdlik şânını alan yiğitler!

Yan yana dizilen mezarlarınız
Zemîne semâvî iftihâr olmuş.
Dünyâya kapanan nazarlarınız
Tanrı 'mn mağfiret nûruyla dolmuş.

Ne alçak görünür şu fânî hayât,
Baktıkça samîmî uzletinize.
Bir ânda coşarak ağlarım, heyhât!.,
Günah-kâr gözyaşım lâyük mı size?.

Hayır, sanmayın ki bu gözyaşlarım
Kirlletmek istiyor merkadinizi.
Ey benim kaybolan arkadaşlarım,

²⁹ Enginün, a.g.m., s.118.

Ben görmek isterim bir daha sizi.

Lâ ‘net, gözlerimde duran gölgeye;
Ağlarım bu gölge silinsin diye.

Âli, o gölgedir ki hayâta tapar;
Gözümün nûrunu sizlere kapar;
Beni bir vefâsız riyâ-kâr yapar!..

Enis Behiç Koryürek

Son devrin Çanakkale hakkındaki en güzel şiirlerinden biri Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın
“Çanakkale Destanı”dır:

Çanakkale Destanı

Yaşamaz ölümü göze almayan.
Zafer, göz yummadan koşana gider.
Bayrağa kanının alı çalmayan,
Gözyaşı boşana boşana gider!

Kazanmak istersen sen de zaferi
Gürleyen sesinle doldur gökleri
Zafer dedikleri kahraman peri
Susandan kaçır da coşana gider.

Bu yolda herkes bir ey delikanlı
Diriler şerefli ölümler şanlı
Yurt için döğüşen başı dumanlı
Her zaman bu şandan, o şana gider

Faruk Nafiz Çamlıbel

Abdülhak Hâmid de düşman kuvvetlerinin Çanakkale’den çekilmesi üzerine padişahın isteğine uyarak “İlhâm-ı Nusret” adıyla yetmiş mısralık bir şiir yazmış, ayrıca bu vesile ile kaleme aldığı “Millî Tekbir” isimli diğer bir şiiri Rauf Yektâ Bey tarafından bestelenmiştir.

İdris Sabih'in Çanakkale muharebelerinde şehit olan kardeşi için hece vezniyle ve samimi duygularla yazdığı “Kardeşime” adlı dramatik şiiri de o yıllarda çok beğenilmiştir³⁰:

Kardeşime

O kadar yandı mı bağrın, ey çocuk!

Ecelin sunduğu şarabı içtin.

Sırayı saygıyı unuttun çabuk,

Sebep ne, ağandan ileri geçtin?

Yirmi üç baharı kavuran ateş

Güllerin kalbini dağlasa çok mu?

Bir damla şebneme susadı güneş,

Sümbüller sararsa hakları yok mu?

Yurduna son damla kanını verdin,

Ah cömert kardeşim, sana pek yazık!

El fitre verdi, sen canını verdin,

Ne acı bir şeker bayramı yaptık.

Yâd eller dağıttı halka gülsuyu,

Yok sana göz yaşı dökcek anan!

Kardeşim, üzülme, müsterih uyu,

Ne mutlu, gülüyor zavallı vatan!

Bir çile ipekten yumuşak sînen,

Serhaddi tuttu, sarp balkanlar gibi

Kaşından daha çok bıyığın yokken,

Döğüştün yeleli aslanlar gibi!..

Ne beyaz bir mermer, ne biraz yaldız;

³⁰ Uzun, a.g.m.

Nerede yaptığın o altın destan?!
Sürekli alkıştan utanan adsız,
Koca şehnâmene konmamış imzan!

Ne kadar aradım senin kabrini,
Yoktur diye boynunu büktü her çiçek.
Yanıldım kardeşim, bağışla beni,
Sen, arzdan semâya naklettin gerçek!

İdris Sabih Bey

İbrahim Alaeddin Gövsa, Çanakkale İzleri adlı kitabındaki şiirlerinde Çanakkale savaşlarından çeşitli sahneleri ve portreleri işler. Faik Ali de Elhan-ı Vatan'da yer alan "Kal'a-yı Sultaniye Müdafîilerine" adlı şiirinde gazi ve şehitleri saygıyla anarken, üç yıldan beri ilk defa yüz güldüren bu zaferle Süleyman Paşa'yı birleştirir³¹.

Bu dönemde yayımlanan Yeni Mecmua, Donanma Mecmuası ve Harb Mecmuası'nda Çanakkale Muharebeleri'yle ilgili şiirler yazılır.

Daha sonraki yıllardan başlayarak bugüne kadar; özellikle her yıl 18 Mart tarihinde Çanakkale Zaferi ile ilgili çeşitli etkinlikler, şiir yarışmaları düzenlenmekte, gönlü vatan sevgisiyle dolu insanlar çeşitli şiirler kaleme almaya devam etmektedirler³².

Burada zikredilmeye değer eserlerden biri de hiç kuşkusuz Çanakkale Türküsü'dür. Anonim olan bu türkü, Çanakkale ile özdeşleşmiş Kastamonu yöresine ait yediden yetmişe herkesin bildiği bir türküdür. Ayrıca, H.1315 doğumluların askere çağrılmasını konu eden "Hey onbeşli onbeşli" türküsü de hüznü hikâyesi ile birlikte söylenmeye devam etmektedir.

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk, "Milletin hayatı tehlikeyle karşı karşıya kalmadıkça savaş bir cinayettir." demiştir. Her savaş; başarılarıyla, sevinçleriyle, hüznü ve acılarıyla milletlerin

³¹ Enginün, a.g.m.

³² Çanakkale Zaferi ile ilgili olarak yazılmış bazı şiirler ve şairleri şöyledir: Çanakkale'de Türk Ordusu-Şair Nigar, Çanakkale'de Ruhlar-Necdet Rüşdü, Çanakkale Destanı-Fahri Ersavaş, Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor-Arif Nihat Asya, Meçhul Asker-Cahit Sıtkı Tarancı, Çanakkale'de Ölüm-Fazıl Hüsnü Dağlarca, Gemiciler-Enis Behiç Koryürek, Mehmet'le Söyleşi ve Mehmet'ten Cevap-Zekeriyya Bican, Aslan Ağzı-Hüseyinzade Ali, Çanakkale-Midhat Cemal Kuntay, Çanakkale Destanı-Boyabatlı Ömer Oğlu Mustafa, Geçilmez Çanakkale-Mustafa Ceylan, Ordunun Destanı-Mehmed Emin Yurdakul, Çanakkale-Halit Fahri Ozansoy, Namaz-Ahmed Nedim, Tosun Çavuş'un Destanı-Kazım Nami Duru, Çanakkale-Yahya Saim Ozanoğlu, Hıçkırıklar-İhsan Mukbil, Çanakkale Destanı-Ankaralı Aşık Ömer, Çanakkale Şimdi Bir Sevdalı Türkiye'dir-Nurullah Genç, Çanakkale-Bülent Ecevit, Şehit Baban Çanakkale Yolunda-Coşkun Ertepinar vb.

hafızasında yer eder, her sene-yi devriyesinde de yine aynı duygularla yâd edilir. Geleceğe güvenle bakabilmek; geçmişî unutmamakla, geçmişten ders almakla mümkündür.

Yakın Türk tarihinin en büyük kahramanlık destanlarından biri olan Çanakkale Zaferi'ni; her yıl coşkuyla, övünçle, gururla hatırlamak ve kuşaktan kuşağa aktarmak için başta Türk aydını olmak üzere herkese büyük görevler düşmektedir. Var oluşumuzu borçlu olduğumuz Çanakkale Zaferi'ni bu duygu ve düşüncelerle kutlamak, bu uğurda şehit olan vatan evlatlarına minnet ve şükranlarımızın ifadesidir.

KAYNAKÇA

- Aytepe, Oğuz, *Çanakkale Savaşı Bibliyografyası*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Ankara 2000.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1987.
- Bektaş, İlknur, “Çanakkale Savaşı’nın Gizli Kahramanı Türk Kadınıdır”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, Kültür A.Ş. Yayını, İstanbul 2015.
- Bıyıklı, Mahmut, “Çanakkale’nin Öğrenci ve Öğretmen Kahramanları”, *İstanbul Eğitim ve Kültür Dergisi*, sayı 10, İstanbul 2015.
- Çakır, Ömer, *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*, AKMB Yayını, Ankara 2004.
- Dayanç, Muharrem, “Mehmet Akif Ersoy’un Çanakkale Şehitleri Şiirinin Hikâyesi”, *Türk Yurdu*, Cilt 27, sayı 235, Ankara 2007.
- Doğan, E.-Tıgılı F., “Sultan V. Mehmed Reşad’ın Çanakkale Gazeli ve Bu Gazele Yazılan Tahmisler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt 33, İstanbul 2005.
- Enginün, İnci, “Çanakkale Zaferinin Edebiyata Aksisi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2, İstanbul 1987.
- Görgülü, İsmet, “Çanakkale Muharebelerinin ve Komuta Kadrosunun Türk Kurtuluş Savaşı’na Etkileri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı (95’nci Yıl Özel Sayısı*, sayı 13-32), ÇOMU Yayını, Çanakkale 2011.
- Komisyon, *Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2015.
- Korkmaz, M. Akif – Özdemir, Mehmet, “Türk Kahramanlık Kültürünün 15 Temmuz’a Yansımaları”, *Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Darbeler ve Tepkiler*, Divan Kitap Yayını, Giresun 2017.
- Kurşun, Zekeriya, “Çanakkale Muharebeleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1993.
- Mehmet Güneş, “Ümraniye Belediyesi Çanakkale Zaferi Konulu Şiir Yarışmaları Örneğinde Sanata Teşvikte Yerel Yönetimlerin ve Sanat Yarışmalarının Rolü”, *TYB Akademi Dergisi*, İstanbul 2016.
- Okay, M. Orhan, *Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1989.
- Uzun, Mustafa, “Çanakkale Muharebeleri-Edebiyat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1993.
- Üşenmez, Emek, *Türk Şiirinde Çanakkale Savaşı*, Çanakkale Valiliği Yayını, Çanakkale 2012.
- Yetiş, Kâzım, “Destan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, IX, İstanbul 1994.

<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201903041038004799-ilber-ortayli-canakkale-gecilmez-lafini-diyen-biz-degiliz/> (Erişim tarihi: 07.03.2019).

http://www.burasicanakkale.com/burasicanakkale/extra_pages/cnk_savaslari/savaslar.htm (Erişim tarihi: 17.05.2019).

<https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/yeni-neslin-canakkale-savasi-hakkinda-bilmesi-gereken-15-gercek-1141787/> (Erişim tarihi: 04.03.2019).

<http://ozcan.bilisimkirac.com/> (Erişim tarihi: 03.06.2019).

EKLER
FOTOĞRAFLAR

Çanakkale’de Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal

(Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı Arşivi)

Çanakkale’de Siperlerde Düşman Bekleyen Askerler
(Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı Arşivi)

Esat Paşa Karargâhıyla Gelibolu'da Cephe Hattında
(Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı Arşivi)

Çanakkale Savaşları'nda Kurmay Albay Mustafa Kemal

(Kaynak: Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl*,
Der. Turgut Gürer, Yapım-C Ekim 2006, s. 32.

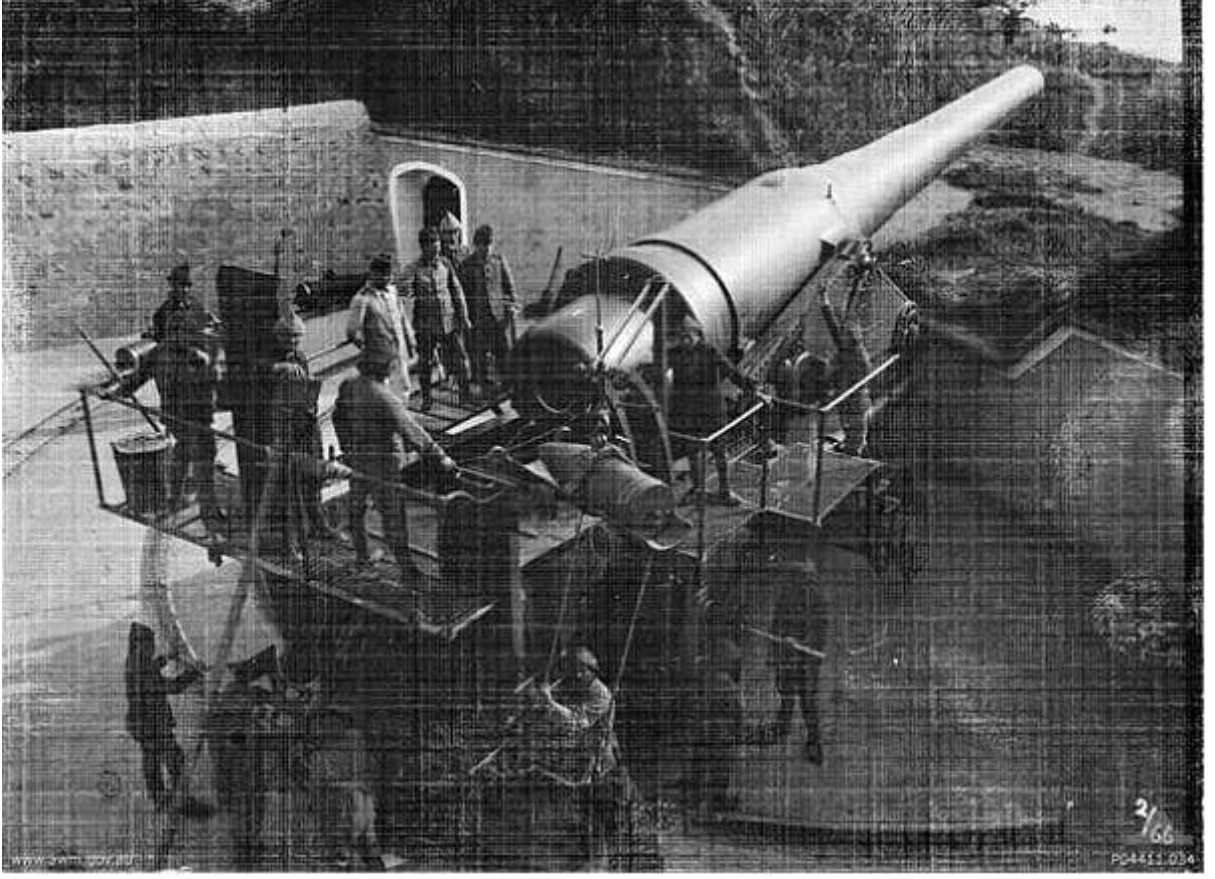

Siperde Can Verenler

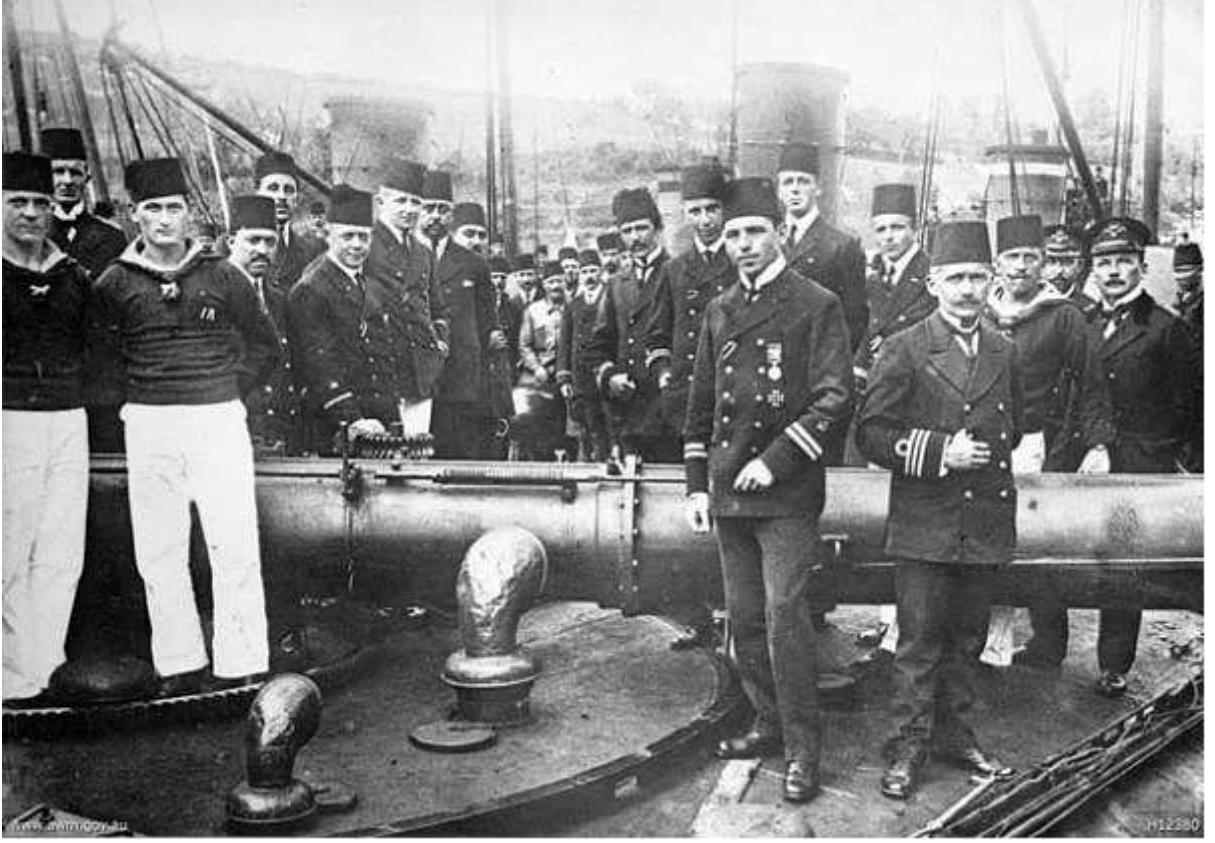
(Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı Arşivi)

Türk Askerinin Başarısı İçin Dua Eden Din Adamları
(Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı Arşivi)

Boğazı Koruyan 35cm'lik Dev Bataryalar
(Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı Arşivi)

İngiliz ve Fransız Gemilerini Yararak Boğazı Mayınlarla Döşeyen Türk Gemisi ve Mürettebatı

(Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı Arşivi)

BEYKENT ÜNİVERSİTESİ

Ayazağa - Maslak Yerleşkesi

Ayazağa - Sarıyer / İST. **Faks:** 0212 289 64 90

Beylikdüzü Yerleşkesi

Beykent - Büyükçekmece / İST. **Faks:** 0212 872 28 30

Hadımköy Yerleşkesi

Akçaburgaz Mevkii - Esenyurt / İST.

Taksim Yerleşkesi

Sıraselviler - Beyoğlu / İST. **Faks:** 0212 243 02 78

/BeykentUnv

/BeykentUnv

/BeykentUnv

Beykent Üniversitesi Çağrı Merkezi

beykent.edu.tr - info@beykent.edu.tr

444 1997